

“MEKAN” ÖZEL SAYISI

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

Uluslararası Hakemli Dergi

E-ISSN: 2564-6109

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ

MİMARLIK

VE

YAŞAM

Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

Uluslararası hakemli dergidir

Yılda iki kere yayımlanır

Yayınlayan

Kocaeli Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Yayın Sahibi

Oya Şenyurt

Yayın Mesul Müdürü

Neşe Çakıcı Alp

Adres

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık
Tasarım Fakültesi Anıtpark
Kampüsü İzmit-Kocaeli

İnternet sayfası

<http://cu.dergipark.gov.tr/my>

Eposta

mimarlikveyasam@gmail.com

EDİTÖRLER

Oya ŞENYURT / Prof. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Neşe ÇAKICI ALP / Doç. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

TEKNİK EDİTÖRLER

İsmail Talih GÜVEN / Öğr. Gör. Dr. / Kocaeli Üniversitesi

Emine ZEYTİN / Öğr. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

SEKRETERYA

Seda KAPLAN ÇİNÇİN / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

Selin ÖZKAYA / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

Orhun İNCE / Arş. Gör. / Kocaeli Üniversitesi

KAPAK TASARIMI

Cem ALTUN

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

Uluslararası hakemli dergidir

Yılda iki kere yayımlanır

Yayımlayan

Kocaeli Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Yayın Sahibi

Oya Şenyurt

Yayın Mesul Müdürü

Neşe Çakıcı Alp

Adres

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık
Tasarım Fakültesi Anıtpark
Kampüsü İzmit-Kocaeli

İnternet sayfası

<http://cu.dergipark.gov.tr/my>

Eposta

mimarlikveyasam@gmail.com

Yayın Kurulu

Adı Soyadı

Aysel USLU
Aysun ÇELİK
Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK
Ayşin SEV
Chengyi Zhang
Darina MARTYKANOVA
Deniz DEMİRARSLAN
Deniz HASIRCI
Elif ÖZGEN KÖSTEN
Füsün ALVER
İsmail Talih GÜVEN
Karam M. AL-OBAIDI
Keimi HARADA
Khaled TADMURİ
Kutlu SEVİNÇ KAYIHAN
Massimo TADI
Mehmet Cengiz CAN
Neşe ÇAKICI ALP
Neşe GURALLAR
Oya ŞENYURT
Ömer TULUK
Paolo GIRARDELLI
Rüveyda KÖMÜRLÜ
Sema ERGÖNÜL
Suat GÜNHAN
Tüzin BAYCAN LEVENT
Ufuk ÖZCAN
Uğurhan AKYÜZ
Yegan KAHYA

Kurum

Ankara Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mimar Sinan Üniversitesi
Eastern Kentucky University
Madrid Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
İzmir Ekonomi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Alman Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Malaya Üniversitesi
Kentsel Politika Enstitüsü
Lübnan Üniversitesi
Gebze Teknik Üniversitesi
Milano Politeknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Boğaziçi Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Mimar Sinan Üniversitesi
Teksas Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi

HOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

İÇİNDEKİLER

Understanding the Transformation of Domestic Architecture Through the Novel “Cevdet Bey and His Sons” (Araştırma Makalesi)

Konut Mimarisinin Dönüşümünü “Cevdet Bey ve Oğulları” Romanı Üzerinden Anlamak (Research Article)

Merve AKDAŞ , Şeniz ÇIKIŞ

1

Türk Sineması'nın İç Mekânları: 1960-1980 Aralığına Dair Bir Okuma (Araştırma Makalesi)

Interiors of Turkish Cinema: A Reading Towards 1960-1980 Period (Research Article)

Hande TULUM OKUR

21

Türkiye'de Bankacılık Sistemindeki Dijitalleşmenin Banka Mekânlarına ve Çalışanlarına Etkisi (Araştırma Makalesi)

The Effect of Digitalization in the Banking System in Turkey on Bank Locations and Employees (Research Article)

Tütem TURAN

45

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Adolf Loos'un Düşünce Dünyası Üzerinden Bir Okuma: Josephine Baker Evi (Araştırma Makalesi)

An Evaluation of Adolf Loos' World of Thought in the Context of Gender: Josephine Baker House (Research Article)

Mertkan GÜNASLAN

65

İzmit Yeni Kent Meydanı'nın Kamusal Mekân Kalite Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi (Araştırma Makalesi)

Evaluation of Izmit New City Square in Terms of Public Space Quality Criteria (Research Article)

Aybüke ÖNER , Mehtap ÖZBAYRAKTAR

85

Eğitim Yapıları İç Mekân Tasarımı ve Bilişsel Gelişim İlişkisi (Araştırma Makalesi)

The Relationship between Educational Buildings, Interior Design and Cognitive Development (Research Article)

Hümeyra BAKAL , Didem ERTEN BİLGİÇ

113

Yedi Bölgeden Yedi Osmanlı Hükümet Konağına İlişkin Mimari Bir Analiz (Araştırma Makalesi)

An Architectural Analysis of Seven Ottoman Government Houses from Seven Regions (Research Article)

Hacer Nur TÜRKMEN

133

HOCALİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life

ŞUBAT 2023 CİLT:8 SAYI:1
FEBRUARY 2023 VOL.:8 NO:1

İÇİNDEKİLER

Improving Natural Lighting Performance in Historical Education Venues: Ulugazi Primary Schooli (Research Article)

Tarihi Eğitim Mekanlarında Doğal Aydınlatma Performansının İyileştirilmesi: Ulugazi İlköğretim Okulu (Araştırma Makalesi)

Dilan ÖNER , Neslihan TÜRKMEÑOĞLU BAYRAKTAR

151

Verner Panton'un Tasarımlarında Mekân Algısı Üzerine Tespitleri (Araştırma Makalesi)

Findings on the Perception of Space in Verner Panto's Designs (Research Article)

Deniz DEMİRARSLAN

167

Anadolu Medreselerinde Mekan Biçimlenişinin Kubbe Kullanım Tercihine Etkisi (Araştırma Makalesi)

The Effect of Space Formation on Dome Usage Preference in Anatolian Madrasahs (Research Article)

Nur Eşan GÖRECI , Didem ERTEN BİLGİÇ

183

LEED Sertifikalandırma Sürecinin Örnek Bir Proje Üzerinden Tasarım Aşamasında Değerlendirilmesi (Araştırma Makalesi)

Evaluation of LEED Certification Process in Design Phase via A Case Study (Research Article)

Feyza CEYLAN İŞGÜDEN , Rüveyda KÖMÜRLÜ

199

8-12 Yaş Arası Çocukların Kentsel Mekân Algısı Üzerine Bir Çalışma ve Tasarım Kabiliyetine Etkileri (Araştırma Makalesi)

A Study on Urban Space Perception of Children aged 8 - 12 Years and Its Effect on Design Capabilities (Research Article)

Özlem BALCI ÖZTÜRK

225

Understanding the Transformation of Domestic Architecture Through the Novel “Cevdet Bey and His Sons”¹

Merve AKDAŞ^{2*}, Şeniz ÇIKIŞ³

Abstract

Domestic architecture is a collective product shaped by social networks of individuals, families and societies. But the literature of Turkish housing history, examines housing generally through physical, economic or political factors. Reason for such state can be associated with the difficulty in collecting social data from the past due to the absence of witnesses and tangible materials from the past. Benefiting from sources of other disciplines may give opportunity in obtaining clues about the social life of a previous period. Literature, which contains information about the social life of the past, is one of the disciplines that can contribute to the field of architecture. In this study, 2006 Nobel laureate Orhan Pamuk’s novel “Cevdet Bey and His Sons”, which portrays three different periods with three different housing typologies, is examined. Texts are analyzed over nine factors that İlhan Tekeli (1996) claims to be effective in domestic architecture. When the details obtained from the novel are combined with the literature of housing history, a comprehensive perspective is built upon domestic architecture.

Keywords: Domestic architecture, Dwelling, Housing history, Orhan Pamuk, Literature

Konut Mimarisinin Dönüşümünü “Cevdet Bey ve Oğulları” Romanı Üzerinden Anlamak

Öz

Konut mimarisi; bireylerin, ailelerin ve toplumların kurduğu sosyal ağlar ile şekillenen kolektif bir üründür. Ancak Türkiye konut tarihi yazınında konut genellikle fiziksel, ekonomik veya politik faktörler üzerinden incelenmiştir. Söz konusu durum, geçmişin tanıklarının ve somut materyallerin varlığını sürdürmemesi nedeniyle geçmişe ait sosyal verilerin toplanmasındaki güçlüğü ilişkilendirilebilir. Diğer disiplinlerin kaynaklarından yararlanmak, bir önceki dönemin sosyal hayatı hakkında ipuçları elde etme fırsatı verebilir. Geçmişin sosyal yaşamı hakkında bilgiler içeren edebiyat, mimarlık alanına katkı sağlayabilecek disiplinlerden biridir. Bu çalışmada, 2006 Nobel ödülünün sahibi Orhan Pamuk’un üç farklı dönemi üç farklı konut tipolojisiyle anlatan “Cevdet Bey ve Oğulları” romanı incelenmektedir. Metinler, İlhan Tekeli(1996)’nin konut mimarisinde etkili olduğunu öne sürdüğü dokuz faktör üzerinden incelenmektedir. Romandan elde edilen detaylar, konut tarihi literatürü ile birleştirildiğinde konut mimarisi üzerine kapsamlı bir bakış açısı inşa edilmektedir.

* This study has been produced from the master’s thesis titled “Use of Literature in Understanding the Transformation of Domestic Architecture: Case of Istanbul Between 1908 and 1950.” Izmir Institute of Technology.

¹ M.Arch., Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Turkey.

** Corresponding Author / İlgili Yazar: merve.akdash@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3371-1656

² Prof.Dr., Faculty of Architecture, Izmir Institute of Technology, Izmir, Turkey.
Email: senizcikis@iyte.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2335-611X

Anahtar Kelimeler: Konut mimarisi, konut, Konut tarihi, Orhan Pamuk, Edebiyat

1. Introduction

Features of housing is determined by many factors such as physical, social, economic, ritual and cultural aspects. Socio-cultural aspects have a primary stress among all, for domestic space is tightly related with everyday life and social relations. Changes in the beliefs and preferences of a society affects the daily practices and causes changes in housing, so examining these aspects can give clues about domestic architecture (Rapoport, 1969). The opposite statement is also valid because dwellings include a set of social values so changes in form or typology is a clue of a social change or development in a society (Lawrence, 1985). While the importance of social aspects upon domestic architecture is so obvious, Turkish housing literature has usually disregarded the social relations attached to the house. The technique, economic, politic and stylistic changes in the Turkish society are underlined as the factors shaping and transforming the dwellings. Most of the historians focus on a specific factor while determining the milestones of each period the housing went through (Table 1). For example, Sedat Hakkı Eldem (1954), one of the pioneers of the housing subject, uses a morphologic method to categorize domestic architecture. Some emphasizes the political issues like Afife Batur (2005) while Yıldız Sey (1998) focuses on housing policies. This approach started to change in the recent years and Uğur Tanyeli (1996) gave a unique example by tracing the transformation upon household activities and the changes in the family structure.

Table 1. Mainly mentioned aspects in each architectural historian's work (Yılmaz, 2018).

Writers	Physical Aspects	Household Activities	Urban Pattern	External Relations	Classification in the Society	Material and Technology	Internal Relations	Meaning and Beliefs	Habits of the Society	Legal Regulations
S.H.Eldem: "Türk Evi: Osmanlı Dönemi (1984)" / "Türk Evi Plan Tipleri (1954)"	•	-	-	-	-	•	-	-	-	-
D.Kuban: "Türk Hayatlı Evi (1995)" / "Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları (1998)"	•	-	-	-	-	-	-	-	•	-
İ.Asıanoğlu: "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: 1923-1938 (1980)"	•	-	-	-	•	•	-	-	-	•
Y.Sey: "Cumhuriyet Döneminde Konut" in the book she edited "75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık (1998)"	-	-	-	-	•	-	-	-	-	•
A.Batur: "A concise History: Architecture in Turkey During The 20 th Century (2005)"	•	-	-	-	-	•	-	-	-	•
M.Sözen: "50 yılın türk mimarisi (1973)" / "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi (1996)"	•	-	-	-	-	•	-	-	•	-
U.Tanyeli: "İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak (2005)"	•	•	-	-	-	-	•	-	-	-
İ.Bilgin: "Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı" in the book "75 yılda değişen kent ve mimarlık (1998)"	-	-	-	-	-	-	-	-	•	-

A critical look towards the modern source-based history, founded by German historian Leopold von Ranke, was developed by the discussions took part in the 20th century. Especially the journal Annales d'Histoire Economique et Sociale founded by Lucien Febvre and Marc Bloch in 1929, broke radically with traditional historiography by considering every social stratum in a society. Studies of Fernand Braudel, one of the leading names in Annales School, brought priority to the everyday life of common people.

These developments had an impact in involving the social disciplines to the history field. The important role of socio-cultural factors upon housing history also started to be realized.

İlhan Tekeli (1996) synthesizes the physical and social factors in order to gain a holistic view. He suggests ten aspects which creates and transforms the dwellings. First are the “physical aspects” such as the size or the typology of the house. Activities like eating, sleeping and entertaining are included to the second group as “household activities”. The required equipment and furniture for such activities have a role on house design. Third aspect named as “settlement the housing creates” is a wider perspective considering house as a unit which comes together and creates an urban pattern. “External relations of the house” as the fourth aspect, includes the activities which determine the function of the house. House may sometimes be used as a working space while it can also provide a private space especially for women. “Social classification within the society” is the fifth factor which has an impact on house design. Different lifestyles and income levels changes and transforms domestic architecture in time. One of the most effective aspects is the sixth which is “Internal relations of the house”. Structure of the family and division of labor within the household are analyzed under this topic. The attribution of symbolic functions to housing creates some “beliefs and meanings attached to the house” which is the seventh aspect. Eighth aspect is the rules and customs of a society which is the “habits of a society”. “Construction material and technology” which is related with the skill and knowledge of a society corresponds to the ninth aspect and finally the tenth aspect is the “legal regulations” attached to housing and settlement. According to Tekeli (1996), understanding the house and its transformation is possible by understanding all these factors together. Capturing a comprehensive perspective is aimed in this study so all these ten factors will be considered, in order to trace the transformation of domestic architecture.

Clues about some of these aspects such as the “physical aspects” or “legal regulations” can be found in many written housing histories but gathering information about the social networks of a previous era may be a difficult task, as the witnesses and the physical proofs usually do not exist. Benefiting from the sources of other disciplines may be helpful at this point. Disciplines, which are especially linked with human beings, will help understanding and answering mankind’s requirements. Julia Kristeva (1980), claims that Literature is the most effective discipline in transferring human mind. Edward T. Hall (1966) also adds that literature is a key which helps understanding how space is perceived by individuals.

Gürhan Tümer, is one of the leading names in Turkey, using literary source in architecture discipline. Tümer (1982) claims that disciplines which are related with architecture may offer important clues but the unrelated disciplines can add a new perspective for both of the fields. According to these statements Tümer suggests Literature as a beneficial discipline and underlines that it will widen the architect’s perspective. Especially the novels are acceptable sources for architectural studies because they represent the individual with its surrounding and transmits how the users consumed, perceived and gave meaning to the architectural products of their period (Uğraş, 2007).

As a fact, novels have a fictional nature so the real-life people and events are not transmitted as they are. We may say that the novels which are influenced by a true-life story like the novel Cevdet Bey (Turkish title roughly corresponding to Mr.) and His Sons offer much more valid data. The author Pamuk was raised in a similar family which is

portrayed in the novel so he either witnessed the depicted period or listened to it from his parents. It should be noted that examining a literature text always requires a critical look (Sılahsızoğlu, 2007). Checking more than one source will help verifying the collected data and general conclusions can be achieved after analyzing various viewpoints. While the fictional nature of the novel creates a negative situation it also offers positive incomes. As space is not the essential issue for the authors, they are usually concerned with the relation between the character and space instead of the physical features of the space. Figuring out these relations related with space may be more helpful than collecting data about its physical aspects. Literary sources may serve to Architecture discipline by helping to figure out the Zeitgeist (the spirit of age) (Hegel, 2016).

The transformation of housing has been emphasized in many Turkish literary works. One of the early examples is the novel "Felâton Bey ile Râkım Efendi (Felatun Bey and Rakım Efendi) (1875)" written by Ahmet Mithat Efendi, who emphasizes misunderstood westernization and the east-west dilemma upon two characters representing each side. Effects of westernisation process in daily habits and its reflection on space is underlined. In his novel "İstanbulun İç Yüzü (Interior face of İstanbul) (1920)", Refik Halit Karay depicts İstanbul just before and after the second constitutionalism. Many housing types such as mansion, waterfront and apartment are involved while comparing two periods. Social and cultural changes in the society, especially the change in the situation of woman, sense of privacy and its effect on space can be traced in the novel. Another novel based upon the transformation of housing is the novel "Kiralık Konak (Rental Mansion) (1922) written by Yakup Kadri Karaosmanoğlu, which describes the transformation from traditional housing to apartment building and its response in the society. Two generations develop different perspectives to the new housing, elders describe it as degeneration while youth accept it as a prestige indicator and the first step of being "western". Memduh Şevket Esendal in his novel "Ayaşlı ve Kiracıları (1934)" traces the first years of Republican era in Ankara. Collective life in a new housing typology is represented to the reader. Mithat Cemal Kuntay's novel "Üç İstanbul (Three İstanbul) (1938)" narrates three historical periods of İstanbul, which are the period of Abdülhamit II, constitutionalism and armistice period. Spaces of each period are depicted and the effect of these spaces upon the main characters personality is underlined. "Akile Hanım Sokağı (Miss Akile Street)(1958)" written by Halide Edip Adivar, expresses the cultural changes in the society during 1950's upon a neighbourhood which involves different housing typologies. New relations built upon modern life has been analysed and Adivar especially mentions issues such as women becoming free. Another important novel is "Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute) (1962)" written by Ahmet Hamdi Tanpınar. Novel starts in the late 19th century until the middle of the 20th century and traces the changes caused by the modernization process including mansion and apartment typologies. Melih Cevdet Anday, author of the novel "Aylaklar (Idlers) (1965)" traces the collapse of mansion life and the spread of a family after the second constitutionalism. The chosen space in the first section is the mansion while the second part starts in a new house with a new lifestyle.

To understand the spirit of a period in which the social changes had accelerated, the novel Cevdet Bey and His Sons will be analyzed, as it contains many details about daily routines and social relations. Texts selected from the novel will be evaluated basing on ten aspects suggested by Tekeli (1996). The aim is to collect data about social relations as well as other aspects to compile a comprehensive perspective. What is proposed in this study is to capture a relation or a situation rather than achieving an analytical conclusion.

2. About the Author Orhan Pamuk and His Novel Cevdet Bey and His Sons

Orhan Pamuk, Turkish novelist and 2006 Nobel laureate, was born in 1952 in Istanbul. He graduated from the American Collegiate Institute and studied architecture in Istanbul Technical University for three years, but at the age of 23 he decided to become a writer and abandoned architecture course (URL-4). His first novel was *Karanlık ve Işık* (1979) (Darkness and light) which will be titled as *Cevdet Bey ve Oğulları* (Cevdet Bey and His Sons) later on. *Benim Adım Kırmızı* (My Name is Red), *Masumiyet Müzesi* (The Museum of Innocence), *Kara Kitap* (The Black Book) are some of his well-known novels. Pamuk gained many awards and his books have been published in more than a hundred countries. At present, Pamuk is continuing to his career as an academician in Colombia University.

Space is an essential matter in Pamuk's novels and he frequently depicts spaces which carry traces of his life. For example, in his novel "Kara Kitap (Black Book) (2008)", Şehrikalp apartment corresponds to Pamuk's Apartment where he grew and wrote a part of his novel "kara kitap". In his novel, Pamuk criticizes the changes on housing, which occurred with social transformations, and the loss of the sincerity of house. Another novel which space is a priority is "Benim Adım Kırmızı (My Name is Red) (1998)". House plays an important role in the flow of events, since the narrative time is the 16th century, when woman spent most of her time inside the house. Pamuk used the house as a tool to reflect the changing perception of space due to the experiences. In the novel "Masumiyet Müzesi (The museum of innocence) (2008)", house is transformed into a space which replicates the past. The main character falls in love and a passion toward collecting objects, owned by the girl he loves, grows inside him. Four years after the novel is published, the museum of innocence is established in real life. The museum is built by transforming a 19th century housing and gained the European Museum of the Year Award in 2014 as it is the first museum to be created basing on fiction.

In his novels, Pamuk used many literary genres ranging from realism to post-modernism. He is known with expressing the daily life of ordinary people in a multifaceted way. Pamuk's novel Cevdet Bey and His Sons is chosen as an essential source in this study for it portrays a period in which the social changes accelerated and also transformed the dwellings. Pamuk was influenced by the 19th century western novel and preferred a realistic approach. The novel was first named *Karanlık ve Işık* (1979) and gained Milliyet Literary Prize and the Orhan Kemal Novel Prize. The novel is not yet translated into English but available in several other languages (Figure 1).

Figure 1. Publications of Cevdet Bey and His Sons in other languages

East-West dilemma in the Turkish society is the main subject of the novel Cevdet Bey and His Sons which portrays the daily life of a family's three generation. These three

generations were born in to different social conditions as the westernization process, modernization in broader terms, gradually transformed the society. The story of Cevdet Bey's family carries traces from the authors life. Pamuk was also a member of a wealthy family who lived in a five-storey apartment in Nişantaşı just like the one mentioned in the novel (Pamuk, 2003). Ahmet, the grandchild of Cevdet Bey, represents Pamuk. This state makes this novel much more valid because the author is portraying a period which he witnessed or listened from his parents. Pamuk's architecture education may also have an effect in enriching his depiction of spaces.

The novel Cevdet Bey and His Sons underlines the influence of the Western Europe over the Turkish society. It is the story of a family's three generation which covers the years between 1905 and 1970 and mainly set in Istanbul. Three different generations of a family and three different periods of Turkey are narrated parallelly. The features of the dwellings in each period also differs which makes this novel convenient to understand the transformation of domestic architecture. Novel covers a period in which the usage of furniture changed, rooms became specialized (such as bed room and living room) and multi-story housing started to spread. Social reasons such as the change in the perception of privacy, woman's situation and individualization have an important role upon these transformations which is frequently mentioned in the novel.

Table 2. Structure of the novel Cevdet Bey and His Sons

Cevdet Bey and His Sons	Narrated Period	Characters	Main Subject	Families Income Type	Politic Conditions	Prominent aspect shaping the society	Depicted Space
Section 1	1905	First generation: Cevdet Bey, Nigan Hanım	Daily life-of Cevdet Bey, his future plans, illness of his brother	Trade	Period of Abdülhamit	Westernization	Traditional House in Vefa
Section 2	1936-1939	Second generation: Cevdet Bey's sons, daughter and daughter-in-law	Dissatisfaction of Refik and his friends towards their life and the situation of Turkey.	Imports	Revolution Period: The one-party regime	Revolutions Nationalism	Mansion in Nişantaşı
Section 3	1970's	Third Generation: Cevdet Beys grandchilds	Art discussions, the life and romantic relationship of Ahmet	Industry	Just before the coup	Modernization	Apartment in Nişantaşı

The structure of the novel is set upon three sections corresponding to each generation (Table 2). It should be noted that the spaces mentioned in the table are based on the main space narrated in the novel. Determining each period with only one typology will be misleading because varies typologies are used simultaneously. First section of the novel starts in 24 July 1905 and covers one day of Cevdet Bey's life. After his father's death Cevdet Bey had taken over his father's timber shop and became successful by converting it into a lighting and hardware shop. He was engaged to Nigan Hanım, a Pasha's daughter, and had a dream of owning a big modern family, just like the French families he read in books. The traditional house in Vefa, which is a traditional neighborhood, is the main space of this section. Second and main part of the novel is set between 1936 and 1939. Cevdet Bey and Nigan Hanım were married and started to live in a mansion in Nişantaşı, a developing modern district, where their sons Osman,

Refik and daughter Ayşe were born. After the marriages of Refik and Osman, they became a big family (Figure 2). Second part of the novel is mainly about the thoughts of Refik and his two friends who were unhappy with their life and Turkey's situation. The mansion is determined as the main space of this section involving everyday life of the family members and their relations with each other. Epilogue of the novel is set in 1970 in which Cevdet Bey and Refik had died, the mansion was demolished and a family apartment was built instead. Each storey was allotted to the members of the family. In this period, Cevdet Bey's grandchild's takes the scene and especially the life of Ahmet, Refik's son, is mentioned. The ongoing art discussions of the period also takes place beside Ahmet's life and romantic relationship. Apartment is the main space of the third section which contains indirect relations between the family members. The death of Nigan Hanım marks the end of one generation and the novel also ends.

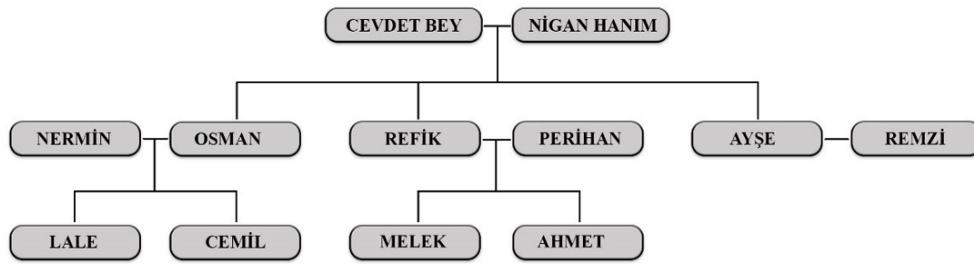

Figure 2. The Family Tree of Cevdet Bey and His Family

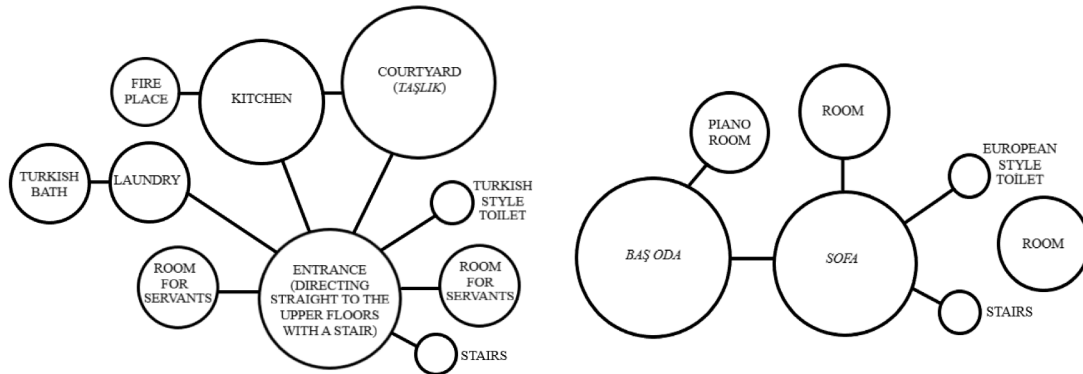
3. Analysis of the Novel Cevdet Bey and His Sons

As it was mentioned before the novel Cevdet Bey and His Sons is analyzed in order to define and understand the transformation of domestic architecture. This transformation will be traced upon ten factors determined by Tekeli (1996), which are defined previously. First criteria is the “physical aspects” of the house and the novel Cevdet Bey and His Sons involves rich descriptions about the physical features of many houses. Domestic space of the first section is a small wooden frame house with four rooms but the frequently mentioned space is the mansion in Nişantaşı which is portrayed in the second section. The “physical aspects” of this mansion are introduced to the reader during Cevdet Bey's first visit. This three-storey mansion was built by Armenian stone-masons and its first owner was a Jewish trader (Pamuk, 2020, p. 62-65). There was a gravel path with rose bushes on both sides, leading to the house starting from the garden gate. There were chestnut and linden trees in the garden (Pamuk, 2020, p. 61).

Once you enter the house, stone stairs invited you to the first floor with a wide sofa (hall) opening to many rooms. When Cevdet Bey entered to the saloon (actually the term saloon is not yet used in this era, this space needs to be named as a *baş oda* which is the main room for guests), placed in the first floor, he gazed around and saw gilded chairs, carved armchairs, tables and much more. Bay branches, rose flowers and flying angels, made of plaster, adorned the corners of the walls. One of the rooms which opened to this saloon only served as a piano room. The ceilings were low; the floors were parquet and dirty (Pamuk, 2020, p. 61). A short and wide corridor opened up to two empty rooms at the backside of the house while a narrow and dark staircase was used to reach the second floor. The plan of the second floor overlapped with the first-floor plan. There was a bedroom at the back section of the second floor which is assumed to be the master bedroom with a big bed inside it. Cevdet Bey lastly looked at the ground floor because this was the place where he was less concerned with because it was for

the servants. The rooms in this floor were small and also had small windows. There was more than one European style toilet in the mansion and one was located in this floor which will be transformed later on into a *la turca* (Turkish Style) toilet by Cevdet Bey. A wide kitchen opened up to the back yard of the house and other service units such as the laundry room were also placed in this floor (Pamuk 2020, p. 63). Cevdet Bey added a floor to this mansion in 1927, when his son Osman got married (Pamuk, 2020, p. 101).

A family apartment block is portrayed in the third part of the novel. This section starts in 1970s and by then, the mansion was demolished and replaced by an apartment. Nigan Hanım, the eldest family member, lived in the third floor, her son Osman and his family lived in the second floor while her grandchild Cemil and his family lived in the first floor. Ahmet, the grandchild of Cevdet Bey, lived on the last floor which was a small penthouse with two rooms. He spent most of his time in this floor and joined his grandmother during dinner times (Pamuk, 2020, p. 511). The kitchen in Nigan Hanım's floor directly opened to the saloon which may be because they came together at meal times in the house of the eldest member of the family (Pamuk, 2020, p. 512). Nigan Hanım kept all the furniture of the mansion in her floor so there was hardly any space to walk. The piano was now used as a table and there were precious tea cups, porcelains and much more on it, which no one was allowed to touch (Pamuk, 2020, p. 539). Besides the main entrance, there was another entrance opening from the kitchen (Pamuk, 2020, p. 540). Each floor included its own service units and servants. Bubble diagram of the ground floor and first floor are created with the clues retrieved from the novel (Figure 3).

Figure 3. Bubble diagram of the ground floor (left), Bubble diagram of the first floor (right)

The construction date of Cevdet Bey's mansion is not mentioned in the novel but when the features are compared, we may say that it has many similarities with a real-life mansion named the Izmit Fazıl Pasha Mansion. This mansion was built in 18th century and according to Eldem (1984), it contains the characteristic features of traditional houses (Figure 4, 5, 6, 7). Mansions with similar features are also seen in the 19th century.

Figure 4. Izmit Fazil Pasha Mansion. (Eldem, 1984, p.154, redrawn by Akdaş)

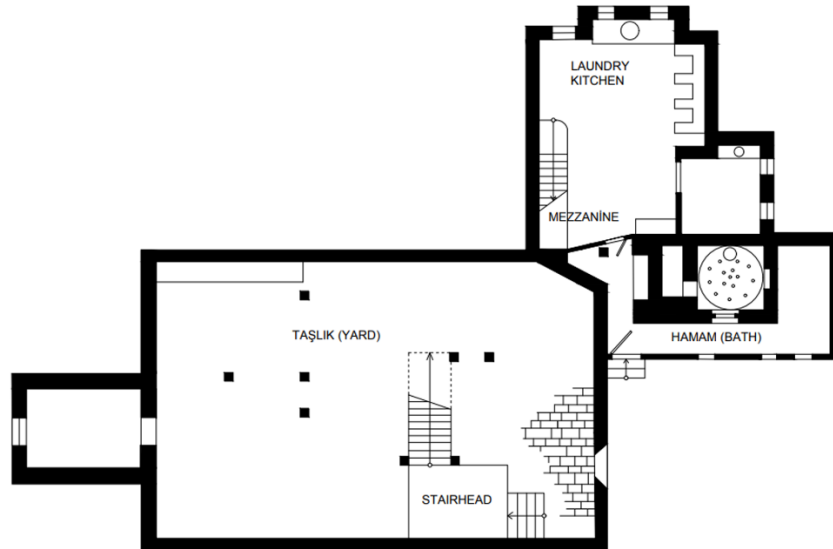

Figure 5. Ground floor plan of Izmit Fazil Pasha Mansion. (Eldem, 1984, p.154, redrawn by Akdaş)

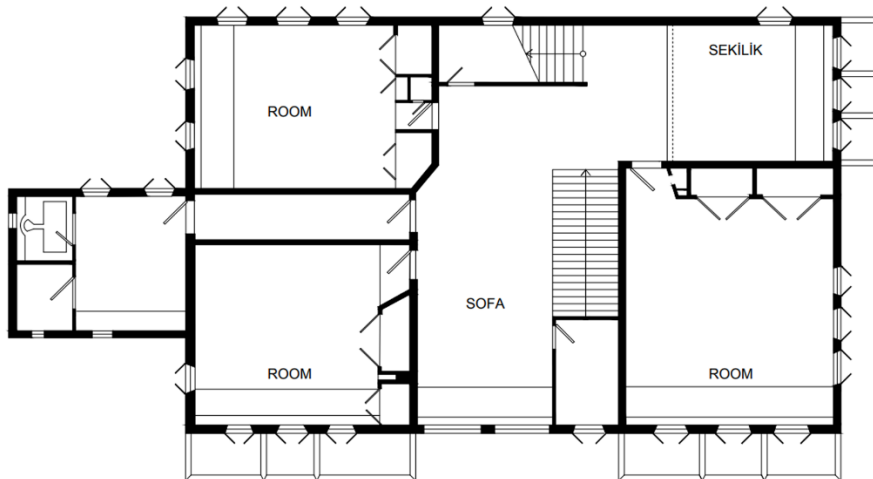
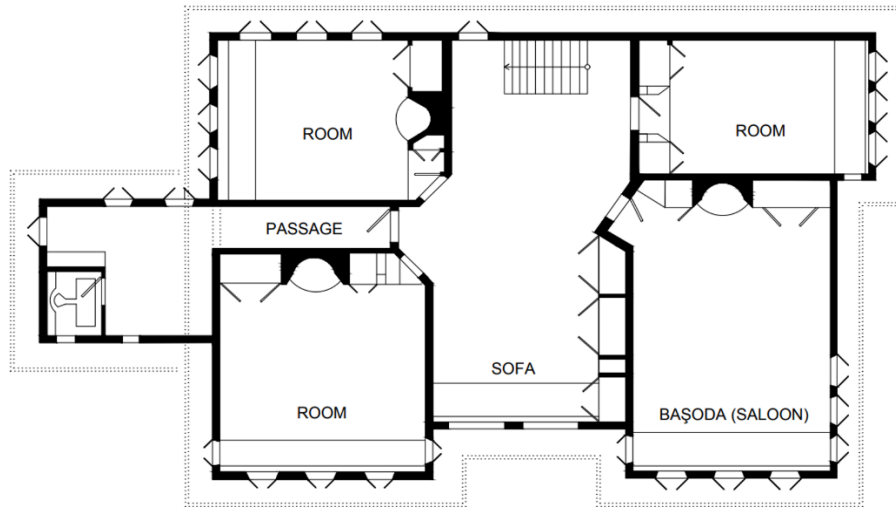
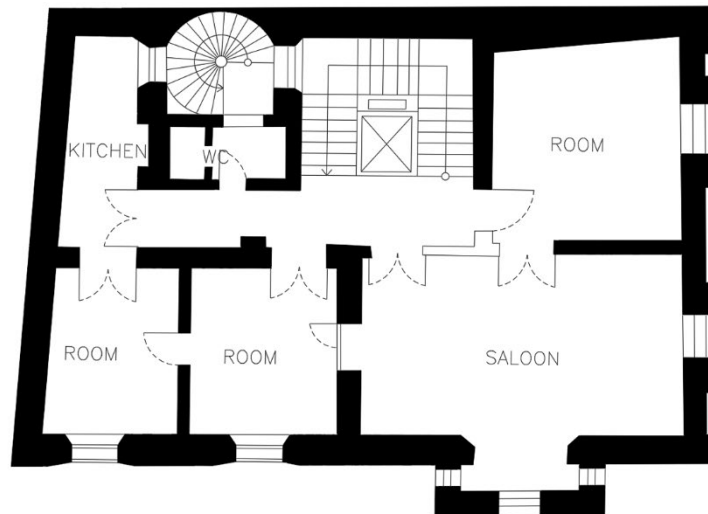

Figure 6. First floor plan of Izmit Fazil Pasha Mansion. (Eldem, 1984, p.154, redrawn by Akdaş)

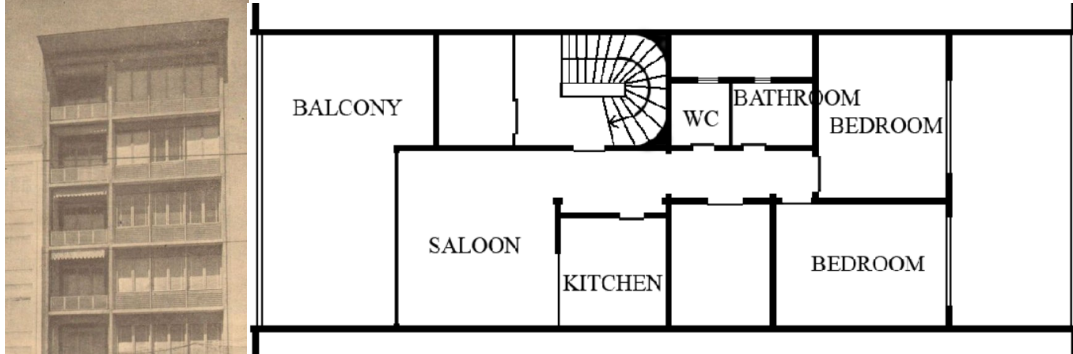
Figure 7. Second floor plan of Izmit Fazıl Pasha Mansion (Eldem, 1984, p.154, redrawn by Akdaş)

Apartment building is the second house typology portrayed in the novel. First apartment buildings in Turkey were seen in 19th century. These apartments were owned only by wealthy families because the whole apartment block could have one landlord. These apartments were usually named as rental houses and rented by different families while there were also family apartments in which the members of the same family lived. Decugis house in Beyoğlu, designed by Vallaury in 1895, is an example for such type (Figure 8). The building was designed for the Decugis family and consisted of three floors and a basement used as a grocery. Two floors were added later on and it is used as Galata Hotel in present (Can, 1993). These family apartments were prevalent until the proclamation of the condominium law in 1965. Family apartments included a lifestyle which may be assumed as a transition form from extended family to nuclear family. Members of the extended family lived in each floor as a nuclear family. They kept together while they also had their own private spaces (Öncel, 2010). This change in the family structure is a result of individualization which was caused by the westernization process.

Figure 8. Decugis house (URL-3), first and second floor plan (Görgülü, 2017) redrawn by Akdaş)

Another example from real life is M.K. apartment designed by Haluk Baysal and Melih Birsnel, in İstanbul during 1953-1954. The construction date is similar to the apartment depicted in the novel (Figure 9).

Figure 9. Photograph of M.K. Apartment and floor plan (Bayhan 1957, Redrawn by Akdaş)

Details given in the novel help relating traditional houses with family apartments. The hierarchy among floors of the apartment portrayed in the novel is parallel to the one in the traditional houses. The upper floors of the apartment are accepted more special than ground floor which is parallel to the hierarchy in the traditional houses. Another resemblance is that this apartment had more than one entrance as it was common in the traditional houses. These features can be traced in Degucis house in which cumba (bay window) is also conserved. The apartment depicted in the novel has a very similar example from real life for Orhan Pamuk's family also owned a similar family apartment in Teşvikiye (Nişantaşı). It was named as the Pamuk Apartment and was one of the early examples of the family apartments (Figure 10).

Figure 10. Pamuk Apartment (URL-1)

The plans of Pamuk apartment could not be obtained during this study but the definitions in the book "İstanbul: Hatıralar ve Şehir (2003)" (İstanbul: Memories and the City), written as a memoir, gives many clues about Pamuk Apartment (figure 11), as follows:

"My mother, father, brother, grandmother, uncles, aunts, sister-in-laws, we were all living on various levels of a five-story apartment building. One year before I was born, my family used to live in the big stone mansion altogether in each room like a big Ottoman family. Later on, this mansion, which was located beside the "modern" apartment built in 1951, was abandoned and rented to a private primary school. We used to live in the fourth floor and we had proudly written "Pamuk Apartment" to the main entrance as it was a fashion in those days" [...] "Because there was a constant flow between the floors, as in the parts of a large family mansion, the apartment doors of Pamuk Apartment were open most of the time (Pamuk, 2003, p. 8-9)".

Figure 11. Entrance (URL-2) and balcony (Pamuk,2003) of Pamuk Apartment

Second aspect which forms domestic architecture is the "household activities". These activities are affected by habits and traditions of a society. The novel portrays a period in which some traditions had started to be abandoned. For example, sleeping on floor was common in traditional multifunctional rooms but this habit changed in time and beds started to be used while some rooms became specialized for sleeping function. The novel portrays a period, which mixed usage of modern and pre-modern furniture was prevail. Armchair was used besides the *divan* (couch) located in the front of the *cumba* (bay window). This *divan* was used for sitting and also for *kaylule* (day napping) (Pamuk, 2020, p. 47). *Sandık* (chest) was used instead of wardrobe (Pamuk, 2020, p. 188). The usage of a *la turca* (Turkish style) and *alafranga* (European style) toilet is frequently mentioned in the novel. Cevdet Bey, who was portrayed as a person trying to own a modern family, was having difficulty with abandoning his old habits. When he moved into the mansion, he transformed the *alafranga* toilet, in the ground floor into an *a la turca* toilet and used it in his everyday life (Pamuk, 2020, p. 63). This behavior was reproved by the rest of the family because *a la turca* toilet was accepted pre-modern and was usually located in the ground floor to be used by the servants (Pamuk, 2020, p. 246). Another issue that needs to be underlined is that the toilet, which was placed outside, started to be added to the house plan. There is also toilet in every floor which is an important change because supplying every necessary unit for each floor opens the way of separating the floors from each other. This development is one of the important aspects which lead to the transformation from mansion to apartment.

Guests always had a priority in Turkish tradition so the guest rooms gained importance in traditional Turkish houses. This can also be traced from the novel as Sait Bey's specialized saloon is portrayed while he welcomed Cevdet Bey's family. This was an upper room with a wide *cumba* with high windows extending toward the garden. This garden was surrounded with chestnut and lime trees, just like the other gardens in Nişantaşı (Pamuk, 2020, p. 210). These pretty gardens had an importance in the life of

women for it added pleasure to their everyday life which was mostly spent within the boundaries of the house.

The traditional houses, just like the one in the novel, were suitable for invitations, like wedding and circumcision ceremonies. For example, Cevdet Bey and Nigan Hanım's wedding was held in Sait Bey's mansion (Pamuk, 2020, p. 209) while Perihan and Refik's wedding was also organized in the mansion. The circumcision ceremonies of Cevdet Bey's grandchildren (Pamuk, 2020, p. 446) and the funeral ceremonies also took place in the house (Pamuk, 2020, p. 208).

"Settlement the housing creates" is the third aspect which is also clearly mentioned in the novel. The portrait of many settlements has been drawn with the house typologies they involve. For example, Nişantaşı is urban fabric of Nişantaşı is formed by mansions with backyard. Children used to spend time in these backyards and it was also used for some functions like hanging clothes (Pamuk, 2020, p. 61). The green texture of this neighborhood was created with these backyards and the trees on both side of the streets. The previous state of Nişantaşı was also depicted in the novel and it was introduced as a field which strawberries and figs grew. The story behind the name "Nişantaşı" is also pointed. The Sultan's used to shoot to this area from the hills on the other side for target practice. They built nişan taşı (target stones) to the points they shot for remembrance. In time, some palaces and mosques were constructed in this area and after these first constructions people started to ruin the kale yards and built mansions which spread all around Nişantaşı. Later on, a garden fashion had raised among the household (Pamuk, 2020, p. 64).

"Wealthy people started to settle in here and wooden mansions started to grow huger. Huge stables were built in the houses and two or three cars were placed in these stables. Coachmen, buyers, servants, handmaids increased. After the Pasha's and Bey's; Jews, Armenians and merchants came. They built stone and concrete structures. The trees were cut, the seedlings were removed, roads were opened, and there were no kale yards left" (Pamuk, 2020, p. 64: Translation by Akdaş).

Nigan Hanım is the other name who frequently states about Nişantaşı by complaining about its new look. She thinks they ruined the settlement with apartment buildings and construction sites (Pamuk, 2020, p. 478). Another depiction about Nişantaşı is also pessimist: *"Nişantaşı smelled of seaweed and sea. The smell faded into lime trees, shops, dirty and new apartments, old houses, men wearing tie and everything"* (Pamuk, 2020, p. 238: Translation by Akdaş).

The novel underlines the transformation of the districts in a pessimist approach. Especially the old generation had the chance to compare two periods and they ended complaining. New generation argued that traditional houses has decreased their freedom while new spaces, which involved new lifestyles, supplied them more freedom (Pamuk, 2020, p. 208). So, some questions like why apartments became so common and how individuals adapted it so quickly, can be replied with social interactions.

"External relations" which is the fourth aspect to be analyzed is the function attributed to the house. The distinction between private and public (working) space is determined by this aspect. In traditional era these two spaces were together, as selamlık was used as a working space (Eldem, 1984). Selamlık was the section in a mansion or palace where only men were accepted (section with an opposite usage is named haremlik which only served women). Private space and working space differentiated in time which is also

pointed in the novel; the workplace of Cevdet Bey was in Sirkeci while his house was in Nişantaşı. House was the private space especially for women while public spaces were used by men. This separation depended on the work distribution between men and women. Women had duties which took place inside the house such as giving birth and raising children while man had the responsibility of earning money. When we look at the novel from this perspective, we may say that a parallel state is obvious. Even after women gained some freedom and had the chance to spend their time outside the house, they still didn't have much option. There were a few places where women can go and enjoy their selves. One of these places was a new restaurant in Tunnel (may be the first Tunnel in Karaköy) located in Beyoğlu (Pamuk, 2020, p. 119). Women were happy that a restaurant was opened for them in Tunnel. There was also a famous club where they can go, but entering that club needed courage for ladies (Pamuk, 2020, p. 182).

One of the most emphasized states in the novel is linked with the fifth aspect which is the "social classification within the society". Shift between social classes occurred in the society because aristocracy could no longer withstand the conditions of the new period. They started to lose their prestige while a new class, named bourgeoisie, emerged. This new class was the new owners of money, respect and power. Aristocracy was trying to survive economically by the marriages of their children with the members from bourgeoisie. Nigan Hanım's father looked down on bourgeois but he was aiming to ensure their future by getting his daughter marrying Cevdet Bey, who was also a member of this new class.

The minorities, non-Muslims, used to live in Galata and Beyoğlu, which represented the modern world (Akin, 1998). First apartments were built in these districts and most of the residents were non-Muslims. This new house typology was appropriate for their understanding of privacy more than Muslims of the era. Pamuk also draws attention to this situation while his character Refik walks in front of the apartment doors wondering about the lives inside, as he usually did, but he couldn't hear anything helpful as Greek was spoken in most of the floors (Pamuk, 2020, p. 505). In time, the new bourgeois class wanted to become a part of the modern world so they abandoned their traditional neighborhoods and moved to districts like Nişantaşı and Cihangir. Cevdet Bey was one of them, he also wanted to leave Vefa, which involved traditional lifestyles, and move to Nişantaşı. This was the precondition to build up the big modern family of his dreams. States of Muhittin, a friend of Refik, reflects the community's subconscious; "Yes, he won't come to Beşiktaş, he is from Nişantaşı. He comes from above (upper class). Beşiktaş has always remained beneath. In the past, our masters who were in Yıldız, are now in Nişantaşı!" (Pamuk, 2020, p. 217: Translation by Akdaş).

With the advent of the bourgeoisie class to Nişantaşı and Cihangir, the members of the noble families like Nigan Hanım started to depreciate these neighborhoods. They thought these districts became the place for upstart people. When Refik claimed that they found a house in Cihangir and decided to rent it, Nigan Hanım was unpleasant and said that was the place of uncouth people (Pamuk, 2020, p. 479).

Sixth aspect which is the "internal relations" has an important role upon the transformation of traditional houses. This aspect includes the family structure and the relationship between its members. Traditional Turkish society used to consist extended family structure which involved grandparents, parents and children. Cultural factors have an effective role in creating this family structure while economic independency also has a part. The design of the traditional houses supplied every nuclear family their own multi-functional room. Westernization process brought individualization beside it, which started

to cause problems in living together. This state could be traced from Perihan's complaints;

"We are stuck in a room of a three-storey house which is like a coop... Anyway, it is a mistake in this time to live in one house as an entire family. Everyone is watching each other carefully and when you try to do something it is immediately noticed so that is why I'm sitting in this room in such a hot weather!" (Pamuk, 2020, p. 208: Translation by Akdaş).

Perihan also told her husband that the crowd inside the house was interfering them (Pamuk, 2020, p. 429). These sentences reflected the thoughts of the new generation. Moving to a separate house of their own meant freedom for them which was necessary for their happiness. Muhittin, a friend of Refik, also suggested Refik to move to a separate house in order to solve their problems (Pamuk, 2020, p. 222). While this was the viewpoint of the new generation the elders thought keeping the family together was vital and living together was the only way to provide this. One day, Osman states that they should demolish the mansion and build an apartment. Nigan Hanım strongly rejects this suggestion;

"Your father has a will that this house will not be demolished... My family used to live in big houses... Not in piled boxes!.. Everyone should care for each other; everyone should love each other and no one's life should be hidden from each other. This is the right thing!" (Pamuk, 2020, p. 431: Translation by Akdaş).

Refik's will of moving to a separate house upsets Nigan Hanım and she struggles to understand the reason for such requirement and asks Osman why they are leaving them. Osman tells her that their child is growing and the room is becoming small. Nigan Hanım offers to give them a bigger room but this does not change the situation (Pamuk 2020, p. 474). Refik and Perihan managed to convince their family to move to a house of their own. Individualism once again showed itself while they were moving out of the mansion; Perihan asked if they could take the cupboard next to the stairs. This confused Refik for it was a new approach and he wrote the following sentences to his diary;

"Most of the items didn't use to belong to anyone rather they belonged to the house. Someone or everyone could use it. But now the goods are shared as ours and theirs. For example, that cupboard! It wasn't bought when we got married, but we have been using it for years. We do not have a dining table either. Mum is so angry within the way the things are being divided; she makes a face as if she is disgusted from us. She blames us. But she does not really understand us" (Pamuk, 2020, p. 488: Translation by Akdaş).

Besides individualism, education also had a role in transforming the family structure. New generation had received education in schools which caused the elders to respect them (Pamuk 2020, p. 164). Their desires and choices started to gain importance such as choosing the person they will get married or moving to a separate house which changed the family structure (Pamuk, 2020, p. 165).

Seventh aspect to be analyzed is the "beliefs and meanings attached to the house". The novel gives many clues how people of a specific era perceived some spaces and gave meaning to them. Each district, house typology and even the house units represented a lifestyle belonging to a traditional or modern world, which are terms that are relative to their context. Members of bourgeoisie wanted to own a house in Nişantaşı because it was a sign of prestige and they also wanted to be a part of this world. Cevdet Bey also bought a house in Nişantaşı for he dreamt of having a modern family and living in a western neighborhood was the first step to be taken. Apartment building represented the

modern lifestyle. The struggles living in a mansion was frequently underlined while apartment was offering comfort. A conversation took part in the novel between Nigan Hanım and her two guests: One was Dildade Hanım who complained how hard it was to warm up the house. Upon this Leyla Hanım mentioned about the comfort of the radiators in the new apartments, but Nigan Hanım claimed that she will never be able to get used to the thing named apartment (Pamuk, 2020, p. 290). With the effect of westernization some meanings were also attributed to spaces such as the *a la turca* toilets being assumed pre-modern.

"Habits of the society" which is the eighth aspect has a major role upon the transformation of the house. The novel underlines the changes in the understanding of privacy, relationship between man and woman, welcoming guests, entertaining, organizing ceremonies etc. Stillness of the historic peninsula, where nothing had changed for hundreds of years, started to disturb the youth because this new generation was in a rush for a change (Pamuk, 2020, p. 33). They quickly adopted the conditions of the new period and their expectations from life changed. One of these issues was marriage which no longer depended on elder's choices or economic worries. Some even believed that marriage was a barrier avoiding people from reaching their aims. Another event which changed the habits of the society was that women started to learn how to gain their rights and freedom. For example, Ayşe started to complain for her being picked up from the places she went (Pamuk, 2020, p. 136). The effect of individualization and the desire for freedom fastened the collapse of the extended family structure. The districts which were influenced by the Western lifestyle were more individualized so they were preferred by the youth instead of neighborhoods like Vefa, Haseki which had close relationships among the residents. The apartment floors were suitable for the requirements of the new generation so this house typology started to spread in order to serve to nuclear families. After the death of Cevdet Bey, Refik's also moved into an apartment in Cihangir. Sait Bey comments about the ongoing situation:

"We are adapting things in time but we are not aware of it. As I said, why shouldn't the old be adapted to the new? Look at this room. Isn't this a saloon? Once it was a sofa of a selamlık... My father used to say that big changes don't take much notice because they are always the result of small and endless compromises" (Pamuk, 2020, p. 212: Translation by Akdaş).

It is sure that many traditions changed with the effect of westernization process but this took a long time because people were confused in their daily practices. For example; haremlık-selamlık practice was abandoned, men and women shared the same room but they continued sitting in their own corners. They didn't want to sit apart because they believed this attitude was pre-modern but none of them had the courage to break the ongoing state (Pamuk, 2020, p. 179).

4. Conclusion

Westernization process, modernization in broader terms, has caused socio-cultural changes in the Turkish society which also reshaped the domestic architecture. These changes didn't happen at once, some struggles were faced and some contradictive practices took place. Every new practice carries the traces of the previous era. For example, the first apartments involved traces from mansions by including the same hierarchic structure and architectural components like cumba and sofa. Uncovering the social and psychological structure behind such changes and transformations, helps to grasp some milestones of domestic architecture. But this is not possible by only analyzing the physical proofs suggested by architecture. The analysis of the novel

Cevdet Bey and His Sons reveals some changes in the socio-cultural structures which triggered the transformation in house design.

The novel “Cevdet Bey and his sons” features a transition period in which two different lifestyles coexist. Reflection of westernization upon housing, first appeared inside the traditional house with modern furnishings. This was a mixture of traditional and modern practices which continued in apartments in an opposite way. Apartment, which represented the modern house typology, carried traces of traditional practices. The novel reveals that change in daily life is a complex process which progresses in a slow pace.

The family apartment depicted in the novel represents a transition form between traditional house and apartment. This usage softens the family falling apart by transforming from extended family to nuclear family. Instead of being together with strangers, members of the same family prefer living in different floors, so privacy is still preserved. Gathering for dinner at the elder member of the family or leaving the doors of each floor open carries the traces of the traditional practices of the extended family.

When the information retrieved from the novel are compared with the ones in the Turkish housing history, we can say that they mostly match or complete each other's deficiency but controversial statements also occur. First aspect which is the physical aspects have parallel features in the novel and in the Turkish housing histories, but there is also a confusion upon terms. For example, the term “saloon” is not yet used in the traditional era this should be a *baş oda* which is the main room for guests. On the other hand, the typologies, plan types, hierarchy among the floors etc. are common with the ones described by Eldem (1954) and Kuban (1995). For example, the traditional houses had a flexible design so new floors or rooms were able to be annexed. This was a common approach in the traditional era and the construction was usually conducted by the household. So did Cevdet Bey added a floor to his mansion when his son Osman got married.

Household activities, second aspect, is one of the rarely mentioned aspects in housing histories. Architectural historians such as Eldem and Kuban, mentions about daily activities as a function which house involves instead of an aspect transforming the house design. Tanyeli (2005) is one of the names underlining the effect of household activities upon house design. Opposite to the housing histories, novel involves many details about daily activities like eating, sleeping, entertaining, cleaning etc. The novel portrays a period which includes a modern-premodern dilemma and this also shows itself in the mixed usage of modern and pre-modern furniture, determined by modern and premodern household activities. Third aspect; “Settlement the housing created” has been more or less involved in the architectural history but how these settlements were perceived by the individuals and the interaction between them is more apparent in the novel. External relations, fourth aspect, determines the boundaries of private and public space which is especially related with the position of women within the society. Women have an important role on house design especially in a period which woman spent most of her time inside the house but only Tanyeli (2005) underlines this aspect. The novel includes the journey of woman gaining freedom by underlining the spaces they were able to use once and now. The shift between social classes is another important milestone for the social structure, which also has an important impact on architecture. Architectural historians such as İnci Aslanoğlu (2010) usually bases this classification upon economic factors which is also valid for the novel. But the cultural and religious factors are also mentioned in the novel. The common approach in the novel and the housing history is that they both deal with the house of the upper income group. Clues about the “internal

relations" can be found very often throughout the novel while this state is not valid for the housing history. Again, we can say that housing history offers few data about the beliefs and meanings attributed to the house while the novel gives many clues how people of a specific era perceived some spaces and gave meaning to them. As it was anticipated there is no remarkable information about the material and building technology and also the legal regulations. Meanwhile, many descriptions about the material and technology can be found in housing histories written by Eldem (1984), Küçükerman (1985) and many others. Housing history also refers to legal regulations. Especially Yıldız Sey (1998) explains the transformation of domestic architecture under the scope of housing policies.

The results make these two fields, literature and housing history, a convenient match in filling each other's gaps. So, it is possible to say that all ten aspects suggested by Tekeli (1996) can be analyzed by studying these fields together. We may say that analyzing literature in order to understand architecture is far beyond a romantic approach. Novels are fiction but the ones which portray the same period usually have common thoughts and emphasizes. Considering literature and architecture discipline simultaneously may help gathering information about many aspects affecting the transformation of households and housing design. Adding these findings to our previous knowledge derived from the written housing histories will maintain us a comprehensive perspective to understand the factors which have a role upon domestic architecture.

References

- Adivar, Halide Edip, *Akile Hanım Sokağı*, Can Yayınları, 1958.
- Akin, Nur, *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Anday, Melih Cevdet, *Aylaklar*, Everest Yayınları, 1965.
- Aslanoğlu, İnci, *Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığı: 1923-1938*, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2010.
- Batur, Afife, *A concise history: Architecture in Turkey during the 20th century*, Chamber of Architects of Turkey, Ankara 2005.
- Bayhan, İrfan. H., 1957. M.K. Apartmanı, *Arkitekt Dergisi*, 1957-03(288), 99-101.
- Can, Cengiz, Decugis Evi, *İstanbul ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- Eldem, Sedat Hakkı, *Türk Evi plan tipleri*, Pulhan Matbaası, İstanbul 1954.
—*Türk Evi: Osmanlı Dönemi I*, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 1984.
- Esendal, Memduh Şevket, *Ayaşlı ve Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara (1934) 1983.
- Görgülü, Tülin, *Apartman tipolojisinde geçmişten bugüne; kira apartmanından "rezidans'a" geçiş*, Kültür Envanteri, 2017, 14(14).
- Hall, Edward, *The hidden dimension*, Doubleday, New York 1966.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Tinin fenomenolojisi*, Translated by Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 2016.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, Birikim Yayınları, (1922) 1979.
- Karay, Refik Halit, *İstanbul'un İç Yüzü*, Orhaniye Matbaası, (1920) 2012.
- Kristeva, Julia, *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*, Columbia University Press, Columbia 1980.
- Kuban, Doğan, *Türk Hayatlı Evi*, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1995.
- Küçükerman, Önder, *Turkish House: In search of spatial identity*, TTOK Press, Ankara 1985.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, Oğlak yay., İstanbul, (1938) 1998.
- Lawrence, Roderick, *A more human history of houses: Research method and application*, Plenum, 1985.
- Mithat, Ahmet, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara (1875) 2009.
- Öncel, Ayşe Derin, *Apartment*, Institut français d'études anatoliennes, İstanbul 2010.
- Pamuk, Orhan. *Cevdet Bey ve oğulları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
— *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*.Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
— *Benim Adım Kırmızı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
— *Kara Kitap*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
— *Masumiyet Müzesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Rapoport, Amos, *House form and culture*, Pearson, 1969.
- Sey, Yıldız, Cumhuriyet döneminde konut, in Yıldız Sey, Ed. *75 yılda değişen kent ve Mimarlık*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1998.
- Silahsizoğlu, Emel, Metin tahlil yöntemleri ve bir uygulama Örneği, Problems and Definitions of the Science of Literature, *ICANAS* 38, 2007, 1415-1431.
- Tanyeli, Uğur, *İstanbul 1900-2000; Konutu ve modernleşmeyi metropolden okumak*, Ofset Yapımevi, İstanbul 2005.
- Tekeli, İlhan, Konut tarihi yazıcılığı üzerine düşünceler in Yıldız Sey, Ed. *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme.*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, 6-14.
- Tümer, Gürhan, *Mimarlık Edebiyat ilişkileri üzerine bir deneme*, Matbaa Kavram, İstanbul 1982.
- Uğraş, Hayal Meriç, Erken Türk romanında fiziksel çevre, *Arrademento*. 200, 2007, 58-63.

Yılmaz, Merve, *Use of Literature in understanding the transformation of domestic architecture: Case of Istanbul between 1908 and 1950*, Thesis (MS), Izmir Institute of Technology, İzmir 2018.

Internet Resources

URL-1: <https://www.facebook.com/165421444171251/posts/359139488132778/>
[Access date: 10.00, 15 April 2020].

URL-2: <https://www.herumutortakarar.com/pamuk-apartmani/>

URL-3: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101542> [Access date: 21.00, 20 August 2020].

URL-4: <http://kitap.ykykultur.com.tr/yazarlar/orhan-pamuk> [Access Date: 14.00, 20 March 2020].

Türk Sineması'nın İç Mekânları: 1960-1980 Aralığına Dair Bir Okuma

Hande TULUM OKUR^{1*}

Öz

Türkiye'de özellikle iç mekânların önemli bir kısmının belgelenmediği ve bu nedenle günümüzde bu anlamda literatürde ciddi bir boşluk olduğu söylenmelidir. Literatürdeki bu eksikliğe karşın yakın dönemki çalışmalarda, çeşitli araştırma yöntemleri ele alınmıştır. Bu yöntemlerden biri de 1960-1980 aralığında, iç mekânları çoğu zaman özgün halleri ile kullanan Türk Sineması'dır. Bu çalışmada ise yine literatüre katkıda bulunmak ve literatürdeki boşluğu doldurmak amacıyla, 1960-1980 aralığına tarihlenen sekiz seçili film (Küçük Hanımefendi (1961), Seven Kadın Unutmaz (1965), Tatlı Meleğim (1970), Tatlı Dillim (1972), Gülizar (1972), Tanrı Misafiri (1973), Ah Bu Gençlik (1975) ve Ne Olacak Şimdi (1979)) üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Bu filmlerin seçilmesinde, filmlerde yer alan iç mekân çeşitliliği; özellikle filmlerin ofis ve konut iç mekânlarına ilişkin veriler sunması önemli rol oynamıştır. Bu çalışma kapsamında, hem çalışma/ofis hem konut mekânlarına dair bir anlatı sunan seçili filmler aracılığı ile mimari mekânlara ilişkin bir okuma yapılması ve bu mekânların tarihlendikleri dönemlerin vurgulanması hedeflenmiştir. Bu filmlerde iç mekân kurguları ve elemanları ele alınırken aynı zamanda, 1960-1980 aralığında karşımıza çıkan tasarım yaklaşımlarına, mobilya ve aydınlatma gibi mekânsal unsurlara dair özellikler karşılaştırmalı analiz yapılarak incelenmiştir. Böylece Türkiye'de iç mekânlarda uluslararası tasarım anlayışı ve trendlerinin benimsenip benimsenmediği anlaşılabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, tasarım, iç mekân, Türk Sineması, 1960-1980

Interiors of Turkish Cinema: A Reading Towards 1960-1980 Period

Abstract

It should be underlined that most interiors in Turkey had not been documented and therefore, there is a serious gap in literature. Due to this gap in literature, alternative research methods had started to be employed in recent studies. One of these methods is Turkish Cinema which mostly uses the interiors as they are between 1960 and 1980. In this study, in order to contribute to the literature and fill the necessary gap in the literature, eight films dating back to 1960-1980 period; ((Küçük Hanımefendi (1961), Seven Kadın Unutmaz (1965), Tatlı Meleğim (1970), Tatlı Dillim (1972), Gülizar (1972), Tanrı Misafiri (1973), Ah Bu Gençlik (1975) and Ne Olacak Şimdi? (1979)) had been selected. The criteria of this selection is based on the fact that these films represent a variation in terms of interior space through office and residential interiors. So, here, the goal of this study is to examine the interiors and the specific eras of these mentioned interiors through the analysis of these selected films in which the interiors of both offices and residential units had been emphasized. In the meantime, design approaches and interior elements such as furniture and lighting fixtures in this era are analyzed in a comparative way. Through this analysis, it is understood whether or not international design approaches and trends had been embraced in Turkey.

¹ Bahçeşehir Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye
*İlgili Yazar/Corresponding author: hande.tulum@arc.bau.edu.tr

Keywords: Cinema, design, interior, Turkish Cinema, 1960-1980

1. Giriş

Gülsüm Baydar'a göre mimarlık tarihi, uluslararası bağlamda daha önce bir disiplin olarak ele alınmış ancak Türkiye'de bir alan olarak 19.yüzyılın sonunda gelişmeye başlamıştır (Baydar, 2014). Ancak, Türkiye'de tarih yazımı hemen her dönemde baskın resmi anlatılara sahne olduğu ve bu anlatılarda pek çok unsur kontrollü bir biçimde görmezden gelindiği için yakın zamana kadar dinamik, farklı odaklara, yöntemlere ve stratejilere imkân tanıyan bir yazımdan söz etmek mümkün olamamıştır. Bu noktada, Uğur Tanyeli'nin Türkiye'de, mimarlık tarihiyle ilgili tespiti anılmalıdır:

“Nedense, Türkiye'de tarihyazımının bir tür aurası var ki, kimse ona dokunmak istemiyor. O kutsallık alanının içine girerken öylesine bir dikkat etme hali var ki, pabucunuzu çıkarıyorsunuz, ayağınızın ucuna basıyorsunuz” (Düzenli ve Deniz, 2009, s.336).

Tanyeli'nin de ifade ettiği gibi, tarih alanının içinde rahatça dolaşabilmek gerekli, ancak bu şekilde tarih yazımında bir zenginlik oluşturulabilir. Oysa geçmişteki çalışmalarda, tarih yazımındaki gerçeklerin tekilleştirilmesi söz konusudur (Düzenli ve Deniz, 2009, s.344); uzun süre görmezden gelinen pek çok dönem, olgu, figür söz konusudur. Örneğin, 21.yüzyılda karşımıza çıkan çalışmalardan önce, göz ardı edilen unsurlara bakıldığında, modern mimarlık ana başlığının göz ardı edilmediği söylenebilir ancak bu ana başlık içerisindeki “iç mekân” a çoğu zaman odaklanılmamıştır. Bu anlamda, bahsi geçen çalışmalarda, iç mekân temsiline gerçekçi bir yansımasının anlaşıldığı ya da vurgulandığı söylenemez. Bunun nedenleri arasında iç mimarlık tarihinin bir disiplin olarak mimarlık tarihine oranla daha geç bir zamanda kabul edilmesi ve Türkiye'de iç mekân tasarımındaki örgütlenmede (mesleki ve eğitim bağlamında) bir gecikme olması sayılabilir (Şumnu, 2017a, s.54-55). Ayrıca Türkiye'de modern mimarlık yaklaşımı önceleri çoğunlukla cephede ve formda karşılık bulmuş, iç mekâna daha sonra etki edebilmiştir (Şumnu, 2018, s.27). Bu sayılan nedenlerin dışında gelişen ya da buna bağlı -belgeleme gibi- farklı nedenlerin de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de modern iç mimarlık tarihi irdelendiğinde, iç mekân organizasyonlarının çoğu zaman çeşitli nedenlerle belgelenemediği için gizemini koruduğu söylenebilir. 1930-1980 yılları arasında tasarım pratiğinde etkin tasarımcıların arşiv oluşturulmaması (arşiv oluştursa dahi bu arşivin günümüze ulaşamayışı), literatürde bu döneme tarihlenen iç mekân tasarımları üzerine bahsi geçen dönemde odaklanan kaynakların olmayışı, modern mimarlık pratiğini ve modern iç mekân kurgusunu yansıtan ürünlerin yıkılıp günümüze ulaşamayışı ve özgün modern iç mekânların zaman içerisinde uğradığı müdahalelerden ötürü tanınmaz hale gelişi bu durumun nedenleri olarak gösterilebilir.

Bahsi geçen bu gizem, 21. yüzyıl çalışmalarında özellikle 1960-1980 aralığına odaklanıp modern iç mekân organizasyonlarının izini sürmeye başlayan Umut Şumnu, Zeynep Tuna Ultav, Deniz Hasırcı, Pınar Sezginalp gibi yazarların çalışmaları aracılığı ile çözülmeye başlamıştır. Böylece, literatürde daha çok tasarımcının ve yapılarının yer alması söz konusu olur. Ayrıca, modern mimarlık, tasarım ve şehir plancılığı ürünlerini belgelemek ve korumak amacıyla 2002 yılında hayata geçirilen Docomomo Türkiye platformunun bir uzantısı olarak ele alınabilecek Docomomo İç Mekân Komitesi'nin “Türkiye'de modern mirasın tartışılması, belgelenmesi ve korunmasına ilişkin yapılmakta olan çalışmaları genişletme ve detaylandırma” amacıyla 2019 yılında Umut Şumnu, Deniz Hasırcı ve Zeynep Tuna Ultav'ın girişimiyle kurulması da modern iç mekân kurgularının araştırılması için önemli bir adım olmuştur. İç mekân tasarımlarına ilişkin verinin yetersiz oluşu ise farklı araştırma yöntemlerine başvurulmasını gerektirmektedir.

Komite, “docomomo_tr_interior” isimli sosyal medya (instagram) hesabında çeşitli iç mekân kurgularına ilişkin farklı verileri paylaşarak özellikle modern iç mekân organizasyonlarına odaklanan bir dijital arşiv oluşturmaya başlamıştır (URL-1). Bu hesapta değinilen veri toplama araçlarından biri ise Türk Sinemasıdır. Hem sinemada hem de mimarlıkta temel olarak bir hareket unsuru olduğundan ortaklaşabilen bu iki disiplinde (Adiloğlu, 2006) mekâna ve mekân tasarımına odaklanılmış ve böylece birbirlerinin anlamlandırılması adına tamamlayıcı bir işlev üstlenmişlerdir. Ayrıca insanın mekân içerisinde, mekân ile var olabilmesi ve sinemanın da insan odaklı bir disiplin oluşu ve mekânı bir görsellik aracı olarak kullanması (Tunçok Sarıberberoğlu, 2019, s.37), sinemanın buradaki önemini arttırır. Komite de bu imkanı değerlendirmiş ve Hilton Oteli, Carlton Oteli gibi kamusal yapıların modern iç mekân kurgularını yansıtan Türk filmlerinin çeşitli sahnelerine yer vererek literatürde rastlanmayan iç mekânların bu filmler aracılığıyla görünürlük kazandığına vurgu yapmıştır. Bu noktada, otellerin kamusal alanlar olarak sinemacılar için konutlara oranla daha uygun bir alternatif olduğu da düşünülmelidir. Aynı zamanda, oteller bu filmler aracılığıyla prestijini gösterme imkanı da bulduğundan Tarabya Oteli gibi otellerin pek çok filme ev sahipliği yaptığı görülür (Tulum, 2020, s.442). Komitenin sosyal medya hesabının paylaşımlarının öncesinde ise, 1960-1980 aralığına tarihlenen filmleri, iç mekân kurgusu bağlamında ele alan Umut Şumnu, Tuba Bülbül Bahtiyar gibi araştırmacıların az sayıdaki çalışmasına rastlanmaktadır.

Bu bağlamda bir literatür taraması yapıldığında, karşımıza öncelikle Didem Akyol Altun ve İnci Uzun’un “Yeşilçam Sineması’nda Mekân Kullanımı” isimli makalesi çıkar. Burada, eğlence mekânları, çalışma mekânları gibi pek çok farklı mekâna pek çok farklı filmde örnekler verilerek değinilmiştir (Altun ve Uzun, 2012). Bu çalışmayı, Demet Dinçay ve Filiz Özer’in birlikte hazırladığı “60 Türk Sinemasında Kentli Konut İç Mekânı” (2013) isimli çalışma izler. Burada, Kırık Hayatlar ve Samanyolu filmlerinin iç mekânsal analizleri gerçekleştirilmiştir (Dinçay ve Özer, 2013). Bir başka çalışma, Umut Şumnu’nun, literatürde derinlemesine analiz edilmemiş bir vaka olan Ziya Nebioğlu tasarımı Nebioğlu Tatil Köyü’nü inceleyebilmek adına Sivri Akıllılar filmi üzerinden bir çalışma yaptığı “Önemli Bir Mimarlık Belgeleme Aracı Olarak Sinema Filmleri: Sivri Akıllılar Film ve Nebioğlu Tatil Köyü” isimli makale göze çarpar. (Şumnu, 2017b) . Şumnu ayrıca “Başrolde Mimarlık: Türk Filmlerinde Modern Mimarlık ve Modern Evler” başlıklı çalışmada da Türk Sineması’ndaki çeşitli seçili filmler aracılığıyla Muammer Karaca Evi, Rauf Alanyalı Evi gibi konutlara odaklanır (2021). Türk Sineması üzerinden iç mekâna ilişkin okumalar yapan başka bir araştırmacı ise “1970-1990 Aralığında Konut ve İç Mekân Özelliklerinin Kemal Sunal Filmlerinden Okunması” başlıklı yüksek lisans tezine (Bülbül Bahtiyar, 2019) ve “Kemal Sunal Filmlerinden Şaşkın Damat (1975) Filminin Mekânsal Özelliklerinin Sinema ve Mimarlık Ara Kesitinde Değerlendirilmesi” isimli çalışmaya (Bülbül Bahtiyar ve Yıldız, 2019) imza atmış olan Tuba Bülbül Bahtiyar’dır. Şumnu’nun Küçük Hanım Avrupa’da filminden yararlanarak bir yolcu gemisine ve iç mekânlarına odaklandığı çalışma (2022) ise önceki çalışmalardan farklı olarak daha önce, bu bağlamda dikkat çekilmemiş bir iç mekâna; bir gemiye işaret etmesi bakımından ayrılır.

Bunların dışında, son yıllarda, çeşitli sosyal medya hesapları aracılığıyla da çeşitli yapılar ve iç mekânlar Türk Sineması’ndan görüntüler ile beslenerek ele alınmaya başlanmıştır (URL-2). Türk Sineması’na iç mekân analizi bağlamında odaklanan bu çalışmalar, bu araştırma için ilham kaynağı olmuştur. Bu araştırma kapsamında ise, ikonik yapılardan ziyade gündelik hayatın okunabildiği, modern iç mekânlara ve modern unsurların bulunduğu iç mekânlara değinilmiştir. Böylece, dönemin kültürel çeşitliliği yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın bir odağı olan Türk Sineması'nda; "Yeşilçam" olarak adlandırılan altın çağda, iç mekânların ekonomik nedenlerle -neredeyse- olduğu gibi kullanılması (Dinçay ve Özer, 2013, s. 149). filmin temasına göre gerçek/yaşanan mekân seçilmesi, Türk filmlerini bahsi geçen aralıkta güvenilir bir alternatif araştırma yöntemine dönüştürür. Ek olarak, sinema, mekânın deneyimlenmesini örnekleme özelliği ile dönem gündelik yaşamının ve mekânsal kullanımların belgelenmesine de yardımcı olmaktadır.

Bu çalışmada, literatürde odaklanılmayan ve 1960-1980 aralığına tarihlenen iç mekân kurgularının; özellikle çalışma/ofis ve konut iç mekânlarının Türk Sineması üzerinden incelenmesi alternatif bir mekân analizi yöntemi olarak sunulmaktadır. Böylece, tasarım disiplininin en önemli kaynaklarından olan görsel olgular da film sahnelerinden edinilen ekran görüntüleri ile sağlanabilmektedir. Belirli bir zamana sabitlenmiş olan bu görüntüler yardımı ile bahsi geçen dönemdeki hem modern iç mekânlar hem de modern öğelerin de bulunduğu eklettik iç mekânlar, görsel anlamda belgelenebilmektedir (Beşgen ve Köseoğlu, 2019, s. 31). Araştırmada, çalışma/ofis ve konut iç mekânlarında geçen filmlerden oluşan bir seçki ele alınmaktadır. Bu seçkide 1961-1979 aralığındaki seçili filmlere yer verilmiş ve bu filmler kronolojik bir sırayla irdelenmiştir. Seçili filmler ile bahsi geçen döneme ilişkin bir odak sunmayı hedefleyen bu çalışmada, film karelerinde görülen iç mekânlar ve donatıları, genel tasarım yaklaşımları ve ürün tasarımı anlamında irdelenmek istenmiştir. Çalışmada ayrıca bahsi geçen mekânlar ve mekânsal elemanlar; özellikle mobilya ve aksesuarlar, 1960-1980 aralığında öne çıkan tasarım ürünleri ile karşılaştırmalı analiz yapılarak incelenmiş ve modern tasarım ürünlerinin ne denli izlendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Dönem tasarım anlayışlarının ve ürün tasarımlarının belirlenmesinde, Arkitekt gibi tasarım odaklı süreli yayınlar, Ses dergisi gibi haftalık magazin dergileri, DATUMM, SALT Araştırma gibi arşivler, bahsi geçen dönemde üretim yapan hem yerli hem Batılı mobilya firmaları katalogları, ürünler, dijital veriler kullanılmış, böylece zengin bir anlatı sunmak hedeflenmiştir. Bu sayede, hem Türkiye'deki hem de Batılı ülkelerdeki tasarım trendlerinin, filmler aracılığı ile yansıtılan gündelik hayatta ne denli özümsebildiği ortaya konulmak istenmiştir.

Bu çalışmada, film seçkisinin 1961 yılından başlanarak yapılmasının nedeni 1961 anayasası ile sinemada sansürün kontrollü bir hale getirilmesi, film üretiminin sürekliliğinin sağlanması ve bunun sonucunda bir izleyici kitlesi yakalanmasıdır. Böylece "Türk Sineması'nın Altın Çağı" başlamıştır (Tosun, 2011, s. 68). Bu Altın Çağ sayesinde de sinema ve iç mekâna ilişkin pek çok buluşma söz konusu olabilmektedir.

Çalışmada, sinema ve tasarım alanlarının mekân kavramında ortaklaşmalarından yararlanılırken seçili filmler aracılığı ile mekânsal çeşitlilik ve farklılıklar ortaya konmak istenmektedir. Bunun için bu çalışmada, literatürde yeri olmayan anonim mekânlara dikkat çekilmiştir. Böylece, bu çalışma, bahsi geçen döneme ve gündelik hayata, Türk Sineması'nın belgeleme şansı tanınması ile farklı perspektiflerden odaklanmayı hedeflemektedir.

2. Örnek Filmler Üzerinden Türk Sineması'nda Gündelik Hayat ve İç Mekân Temsili

Türk Sineması'nda özellikle 1960-1975 aralığına adını veren Yeşilçam Sineması (Altun ve Uzun, 2012, s. 51), sınırlı maddi koşulların da bir sonucu olarak önemli bir süre gerçek mekâna bağlı kalır (Dinçay ve Özer, 2013, s. 149). Bu durum, bu çalışmanın yapılabilmesini sağlamış, çalışmanın gerçekçi bir perspektif sunabilmesine imkan vermiştir. Çalışmada, incelemek üzere seçilen filmler arasında iki siyah-beyaz, altı renkli film bulunmaktadır. Bu sekiz seçili film sırasıyla Küçük Hanımefendi (1961), Seven Kadın Unutmaz (1965), Tatlı Meleğim (1970), Tatlı Dillim (1972), Gülizar (1972), Tanrı Misafiri (1973), Ah Bu Gençlik (1975) ve Ne Olacak Şimdi (1979) filmleridir. Bu çalışmada,

filmlerin daha çok 1970'li yıllardan seçilmesinin nedeni, bu dönem filmlerinin çalışmanın amaçlarından biri olan hem çalışma-ofis hem de konut iç mekân çeşitliliğini iyi bir biçimde yansıtabilmesidir. Filmler mekânsal bağlamda analiz edilirken öncelikle konut iç mekânları sonrasında ise çalışma bölümleri ele alınmıştır. Bu sayede sistematik bir analiz hedeflenmiştir.

Ele alınan ilk film, yönetmenliğini Nejat Saydam'ın üstlendiği, Belgin Doruk, Sadri Alışık ve Ayhan Işık gibi isimlerden oluşan bir oyuncu kadrosuna sahip olan "Küçük Hanımefendi" (1961) filmidir. Siyah beyaz bu filmde, Ömer'in (Ayhan Işık) aniden tüm mal varlığını kaybetmesi ve sonrasında avukatının tavsiyesiyle hiç tanımadığı bir kadın olan Neriman (Belgin Doruk) ile evlenmesi işlenmektedir (Birsal, Birsal ve Saydam, 1961). Türk Sineması'nda sıklıkla tekrarlanan bir konu olan erkek karakterin, kadın karakteri beğenmeyişi ve sonrasında kadın karakterin değişmesi, bu filmde de ele alınmıştır. Filmde, üst sınıf insanların hayatına odaklanıldığı için bunun bir yansıması olduğu düşünülen iç mekân kurgusuna rastlanır. Mekânsal değerlendirmede, çalışmanın analiz yönteminin bir parçası olarak öncelikle konut iç mekânlarına değinilmiştir.

Şekil 1a: Küçük Hanımefendi filmi, Neriman'ın Ömer ile evlenmeden önceki odası (Birsal, N., (Yapımcı) Birsal, Ö. (Yapımcı) ve Saydam, N. (Yönetmen). 1961. Küçük Hanımefendi (Film). Türkiye: Birsal Film. <https://www.youtube.com/watch?v=vefPafStVaU>)

Şekil 1b: Yıldız Kenter'in evi (Ses dergisi, 30 Kasım 1963 Sayı: 49)

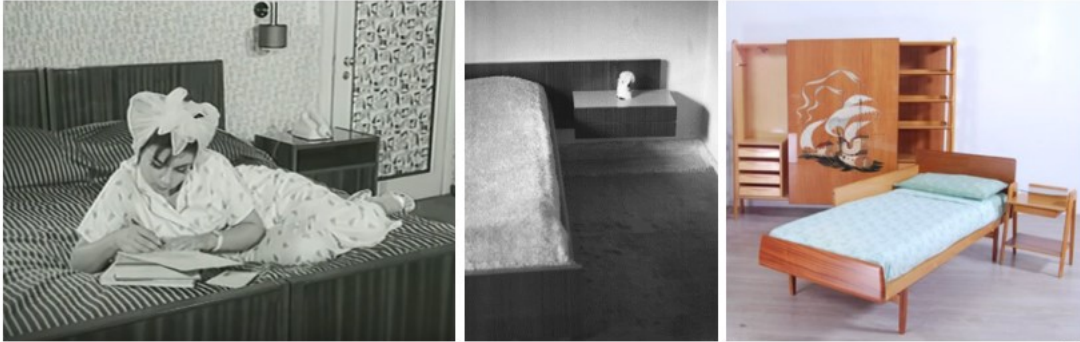
Şekil 1c: 1950'lerde ve 1960'larda görülen, İtalya'da üretilmiş bir kitaplık (URL-3)

Neriman karakteri değişmeden önce karakterin yatak odasında, bir sahnede, iki farklı aydınlatma elemanı (abajur), kitaplık ve komodinin görünmektedir. Burada, özellikle alçak, açık raflardan oluşan, sade ve modern kitaplık dikkat çekicidir (Şekil 1a). Kitaplık, odada yaşayanın entelektüel seviyesine dair bir işaret gibi de okunabilir. Nitekim, 1960'lı yıllarda, Ses Dergisi'nde, Yıldız Kenter'in evinde kendisiyle bir röportaj gerçekleştirilmiş ve Kenter, evindeki kitaplığın (Şekil 1b) başında görüntülenmiştir. (1963) Ayrıca, Ses Dergisi'nin "Artistler ve Evleri" dizisinde karşımıza çıkan Belgin Doruk'un ikamet ettiği konutta (Şekil 2a) ve Göksel Arsoy'un evinde (Şekil 2b) yine kitaplık öğelerine rastlanır (Özgüç, 1964). Bu anlamda, bu mobilyanın, bu dönemde, yaşama mekânlarında sıkça karşımıza çıktığı söylenebilir. Filmde, Neriman karakterinin odasındaki kitaplık, tasarlandığı döneme ait diğer kitaplıklar ile karşılaştırıldığında, farklı tasarım yaklaşımı ile öne çıkar çünkü bu dönem Türkiye'sinde ulaşılabilen literatürde, daha çok bir duvara yaslanan ve arkılığı da ahşap malzeme ile kaplanan kitaplıklara rastlanır. Bu bağlamda, karakterin odasındaki açık raflı kitaplık incelendiğinde, 1950'li ve 1960'lı yıllarda görülen açık raflı, alçak İtalyan bir dönemdaşı ile karşılaştırılır (Şekil 1c). Sahnede görülen kitaplık, bahsi geçen İtalyan kitaplığa göre her ne kadar strüktürel bağlamda daha iddiasız ve sade olsa da benzer şeffaflık anlayışı yine de dikkat çekicidir.

Şekil 2a: Göksel Arsoy'un evi (Ses dergisi, 1964, Sayı: 48, 16-17)
Şekil 2b: Belgin Doruk'un evi (Ses dergisi, 1964, Sayı: 46, 16-17)

Neriman karakterinin değişiminden ve evliliğinden sonra karakterin odası değişir ve odada bu defa, aplik aydınlatmalar, ahşap bir komodinin ve yatak görülür. Böylece, abajura oranla aydınlatma elemanı dilinin daha da modernleştiği anlaşılır. Yatak ve komodinde, hatta yatak başlığında bile sade ve rasyonel hatların tercih edildiği modern bir dil görülür (Şekil 3a). Bu mobilyaları, 1960'lı yıllarda tasarım hayatında etkin olan Bediz ve Azmi Koz işbirliğinin bir sonucu olarak kurulan Butik A tasarımı olan yatak odasına benzetmek mümkündür (Şekil 3b). Ancak Butik A tasarımında, komodinin, yatak birimine entegre olarak düşünülmüş ve daha kompakt bir ünite tasarlanmıştır. Buna rağmen, filmdeki yatak odası mobilyasında, 1960'lı yıllara tarihlenen pek çok Türk filminde yer alan pek çok yatak odasına oranla çok daha yenilikçi ve modern bir anlayış söz konusudur. Ayrıca yatak üstünde bulunan örtüde de çizgili bir desen kullanılmış, bu da oluşturulmak istenen modern yatak odası imgesini takip etmiştir. Burada takip edilen modern hatlara uluslar arası tasarım dünyası bağlamında da rastlamak mümkündür (Şekil 3c).

Şekil 3a: Küçük Hanımefendi filmi, Neriman'ın modern odası (Birsal, N., (Yapımcı) Birsal, Ö. (Yapımcı) ve Saydam, N. (Yönetmen). 1961. Küçük Hanımefendi (Film). Türkiye: Birsal Film. <https://www.youtube.com/watch?v=vefPafStVaU>)

Şekil 3b: Butik A tasarımı yatak (URL-4)

Şekil 3c: 1950'lere tarihlenen İtalyan modern yatak örneği (URL-5)

Neriman karakterinin görüldüğü başka bir oda ise bir oturma-yaşama mekânıdır. Burada, kalın kesitli, rahat görünümlü, rasyonel, modern hatlara sahip koltuklarda, kumaş deseni olarak ekose tercih edilmiştir (Şekil 4a). Yine, döneme ilişkin bir araştırma yapıldığında, Butik A tasarımı olan (Şekil 4b) ekose desende, kalın kesitte ve rahat, modern hatlarda bir kanepeye rastlanır. Bu anlamda, filmde, Neriman karakterinin bulunduğu mekânlarda, genel olarak modern, genç insan vurgusu yapılmak istenmiş ve bu durum da dönemin trendlerinin izlenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bu oturma odası sahnesinde, ayrıca göze ferforje, dekoratif, şeffaf bir separatör çarpar. Bu separatör ile de modern tasarım vurgulu iç mekânlara adeta bir süsleme etkeni eklenmiş olur. Benzer separatörleri Türkiye'de 1950'li yıllarda ve öncesinde sıklıkla görmek mümkündür. Bunlardan biri de Ziya Nebioğlu tarafından tasarlanan ve 1953 yılına tarihlenen Özsaruhan Evi'ndeki (Şekil 4c) separatördür (Sayar, 2011). Böylece

filmde her ne kadar modern bir iç mekân ve buna uygun bir atmosfer sunulsa da separatörün etkisi ile süsleme etkisine de vurgu yapılmıştır.

Şekil 4a: Küçük Hanımefendi filmi, oturma odası (Birsal, N., (Yapımcı) Birsal, Ö. (Yapımcı) ve Saydam, N. (Yönetmen). 1961. Küçük Hanımefendi (Film). Türkiye: Birsal Film.

<https://www.youtube.com/watch?v=vefPafStVaU>

Şekil 4b: Butik A tasarımı kanepesi (URL-6)

Şekil 4c: Ziya Nebioğlu tasarımı Özsaruhan Evi (Sayar, Y. (2011).

Filmde ayrıca avukat ofisi olarak sergilenen bir iç mekâna da rastlanır. Burada, çalışma alanı dairesel formlu, cam tablalı bir masa ve arkada bulunan ansiklopedilerle donatılmış kitaplık ile tanımlanmıştır (Şekil 5a, b). Dairesel form yardımı ile iç mekân daha verimli kullanılabilmiş ve ferahlık sağlanmıştır. Masada bir kitabın üzerinde konumlanan aydınlatma ögesi, çalışma masasının vazgeçilmez ve sahnedeki en dikkat çekici öğe olarak göze çarpmaktadır. Çalışma masası ve masa lambası arasındaki kuvvetli ilişki nedeniyle lambanın burada önemli rol oynaması şaşırtıcı değildir. Lambaya ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, aydınlatma ögesinin pek çok benzeri ile yüzyıl ortası modernist yaklaşım bağlamında karşılaşmanın mümkün olduğu görülür (Şekil 5c).

Şekil 5a, b: Küçük Hanımefendi filmi, ofis (Birsal, N., (Yapımcı) Birsal, Ö. (Yapımcı) ve Saydam, N. (Yönetmen). 1961. Küçük Hanımefendi (Film). Türkiye: Birsal Film.

<https://www.youtube.com/watch?v=vefPafStVaU>

Şekil 5c: 1950'li yıllara ait bir aydınlatma ögesi (URL-7)

Çalışmada ele alınan ikinci film ise Türkan Şoray, Ediz Hun, Çolpan İlhan gibi isimlerin başrollerini paylaştığı ve Osman Fahir Seden'in yönetmenliğini üstlendiği "Seven Kadın Unutmaz" (1965) filmidir. Filmde bir bankada çalışırken tanışan ve aşık olan Türkan (Türkan Şoray) ile Kemal'in (Ediz Hun), Kemal'in sakladığı bir sır sonucunda değişen hayatları anlatılmaktadır.

Şekil 6a: Seven Kadın Unutmaz filmi; ilk sıra; konut iç mekânlarından örnekler, yaşama alanı (Seden, O. F., Saner, H., (Yapımcı) ve Seden, O. F., (Yönetmen). 1965. Seven Kadın Unutmaz (Film). Türkiye: Kemal Film. <https://www.youtube.com/watch?v=al-JPoiAXnA>)

Şekil 6b: Seven Kadın Unutmaz filmi; yatak odası (Seden, O. F., Saner, H., (Yapımcı) ve Seden, O. F., (Yönetmen). 1965. Seven Kadın Unutmaz (Film). Türkiye: Kemal Film. <https://www.youtube.com/watch?v=al-JPoiAXnA>)

Filmde öncelikle konut iç mekân sahnelerine ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, bu iç mekânlarda kimi zaman klasik ve geleneksel detayların kimi zaman ise rasyonel hatların öne geçtiği görülür. Kemal ve ailesinin evindeki yaşama alanında, koyu renkli, deri, *Chesterfield* benzeri koltuklar, perdeler ve devasa bitkiler ön plandadır (Şekil 6a). Devasa bitkilere yer verilmesi, 1950'li yıllarda ve hatta daha öncesinde de uluslararası çeşitli örneklerde, odak noktası yaratmak amacı ile sıklıkla karşımıza çıkan bir trenddir (Atmaca Çetin, 2019). Bu modern yaklaşıma, sahnede rastlanması da modern yaşam vurgusunun ortaya konmak istenmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bir sonraki konut olan Türkan karakterinin bulunduğu yatak odasında ise açık renkli, rasyonel ve sade formlu bir yatak takımı göze çarpar (Şekil 6b). Böylece Kemal karakterinin mutlu ve mutsuz olduğu alanlarda, renk kullanımı ile bir atmosfer kurgulandığı düşünülebilir. Burada, her iki konutun iç mekânlarında öne çıkan husus özellikle aydınlatma öğelerine; hem avizelere hem de abajurlara bir vurgu yapılmak istenmesidir. Burada, aydınlatma öğelerinin referansları araştırıldığında ise modern ve yüzyıl ortası tasarım anlayışlarının öne çıktığı görülür. Bu noktada, George Nelson tasarımı aydınlatma öğesi (Şekil 8c) ve 1950'li ve 1960'lı yıllarda görülen çift cidarlı aydınlatma tasarımı (Şekil 8d) gibi tasarımların ilham kaynağı olduğu düşünülebilir.

Şekil 7a, b, c: Seven Kadın Unutmaz filmi, ofis iç mekânlarından örnekler (Seden, O. F., Saner, H., (Yapımcı) ve Seden, O. F., (Yönetmen). 1965. Seven Kadın Unutmaz (Film). Türkiye: Kemal Film. <https://www.youtube.com/watch?v=al-JPoiAXnA>)

Filmde ofis mekânları ise banka aracılığı ile temsil edilmekte olup kitaplık, masa, sandalye ve aydınlatma öğelerinden oluşan bir ofis düzeni sunulmuştur (Şekil 7a, b, c). Ayrıca dünyada, 1950'li yıllardan beri sıklıkla görülen jaluzi perdeler (URL-8) de filmde, ofisi donatan öğelerdendir. Filmde ayrıca duvarda asılı olan Atatürk portresi de göze çarpar, bu portre 1960'ların başında da Atatürk portrelerinin çalışma alanlarının duvarlarında kullanıldığını kanıtlar niteliktedir. Bunlara ek olarak yine de en dikkat çekici unsurun aydınlatma elemanı olduğu söylenmelidir. Bu eleman tasarımında, 1960'ların tasarım anlayışından çok 20.yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Art Deco ve Bauhaus yaklaşımlarını (Şekil 8a, b) izleyen bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşıma örnek vermek gerekirse Eileen Gray imzalı masa lambasının, (Şekil 8b) bankadaki aydınlatma öğesi için önemli bir referans olduğu düşünülebilir.

Şekil 8a, b: Art Deco aydınlatma (<https://foter.com/art-deco-desk-lamp>) ve Eileen Gray imzalı masa lambası, (URL-9)

Şekil 8c, d: Son iki aydınlatma tasarımı; George Nelson tasarımı aydınlatma, (URL-10) ve yüzyıl ortası çift cidarlı abajur (URL-11)

Bu filmi takiben ele alınacak ilk renkli film ise Mehmet Dinler'in yönettiği Türkan Şoray ve Ediz Hun'un başrollerini paylaştığı "Tatlı Meleğim" (1970) filmidir. Filmde, güzellik kriteri güdülerek sekreter alımı yapılan bir firmaya şans eseri işe alınan Leyla'nın (Türkan Şoray), patronu Murat'a (Ediz Hun) aşık oluşu ve değişimi anlatılmaktadır.

Şekil 9a, b: Tatlı Meleğim filmi, konut iç mekân örnekleri, sırasıyla Leyla'nın konutu ve patron konutu (Haki, Ş., (Yapımcı) ve Dinler, M., (Yönetmen). 1970. Tatlı Meleğim (Film). Türkiye: Melek Film. <https://www.youtube.com/watch?v=LaDcjPiJ-O4>)

Filmde iki konut iç mekânı görülür. Biri Leyla'nın ailesi ile yaşadığı konut, diğeri ise Leyla'nın patronlarından birinin konutu. İlk konutta eski, mumlu bir avizenin aydınlattığı, berjer koltuk, ahşap büfe ve yemek masası gibi eklettik mobilyaların bulunduğu bir yaşama mekânı görülür (Şekil 9a). İkinci konuttaki yaşama mekanı ise bir davet sahnesinde değerlendirilmiştir. Burada göze çarpan öğe, çeşitli dekoratif unsurların ve

kitapların bulunduğu bir kitaplıktır (Şekil 9b). Kitaplığın asimetrik düzeni ve ahşap tonları dışındaki renk kullanımı ise bu üründe uluslararası modern yaklaşımların izlendiğini düşündürür niteliktedir. Bu bağlamda, 1940'ların sonundan itibaren çeşitli örnekler ile karşılaşmanın mümkün olduğu söylenebilir (Şekil 10a, b).

Şekil 10a: 1949 tarihli Eames kitaplık (URL-12)
Şekil 10b: Asimetrik düzende bir örnek (URL-13)

Filmde ayrıca ofis iç mekânlarına yer verilmiştir. Burada, ofisteki organizasyon şemasında, patron odası/odaları (Şekil 11a), çok sayıda çalışanın bulunduğu alan (Şekil 11b) ve müdür ile az sayıda çalışanın bulunduğu ikinci bir alan (Şekil 11c) görülür. Çalışan alanlarında masa, sandalye ve dolap mobilyaları mevcuttur. Ayrıca, genel aydınlatmayı sağlayan avizenin yanı sıra daha önce de değinilen masa lambalarına rastlanır. Kısaca, buradaki ofis düzenininin 1950'li yıllardan başlayarak karşımıza çıkan standartları takip ettiği söylenebilir (Şekil 12a).

Şekil 11a, b, c: Tatlı Meleğim filminden ofis sahneleri (Haki, Ş., (Yapımcı) ve Dinler, M., (Yönetmen). 1970. Tatlı Meleğim (Film). Türkiye: Melek Film.
<https://www.youtube.com/watch?v=LaDcjPiJ-O4>)

Ofis iç mekânları arasında diğerlerinden ayrışabilen kısım patron odasıdır. Burada çalışma masa ve sandalyesine ek olarak rahat bir oturma bölümü de tanımlanmıştır. Patron odasındaki çalışma masası da diğer masalardan farklı olup üzerinde süslemeler mevcuttur. Oturma bölümünde ise ekose kumaşlı, kahverengi renkte, rahat hatlarda bir koltuk bulunur (Şekil 11a). Bu koltuğun, tıpkı Küçük Hanımefendi filminde görülen ekose kumaşlı koltuk örneğinde olduğu gibi çeşitli benzerlerine rastlamak mümkündür (Şekil 12c). Bunun dışında burada görülen geniş yapraklı iç mekân bitkileri, yine yüzyıl ortası trendlerinin takip edildiğini göstermektedir. Hatta 1970'li yıllarla birlikte bitkilerin konut dışında da sıklıkla tercih edilmeye başlandığı da söylenebilir (Şekil 12b). Bu film ile birlikte çalışan sayısının fazla olduğu ofislerde oluşturulan mekânsal düzeni ve bu düzendeki öğeleri anlamının mümkün olduğu düşünülmektedir.

Şekil 12a, b: 1950'lerin, 1960'ların ofis düzeni (URL-14) ve 1970'li yıllarda ofiste bitki kullanımını yansıtan bir örnek (URL-15)

Şekil 12c: Ekose kumaşlı koltuk (URL-16)

Çalışmada ele alınacak başka bir film ise 1972'ye tarihlenen Ertem Eğilmez'in yönettiği "Tatlı Dillim" isimli filmidir. Filmde, öğretmen Emine'nin (Filiz Akın), bulunduğu köye, basketbol kampı ile gelen İstanbul'da yaşayan zengin bir ailenin oğlu olan Ferit (Tarık Akan) ile hikayesi konu edinilmektedir. Filmde, Ferit'in ikamet ettiği konuta dair az sayıda görüntü mevcuttur. Bu görüntülerde ise arka planda, ahşap dönel formda bir merdiven görünürken ön planda ise rattan bir takım göze çarpar (Şekil 13a). Rattan mobilya kullanımı 19.yüzyıldan beri popüler olsa da bu malzemenin özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında yine öne çıktığı çeşitli örnekler (Şekil 13b, c) üzerinden de anlaşılabilir (Raycheva, Angelova, 2017).

Şekil 13a: Tatlı Dillim Film, Ferit'in yaşadığı konut (Eğilmez, E., (Yapımcı) ve Eğilmez, E. (Yönetmen). 1972. Tatlı Dillim (Film). Türkiye: Arzu Film.https://www.dailymotion.com/video/x4ci9wb)

Şekil 13b, c: Fransız rattan koltuk örneği (URL-17) ve Türkiye'den bir örnek; Kamhi-Grünberg (URL-18)

Filmde ayrıca Ferit'in avukat babasına ait bir ofis de görülür. Bu ofis, çalışma masası ve masa önünde konumlanan kahverengi, deri, kolçaksız oturma elemanları ile üzerinde renkli çiçeklerin bulunduğu, beyaz renkte bir sehpa ile donatılmıştır (Şekil 14a, b). Tüm

ofiste kahverengi tonları hakim olup çalışma masasının arkasında bulunan pencerelerde yine kahverengi kalın perdeler yer alır. Bu durum, uluslararası bağlamda, 1960'lı yıllardan itibaren toprak tonlarının, özellikle kahverengi rengin sıkça kullanılmasının (Stephens, 2008) Türkiye'de de bir yansımasının olduğunu düşündürmektedir. Burada ayrıca dikkat çeken bir öge ise çalışma masasının üzerinde bulunan ve hareketli, ayarlanabilen bir strüktüre sahip modern hatlarda ve farklı bir geometrik düzen izleyen masa lambasıdır. Bu lambaya ilişkin bir tarama yapıldığında, 1970'li yıllarda benzer, ayarlanabilir strüktürlü lambalar ile karşılaşılır (Şekil 14c). Bu anlamda, filmde yer alan mekânlarda hem kullanılan renkler hem de strüktürel detaylar ile dönemin uluslararası tasarım dünyasının takip edildiği düşünülebilir.

Şekil 14a, b: Tatlı Dillim Filmi, ofis sahneleri (Eğilmez, E., (Yapımcı) ve Eğilmez, E. (Yönetmen). 1972. Tatlı Dillim (Film). Türkiye: Arzu Film. <https://www.dailymotion.com/video/x4ci9wb>)

Şekil 14c: 1970'li yıllara ait ayarlanabilen masa lambası (URL-19)

1972 yılında çekilen ve çalışmada ele alınacak başka bir film ise Hulki Saner'in yönetmenlik koltuğunda oturduğu "Gülizar" isimli filmidir. Beşik kertmesi geleneği ile aileleri tarafından bir araya getirilmeye çalışan Pervin (Emel Sayın) ve Suat'ın (Ediz Hun) hikayesini konu alan filmde, ailelerin konutları ve ofis iç mekânları görülür. Pervin'in ailesinin yaşadığı konut Türk Sineması'nda sıklıkla yer alan tiyatrocü Muammer Karaca Evi'dir. Bu evin iç mekânlarının görünmesi pek çok film ve bu filmleri konu alan çalışmalar sayesinde mümkün olmuştur (Bülbül Bahtiyar, Yıldız, 2019). Bu filmde, Karadenizli aile tasviri için mobilyalar ve dekoratif öğeler ile geleneksel bir atmosfer yaratılmıştır. Diğer öğelere oranla nispeten öne çıkan bir mobilya olan düşey kurgulu, separatör etkili ünite, film kapsamında görülen az sayıda modern mekânsal elemandandır (Şekil 15a). Suat'ın ailesinin yaşadığı konutta ise yine geleneksel, klasikleşmiş mobilyalar görülür. Burada modern mekânsal öge olarak değerlendirilebilecek unsur ise mekânı bölen ve yüzyıl ortası modernizmi ile birlikte pek çok yapı tipinde karşılık bulan şöminedir (Şekil 15b). 1950'li yıllar ile birlikte şömineyi mekânın vazgeçilmez bir unsuru olarak algılamak mümkündür (Şekil 15c).

Şekil 15a, b: Gülizar filminden konut sahneleri (Saner, H., (Yapımcı) ve Saner, H. (Yapımcı). 1972. Gülizar (Film). Türkiye: Saner Film.

<https://www.youtube.com/watch?v=gnckryaujpA>)

Şekil 15c: Stewart Williams Evi, Williams, Williams&Williams, 1957 (URL-20)

Filmde ayrıca bir ofis mekânı da görülür. Bu ofis, Tatlı Meleğim filmindeki ofis kadat çok çalışanı ve mekânı barındırmasa da mekânsal bileşenleri bağlamında dikkate değer bir örnektir. Filmdeki ofis, bir patron odası ve sekreter, karşılama bölümünden oluşur. Patron odası (Şekil 16a) ve sekreter alanı (Şekil 16b) arasındaki ayırım, kırmızı bir perde ile yapılmış, kapı kullanılmamıştır. Kırmızı renk genel ofis düzeninde farklı öğelerde karşımıza çıkar; sekreter masası önündeki koltukta, patronun sandalyesinde ve patron çalışma masasının üzerindeki aydınlatma öğesinde. Kullanılan tek parlak renk kırmızı da değildir, kırmızı renk dışında, çalışma masasının önünde parlak mavi renkli, sade hatlarda koltuklar da bulunur. Böylece önceki filmlerdeki ofislere oranla renklerin daha cesur bir biçimde kullanıldığı da anlaşılabilir. Buradaki mekânlardan öne çıkan mekân, patronun çalışma odasıdır. Bu odada, çalışma masası duvardaki ahşap lambri kaplamanın önünde konumlandırılmıştır. Ahşap lambri kaplama duvarın yaklaşık yarısını tamamen sararken tam masanın önünde bulunduğu kısımda ise kapitone bir panel yer alır (Şekil 16b). Bu panel yardımıyla çalışma masası ve patronun sandalyesi bir odak noktası halini alır. Kapitone panel ve bu panel aracılığı ile mekânsal odak oluşturma arzusu, Türkiye’de 20.yüzyılın ikinci yarısında, ofislerde karşımıza çıkar. Hatta, sanatçı Altan Gürman tarafından 1976 yılında bu durum “Kapitone” isimli bir sanat eserine de dönüştürülür (Şekil 16c).

Şekil 16a, b: Filmde sahneler; patronun ofisi ve patronun ofisinden sekreter bölümüne bakış (Saner, H., (Yapımcı) ve Saner, H. (Yapımcı). 1972. Gülizar (Film). Türkiye: Saner Film. <https://www.youtube.com/watch?v=gnckryaujpA>)

Filmdeki ofis iç mekânlarında devasa bitkiler ve çiçekler yine öne çıkar. Önceki filmlerde de görülen bu durum, 1970’li yıllarda, Türkiye’de, iç mekânlarda bitki kullanımının devam ettiğini gösterir. Bunun dışında, patron çalışma masasının üzerinde bulunan kırmızı, küre formu aydınlatma öğesi de önemli bir unsurdur. Bu aydınlatma, formu, ince ve hafif strüktürü ile 1960’lardan itibaren tüm dünyada popülerleşen ve çoğu zaman optik ve kinetik bir anlatı benimseyen bir akım olan Uzay Çağı (*Space Age*) (Sparke, 1975) tasarım anlayışını izler niteliktedir. Hatta, Pierre Disderot tasarımı olan yine küre formu aydınlatma tasarımı (Şekil 16d) da filmdeki aydınlatma öğesi ile oldukça benzerdir. Bu bağlamda, bu filmde sergilenen iç mekânlar aracılığı ile dönem trendlerinin izlenmesine dair bir gaye olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 16c: Altan Gürman, *Kapitone*, 1976 (URL-21)
Şekil 16d: Pierre Disderot tasarımı aydınlatma elemanı
(URL-22)

Çalışmada ele alınacak bir sonraki film ise 1973'e tarihlenen "Tanrı Misafiri" isimli filmidir. Yönetmenliğini Mehmet Dinler'in üstlendiği filmde başrolleri Hülya Koçyiğit ve Ediz Hun paylaşmaktadır. Zengin bir yazar olan Pınar, (Hülya Koçyiğit) çeşitli hayal kırıklıkları deneyimlemiş ve sonunda kendisini Hakan (Ediz Hun) ile bir oyunun içerisinde bulmuştur. Pınar, kendisini hasta çocuğuna ve işine adamıştır. Filmde, Pınar'ın annesi ve çocuğu ile yaşadığı konutta ahşap malzemenin sıklıkla kullanılışı ve çoğunlukla koyu renklere vurgu yapılmış olması, karaktere bir referans olarak okunabilir. Filmde ayrıca hem yaşama mekânları hem de çalışma mekânları görülmektedir. Yaşama alanlarına ilişkin sahnelerde, yine az sayıda renkli öğeye rastlanır. Bunun nedeni olarak Pınar karakterinin ciddi ve adanmış olması gösterilebilir. Böylece , bu filmde, bu dönemde, pek çok filmde karşılaşılan renkli atmosfere ne kostümlerde ne de mekânlardaki renk paletinde yer verilmemiştir.

Şekil 17a, b: Tanrı Misafiri filmi, Pınar'ın yaşadığı konuttan sahneler (Özer, E. (Yapımcı), Pakel, V. (Yapımcı) ve Dinler, M. (Yönetmen). 1973. Tanrı Misafiri (Film). Türkiye: Özer Film. <https://www.youtube.com/watch?v=y-YUKPQBiks>)

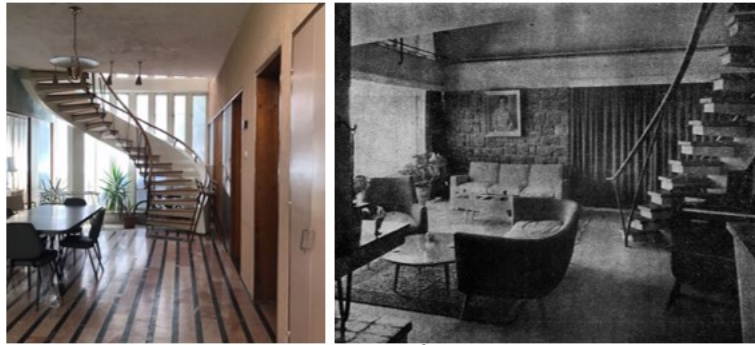
Şekil 17c: Kamhi-Grünberg Evi, Utarit İzgi
(URL-23)

Yaşama alanlarındaki sahnelerde, sade hatlarda, rasyonel koltuklar görülür. Ancak farklı desen ve malzemedeki kumaşlar yardımıyla mobilyalar birbirinden ayırtılmıştır. Aydınlatma öğesi olarak ise aplik ve abajur kullanılmış, filmdeki genel karanlık atmosfer devam ettirilmiştir (Şekil 17a, b) Ayrıca büyük halılar, koyu renk desenli duvar kağıtları da burada öne çıkan öğelerdendir. Film karelerinde görülen koltuklara ilişkin bir tarama yapıldığında, Utarit İzgi'nin 1970'li yıllardaki iç mekân düzenlemelerindeki koltuk tasarımları ile bir benzerlik görülür (Şekil 17c).

Şekil 18a, b, c: Tanrı Misafiri filmi, çalışma/ofis bölümünden sahneler (Özer, E. (Yapımcı), Pakel, V. (Yapımcı) ve Dinler, M. (Yönetmen). 1973. Tanrı Misafiri (Film). Türkiye: Özer Film. <https://www.youtube.com/watch?v=y-YUKPQBiks>)

Yaşama alanlarında, en dikkat çekici öğelerden birisi organik formu ve heykelsi strüktürü ile öne çıkan ahşap merdivendir (Şekil 18a). Organik formu ile merdiven, iç mekân organizasyonunda, rasyonel ve basit bir kompozisyon izlemeyen nadir unsurlardandır. 1950-1970 aralığında, Türkiye’de modern iç mekânlarda benzer bir forma sahip merdivenlerin kamusal yapılarda ve konut yapılarında görüldüğü çeşitli örnekler aracılığı ile anlaşılabilir. Örneğin, Muammer Onat tasarımı İbrahim Barut Evi’ndeki (Şekil 19a) heykelsi merdiven (Aysel, 2011, s. 115) ve Ercüment Bigat ile İlhan Bilgesu tasarımı Arif Saltuk Villası’ndaki (Bigat ve Bilgesu, 1958, s. 58) merdiven (Şekil 19b) konut yapılarındaki örneklerdendir.

Şekil 19a: Muammer Onat tasarımı İbrahim Barut Evi (URL-24)

Şekil 19b: Arif Saltuk Villası, Ercüment Bigat & İlhan Bilgesu, 1958 (Bigat, E. ve Bilgesu, İ. (1958). Mühendis Arif Saltuk Villası, Arkitekt, 291, s. 55-60. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/232/3203.pdf>)

Filmde, Pınar karakterinin sıklıkla kullandığı ahşap malzemeye odaklanılan çalışma bölümünde ise duvarı kaplayan pek çok ansiklopedi içeren bir kitaplık, çalışma masası, siyah deri çalışma koltuğu ve dolap bulunur. Çalışma masası, alçak bir ahşap dolap ile çevrelenmiş ve böylece çalışan kişiye kısmi bir mahremiyet ve konfor sağlamıştır (Şekil 18c). Bu rahat çalışmak için düzenlendiği düşünülen mekânda, mahremiyet ve konfor sağlayan tek unsur bu değildir. Ayrıca bu alanın giriş kapısı da kafesli bir panele; separatöre eklenmiştir. Böylece bu mekâna hem kısmi ışık geçişi sağlanmış hem de konforlu bir çalışma imkanı oluşturulmuştur. Burada göze çarpan hususlardan bir diğeri ise dolap ve masa üzerindeki aydınlatmaların sade ve modern dilidir (Şekil 18b). Bunun dışında yalnızca bir masa saatine rastlanır. Böylece dekor etkisi olan öğeler aracılığı ile bile çalışma bölümü, ofis atmosferi korunmuş olur. Bu noktada, filmde karakter inşası ve mekân kullanımının birbirini tamamladığı ve birbiri ile uyum içinde olduğu söylenebilir.

Şekil 20: Ah Bu Gençlik filmi, aydınlatma elemanı (İnanoğlu, B. (Yapımcı) ve Elmas, O. (Yönetmen). 1975. Ah Bu Gençlik (Film). Türkiye: Sezer Film. https://www.youtube.com/watch?v=M2FAp-NhE_w)

Bu çalışmada değinilen bir diğeri film olan Orhan Elmas’ın yönetmenliğini yaptığı “Ah Bu Gençlik” (1975) filminde, başroller Gülşen Bubikoğlu ve Mesut Engin tarafından

paylaşılır. Filmde, İstanbul'a tekne almaya gelmek için yola çıkan Cemile'nin (Gülşen Bubikoğlu) içinde bulunduğu otobüs bozulur, Cemile otostop yapıp Tarık'ın (Mesut Engin) arabasına biner ve bu durum, beklenmedik olayların başlangıcı olur. Film hem ofis hem konut iç mekânlarına ilişkin fikir vermektedir. Öncelikle organik formda bir merdiveni ile dikkat çeken bir konut ile karşılaşılır. Bu konutta yer alan sahnelerde, giriş holü, yemek alanı ve oturma bölümü görünür. Yemek alanında, ahşap bir yuvarlak masa ve masayı ortalayarak bir dairesel formda modern aydınlatma elemanı bulunur (Şekil 20). Benzer bir aydınlatma elemanı, oturma bölümünde de karşımıza çıkar. Böylece, dünya genelinde özellikle 1960'lı yıllarda sıklıkla görülen bu aydınlatma elemanlarının, (Şekil 21a, b) Türkiye'de de karşılık bulunduğu söylenebilir. Ayrıca Türkiye'de yine bu dönemde, yerel tasarımcılar tarafından aydınlatma elemanlarının tasarlandığı da söylenmelidir. Örneğin mimar Erkal Güngören bir sarkıt aydınlatma serisi (Şekil 21c) tasarlamıştır. Bu serinin 1960'ların sonuna tarihlendiği düşünülmektedir. Bunun nedeni ise SALT Araştırma'da bulunan Erkal Güngören Arşivi'ndeki, Erg İnşaat Şirketi'ne ait 1968 tarihli fotoğrafta benzer bir sarkıt aydınlatmanın bulunmasıdır. Bu noktada, bu dönemde, aydınlatma elemanı tasarımının Türkiye için de önem kazandığı iddia edilebilir.

Şekil 21a: 1960lara yapımı İtalyan lampa (URL-25)

Şekil 21b: 1960lar yapımı Hollanda yapımı lampa (URL-26)

Şekil 21c: Mimar Erkal Güngören tarafından tasarlanan sarkıt lambalara bir örnek (URL-27)

Bunun dışında, filmde görünen özellikle oturma bölümündeki modern mobilyalar ilgi çekicidir. Üç farklı renk ve tipteki koltuk, modern ve sade olmaları bağlamında ortak bir dil takip eder. Burada yer alan sehpa da benzer biçimde modern ve hafif strüktürlü bir öğedir (Şekil 20a). Benzer sehpaları hem 1960'lı ve 1970'li yıllarda hem de sonrasında görmek mümkündür. Fikret Tan tasarımı sehpalar (Şekil 20b) ve Bediz ve Azmi Koz tasarımı sehpa (Şekil 20c) bu duruma örnek teşkil eder. Filmdeki oturma grubunun karşısında ise iki yönden de kullanılabilen bir dolap yer alır. İki yönden kullanım imkanı, mekânın bölünmesini yumuşatmış ve mekânlar arası geçiş uyumlu bir hal almıştır.

Şekil 22a: Ah Bu Gençlik filmi, oturma bölümü (İnanoğlu, B. (Yapımcı) ve Elmas, O. (Yönetmen). 1975. Ah Bu Gençlik (Film). Türkiye: Sezer Film.

https://www.youtube.com/watch?v=M2FAp-NhE_w

Şekil 22b: Fikret Tan tasarımı sehpa (URL-28)

Şekil 22c: Bediz-Azmi Koz tasarımı sehpa (URL-29)

Son olarak ise ofis mekânları dikkat çeker. Burada görülen iki ofis arasındaki hiyerarşik fark, mekânsal büyüklük ile kolayca anlaşılır. İlk örnekte, çalışma masası önünde oturma elemanları ve sehpa ile tamamlanan bir ofis söz konusu iken ikinci ofiste, bu öğelere ek olarak ayrıca bir toplantı masası da bulunur (Şekil 23a, b). Ayrıca ikinci ofiste, kırmızı renkli sandalyeler ve koyu ahşap tonları kullanılırken ilk örnekte daha fazla renk bir arada kullanılmış ve kesin bir renk paleti düşünülmemiştir. İlk örnekte, öne çıkan öğeler, üzerinde bir kompozisyon olan şömine ve Gülizar filminde de görülen Uzay Çağı referanslı aydınlatma öğesine benzer bir masa lambasıdır (Şekil 23a). Bunların dışında iki örnekte de oturma elemanları deridir. Bu unsurların ışığında, ofis mekânlarının çeşitlenebildiği düşünülebilir.

Şekil 23a, b: Filmden ofis sahneleri (Inanoğlu, B. (Yapımcı) ve Elmas, O. (Yönetmen). 1975. Ah Bu Gençlik (Film). Türkiye: Sezer Film. https://www.youtube.com/watch?v=M2FAp-NhE_w)

Çalışma kapsamında ele alınacak son film ise 1979 yılına tarihlenen, Atıf Yılmaz'ın yönettiği "Ne Olacak Şimdi?" isimli filmidir. Filmde, bir dargın bir barışık bir çiftin (Perran Kutman, Şener Şen) boşanma avukatlığını üstlenen Orhan (Levent Kırca) ve Özden'in (Nevra Serezli) kültürel farklarla bezeli ilişkisi konu edilmektedir.

Şekil 24a, b: Ne Olacak Şimdi filminden konut sahneleri. (Ataman, N., (Yapımcı) ve Yılmaz, A., (Yönetmen). 1979. Ne Olacak Şimdi? (Film). Türkiye: Arzu Film. https://www.youtube.com/watch?v=nz9Z7Et_bbk)

Filmde, zengin bir ailenin avukat kızı olan Özden'in ailesinin, Orhan ve Özden'in evlendikten sonra yaşayacakları konut iç mekânları sergilenir. Bu oldukça ferah ve geniş konuttaki mekânsal öğeler geleneksel ve ailenin köklü geçmişini yansıtacak şekilde seçilmiştir (Şekil 24a, b). Seçilenler arasında berjer koltuklar, Art Deco sehpalar, tüm duvarı kaplayan ahşap büfeler yer alır. Bu anlamda, modern iç mekân ile ilişkilendirilebilecek veriye neredeyse rastlanmadığı söylenebilir.

Şekil 25a, b: Filmde ofis sahneleri (Ataman, N., (Yapımcı) ve Yılmaz, A., (Yönetmen). 1979. Ne Olacak Şimdi? (Film). Türkiye: Arzu Film. https://www.youtube.com/watch?v=nz9Z7Et_bbk)

Filmde ayrıca Özden'in ofisine de yer verilir. Bu ofis, aynı zamanda Tatlı Dillim filminde görülen ofistir (Şekil 25a). Ancak bu filmdeki sahnelerde daha önce detaylıca görülmemeyen kahverengi, deri koltuklar daha iyi bir biçimde görünür (Şekil 25b). Böylece bu koltuklarda yine uluslararası tasarım yaklaşımlarının takip edildiği çeşitli örnekler yardımı ile anlaşılır (Şekil 26a, b). Ancak bu deri koltuklara yalnızca uluslar arası tasarım dünyasında rastlanılmaz, Türkiye'de de çeşitli iç mekân örneklerinde de deri koltuk ögesi ile karşılaşılar (Şekil 26c).

Şekil 26a: 1970'lerden bir ofis koltuğu örneği (URL-30)

Şekil 26b: Klöber koltuk, 1970'ler (URL-31)

Şekil 26c: İç mekânda deri koltuk örneği, Emin Necip Uzman imzalı, 1974 ((Uzman, E. N. (1974). Boğaziçinde bir villa, Arkitekt, 354, s. 53-57. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/158/2021.pdf>)

Bu film aracılığı ile anlaşılan başka bir husus ise aynı iç mekânların farklı filmlerde kullanılmasıdır. Böylece bu mekânları daha ayrıntılı bir biçimde anlamak ve analiz etmek de mümkün olabilir. Bunun dışında, ofis ve konut iç mekânlarının birbirinden ayrıştığı hatta klasik, geleneksel ve modern tutumların aynı dönemde karşımıza çıkabildiği görülür. Özetlemek gerekirse, hem modern hem de eklettik iç mekânların Türkiye'de eş zamanlı olarak varlık gösterdiği seçili filmler üzerinden anlaşılmaktadır. Sinemanın devinimi ve yaşamı tam olarak yansıtabilmesinden (Ek Bektaş, 2017, s.202) yararlanan bu çalışmada, sırasıyla Küçük Hanımefendi (1961), Seven Kadın Unutmaz (1965), Tatlı Meleğim (1970), Tatlı Dillim (1972), Gülizar (1972), Tanrı Misafiri (1973), Ah Bu Gençlik (1975) ve Ne Olacak Şimdi (1979) filmleri aracılığı ile 1961 ve 1979 yılları arasında karşımıza çıkan, çıkabilecek yapılara ve iç mekânlara ilişkin bir okuma yapma fırsatı bulunmuştur.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Literatürde, yakın dönemde, Türk Sineması'nın, 1960-1980 aralığını, kültürel, sosyal ve mimari açıdan yansıtabilmek adına yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar ışığında, sinemanın, dönemi belgeleyebilecek bir yöntemle dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmada ise seçili filmler aracılığı ile dönemin kültürel çeşitliliğini detaylıca vurgulamak adına ikonik yapıların dışında gündelik hayatın farklı kitleler için yansımalarının okunabildiği, modern iç mekânlara ve modern unsurları içeren farklı iç

mekânlara konutlar ve ofisler üzerinden değinilmiştir. Bunun için hem siyah beyaz hem de renkli filmlere yer verilmiştir. Böylece kronolojik bir çeşitlilik de aktarılmak istenmiştir. Bu çeşitliliği aktarmak adına da filmlerde değinilen mekânlar ile hem Türkiye'deki hem de Batılı diğer ülkelerdeki modern iç mekân ve donatılarına ilişkin karşılaştırmalar yapılmış ve uluslararası ve ulusal bağlamda, tasarım dünyasının ya da trendlerin ne denli benimsendiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan filmlerde görülen iç mekânların önemli bir kısmı modern iç mekân olma niteliğinde ya da modern öğeler taşıyan mekân olma iddiası taşıyan mekânlardır. Kalanı ise eklektik bir atmosferin söz konusu olduğu örneklerdir. Bu noktada, 1961 yılından 1979 yılına dek mekânsal değişim ve dönüşümlerin varlığı da aktarılmak istenmiştir. Öte yandan, seçili filmler, dönemin tasarım literatüründen bağımsız olarak tarihlendikleri zaman dilimini simgelediklerinden, bu filmler yardımı ile modern yaşamın ya da modern yaşama vurgu yapan kimi öğelerin ne denli benimsenmeye başladığı anlaşılabilmiştir. Bu durumda, seçili filmlere göre modern iç mekânların ve donatılarının, tasarım dünyası ile eş zamanlı izlenmediği ve gündelik hayatta, modernizmin hemen ve tam anlamıyla benimsenmediği söylenebilir.

Bu noktada, sinemanın mekânsal deneyim zenginliği yaratmasının öneminin de altı çizilmelidir (Ek Bektaş, 2017, s.202). Çünkü bu sayede bahsi geçen mekânlara gidilmeden bu mekânların deneyimlenmesi söz konusu olur. Burada, hem konut hem ofislerin iç mekân tasarımı anlamında, bahsi geçen dönemde, kırılmaların ve değişimlerin yaşandığı söylenebilir. Buradan hareketle, ilerleyen çalışmalarda, bahsi geçen dönemin ya da farklı zaman dilimlerinin incelenebileceği çeşitli filmlerin, kaynakların ve arşivlerin taranması önerilmekte ve böylece potansiyel kırılma noktalarının, dönüşümlerin detaylıca anlaşılacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Adiloğlu, F. (2006). Sinemada Mimari Açılımlar: Halit Refiğ Filmleri. İstanbul: Es Yayınları.

Altun, D., Uzun, İ. (2012). Yeşilçam Sineması'nda Mekân Kullanımı. Mimarlık, 366, 50-55.

Atmaca Çetin, H. (2019). Reading the Modern through Hotel Interiors of the 1950s: Divan and Çınar Hotels in İstanbul. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aysel, N. (2011). Prof. Muammer Onat'ın Özgeçmişi ve Mesleki Çalışmaları. Tasarım Kuram, 7, 111-121.

Baydar, G. (2014). Mimarlık - Tarih: Türkiye'de Mimarlık Tarihi Yazımının Tarihsel Yükleri, 12 Haziran 2021 tarihinde <https://www.e-skop.com/skopbulten/mimarlik-%E2%80%93-tarih-turkiyede-mimarlik-tarihi-yaziminin-tarihsel-yukleri/2131> adresinden ulaşıldı.

Beşgen, A., Köseoğlu, Ş. (2019). Sinema-Mimarlık Arakesitinde Bir Mekâna Dokunmak: Sine Tasarım Atölyesi. Sine Filozofi Dergisi, Özel Sayı, 26-52.

Bigat, E., Bilgesu, İ. (1958). Mühendis Arif Saltuk Villası. Arkitekt, 291, 55-60.

Bülbül Bahtiyar, T. (2019). 1970-1990 Aralığında Konut ve İç Mekân Özelliklerinin Kemal Sunal Filmlerinden Okunması. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

Bülbül Bahtiyar, T., Yıldız, E. (2019). Kemal Sunal Filmlerinden Şaşkın Damat (1975) Filminin Mekânsal Özelliklerinin Sinema ve Mimarlık Ara Kesitinde Değerlendirilmesi. *International Journal Of Social Humanities Sciences Research (Jshsr)*, 6 (42), 2753-2767.

Dinçay, D., Özer, F. (2013). 60 Türk Sinemasında Kentli Konut İç Mekânı. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (8), 149-168.

Dinler, M. (Yönetmen). ve Tünaş, E. (Senaryo Yazarı). (1970). Tatlı Meleğim [Film]. Türkiye: Melek Film.

Düzenli, H. İ., Deniz, F. (2009). Uğur Tanyeli ile Türkiye'de Mimarlık Tarihi Çalışmak ve Osmanlı Mimarlık Tarihyazımı Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (13), 313-346.

Eğilmez, E. (Yönetmen) ve Eğilmez, E. (Senaryo Yazarı). (1972). Tatlı Dillim [Film]. Türkiye: Arzu Film.

Ek B., Elif H. (2017). Sinema ve Mekân İlişkisi Açısından Bilimkurgu Filmlerine Bir Bakış. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 2 (2), 201-218.

Elmas, O. (Yönetmen) ve Tünaş, E. (Senaryo Yazarı). (1975). Ah Bu Gençlik [Film]. Türkiye: Sezer Film.

Özgüç, A. (1964). Belgin Doruk. *Ses Dergisi*, 46, 1964, 16-17.

Özgüç, A. (1964). Göksel Arsoy. *Ses Dergisi*, 48, 1964, 16-17.

Dinler, M. (Yönetmen) ve Pakel, V. (Senaryo Yazarı). (1973). Tanrı Misafiri [Film]. Türkiye: Özer Film.

Raycheva, R., Angelova, D. (2017). Woven Furniture Design: In Search of Form and Texture. *Pro ligno*, 13 (4), 455-465.

Saner, H. (Yönetmen/Senaryo Yazarı) (1972). Gülizar [Film]. Türkiye: Saner Film.

Saydam, N. (Yönetmen) ve Tünaş, E. (Senaryo Yazarı). (1961). Küçük Hanımefendi [Film]. Türkiye: Birsal Film.

Sayar, Y. (2011). İzmir'de Amerikan Modernizminden İzler: Ziya Nebioğlu Mimarlığı (1948-1975). *Mimarlık*, 359.
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=373&RecID=2659#>

Seden, O. F. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1965). Seven Kadın Unutmaz [Film]. Türkiye: Kemal Film.

Ses dergisi, 30 Kasım 1963 Sayı: 49.

Sparke, P. (1975). Theory and Design in the Age of Pop. (Yayınlanmamış doktora tezi). Brighton Polytechnic Üniversitesi, Brighton.

Stephens, R. (2008). Making Sense of American Culture in the 1970s: An Interview with Thomas Hine. *Historically Speaking*, 9 (6), 38-39.

Şumnu, U. (2017a). Modern Mimarlığın 'İç'selleştirilmesi: Sadun Ersin ve Önder Küçükerman'ın Öğrencilik Projeleri. *Mimarlık*, 395, 54-62. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=409&RecID=4184#>

Şumnu, U. (2017b). Önemli Bir Mimarlık Belgeleme Aracı Olarak Sinema Filmleri: Sivri Akıllılar Filmi ve Nebioğlu Tatil Köyü. *Sanat Yazıları*, 37, 349-360.

Şumnu, U. (2018). Mimarlar ve Apartmanları: Ankara'da Konut ve Barınma Kültüründen Örnekler. Ankara: Kitap Yayınevi.

Şumnu, U. (2021). Başrolde Mimarlık: Türk Filmlerinde Modern Mimarlık ve Modern Evler, *Betonart*, 68, 18-27.

Şumnu, U. (2022). Yolcu Gemileri ve Modern İç Mekânlar: Küçük Hanım Avrupa'da Filmi Üzerinden Karadeniz Gemisini Yeniden Hatırlamak. *Online Journal of Art and Design*, 10 (3), 49-63.

Tosun, M. (2011). Türk Sinemasında İç Mekân Tasarımında İçmimarın Rolü. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tulum, H. (2020). Mimari Belgelemede Türk Sinemasının Rolü: Tarabya Oteli Analizi. *Sanat Yazıları*, 43 (4), 433-456.

Tunçok Sarıberberoğlu, M. (2019). Sinematik Kurgunun Bilinçaltı Mekânları-Tekinsiz Mekânlar. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5 (1), 27-39.

Yılmaz, A. (Yönetmen) ve Şendil, S. (Senaryo Yazarı). (1979). Ne Olacak Şimdi? [Film]. Türkiye: Arzu Film.

İnternet Kaynakları

URL-1: https://www.instagram.com/docomomo_tr_interior/ Erişim tarihi: 12.9.2022, 13.00.

URL-2: <https://www.instagram.com/p/CYYRLvzNWmJ/> Erişim tarihi: 12.9.2022, 13.00.

URL-3: <https://www.pamono.eu/small-mid-century-italian-bookshelf-1950s> Erişim tarihi: 25.9.2022, 15.30.

URL-4: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71521> Erişim tarihi: 5.7.2022, 17.30.

URL-5: <https://www.pamono.eu/bedroom-furniture-1950s-set-of-6> Erişim tarihi: 5.7.2022, 17.30.

URL-6: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/85757> Erişim tarihi: 1.7.2022, 17.30.

URL-7: <https://www.yesteryeaessentials.com/products/1950s-desk-lamp?variant=7548659909> Erişim tarihi: 15.7.2022, 17.30.

URL-8: <https://retrorenovation.com/2014/05/12/jalousie-windows-vintage-catalog/> Erişim tarihi: 14.7.2022, 19.30.

URL-9: <https://www.pamono.eu/art-deco-style-french-chromed-table-lamp-1940s> Erişim tarihi: 5.8.2022, 17.30.

URL-10: https://www.lightology.com/index.php?module=how_to&sub=design-by-decade-1950s-lighting&link=read_more Erişim tarihi: 4.6.2022, 18.30.

URL-11: <https://tr.pinterest.com/pin/506514289347833106/> Erişim tarihi: 14.7.2022, 19.30.

URL-12: <https://news.artnet.com/market/eames-storage-cabinet-auction-record-2026773> Erişim tarihi: 4.6.2022, 19.30.

URL-13: <https://retrorenovation.com/2013/01/04/3-photos-1960-time-capsule-mid-century-modern-ranch-house-camp-hill-pennsylvania/> Erişim tarihi: 14.6.2022, 18.30.

URL-14: <https://www.ambius.com/blog/changing-tides-workplace-design/> Erişim tarihi: 4.6.2022, 20.30.

URL-15: <https://loc8commercial.com/blog/office-design-changed-years/> Erişim tarihi: 11.6.2022, 18.30.

URL-16: https://www.judyfrankelantiques.com/antiques/view/pair_of_vintage_art_deco_style_red_leather_club_chairs_with_mustache_back Erişim tarihi: 1.7.2022, 19.30.

URL-17: https://www.1stdibs.com/furniture/seating/chairs/midcentury-organic-kid-rattan-chair-1960s-france/id-f_27328072/ Erişim tarihi: 4.6.2022, 11.30.

URL-18: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195307> Erişim tarihi: 7.6.2022, 18.30.

URL-19: <https://www.pamono.eu/vintage-adjustable-desk-lamp-1970s-2> Erişim tarihi: 1.7.2022, 19.30.

URL-20: <https://i.pinimg.com/originals/b5/e0/41/b5e0417d160d0b5fc72a25df0888656a.jpg> Erişim tarihi: 25.9.2022, 18.30.

URL-21: https://www.artter.org.tr/altan_gurman Erişim tarihi: 25.9.2022, 15.30.

URL-22: <https://www.pamono.com.au/french-space-age-eyeball-table-or-desk-lamp-by-pierre-disderot-1960s> Erişim tarihi: 4.5.2022, 21.30.

URL-23: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195359> Erişim tarihi:

4.5.2022, 21.30.

URL-24: <https://www.instagram.com/p/CDGEZlpHnwy/> Erişim tarihi: 1.7.2022, 19.30.

URL-25: <https://www.pamono.eu/vintage-ceiling-lamp-1960s-32> Erişim tarihi: 10.7.2022, 18.30.

URL-26: <https://www.pamono.eu/orange-model-bowl-blown-glass-pendant-lamp-from-raak-1970s> Erişim tarihi: 1.7.2022, 19.30.

URL-27: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205346> Erişim tarihi: 10.7.2022, 18.30.

URL-28: <http://datumm.org/tr/MobilyaDetay?ID=136> Erişim tarihi: 1.7.2022, 19.30.

URL-29: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/71523>) Erişim tarihi: 10.7.2022, 18.30.

URL-30: <http://www.vintageretro.co.uk/1970s-abbess-teak-office-set-a-time-capsule-for-sale/> Erişim tarihi: 15.9.2022, 18.30.

URL-31: <https://www.pamono.eu/two-seater-sofa-in-leather-by-kloeber-1970s> Erişim tarihi: 25.9.2022, 15.30.

Türkiye’de Bankacılık Sistemindeki Dijitalleşmenin Banka Mekânlarına ve Çalışanlarına Etkisi

Tütem TURAN^{1*}

Öz

COVID-19 pandemisi sonucunda gittikçe hız kazanan dijitalleşme, banka sektörünü de etkilemiş, birçok banka çalışma mekânlarını değiştirmiştir. Bu çalışmada, pandemi süreci sonrası hızla gelişen dijitalleşmenin 2022 yılındaki banka genel merkez ofislerine ve çalışanlarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır. Banka çalışanlarının değişen mekânlara bakış açısını saptamak adına banka genel merkez ofis çalışanları ile çevrimiçi mülakat yapılmıştır. Dijitalleşme sonucunda; banka mekânlarının zamanla değişerek kamusal alana dönüşeceği düşüncesi çalışmanın ana hipotezidir. Blockchain (blok zinciri), Bitcoin (merkeziyetsiz kripto para birimi) gibi dijital para sistemlerinin kullanımının artması ve bu para sistemlerinin oluşturduğu grupların, kooperatif bir yaklaşımla kendi mekânlarını oluşturacağı varsayılmaktadır. Mobil bankacılığın gelişmesi sebebi ile müşteriler, banka işlemlerini çalışanlar yerine kendileri yapabilmektedir ve bunun sonucu olarak banka çalışanlarının iş gücündeki değişkenlik mekânlara yansımaya olacaktır. Çalışma, İstanbul’da seçilen banka genel merkez ofislerini kapsamış olup banka şubeleri ise çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çevrimiçi yapılan görüşmeler sonucunda genel merkez banka çalışanların, çalışma alanlarını ofis ve ev dışında kafe, kütüphane gibi kamusal mekânlardan yana tercih ettiği tespit edilmiştir. Banka firmaları günümüzde hibrit sistemini ağırlıklı olarak kullanmakta fakat çalışanlar ofis dışı mekânlarda daha çok iş verimliliği sağladıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda bankalarda paylaşımlı ofis alanları (co-working) kullanımının yaygın olmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda banka firmalarının, ofislerinin iç mekân tasarımlarını yeniden düzenlemesi ve paylaşımlı ofis alanlarını genel merkezlerinde ya da kentlerin belirli lokasyonlarında konumlandırması iş verimliliği sağlaması açısından doğru olacağı düşünülmektedir. Çevrimiçi görüşmeler sonucunda banka ofisleri dışında farklı bir mekândan çalışma, çalışanların kuruma bağlılığını değiştirmediğini göstermiştir. Bu çalışma, güvene dayalı para alışverişinin sağlandığı bankaların ilerleyen yıllardaki mekân gerekliliğini sorgulatması yönünden önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Banka mekânları, Dijital bankacılık, Banka ofisleri

The Effect of Digitalization in the Banking System in Turkey on Bank Locations and Employees

Abstract

Digitization, which gained momentum as a result of the COVID-19 pandemic, has also affected the banking sector, and many banks have changed their workplaces. In this study, it was investigated how the rapidly developing digitalization after the pandemic process reflected on the bank headquarters and employees in 2022. In order to determine the point of view of the bank employees on the changing spaces, an online interview was conducted with the bank head office employees. As a result of digitization;

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye

* İlgili yazar/corresponding author : tutemtur@gmail.com

The main hypothesis of the study is that bank spaces will change over time and turn into public spaces. It is assumed that the use of digital money systems such as Blockchain, Bitcoin (decentralized crypto currency) will increase and the groups formed by these money systems will create their own spaces with a cooperative approach. Due to the development of mobile banking, customers can perform banking transactions themselves instead of employees, and as a result, the variability in the workforce of bank employees will be reflected in the spaces. The study covered the bank headquarters offices selected in Istanbul, and the bank branches were excluded from the study. As a result of the online interviews, it was determined that the employees of the central bank preferred their working areas in favor of public spaces such as cafes and libraries outside the office and home. Banking companies mostly use the hybrid system today, but employees stated that they provide more work efficiency in out-of-office spaces. As a result of the interviews, it was determined that the use of shared office spaces (co-working) in banks is not common. In this direction, it is thought that it would be correct for bank companies to rearrange the interior design of their offices and to position shared office spaces in their headquarters or in certain locations of cities in terms of providing business efficiency. As a result of online interviews, it has been shown that working from a different location other than the bank offices did not change the loyalty of the employees to the institution. This study is important in terms of questioning the space requirement of the banks, where money exchanges based on trust, are provided in the coming years.

Keywords: Bank spaces, Digital banking, Bank offices

1. Giriş

Paranın henüz keşfedilmediği ilk çağlarda İnsanlar mallarını tehlikelerden korumak amacıyla tapınaklardaki din adamlarına teslim etmiştir. İnsanlar arasındaki ticaretin gelişmesiyle bu malların diğer mallarla değişmesi söz konusu olmuş ve ödeme aracına ihtiyaç duyulmuştur (Yetiz F. , 2016, s.107). İlk modern bankacılık Venedik’te kurulmuştur (Kılıç, 2020, s.1). Tarihsel süreçte bankalar finansal kuruluşlar olarak çeşitlilik göstermeye başlamıştır ve kullanıcıların finansal kaynaklarıyla ilgili işlemler yapmasını sağlayan kurumlara dönüşmüşlerdir. Ekonomi alanındaki gelişmelerle bankalar birtakım farklı görevler üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda bankalar faaliyet yönünden çeşitlilik sağlamaya başlamıştır. Türkiye için bankaları, sermaye kaynaklarına veya faaliyet alanlarına göre sınıflandırmak mümkündür (Bankalar Sektör Araştırma Raporu, 2020, s.9). Bankalar kamu bankaları ve özel bankalar olarak ayrılmaktadır. Bankalardaki birimler genel müdürlük ve banka şubeleri olarak ayrılmıştır. Genel müdürlük ofisleri, görev tanımına göre kurumsal kredi, fon kontrol, satış gibi bölümlere ayrılmıştır.

Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması dijital bankacılık sistemini ortaya çıkarmıştır. Mobil bankacılığın kullanılması banka çalışanlarına ve müşterilerine hız ve zaman kazandırmıştır. COVID-19 salgın sürecinde kısıtlamaların artmasıyla birlikte banka şubesine gitmeye gerek duymadan faaliyetleri gerçekleştirme olanağı sağlayan dijital bankacılık hizmetlerinin önemi ve işlem hacmi ciddi seviyede artmıştır. Mevcut pandemi döneminde temastan kaçınma noktasında şubeye gitmeye gerek duymadan, geleneksel bankacılığa kıyasla işlem maliyeti avantajı sağlayan, zaman tasarrufu ve kullanım kolaylığı sunan dijital bankacılığa eğilim daha fazla artmıştır (Canatan ve İpek, 2020, s.36). Dijital bankacılığın COVID-19 pandemi süreciyle hızlanması ve gelişmesi, banka mekânlarının fiziksel varlığının gerekliliğini tartışılır hale getirmiştir. Pandemi boyunca süren kısıtlamalar beraberinde birçok yeniliği getirmiş ve banka sektörünü de etkilemiştir. COVID-19 döneminde bankaların genel müdürlükleri,

çalışanlarının bir kısmını tamamen evden çalışmaya yönlendirmiş, bazı çalışanlarını da haftanın belirli günlerinde ofiste çalışacak şekilde düzenlemiştir. Bu sistem, zaman kazandırması ve iş verimliliği açısından tercih edilmiş ve bankaların birçoğu, pandemi yasakları hafiflemesine rağmen bu düzeni devam ettirmişlerdir.

Dijital bankacılığın gelişmesi ile birlikte Blockchain (blok zinciri), Bitcoin (merkeziyetsiz kripto para birimi) ve bu birimlerin oluşturduğu Merkeziyetsiz Otonom Kuruluşlar (DAO) kooperatif bir yaklaşımla şu an yasalar gereği mümkün olmasa da ilerleyen yıllarda kendi oluşturacakları fiziksel ve sanal mekânlarını yaratabilecektir. Bu grupların belirli bir meslek grubuna ya da firmaya dâhil olmaması sebebiyle ortaya çıkacak mekânlar kamusal yapıda olabilecektir. Dijitalleşme sonucunda; banka mekânlarının zamanla değişerek kamusal alana dönüşeceği düşüncesi çalışmanın ana hipotezidir.

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin kurum kimliklerini iç ve dış mekânlarda belirgin olarak yansıtan banka kuruluşlarının genel merkez çalışanlarının mevcut çalışma ortamlarını, gelecekteki mekân tercihlerini dijitalleşen dünya çerçevesinde değerlendirmek ve saptamaktır. Bu mekânların banka firmalarının çatısı altında fiziksel bir mekânda ya da sanal mekânda olacağına dair ipuçlarını araştırmak çalışmanın diğer hedeflerinden biridir. Araştırmanın ilk bölümünde dijitalleşmenin banka sistemlerine ve çalışanlarına etkisine dair literatür taraması yapılmış, çeşitli bankaların iç mekânlarına değinilmiştir.

Araştırma sahası olarak İstanbul'da konumlanan devlet ve özel bankaların genel müdürlük çalışanları ile çevrimiçi mülakat yapılmıştır. Çevrimiçi görüşmelere 46 kişi katılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Örneklem, kartopu tekniği ile oluşturulmuştur. Çalışanların sosyo-demografik özelliklerini saptamak adına 2 adet soru sorulmuştur. Ankette bulunan diğer 13 adet açık ve kapalı uçlu soru, çalışanların bankadaki mevcut çalışma mekânı, dijitalleşme sürecinde bu mekânlardaki değişimlere bakış açıları ve nasıl mekânlarda çalışmak istediklerine dair bilgileri saptamak adına oluşturulmuştur.

Pandemi boyunca ağırlıklı olarak ev ortamlarında çalışan bankacıların mekânlarına dair görüşleri araştırılmış, iş verimliliği açısından mekâna dair tercihleri incelenmiştir. Kamusal alanda çalışma imkânı sağlayan Co-working alanları hakkında görüşleri değerlendirilmiştir.

2. Literatür

2.1. Dijitalleşmenin Banka Sistemlerine ve Mekânlarına Etkisi

Dijital bankacılık, şubesiz bankacılık olarak da adlandırılmakta, her türlü bankacılık hizmetlerinin şube ve personel gerektirmeden müşterilere ulaştırılabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Şube ve personel maliyetlerini ortadan kaldırması, işlem ücretlerini azaltması, ulaşılabilirliğin çok kolay olması dijital bankacılığın başta gelen avantajları arasında sayılmaktadır (Savaş vd.,2014). Dijitalleşme, banka çalışanlarına ve müşterilerine; işlemlerini yürütürken zaman ve hız kazandırmıştır. Birçok banka kullanıcısı şubeye gitmeye gerek duymadan işlemlerini online olarak tamamlamaktadır. Bu sürecin, banka müşterisini banka mekânlarından uzak tutarken genel merkezdeki banka çalışanlarının faaliyetlerini de etkileyebileceği düşünülmektedir. (Öğütçü, 2019, s.23) çalışmasında; dijitalleşmenin Türkiye bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, çalışan sayısı bir önceki yıl ile

kıyaslandığında; 1.721 kişi (yüzde 1 oranında), bir önceki çeyreğe göre kıyaslandığında ise 472 kişi azalmıştır. Yine, şube sayısına bakıldığında ve bir önceki yıl ile kıyaslandığında 153 adet, bir önceki çeyreğe göre kıyaslandığında ise 31 adet azaldığı görülmüştür. Bu çalışmaya göre dijitalleşme şube ve çalışan sayısını azaltmıştır.

(Meena ve Parimalarani, 2020, s.4914), çalışmalarında bankacılık sektöründeki otomasyonun artması banka işgücü açısından büyük bir işsizlik eğilimine neden olduğunu ve teknolojik ilerlemenin bankacılık sektöründe insan işgücüne olan talebin azalmasına yol açtığını ifade etmişlerdir (Ulusoy ve Demirel, 2021, s.259). Dijitalleşmede yapay zekânın insan gücünün yükünü hangi oranda azaltacağıda tartışma konusudur. (Crosman, 2018, s.3) çalışmasında bankacılık sektöründe veri girişi ve form doldurma gibi angarya işlerin yapay zekâ tarafından yapılacağını böylece banka çalışanlarının daha ilginç şeylere odaklanacağını ifade etmiştir. (Ulusoy ve Demirel, 2021, s.265)’e göre dijital dönüşüm olarak da nitelendirilen bu artış başta iş kaybı olmak üzere bir dizi sorunları da beraberinde getirmektedir. Teorik arka planda dijitalleşme istihdam etkileşiminin 3 ayrı sonuç doğurabileceği tartışılmaktadır: istihdamı artıracığı, istihdamda değişim olmayacağı ve istihdamı azaltacağı. Konuyla ilgili yapılan analitik çalışmaların büyük bir kısmında dijitalleşmenin bankacılık sektöründe işsizliği artırdığı (istihdamı azalttığı) sonucuna ulaşmıştır. 2019 yılında ortaya çıkmış COVID-19 pandemisiyle; bankalardaki dijitalleşmenin kullanımı koşullar dolayısıyla artmıştır. Banka çalışanlarının bir kısmı evden çalışmaya başlamış ve 2022 yılında da bu sürece devam etmektedirler. (Taşkın, 2021, s.1458) çalışmasında, 2021 yılının Mart ve Nisan aylarında Bursa şehir merkezinde ikamet eden ve pandemi döneminde en az 3 ay evden çalışmış banka çalışanlarının iş verimliliğini ve öncülleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma bulgularına göre evden çalışan banka çalışanlarının iş verimliliği öncülünün -0,35 yol katsayısı ile aile- iş çatışması olduğu görülmektedir. Çalışanın işe ilişkin sorumluluklarının ailevi sorumluluklar nedeniyle yerine getirilmesinde yaşanan zorluk olarak tanımlanan aile-iş çatışması özellikle pandemi döneminde evden çalışmada en önemli etken olarak tespit edilmiştir. Algılanan iş verimliliğinin ikinci önemli öncülü -0,29 yol katsayısı ile rol çatışması, üçüncü önemli öncülü ise -0,19 yol katsayısı ile algılanan strestir. Araştırma sonuçlarına göre, algılanan stresin pandemi dönemi için en önemli öncülü aile- iş çatışmasıdır. Güzel ve Aydın’ın (2021, s.132) çalışmasında; COVID-19 döneminde banka çalışanlarının iş performansını etkileyen faktörleri incelemiştir. Bu çalışmada, Erzurum il merkezinde bulunan özel ve kamu bankalarında çalışanların COVID-19 salgını nedeniyle evden çalışma sistemiyle birlikte iş performanslarını etkileyen evden çalışma, çalışma alanı, iş memnuniyeti ve iş motivasyonu gibi faktörler incelenmiştir. Çalışma sonucunda, çalışılan ve yetiştirilmek zorunda olunan işlerin aile ve çevre tarafından anlaşılması, çat kapı ziyaretler, iş arkadaşlarından uzakta olmak, eksik-yetersiz teknik donanım ve ekipman gibi faktörler iş performansını düşürebilirken işe gitmek için harcanılan zamandan tasarruf, iş yerinde yaşanan stresin yokluğu, aileye daha fazla vakit ayırma, mutfak imkanları gibi faktörler ise iş performansını arttırabileceği sonucuna varılmıştır. Araştırmanın diğer bulgularına bakıldığında; COVID-19 salgını döneminde araştırmaya konu olan evden çalışma, iş memnuniyeti ve demografik değişkenlerden cinsiyet ile çalışılan kurum değişkenleri ile bankacıların iş performansı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülürken; çalışma alanı, iş motivasyonu ve demografik değişkenlerinden yaş, medeni durum, eğitim durumu, kurumda çalışılan süre ile pozisyon değişkenlerinin ise bankacıların iş performansı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu çalışmanın sonucunda kamu sağlığını korumak amacıyla devreye alınan uygulamalar neticesinde süregelen alışkanlıklar geçici olarak değiştiğinden, evden çalışma sisteminde bankacıların çalışma alanları iş performanslarını etkilememektedir. Bunun yanı sıra COVID-19 salgını sürecinde olumsuz ekonomik şartlara rağmen maaş ödemeleri ve terfi imkânları devam ettiğinden, bankacıların iş motivasyonu değişmemektedir.

Uluslararası bankalara bakıldığında UBS, Citigroup, Wells Fargo, HSBC ve BNY Mellon gibi bankalar esnek çalışma planlarını belirtmişlerdir. Bazı banka firmaları çalışanlarının yüzde 10'unun haftanın beş günü ofiste olmasını beklemektedir. Bunun sonucunda birçok banka esnek çalışma düzenlemeleri sunmaktadır. Dijitalleşme öncesi eski sistemde uzun saatler boyunca çalışmak zorunda kalan bankacılar esnek çalışma saatleri sayesinde aileleriyle daha fazla zaman ayırabilmekte ve endüstri geleneğinden kopabilmektedirler. Yaklaşık 50.000 çalışanı olan BNY Mellon bankası, ekiplerinin kendi yüz yüze ve uzaktan çalışma karışımını belirlemelerine izin vermektedir. Banka ayrıca belirli rollerdeki ve konumlardaki çalışanlar için iki haftalık bir "her yerden çalışma" politikası başlatmıştır. BNY Mellon sözcüsü Garrett Marquis, çalışanlar hevesle planlarını yaparken, ofisin etrafındaki enerjinin gözle görülür şekilde hissedildiğini vurgulamıştır. HSBC'nin Manhattan'da bulunan bankası, binasını yüzde 40 kapasitede tutmakla beraber işbirliğini teşvik etmek için sıralı açık plan terminalinde işbirliğini cesaretlendirmek için daha fazla masa konumlandırmıştır (Şekil 1). Jp Morgan bankası, 14.000'e kadar çalışanın ana üssü olacak yeni genel merkezde "açık oturma" düzenine geçeceğini belirtmiştir. USB başkanı Naratil, evden çalışmanın verimsiz olduğu düşüncesinin yıkıldığını aslında çalışanların daha üretken olduklarını düşünmüştür (Nguyen, 2022).

Şekil 1: HSBC Bankası, Manhattan (Nguyen, 2022)

COVID 19 pandemisiyle kullanım amacına göre ayrılan mekânlar birbiriyle iç içe geçerek mekânsal sınırların daha az belirgin olmasına sebebiyet vermiştir. Çalışma ofisleri, modernleşme ile birlikte belirli ihtiyaçlar ve tasarım kriterleri doğrultusunda dizayn edilmiştir. Banka firmaları kurum kimliklerini yansıtan tasarımları ofislerde ve banka şubelerinde kullanmayı tercih etmiştir. Şekil 2'de Akbank bankası, logosunda kullandığı kırmızı rengi ofisinde de kullanmayı tercih etmiştir (Şekil 2). Zeminde yer alan yapay yeşillendirme ile mekânda ufak bir bahçe yaratılmak istenmiştir. Duvar yazıları kurumun hedeflerini belirtmektedir.

Şekil 2: Akbank Bankası Bölge Müdürlükleri İç Mekan Tasarımları (Url-1, 2022)

Zeminde yer alan yapay yeşillendirme ile mekânda ufak bir bahçe yaratılmak istenmiştir. Duvar yazıları kurumun hedeflerini belirtmektedir. Şekil 3’te Denizbank’ın dış cephesi görülmektedir. Binanın ön ve yan cephelerine mavi renkte su dalgası formuna benzeyen parçalar eklenmiş firmanın kurum kimliği yansıtılmaya çalışılmıştır.

Şekil 3: DenizBank Bağdat Caddesi, İstanbul (Yazarın kendi arşivi)

Ofislerin aksine ev ortamında, kurum kimliği yerine kişilerin kendi özel yaşamına ait eşyaları yer almaktadır. Kişi ev dışında farklı bir mekâna çalışmaya gittiğinde çevresinde eğer banka şubesi yoksa banka kimliğine ait belirgin işaretlere rastlama olasılığı düşük olacak böylelikle zihninde şirkete dair çevresel bir imge oluşturması zorlaşacaktır. Çalışan, farklı bir mekânda bilgisayarda gerçekleştirilen görevler ve çevrimiçi toplantılar sayesinde kurumla olan iletişimini sağlayacaktır. Bu doğrultuda banka çalışanları için kurgulanan ve tasarlanan mekânlar ve insanların bu alanlarda bulunma zorunluluğu iş verimliliği ve kişinin mekân aidiyeti bakımından tartışılması gereken bir konudur.

Modern zamanın getirilerinden biri olan fazla mesai bireyleri evlerinden daha çok çalışma alanlarında vakit geçirmesine sebep olmaktadır. Kişilerin uzun yıllar çalıştığı mekânlara karşı aidiyet duygusu oluşturabileceği fakat fiziksel çevrenin ve sosyal ortamın aidiyet

duygusunu değiştirebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Dijitalleşme, çalışma mekânlarının sınırlarını genişlettiğinde ve kişi farklı mekânlardan çalışabildiğinde mekân aidiyetinin değişkenlik gösterebileceği düşünülmektedir. Özellikle sanal mekânların daha çok kullanılacağı varsayıldığında aidiyet olgusu tamamen ortadan kalkabileceği ihtimali mevcuttur.

Sanal mekân küresel olarak birbirine bağlanmış bilgisayar temelli ve erişimli, çok boyutlu, yapay ya da sanal gerçekliktir. Yukarıdaki varsayım karşılık Benedikt, sanal mekânda enformasyona dayalı kurumların ve çalışmanın tıpkı sıradan fiziksel mekânda olduğu gibi bir tarza, kimliğe, mimariye ve çalışma gerçekliğine sahip olduğunu söylemektedir. Sanal mekân, bir coğrafyaya, bir fiziksel mekâna, bir doğa ve yasaya sahiptir. Sanal mekânda sıradan insan ve bilgi işçisi enformasyonu doğrudan arayabilir, yönlendirebilir, yaratabilir veya kontrol edebilir. 1994 yılında fütürolog Hamish Mcrae'nin öngörüsü olan "Elektronik devimin en ilginç yanı sosyal sonuçları olacaktır. Gerçekten özgür iletişimin şu üç alanda getireceği sonuçlar ilginç olacaktır: işyeri çoğu kimse için merkezi yer olmaktan çıkacak, evin bazıları için işverenin bulunduğu ülkede bile olması gerekmeyecek ve kişinin dış çevresinde, ülkesi, kenti ve sokağında büyük değişiklikler olacaktır" düşüncesi gerçekleşmeye başlamıştır (Mercan, 2010,s.6). Bu doğrultuda aşağıdaki bölümde finans sektörünün önemli bir kolu olan bankalar ve çalışanlarının dijitalleşme sürecindeki mekânsal değişikliği çözümlenmek adına izlenen yöntem belirtilmiştir.

3. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür araştırmasında banka mekânlarının tarihteki gelişimi incelenmiş daha sonra 21.yüzyıl banka tipleri açıklanmıştır. COVID-19'la hızlanan dijitalleşme sürecinin banka çalışanlarına ve mekânlarına yansımalarına dair sonuçlar literatür araştırmasına dahil edilmiştir. 2022 yılındaki dijitalleşmenin banka mekânlarına ve çalışanlarına etkisini saptamak adına çeşitli bankaların genel müdürlük çalışanlarından 15 adet soruyu çevrimiçi olarak cevaplaması istenmiştir. Örneklem, kartopu tekniği ile İstanbul'da bulunan çeşitli bankaların genel müdürlük çalışanları tarafından oluşturulmuştur ve 46 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların bazıları bütün soruları yanıtlamayı tercih etmemiştir.

Veri toplama aracı olarak çevrimiçi form oluşturulmuştur.Çalışanların sosyo-demografik özelliklerini saptamak adına 2 adet yaş ve cinsiyet sorusu sorulmuştur. Görüşmelerde belirtilen yaş aralığının belirlenmesindeki amaç artan tecrübenin mekân seçimine etkisini belirlemektir. Orta yaş aralığında olan kişilerin evlilik oranlarının ve iş tecrübesinin artması gibi etmenler bu yaş aralığındaki katılımcıların mekânlarını farklı kılabilen varsayılmıştır. İş hayatı dışında çocuk bakımı, ev işleri gibi günlük yükümlülükleri kadınların daha çok üstlenmesi varsayıldığından mekân seçiminde farklılık sağlayacağı düşünülmektedir cinsiyet sorusu eklenmiştir. 3,4 ve 5'inci sorularda katılımcılardan çalıştıkları banka, bölüm ve görevlerini belirtmeleri istenmiştir (tablo 1, sayfa 8). Görev tanımının ve yükünün, departmanlara göre değişkenlik göstereceği dolayısıyla mekân tercihinin etkisi olabileceği varsayılmıştır. 6. Soruda bankacıların firmalarda çalıştıkları yılları belirtmeleri istenmiştir. Mekânlarda geçen sürenin mekân aidiyetini etkilebileceği dolayısı ile mekân seçimine etkisi olabileceği varsayılmıştır. 7. soruda çalışma şekli (ev,ofis,hibrit) sorulmuştur (tablo 2, sayfa 9). Buradaki amaç bankacıların ağırlıkta hangi mekânlarda çalıştıklarını saptamaktır. 8. soruda COVID-19 pandemi sürecinde bankalarda kaldırılan / eklenen bölüm ve mekânlar saptanmak istenmiştir (tablo 3, sayfa 10). Bu soruda amaçlanan, dijitalleşmenin bankalarda mekânların azalmasına veya artmasına neden olup olmadığını araştırmaktır. 9. Soruda katılımcılardan evden çalışma şeklini bankacılık sektörünün iş verimliliği ve gelişimi açısından değerlendirilmesi istenmiştir (tablo 4, sayfa 11). Bu sorudaki amaç ev gibi mekânsal aidiyetin daha fazla olduğu ve insanların daha

rahat hissettiği bir ortamda çalışmanın verimliliğe etkisini araştırmaktır. Dijitalleşme insanların yapacağı birçok görevi yapay zekâ ile gerçekleştirebilmekte dolayısıyla insan gücüne ihtiyaç duyulmamasına neden olabilmektedir dolayısıyla 10.soruda katılımcılara dijitalleşme ile birlikte görev değişimi yaşayayıp yaşamadığı sorulmuştur (tablo 5, sayfa 12). 11 ve 12. sorularda katılımcılardan çalışmaları bankalarının anlaştığı co-working alanlarının mevcudiyeti ve bankaların bu alanları destekleyip desteklemediği sorulmuştur (tablo 6 ve 7, sayfa 13,14). Co-working alanları kentin farklı lokasyonlarda bulunan, içerisinde kafe, kütüphane, konferans salonu gibi birimleri barındıran ortak çalışma alanlarıdır. Kafelerden farklı odaların kiralanarak firmaların özel toplantı ve çalışma yapabileceği ortamları sunmasıdır. Co-working alanlarının artan talep karşısında giderek daha fazla lokasyonda konumlanacağı öngörülmüştür. Çalışanlar, uzak iş yerlerine gitmek yerine evlerine daha yakın konumlardaki co- working alanlarını tercih edebileceği varsayılmaktadır.11. soruda amaçlanan bankaların co-working alanlarını ne kadar desteklediği veya kullandığını saptamaktır. 13. soruda banka ofisleri dışında farklı bir mekânda çalışmanın kuruma bağlılığı üzerindeki etkisi araştırmak istenmiştir(tablo 8, sayfa 15). Banka firmaları, iç ve dış mekânlarda kurum kimliklerini yansıtmak adına renk, doku gibi çeşitli iç mekân tasarım kriterleri oluşturmaktadırlar. 13. soruda amaçlanan kurum kimliğinin yansımaları olmayan farklı bir mekânda çalışmanın kuruma bağlılığının etkisini araştırmaktır. 14. Ve 15. soruda katılımcılardan ‘iş hayatlarını ofis dışında farklı bir mekânda sürdürmek istemedikleri ve nasıl mekânlarda çalışmak istedikleri saptanmak istenmiştir (tablo 9 ve 10, sayfa 16).Burada amaçlanan dijitalleşme sürecinde çalışanların iş verimliliği ve mekân algısı yönünden ofise ihtiyaç duymadan hangi tür mekânlarda çalışmak istediklerini belirlemektir.

4. Bulgular

Çevrim içi mülakat 46 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların %45.7’si 26-35 yaş, %50’si 36-45 yaş, %4.3’ü 45-65 yaş aralığındadır. Katılımcıların %78,3’ü kadın, % 21,7 ‘si erkektir. Katılımcıların çalıştığı bankalar, bölümleri, görevleri ve mülakatta belirttikleri bankada çalıştıkları yıllar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir(Tablo 1).

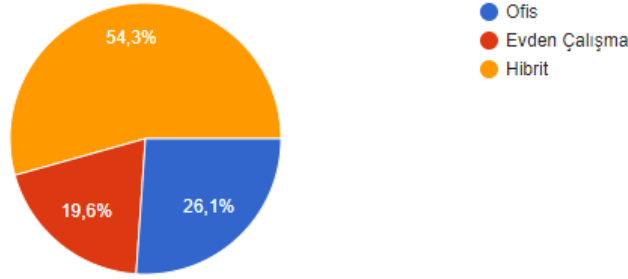
Tablo 1. Katılımcıların çalıştıkları bankalar, bölümler, görev ve çalıştıkları yıl sayısı

Katılımcı	Çalıştığı Banka	Bölümü	Görevi	Yıl
K 1	Alternatif Bank	Kurumsal Krediler	Yönetmen	7
K 2	HSBC	Hazine	Yönetici Asistanı	20
K 3	Yapı Kredi Bankası	Fon Kontrol Operasyon	Uzman	3 ay
K 4	Türkiye İş Bankası	Genel Müdürlük	Yetkili	20
K 5	Türkiye İş Bankası	Hazine Operasyon	Kıdemli Uzman	15
K 6	Ziraat Bankası	Operasyon Merkezi	Operasyon Merkezi Asistanı	9
K 7	Ziraat Bankası	Genel Müdürlük	Asistan	13
K 8	Ziraat Bankası	Şube Operasyonları	Müşteri Deneyimi Asistanı	4
K 9	Ziraat Bankası	Operasyon Merkezi	Asistan	5
K 10	Ziraat Bankası	Operasyon Merkezi	Asistan	5
K 11	Kamu Bankası	Kart Operasyonları	Yönetmen	16
K 12	Ziraat Bankası	Belirtilmemiştir	Asistan	6
K 13	Ziraat Bankası	Genel Müdürlük	Belirtilmemiştir	13

K 14	Yapı Kredi Bankası	Emlak Yönetimi	Bütçe İzleme ve Raporlama	12
K 15	Garanti BBVA	Eğitim	Yetkili	14
K 16	Alternatif Bank	Belirtilmemiştir	Belirtilmemiştir	15
K 17	DenizBank	Yurtdışı Ödemeler	Yönetmen	8
K 18	Alternatif Bank	Kurumsal Kredi Tahsis	Kredi Analist	2
K 19	ING	Kurumsal Kredi Tahsis	Yönetmen	1
K 20	Alternatif Bank	Kurumsal Kredi Tahsis	Yönetmen	8,5
K 21	Türkiye İş Bankası	Satış	Portföy Yöneticisi	13
K 22	Belirtilmemiştir	Belirtilmemiştir	Proje Direktörlüğü	11
K 23	Türkiye Ekonomi Bankası	Pazarlama	Yönetici	18
K 24	Türkiye İş Bankası	Ödeme Sistemleri	Müdür Yardımcısı	12
K 25	Odeabank	Krediler	Müdür Yardımcısı	1
K 26	Türkiye İş Bankası	Ödeme Sistemleri	Kullanıcı Deneyimi Araştırmacısı	15
K 27	Odeabank	Kredi Tahsis	Müdür	1
K 28	Türkiye İş Bankası	Veri Yönetimi Bölümü	Veri Analisti	12
K 29	Odeabank	Ticari Krediler Tahsis	Müdür Yardımcısı	1
K 30	Türkiye İş Bankası	Krediler Portföy Yönetimi	Uzman	12
K 31	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Direktör	16
K 32	Garanti BBVA	Yetenek & Kültür	Solutions Development	14
K 33	Odeabank	Kurumsal Bankacılık	Direktör	9
K 34	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Dış Ticaret Finansmanı Yetkilisi	1
K 35	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	TF Associate	1,5
K 36	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Muhabir İlişkileri Yönetimi Yönetmeni	11
K 37	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Muhabir İlişkileri Yetkilisi	Yeni Başlangıç
K 38	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Muhabir İlişkileri Uzmanı	4
K 39	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Muhabir İlişkileri Yönetimi Uzmanı	1
K 40	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar ve Dış Ticaret Finansmanı	Belirtilmemiştir	5
K 41	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Yönetmen	8
K 42	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Dış Ticaret Finansmanı Uzmanı	7
K 43	Garanti BBVA	Finansal Kurumlar	Muhabir Bankacılık	1
K 44	DenizBank	Ticari Bankacılık	Müdür	6
K 45	Alternatif Bank	Krediler	Kredi Tahsis Yönetmeni	7
K 46	Alternatif Bank	Kredi Tahsis	Müdür Yardımcısı	9

Katılımcılara bankalardaki çalışma şekli sorulmuş ve ofis, evden çalışma, hibrit seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların %54,3’ü hibrit, %26,1’i ofis, %19,6’sı evden çalışma şeneğini işaretlemiştir. Aşağıda oranlar şema şeklinde belirtilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların çalışma şekli

Çevrim içi formda yer alan ‘COVID-19 pandemi sürecinde bankanızda kaldırılan / eklenen bölüm ve mekân var mıdır? Var ise açıklayınız.’ sorusuna katılımcılar yemekhane, spor alanları, kuaför gibi sosyal alanların kaldırıldığını belirtmiştir (Tablo 3). Türkiye İş Bankası, evden çalışma şeklinden verim alamayanlar için paylaşımlı ofis seçeneği sunmuştur. Bazı bankalarda müdürlüklerin yeri değişmekle birlikte sosyal alanlar dışında kaldırılan bölüm veya mekân olmamıştır.

Tablo 3. ‘COVID-19 pandemi sürecinde bankanızda kaldırılan / eklenen bölüm ve mekân var mıdır? Var ise açıklayınız’ sorusu ve cevapları

Soru 8: COVID-19 pandemi sürecinde bankanızda kaldırılan / eklenen bölüm ve mekân var mıdır? Var ise açıklayınız.	
Katılımcı	Cevap
K 1	Yok.
K 2	Yok.
K 3	Yok.
K 4	Yok.
K 5	Müdürlüklerin bazıları değişti.
K 6	Hayır olmadı.
K 7	Hayır.
K 8	Yok.
K 9	Yok.
K 10	Yok.
K 11	Evet, lokasyon sayısı artırıldı az kişinin çalışmasını sağlamak üzere.
K 12	Cevap verilmemiştir.
K 13	Bilmiyorum.
K 14	Gm içi ortak sosyal alanlarda kısıtlama kapama
K 15	Cevap verilmemiştir.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Var.
K 18	Kafe
K 19	Yok.
K 20	Cevap verilmemiştir.
K 21	Hayır.
K 22	Ek Bina.
K 23	Yok.
K 24	Hayır.
K 25	İk fonksiyonunun yapısı değişti.
K 26	Uzaktan çalışma süresinde ev ortamında verimli çalışamayanlar için paylaşımlı ofis seçeneği sunulmuştur.
K 27	Var.

K 28	Hayır.
K 29	Hayır.
K 30	Hayır.
K 31	Evet kuaför,kuru temizleme, yemekhane, Starbucks.
K 32	Yok.
K 33	Yok.
K 34	Var.
K 35	Sosyal mesafeli yemekhane geldi.
K 36	Hayır.
K 37	Yemekhane sınırlandırılması.
K 38	Yemekhane de masalara separatorler eklendi.
K 39	Yok.
K 40	Cevap verilmemiştir.
K 41	Cevap verilmemiştir.
K 42	Yemekhane içerisine kişiler arası mesafe amacıyla şeffaf renkli ayraçlar konuldu.
K 43	Cevap verilmemiştir.
K 44	Cevap verilmemiştir.
K 45	Tamamen evden çalışmaya geçildi,nobetleşe gidildiğinde sosyal alanlar kapalıydı.
K 46	Yok.

'Evden çalışma şeklini bankacılık sektörünün iş verimliliği ve gelişimi açısından değerlendiriniz.' sorusuna katılımcıların çoğunluğu iş verimliliği açısından evden çalışma şeklini olumlu bulmuştur (tablo 4). Olumlu bulunmasının sebeplerinden biri trafiğe çıkılmaması nedeniyle etkin zaman kullanımı olmuştur. Katılımcılar özel hayat ve iş dengesininin kurulmasında evden çalışmanın daha verimli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar yolda geçen zaman yerine daha sık toplantı yapabilmekte ve talebe daha hızlı cevap verebildiklerini belirtmiştir. K 33 adlı kullanıcı evden çalışan bireylerin çocuklu olup olmamasının verimliliğini etkileyebileceğini ifade etmiştir. K 39 adlı katılımcı evden çalışmanın maliyeti düşürdüğünü belirtmiştir. Bunun yanında iki katılımcı hibrit çalışma modelinin daha sağlıklı olduğunu vurgulamış, evden çalışmanın ekiple bağlantıyı kopardığını ifade etmiştir.K 8 adlı katılımcı evden çalışma şeklini olumsuz bulmuş, K 30 adlı katılımcı genel müdürlük çalışanları için olumlu fakat şube çalışanları için evden çalışmanın iş yükünü arttırdığını belirtmiştir. K 44 adlı müdür pozisyonundaki katılımcı evden çalışmayı ticari bankacılık adına verimsiz bulmuştur.

Tablo 4. 'Evden çalışma şeklini bankacılık sektörünün iş verimliliği ve gelişimi açısından değerlendiriniz' sorusu ve cevapları

Soru 9: Evden çalışma şeklini bankacılık sektörünün iş verimliliği ve gelişimi açısından değerlendiriniz.	
Katılımcı	Cevap
K 1	Çalıştığım bölüm itibariyle müşteri ile bire bir iletişim hâlinde bulunmadığımdan ve raporlama ağırlıklı olduğundan iş verimliliği anlamında pozitif etkisi bulunmaktadır.
K 2	Olumlu/verimli.
K 3	Daha verimli.
K 4	Ofis ve ev farkı yok.
K 5	Daha verimli ve rahat oldu.
K 6	Evden çalışma çok verimliydi.
K 7	Çalışan ile eş değer olduğumu düşünüyorum. Kimi personelde verimsizlik olurken kimi personelin verimliliğini artırmıştır.
K 8	Evden çalışma şekli kişinin hayatını olumsuz etkilemektedir.
K 9	Verimli.
K 10	Verimli geçti.
K 11	Günümüz şartlarına göre çalışma şekli zaten o yöne evriliyor, ben hibrit çalışma modelinin en sağlıklı olduğunu inanıyorum.
K 12	Cevap verilmemiştir.
K 13	Zaman zaman olabilir ama her zaman değil.
K 14	Çok daha verimli.

K 15	Cevap verilmemiştir.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Verimli.
K 18	Verimli.
K 19	Kişilere özel hayat ve iş dengesini kurmasına yardımcı ve kurulan güvenle iş verimliliğinin daha da arttığı bir sistem.
K 20	Çok verimli olduğunu düşünüyorum.
K 21	Çalışma saatleri uzadığı için daha verimli olduğunu düşünüyorum.
K 22	Total harcanan zaman ve toplantı verimliliği arttı.
K 23	Evden çalışma sistemine pandemi nedeniyle çok hızlı adapte olunmak zorunda kalındı, bu vesileyle uzaktan çalışmanın avantajları daha net görülür hale geldi. Yolda zaman kaybının olmaması çalışanların bu vesile ile kendi hayatlarına daha fazla zaman ayırabilmesini sağladı. Uzaktan çalışma konsantre gerektiren işleri yaparken de çok verimlilik yarattığını düşünüyorum.
K 24	Verimliliği arttırdı.
K 25	Daha verimli hale geldi.
K 26	Gelişen ve dijitalleşen bankacılık sektöründe uzaktan çalışmanın bir gereklilik olduğuna inanıyorum. Bu şekilde, özellikle İstanbul gibi trafiğin yoğun olduğu büyük şehirlerde yolda geçirdiği zamanı kendine ayırarak daha verimli olmaktadır.
K 27	Oldukça faydalı.
K 28	Çalışma ortamı hazır olan kişi için odaklanma dışında verimlilik sorun olmamaktadır.
K 29	İş verimliliğini artırıyor.
K 30	Genel Müdürlük için çalışma şeklinde sadece mekân değişti ama şube çalışanları için iki katı işi daha az zamanda yapmak gerekti.
K 31	Olumlu.
K 32	Çok faydalı, yolda geçen zaman, toplantı odası rezevasyonu gibi verimsizlikler ortadan kalktı çok daha odaklı çalışılıyor.
K 33	Saha mevkiinde çalışan, satış ve pazarlama hizmetleri için verimliliği azalttığı, ancak ofis / genel müdürlük birimlerinin birçoğunda trafik vs de ortadan kalktığı için genel olarak verimlilik artışından bahsedilebilir. Elbette evdeki çalışma ortamı, çocuk olup olmaması gibi sebepler de belirleyicidir.
K 34	Gayet verimli.
K 35	Hiçbir verim kaybı gözüküyor.
K 36	Olumlu katkısı olduğu görüşümdedir.
K 37	İş verimini arttırdığını düşünüyorum.
K 38	Evden çalışma ile birlikte daha az dikkat dağınıklığı olduğu için ve zaman kaybı azaldığı için daha konsantre ve daha verimli çalışma fırsatı bulduk.
K 39	.Evden çalışma şeklinin verimliliği arttırdığını ve maliyeti düşürdüğünü düşünüyorum.
K 40	Çalışanlar açısından zaman kazancı getirdiği için iş kalitesine olumlu etkisi olduğunu düşünmekteyim. Ancak tamamen evden çalışmanın da ekiple bağlantıyı kopardığını düşünüyorum bu sebeple hibrit çalışma sistemini en mantıklı yöntem olarak düşünüyorum.
K 41	Cok verimli.
K 42	Daha verimli.
K 43	Cevap verilmemiştir.
K 44	Bölümüm için verimli değildir.
K 45	Özellikle yolda geçen zaman ve talebe cevap vermek adına acil işlerden kaynaklı verimli olduğunu düşünüyorum.
K 46	Daha verimli iş, daha etkin zaman kullanımı, kişisel hayat kalitesi artışı.

‘Dijitalleşme ile birlikte görev değişimi yaşadınız mı?’ sorusuna 40 kişi hayır cevabı, üç kişi evet cevabını vermiştir (Tablo 5). Görevi değişen katılımcı daha az basılı belge gerektiren göreve getirildiğini belirtmiştir.

Tablo 5. ‘Dijitalleşme ile birlikte görev değişimi yaşadınız mı?’ sorusu ve cevapları

Soru 10: Dijitalleşme ile birlikte görev değişimi yaşadınız mı?	
Katılımcı	Cevap
K 1	Hayır.
K 2	Hayır.
K 3	Hayır.
K 4	Hayır.

K 5	Cevap verilmemiştir.
K 6	Hayır.
K 7	Hayır.
K 8	Hayır.
K 9	Hayır.
K 10	Hayır.
K 11	Hayır.
K 12	Hayır.
K 13	Hayır.
K 14	Hayır.
K 15	Hayır.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Cevap verilmemiştir.
K 18	Hayır.
K 19	Hayır.
K 20	Hayır.
K 21	Hayır.
K 22	Yaşadım.
K 23	Hayır.
K 24	Hayır.
K 25	Hayır.
K 26	Hayır.
K 27	Hayır.
K 28	Evet.
K 29	Hayır.
K 30	Hayır.
K 31	Hayır.
K 32	Hayır.
K 33	Hayır.
K 34	Hayır.
K 35	Hayır, ama dijitalleşme sürecinde girdim.
K 36	Hayır.
K 37	Hayır.
K 38	Hayır.
K 39	Evet, daha az basılı belge gerektiren görevlerin içerisinde bulundum.
K 40	Hayır.
K 41	Hayır.
K 42	Hayır.
K 43	Hayır.
K 44	Hayır.
K 45	Hayır.
K 46	Henüz değil.

'Bankanızın anlaştığı co-working (farklı lokasyonlarda bulunan kafe benzeri ortak çalışma mekânları) alanları var mıdır?' sorusuna 37 kişi hayır cevabını vermiştir (Tablo 6).HSBC bankasında çalışan K 2 adlı banka çalışanı soruya evet yanıtını vermiştir. K 14 adlı Yapı Kredi Bankası'nda çalışan katılımcı co-working alanının sadece kampüs içinde olduğunu belirtmiştir. K 23 adlı katılımcı günümüz için farklı lokasyoarda çalışmaya bankalarının izin vermediğini ancak sektörde çok örnekleri olması sebebiyle co-working çalışma şekline zamanla geçileceğini ifade etmiştir. Aynı bankalarda çalışan kişilerden bazıları bu soruya evet yanıtını verirken bazılarıda hayır cevabını vermiştir. Bu duruma co-working tanımının farklı algılanması veya aynı bankanın departmanlarına göre değişiklik gösterebileceği varsayılmıştır.

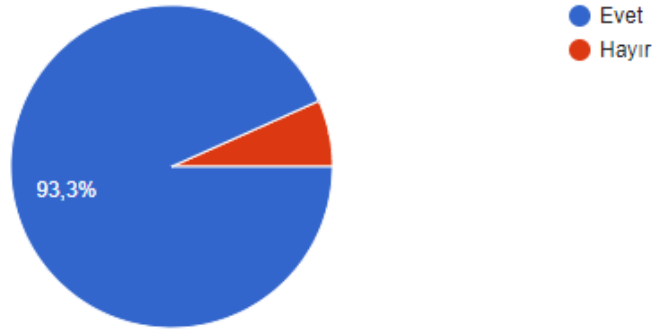
Tablo 6. 'Bankanızın anlaştığı co-working (farklı lokasyonlarda bulunan kafe benzeri ortak çalışma mekânları) alanları var mıdır?' sorusu ve cevapları

Soru 11: Bankanızın anlaştığı co-working (farklı lokasyonlarda bulunan kafe benzeri ortak çalışma mekânları) alanları var mıdır?	
Katılımcı	Cevap

K 1	Hayır.
K 2	Evet.
K 3	Hayır.
K 4	Hayır.
K 5	Henüz yok.
K 6	Hayır.
K 7	Hayır.
K 8	Yok.
K 9	Yok.
K 10	Yok.
K 11	Hayır.
K 12	Var.
K 13	Bildiğim kadarı ile yok.
K 14	Sadece kampüs içi.
K 15	Cevap verilmemiştir.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Evet
K 18	Yok.
K 19	Hayır.
K 20	Hayır.
K 21	Hayır.
K 22	Yok.
K 23	Şuan için farklı lokasyonlarda çalışmaya bankamız izin vermiyor ancak sektörde çok örnekleri olması sebebiyle bu şekilde çalışmaya zamanla geçileceğini düşünüyorum.
K 24	Evet.
K 25	Hayır.
K 26	Hayır.
K 27	Evet.
K 28	Hayır.
K 29	Hayır.
K 30	Hayır.
K 31	Hayır.
K 32	Hayır.
K 33	Hayır.
K 34	Yok.
K 35	Hayır yok.
K 36	Hayır.
K 37	Yok.
K 38	Yok.
K 39	Yok.
K 40	Hayır.
K 41	Hayır.
K 42	Hayır.
K 43	Yok.
K 44	Hayır.
K 45	Hayır.
K 46	Yok.

‘Bankanızın genel müdürlük dışında açık ve ortak çalışma alanlarını (Co-working) desteklemesini ister miydiniz?’ sorusuna 45 kişi cevap vermiş olup oranları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir(Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların banka firmaları tarafından yapılacak açık ve ortak çalışma alanlarına desteği

‘Banka ofisleri dışında farklı bir mekânda çalışma, kuruma bağlılığı sizce etkiliyor mu?’ sorusuna 44 yanıtta 4 katılımcı hayır cevabını vermiştir (Tablo 8). Bazı çalışanlar çevrim içi olarak yapılan toplantılar ve haftalık buluşmalar sayesinde kuruma bağlılığın azalmayacağını düşünmüşlerdir. Bazı katılımcılar farklı mekândan çalışmanın kuruma bağlılığını azalttığını fakat değişik çevrelerin iş verimliliğini arttırdığını düşünmektedir. Bazı katılımcılar ofis ve ev ortamında çalışmanın yeterli olacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra çalışılan mekânlarının kalitesinin algıyı olumlu veya olumsuz yönde değiştirebileceğini düşünmüşlerdir.

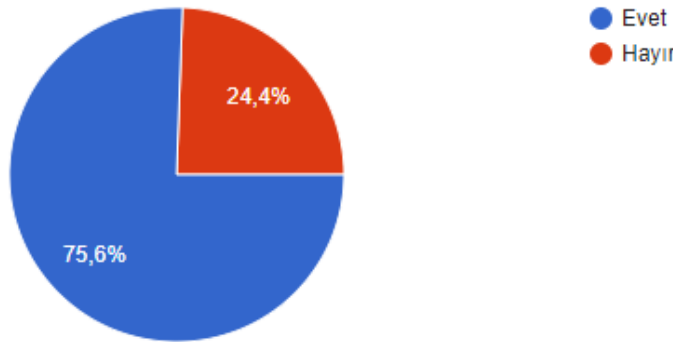
Tablo 8. ‘Banka ofisleri dışında farklı bir mekânda çalışma, kuruma bağlılığı sizce etkiliyor mu?’ sorusu ve cevapları

Soru 13: Banka ofisleri dışında farklı bir mekânda çalışma, kuruma bağlılığı sizce etkiliyor mu?	
Katılımcı	Cevap
K 1	Hayır, ekip iletişimi, zoom toplantıları ile günlük, haftalık buluşmalar ve toplantılar daimi olduğundan aşılabileceğini düşünüyorum.
K 2	Evet.
K 3	Hayır.
K 4	Hayır.
K 5	Hayır.
K 6	İş verimini artırıyor.
K 7	Hayır.
K 8	Bazen.
K 9	Evet.
K 10	Etkiler.
K 11	Hayır.
K 12	Hayır.
K 13	Bilmiyorum.
K 14	Home office bağlılık artırır.
K 15	Cevap verilmemiştir.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Evet.
K 18	Hayır.
K 19	Karşılıklı güven kuruma bağlılığı artırır.
K 20	Kesinlikle etkiliyor.
K 21	Etkileyebilir.

K 22	Çalışılan yerlerin kalitesi algıyı olumlu veya olumsuz etkileyebilir.
K 23	Evet.
K 24	Evet.
K 25	Evet.
K 26	Olumsuz bir etkisi olduğunu düşünmüyorum.
K 27	Evet.
K 28	Olumlu yönde etkisi var.
K 29	Hayır.
K 30	Hayır.
K 31	Hayır.
K 32	Hayır.
K 33	Hayır.
K 34	Ofis ve ev ortamı yeterli gibi.
K 35	Bence etkilemiyor, aksine esneklik çalışan bağlılığını artırıyor.
K 36	Evet.
K 37	Kesinlikle etkiliyor.
K 38	Etkiler ama sadece farklı bir mekânda çalışmak değil evden çalışmak da bağlılığı azaltıyor ancak değişiklik aynı zamanda çalışanların verimliliğini artırıyor ve tekdüzelikten çıkarıyor.
K 39	Hayır.
K 40	Ekip arkadaşlarımla çalışabildikten sonra hayır.
K 41	Hayır.
K 42	Evet.
K 43	Herhangi olumsuz bir etkisi bulunmuyor.
K 44	Kısmen.
K 45	Kesinlikle.
K 46	Evet.

‘İş hayatınızı ofis dışında başka bir mekânda sürdürmek ister misiniz?’ sorusuna 45 katılımcının verdiği yanıtların oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Katılımcıların ofis dışı mekânlara yaklaşım

‘Ev ve banka genel müdürlük ofisleri dışında hangi tür (kafe, kütüphane, restoran vs.) mekânlarda çalışmalarınızı sürdürmek isterdiniz?’ sorusunda kafe mekânları çoğunlukla tercih edilmiştir. İkinci olarak ev ortamı tercih edilmiş, bir katılımcı evine yakın mekânlarda çalışmak istemiştir. Üçüncü sırada kütüphane gibi sessiz mekânlar tercih edilmiştir. 4. sırada kafeleride içinde barındıran co-working alanları tercih edilmiştir.

Tablo 10. 'Ev ve banka genel müdürlük ofisleri dışında hangi tür (kafe, kütüphane, restoran vs.) mekânlarda çalışmalarınızı sürdürmek isterdiniz?' sorusu ve cevapları (Turan, 2022).

Soru 15: Ev ve banka genel müdürlük ofisleri dışında hangi tür (kafe, kütüphane, restoran vs.) mekânlarda çalışmalarınızı sürdürmek isterdiniz?	
Katılımcı	Cevap
K 1	Workinton tarzı mekanlar (sessiz, donanımlı).
K 2	Ev ve ofis dışında başka alanda çalışmak istemem.
K 3	Ofis dışı her yer.
K 4	Hayır.
K 5	Kafe.
K 6	Ev ortamında olması tercihim olur.
K 7	Kütüphane.
K 8	Başka alanları ara sıra tercih ederim.
K 9	Hiçbiri.
K 10	Tercih etmem.
K 11	Dikkat dağıtacak kalabalığı ve hareketliliği olmayan her yerde çalışma sürdürülebilir.
K 12	Hayır.
K 13	Hayır.
K 14	Home office dışı olmamalı.
K 15	Cevap verilmemiştir.
K 16	Cevap verilmemiştir.
K 17	Cevap verilmemiştir.
K 18	Kafe
K 19	Ev dışında başka bir yerde rahat çalışabileceğimi düşünmüyorum.
K 20	Kafe olabilir.
K 21	Kafe.
K 22	Zaman zaman.
K 23	Kafede çalışabilirim.
K 24	Olabilir.
K 25	Kütüphane
K 26	Kütüphane, kafe, sahil kenarı veya ormanlık bir alan olabilir.
K 27	Kafe,kütüphane, workinton.
K 28	Hayır.
K 29	Kafe.
K 30	Hayır.
K 31	Kafe, kütüphane,restoran.
K 32	Kafe, working space.
K 33	Coworking ofis
K 34	Ev ve gm yeterli.
K 35	Çok tercih etmem, bazen kafe vs. olabilir ancak evi tercih ederim.
K 36	Kafe olabilir.
K 37	Kütüphane, kafe.
K 38	Kafe.
K 39	Kütüphane, cafe.
K 40	Cevap verilmemiştir.
K 41	Evime yakın alanlarda.
K 42	Kütüphane.
K 43	Kafe ya da ortak çalışma alanları.
K 44	Kafe.
K 45	Cevap verilmemiştir.
K 46	Kafe kütüphane.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Yapılan görüşmeler sonucunda bankalarda hibrit sistem ağırlıklı olarak devam etmektedir. Banka çalışanları dijitalleşme ve COVID-19 sonucu ile çalışma mekânlarını değiştirmiş fakat ofislerine de gitmeye devam etmişlerdir. Evden çalışma şekli en az oranda olmasına rağmen banka çalışanları tarafından daha verimli bulunmuştur. Mülakata katılan bireylerin çoğunluğunun kadın olması ve kadınların ev yükünün daha

fazla olabileceği gibi sebepler ofis yerine evden çalışmanın kadın çalışanlar tarafından tercih edilmesine neden olabileceği düşünülmüştür .Bu bağlamda bankaların tasarlayacakları co-working alanlarına kreş gibi alanları dahil etmesi kadın çalışanlar açısından daha avantajlı olabilecektir. İkinci en çok tercih edilen çalışma şekli hibrit sistem; özellikle banka müdürleri ve ekiple bağlantıyı koparmak istemeyen banka çalışanları tarafından tercih edilmiştir. Görüşmelere bağlı olarak online toplantılar sayesinde sosyalleşebildiğini söyleyen katılımcılar mevcuttur.

Görüşmeler sonucu banka çalışanları çalışma alanı olarak banka ofislerine ihtiyaç duymamaktadır. Ev ve ofis dışında katılımcılar en çok kafe gibi alanlarda çalışmak istemiştir. Diğer tercih edilen seçenek ise kütüphaneler olmuştur. Banka mekânlarının zamanla kamusal mekânlara dönüşeceği hipotezi bu çalışmanın banka genel müdürlük çalışanları dahilinde onaylanmıştır.

Yapılan görüşmelerde banka şubelerinin iş yükünün arttığına değinilmiştir. Bu doğrultuda banka şubelerinin fiziksel mekân gereksinimi ayrı bir çalışmada irdelenmesi gerekmektedir. Bankalara ait iş gücünün değişime uğrayacağı hipotezi bu çalışmada desteklenmemiştir. Görüşmelerde katılımcılar bölümlerinin değişmediğini vurgulamış fakat bir katılımcı daha az yazılı belge gerektiren bölüme geçtiğini vurgulamıştır. Bankalarda kaldırılan veya kısıtlanan departman sadece sosyal alanlar olmuştur. Dijitalleşme sonucu banka genel merkez çalışanlarının görev dağılımı değişmemiştir. Dijitalleşme iş dağılımına etki etmemiş fakat mekân değişimi sağlamıştır.

Banka çalışanlarının en çok kamusal alanlarda çalışmak istemesi banka firmalarının klasik ofis düzeninden çıkması gerektiğini düşündürmüştür. Çalışma sonucunda banka ofislerinin tamamen ortadan kalkması günümüz için mümkün görünmemektedir fakat banka çalışanları bankalarının co-working alanlarını desteklemesini istemiştir. Ayrıca bir katılımcı bu çalışma alanlarını evine yakın konumda istemiştir. Yolda geçirilen zaman kaybının en aza inmesi katılımcılar tarafından önem arz etmektedir. Bu bağlamda sadece banka firmaları değil birçok ofisin çeşitli lokasyonlarda bulunan co-working alanlarını desteklemesi gerekmektedir. Çalışanlar günlük özel alışkanlıkları ve iş görevlerini keskin bir çizgiyle ayırmadan bütün bir sistemde yürütmek istemektedir. Mekânlara yansıyacak olan bu tercihler yeni mekân üretimlerini sağlayabilecektir. Kişilerin buldukları ve yaşadıkları mekânlardan ayrılmak istememesi sonucunda firmalar sanal mekânlar tasarlama noktasına gelebilecektir.

Banka çalışanlarının hibrit sistemi ile çalışması banka firmalarının ofislerden henüz vazgeçmediğini göstermektedir. Bu çalışmaya göre evden çalışmanın iş verimliliğini azaltmadığını göstermektedir. Çalışmak için mekân seçiminin çalışanlara bırakılması dijitalleşen dünyada önem arz etmektedir. İnsanların mekânlarını kendi tercih etmesi sonucunda her birey yeni mekân tasarlayabilecektir. Tasarlanan bu mekânlar yeni kolektif kamusal mekânları yaratabilecektir. Bu çalışma sonucu, banka kuruluşlarının yoğun çalışma mesai ve dijitalleşmenin getireceği yenilikler göz önünde tutularak mevcut ofis mekânların ihtiyacını yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmüştür. Bankaların bugünkü koşulları şirket ve banka müşterisi bilgilerinin saklanması noktasında mekân ihtiyacını gerektirmektedir. Bu doğrultuda geçiş süreci olarak her bir banka firmasının kendi co-working alanlarını desteklemesi çalışanların iş verimliliği açısından önem arz etmektedir. Dijitalleşmenin giderek gelişeceği ilerleyen yıllarda kilise gibi kutsal mekânlarda başlayan bankacılık faaliyetleri ve mekânları, kâğıt paranın da ortadan kalkmasıyla sınırları olmayan mekânlara dönüşeceği öngörülmüştür.

Kaynaklar

- Bankalar Sektör Araştırma Raporu (2021). T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Canatan, B. ve İpek, E. (2020). "Covid-19 Döneminde Türkiye'de Dijital Bankacılık İşlemlerine Dair Bulgular", *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, s.36-58.
- Crosman, P. (2018). "How Artificial Intelligence Is Reshaping Jobs In Banking," *American Banker*, New York. Url-<https://www.americanbanker.com/news/how-artificial-intelligence-is-reshaping-jobs-in-banking>.
- Güzel, D. ve Aydın, G. (2021). "Covid-19 döneminde uzaktan çalışma sisteminde iş performansını etkileyen faktörler: banka çalışanları üzerine bir uygulama", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s.128-133.
- Kılıç, E. K. (2020). "Dünyada Bankacılık Tarihi ve Krizleri: Türkiye'deki Bankacılık Sektörü", *International Journal Of Financial Economics And Banking Practices*,s.1-31.
- Meena, M. M. ve Parimalarani, G. (2020)."Impact Of Digital Transformation On Employment In Banking Sector," *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9, s. 4912-4916.
- Nguyen, L. (2022). "Wall Street's Rigid Culture Bends to Demands for Flexibility at Work" *The New York Times*, New York.
- Öğütçü, N. (2019). *Dijitalleşmenin Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri*. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Savaş, Ö., Molu, F., Atlı, M., Yazıcı, H.(2014) Bankacılık Sektöründe Kullanıcı Deneyimi, Dijital Şube, *Akademik Bilişim Konferansı*, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Taşkın, D. (2021). "Covid-19 Döneminde Evden Çalışmada Algılanan İş Verimliliği ve Öncülleri Arasındaki İlişkiler: Banka Çalışanları ve Öğretmenler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, s.4, s.1445 - 1462
- Ulusoy, A. Ve Demirel, S. (2021). "Bankacılık Sektöründe Dijital Dönüşümün İstihdam Üzerine Etkisi", *Emek ve Toplum*. Sayı 27, s. 256 - 267
- Yetiz, F. (2016). "Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s.107-117.

İnternet Kaynakları

- (Url-1)
<https://kariyer.akbank.com/WorkEnvironment>
(Erişim 01.08.2022)

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Adolf Loos'un Düşünce Dünyası Üzerinden Bir Okuma: Josephine Baker Evi

Mertkan GÜNASLAN^{1*}

Öz

Modern mimarlığın kurucularından biri sayılan Adolf Loos, 1922 yılında Viyana'dan Paris'e yerleşme kararı alarak burada mimarlık pratiklerini gerçekleştirmeye başlarken bu tarihten yaklaşık üç yıl sonra Josephine Baker, Paris turnesi için Fransa'ya gelmiş ardından buraya yerleşmiştir. Birer yabancı olarak bu iki önemli figür, aynı yıllarda, aynı şehirde yaşamış ve dönemin Paris'ine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu iki ismin tanışık olduğuna dair bir veri olmamasına karşın, gerek Loos'un eski eşi Claire Beck Loos tarafından yazılan yazılar, gerek Loos'un Baker için tasarladığı ev, ikili arasındaki ilişkiye dair çeşitli anlamlandırmalar barındırır. Josephine Baker'in Adolf Loos'tan bir konut tasarlamasını isteyip istemediği bilinmemekle birlikte, Loos 1928 yılında Baker için bir konut tasarlamış fakat bu konut hayata geçirilmemiştir. Baker Evi, içerdiği mekân ve plan kurgusu, cephesi ve içerdiği anlamlar açısından mimarlık tarihçileri tarafından sıkça tartışılmış ve yazılmıştır. Makale bu varsayımlar üzerinden, toplumsal cinsiyet kavramı ve cinsiyet teorileri göz önünde bulundurularak Adolf Loos'un fikirleri ve yazıları doğrultusunda Josephine Baker Evi'ni okumayı amaçlar. Bu okuma dahilinde dönemin eril bakış açısının etkileri, Adolf Loos'un düşünceleri kapsamında ele alınmış ve Baker Evi üzerinde irdelemeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Loos, Baker, Josephine Baker Evi, Toplumsal Cinsiyet

An Evaluation of Adolf Loos' World of Thought in the Context of Gender: Josephine Baker House

Abstract

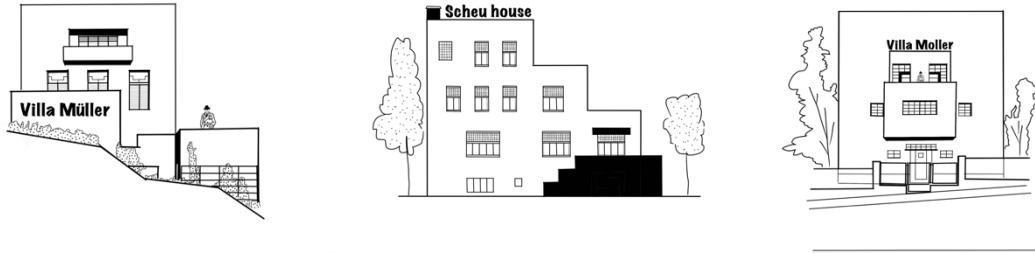
Considered one of the founders of modern architecture, Adolf Loos decided to settle in Paris from Vienna in 1922 and started to practice his architectural works here, while Josephine Baker came to France for a Paris tour and settled here after about three years. As foreigners, these two important figures lived in the same city in the same years and made significant contributions to the Paris of the period. Although there is no evidence that these two names are acquainted, both the articles written by Loos' ex-wife Claire Beck Loos and the house Loos designed for Baker contain various interpretations of the relationship between the two. Although it is not known whether Josephine Baker asked Adolf Loos to design a residence, Loos designed a residence for Baker in 1928, but this residence was not realized. The Baker House has been frequently discussed and written by architectural historians in terms of its space and plan, its façade and the meanings it contains. Based on these assumptions, the article aims to read Josephine Baker House in line with the ideas and writings of Adolf Loos, considering the concept of gender and gender theories. Within this reading, the effects of the masculine point of view of the period were discussed within the scope of Adolf Loos' thoughts and the Baker House was examined.

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye
*İlgili Yazar / Corresponding author: mertkanunaslan@gmail.com

Keywords: Loos, Baker, Josephine Baker House, Gender

1. Giriş

Adolf Loos, 1870-1933 yılları arasında yaşamış, düşünceleri ve yazıları ile tanınmış, bir modern mimarlık kuramcısı ve mimardır. Onu çağdaşlarından ayıran şey, yapılarından daha çok yazıları ve görüşleri olmuştur. Yazılarında yalnızca mimarlık üzerine değil moda, sanat, zanaat, toplum ahlakı ve kültürden; kadın-erkek ilişkilerine kadar birçok konuya değinmiş, bu kavramları sorgulayarak dönemini, toplumu, dönemin sanatçı ve mimarlarını çoğunlukla ağır bir dille eleştirmiştir. Yaptığı eleştirilere paralel olarak düşüncelerini mimari pratiğine uygulamış, mimarinin yönlendirici etkisini açık bir şekilde sergilemiştir (Craven, 2019, s. 12). Özel ve kamusal olanla ilgili düşüncelerini, tasarladığı konutların cephe ve plan anlayışlarında görebilmek mümkündür. Adolf Loos'a göre 20. yüzyıl modernitesi ile gelen yeni dönemde özel ve kamusal alan arasındaki bağ kopmuş olmakla birlikte, konutun özeli ile dışarının kamusalı başka dilleri konuşur. İçerisi, şehir insanının kendi olabildiği yerken, dışarısı rollere girmek durumunda kaldığı alan olma özelliği taşır (Çalış Kural, 2007, s. 64-69). Bu anlamda Loos konutlarının içi olabildiğince yoğun ve mahrem bir kurguya sahipken; cepheleri ise genellikle süssüz, sade ve nötrdür (Şekil 1). Dönemin modernitesine yaptığı yorum, yine Loos tarafından kasıtlı olarak mimarlık anlayışına yansıtılmıştır.

(Şekil 1), 1. Müller Evi 2. Scheu Evi 3. Moller Evi (Yazar)

Adolf Loos'un kübik hacimlerden meydana gelen teras çatılı konutlarının cepheleri geniş ve beyaz yüzeyleriyle kentten bağımsız bir portre çizer. Kamusal alana içerisi ile ilgili bilgi vermeyerek iç mekanlarını kentten ayırır (Çalış Kural, 2007, s. 64). Loos'un topluma, toplumu oluşturan bireylere ve kent yaşamına dair yaptığı yorumlara ilişkin bilinçli mimari yönlendirmeler en çok konut yapılarında göze çarpar. Birçok sosyolog ve mekân bilimcinin tarihsel süreç içerisinde özel olanı kadınla, kamusal olanı erkeklerle bağdaştırmasına ek olarak, Adolf Loos ile ilgilenen birçok mimarlık tarihçisi de Loos'un iç mekanlarını kadınla ve kadının dişil karakteriyle ilişkilendirir (Borden, 1999, s. 22). Dikkatli bir biçimde incelendiğinde Loos'un, tasarladığı konut yapılarında doğrudan "kadın mekânı" (Damenzimmer) adı altında mekânlar bulunması ve konut planlarını bu mekânları merkeze alarak kurgulaması bu ilişkilendirmeyi doğrular niteliktedir. Bu açıdan bakarsak Adolf Loos 'iç'e dişil bir anlam atarken onu dışarıdan ayırır. Buna paralel olarak, Adolf Loos'un Müller Evi ve Moller Evi, planlarında "kadın odası" adı altında mekanlar içeren aile konutları olması sebebiyle dikkat çeker. Fakat Loos'un doğrudan bir kadına tasarladığı, içerisinde kadına ve açık bir şekilde kadın bedenine yer verdiği bir konut daha bulunur. Josephine Baker adına tasarlanan, maket ve birkaç çizim dışında herhangi bir eki günümüze ulaşmayan bu konut, inşa edilmemekle birlikte, Josephine Baker'ın Adolf Loos'a tasarımı sipariş verip vermediği dahi bilinmeyen, bilinmezlikler ve yoğun anlamlar içermesi açısından mimarlık tarihçileri tarafından sıkça ele alınmış bir tasarım olarak karşımıza çıkar. Yapıyı diğer konutlardan farklı kılan şey, konutlarının çoğunun

aile evi olarak tasarlanmasına karşın bu tasarımın bekar bir kadın olarak dönemin popüler sanatçısı, dansçısı; Josephine Baker için tasarlanmış oluşudur. Bu doğrultuda makale, bugüne kadar sıkça tartışılmış Adolf Loos ve Josephine Baker'in varsayımsal ilişkilerine dayanarak bu varsayımlar üzerinden Loos'un Josephine Baker Evi bağlamında amaçlamış olabileceği mekân kurgularını ele almıştır. Tasarım; planları, cephesi ve mekân senaryoları açısından irdelenmiş, dönemin eril tutumu doğrultusunda tasarımın hangi anlamları barındırdığına dair yanıtlar aranmaya çalışılmıştır. Bu sayede endüstri devrimi ile yoğunlaşan, imparatorlukların yıkılarak yerini demokratik yönetimlere bıraktığı yirminci yüzyıl ile gelen yeni toplumsal cinsiyet anlayışı karşısında dönemin eril bakışının mimariye, bilhassa konut mimarisine yansımalarının, dönemin ünlü mimarı Adolf Loos özelinde nasıl ele alındığı sorgulanmıştır. Bu yansıma, yeni dönemi, içinde bulunduğu toplumla birlikte deneyimleyen dönemin erkek mimarlarını, bu deneyimi mimarlık pratiklerine nasıl aktardıklarını gözlemlemek adına önem arz eder. Makalenin ana öznesi olarak, inşa edilmemiş olmasına rağmen herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan tasarlanmış, dönemin popüler ve sıra dışı imajı haline gelen, yaşadığı döneme göre "öteki" olarak tanımlanabilecek siyahi, bekar bir kadın sanatçıya atfedilmiş bir ev olan Josephine Baker Evi tercih edilmiştir. Josephine Baker ve Adolf Loos arasındaki ilişkiye odaklandıktan sonra Baker Evi'ni daha kapsamlı ele alabilmek, bu iki önemli figürün yaşadığı dönemin eril bakışını irdeleyebilmek adına toplumsal cinsiyet kavramı ve cinsiyet teorileri açıklanmıştır. Elde edilen bilgiler ve ikili arasındaki varsayımlar doğrultusunda Baker Evi incelenmiş; tasarımın, birçok mimarlık tarihçileri tarafından odak noktası olarak nitelendirilen havuz mekânı mercek altına alınmıştır.

2. İki Ayrı Kültür İki Karşıt Figür: Adolf Loos ve Josephine Baker

2.1 Josephine Baker-Adolf Loos İlişkisi

Tam ismiyle Freda Josephine McDonald Carson Baker, 1906 yılında ABD'de, St. Louis şehrinde dünyaya gelmiş, maddi durumu iyi olmayan bir aileye doğmuştur (Şekil 2). Küçük çaplı barlarda gösteriler yaparak geçimini sağlayan aile, babanın evi terk etmesiyle yeniden şekil almıştır. Daha sonra Josephine Baker aile evinden ayrılmış, bir dönem bakıcı ailelerde kalarak hizmetçi- evlatlık olarak hayatına devam etmiştir (Jones, 2018, s. 20). 1917 yılında kışkırtılan beyaz Amerikalıların, Josephine Baker'in yaşadığı kasabada taşkınlıklar çıkararak siyahileri öldürmesi Josephine Baker'i derinden etkilemiş, evinde istenmeyen, dışarıda ırkçılığa maruz kalan ve yaşam mücadelesi vermek zorunda kalan Baker, ileride sanat yaşamını ve hayat görüşünü etkileyecek bir dönemle baş başa kalmıştır. 'Isınmak için tek çare dans etmektir' diyen Josephine Baker, on üç yaşına geldiğinde ilk evliliğini gerçekleştirmiş, o dönem Güney eyaletlerde dolaşan gezici bir gruba yardımcı dansçı olarak katılmıştır (Ruiz, 2012, s. 128). Bu dönemde yaşını ve kimliğini gizlemek durumunda kalmış, açık renkte siyahi olması onu ne siyahilerin arasında ne de beyazların arasında kabul ettirebilmiştir. Bu anlamda 18. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlayan feminizm hareketinin yalnızca beyaz orta ve üst sınıf kadınını savunan direnişi Josephine Baker gibi siyahi ve alt sınıftan bir genç kadın için anlam ifade etmeyen bir akım olarak görülebilir. Baker, on beş yaşından itibaren bir Afro-Amerikan grubuyla performanslar sergileyerek gösteri dünyasında yerini almaya başlamıştır. 1922 yılında siyahi bir müzikal olan Shuffle Along' da yedek oyuncu olarak yer almış, 1924 yılında Moskova ve Leningrad'da sahne almıştır. Bu revü başarısı sayesinde Josephine, New York Broadway sahnelerine ulaşmayı başarmış, çılgın çarliston dansları, karmaşık kol ve bacak hareketleri ile seyirciye kendisini sevdirmeyi başarmıştır. New York sosyetesinden bir kadının Fransa'da bir turne yapma teklifini kabul etmesiyle hayatının yönünü değiştirmiş, 1925 senesi Ekim ayında Paris Tiyatrosu

Comédie des Champs-Élysées'de ilk şovunu yaparak büyük bir ses getirmiştir (Ruiz, 2012, s. 128).

(Şekil 2), 1. Josephine Baker, 1940. (Url-1) 2. Josephine Baker ünlü "banana" kostümüne sahne, 1927. (Url-2)

Baker'ın yirminci yüzyıl başında yankı uyandıran sahne dansları ve anlamları hakkında bugüne kadar birçok yorum yapılmıştır. Henderson, Josephine Baker'ın, 1920 ve 1930'lu yıllardaki bedeni üzerinden yaptığı dans şovlarını, bu yıllardaki siyahi kadın bedeni fetişinin ve reklamının vücut bulmuş hali olarak yorumlar (Henderson,2017, s.1).

"Baker ilk sahneye çıktığında, uzun kol ve bacakları ile, dört ayağı üstünde yürüyen bir zürafayı andırır. Daha sonra ilginç surat ifadeleri ile çalgın bir çarliston dansı yapar, poposunu sallar ve sonunda da kâğıttan bir ağaç dekorun üzerine zıplar. Akşamın ikinci gösterisinde üstünde nerdeyse hiçbir şey yoktur. İriyarı bir siyahi dansçının omzuna kurulmuş olarak sahneye girer ve havada zarif bir takla atarak iki ayağı üstüne düşer." (Cramer,2005, s. 5, çev. Şermin Alyanak)

1925'te, Paris'teki oldukça sansasyon yaratan gösterisinden iki ay sonra Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde sahneye çıkan Josephine Baker, Avrupa'da ünlü bir isim olarak kariyerine devam etmiştir. Cramer'in "Siyah Venüs" olarak tanımladığı Baker, dönemin çeşitli markalarına reklam yüzü olmuş, sevgilisi ve aynı zamanda menajeri İtalyan Pepito Abatino ile büyük paralar kazanmıştır (Cramer,2005, s. 5). Aynı tarihlerde özel bir hayvanat bahçesi kurarak, Paris'in batısında bir villa tutmuş ve hizmetçileriyle yaşamaya başlamıştır. Dönemin yazarı, Colette'nin Josephine Baker için 'Baker, bütün panterlerin en Parislisidir.' sözü, Loos'un kadını ilkel ve vahşi olarak nitelendirmesini hatırlatması açısından oldukça manidardır. Bu temelde, Josephine Baker 'a olan hayranlığın yanında, ona olan karşıtlık da dikkat çeker. Yine bu dönemde, Baker'ın Viyana ve Budapeşte gibi şehirlerde yaptığı gösteriler büyük tepkiler toplamış, aynı şekilde dönemin faşist İtalyan hükümeti tarafından ülkeye girişi yasaklanmıştır. Almanların Paris'i işgal etmesiyle şehri terk ederek Dordogne'deki Les Milandes Sarayı'na yerleşmiştir. Bu bölge, Alman işgalinden arındırılmış bölge olarak kritik bir öneme sahip olmakla birlikte eşinin Yahudi olmasından dolayı buraya yerleşmeyi uygun görmüş, Almanlarla herhangi bir anlaşma yapmayarak 'Almanlar ülkemizi terk edene kadar anavatanımda şarkı söylemeyeceğim' demiştir. Bununla birlikte Almanlardan belgeler sızdırarak Fransız ordusu için ajanlık yaptığı bilinen Baker, 1937 yılında Fransız Hava Kuvvetleri'nden rütbe almıştır (Notz, 2012, s. 121).

(Şekil 3). Josephine Baker'ın Dordogne'de satın aldığı Les Milandes Şatosu, 1947. (Url-3)

1937 yılında Fransız vatandaşlığı alan Josephine Baker, çarpıcı fizikseliği, siyahi oluşu ve yarattığı egzotizm algısı ile dönemi için dikkat çekici bir konuma yükselmiş, tüm dezavantajlarına rağmen bir öteki olarak girdiği toplumda hızlıca yer edinmeyi başarabilmiştir. Fernand Leger, onu dönemin sanatçılarıyla hızla tanıştırdı, John Cocteau, ona bir tiyatro sahnesi tasarlamış, dönemin ünlü mimarlarından Le Corbusier ise Josephine Baker için bir bale yazmıştır. Adolf Loos'un da onun için bir konut tasarladığı düşünülürse dönemin sanat ve mimarlık camiası tarafından ilgiyle karşılandığı söylenebilir. Kendisine bir ev yaptırma isteğinde olduğu bilinmekle birlikte yakın çevresindeki modernist mimarlara rağmen Baker, Paris dışında 14. yüzyıldan kalma bir şato almayı tercih etmiştir (Slessor, 2018) (Şekil 3).

Josephine Baker ve Adolf Loos arasındaki ilişkiyi irdelemek, Josephine Baker Evi'ni incelemek adına oldukça önemlidir. İki ismin birebir tanıştığını gösteren açık bir kayıt olmamasına rağmen, Loos'un Josephine Baker ile olan tanışıklığı Loos'un eski eşi Claire'in, Loos'un ölümünden sonra yazdığı kitap aracılığıyla bilinir. Claire Beck Loos, 1936 yılında yazdığı 'Adolf Loos Privat' adlı kitapta eski eşinin Josephine Baker'den dans dersleri aldığını ve Baker'ın Loos'a yeni bir ev arayışında olduğu yönünde bir serzenişte bulunduğunu yazar (Beck, 1936, s. 64). Benzer şekilde Henderson da kitabında, Claire Loos üzerinden Adolf Loos'un, Josephine Baker ve Baker'ın sahne sanatı hakkındaki konuşmalarını aktarır.

“Josephine'in büyük bir sanatçı olduğuna inanıyorum. Sadece hareketlerinin gücünü ve cesurluğunu incelemek yeterli. Bana her zaman vahşi bir hayvanı hatırlatıyor. Fakat buradaki insanlar onun muhteşem sanat anlayışına sahip değil. Onlar yalnızca güzel bir vücut görüyor.” (Claire Loos, Loos anlatıyor, aktaran Henderson, 2002, s.128).

(Şekil 4), 1. Josephine Baker, 1926. (Url-4) 2. Adolf Loos, 1929. (Url-5)

Her iki isim de döneminin hassas sınırlarında geçmiş karakterler olarak göze çarpar (Şekil 4). Josephine Baker bu tehlikeli ve hassas sınırların bilhassa öznesi konumunda yer alırken Loos, sınırların bekçiliğini yapar ve gözlemler. Baker, bir siyahi olarak beyaz topluma entegre sürecinde, gösterilerinde sergilediği erotik danslarla toplumun bazı kesimlerince tehlikeli bulunmuş, katıldığı turnelerde çeşitli tepkiler almıştır. Örneğin; Baker'ın, 1928'de Viyana'da Adolf Loos'un da katıldığı bilinen bir gösterisi, tutucu Katolik kuruluşlar ve kiliseler tarafından tepki toplamış ve bu gruplar gösteri sonrası tövbe seremonileri düzenlemiştir (Slessor, 2018). 20. yüzyıl başında Josephine Baker 'in bir kadın ve siyahi olarak beyaz Avrupa toplumundaki konumu, tehlike arz eden bir yer teşkil etmekteyken Loos ise topluma, ahlaka ve kültüre dair söylediği sözlerle içinde bulunduğu çevrelerce tepki toplamış, kimi zaman kısıtlamalara maruz kalmıştır. Toplumun hassas değerleri üzerine yazdığı keskin yazılar onu sınırlarda gezmeye zorlamıştır (Slessor, 2018). Fakat bu noktada Josephine Baker bu sınırları yaratan özne konumundayken Loos sınırları eleştirir. Öte yandan Josephine Baker'ın Paris'te ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ayrımcılığa uğraması, feminizm akımının ilk dalgasının yaşandığı yıllara denk gelir. Fakat ilk dalga beyaz, batılı orta ve üst sınıf kadınların haklarını savunmasıyla ilerlerken Baker'ın yaşadıkları feminizm teorisinin ilk dalgasında yerini alamaz. Feminizm teorisinin ilk aşamasının temel düşüncesi; beyaz kadın odaklı yaklaşımı, siyahi ve başka coğrafyalardaki kadınların problemlerini çözmeye yönelik olmayışı ile dünya kadınları üzerinde evrensel bir statü oluşturmaya çalışan bir ideal üzerine inşa edilir (Arneil, 1999, s. 156). Post-kolonyal feminizm ile farklı etnik ve sınıftaki kadınların yaşadığı sorunlar gündeme gelmiş olsa da bu süreç Josephine Baker'ın ayrımcılığa uğradığı dönemlere yetişmez.

Tanzer, her ikisinin de gerek cinsiyet gerek ırk olarak karşıt olmasını bir kutuplaşma hali olarak yorumlayarak Adolf Loos ve Josephine Baker'i farklılığın vücut bulmuş hali olarak betimler (Tanzer, 1995, s. 3). Bu noktada Tanzer, bu iki önemli figürü "modern/ilkel" ve "kendi/öteki" kavramlarıyla açıklar. Lacan'ın "kendi" kavramını, "öteki" den korkma ve onu arzulaması olarak yorumlaması üzerinde durur ve Loos-Baker ilişkisini kendi-öteki durumundan kaynaklı bir arzulama hali olarak nitelendirir. Tanzer, modernlik ve ilkel kavramları özelinde Adolf Loos'un ırksal konularla ilgilenmemesine karşın yoğun şekilde etnik tanımlamalara gittiğini yazar. Loos'un kültürel hiyerarşisinde en alt grupta ilkel Papualılar yer alırken en üst grupta gelişmiş İngiliz toplumu yer alır. Bu doğrultuda, Loos'un ilkelliği farklı bir etnik toplumla bağdaştırmasını, bunun yanında kadını yazılarında vahşi ve ilkel olarak tanımlamasını Josephine Baker ile ilişkilendirir (Tanzer, 1995, s. 3).

3. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Cinsiyet Teorileri

Josephine Baker Evi'nin ele alınmasından önce, toplumsal cinsiyet kavramının, dönemin toplumsal cinsiyet algısının ve cinsiyet teorilerinin incelenmesinde yarar vardır. Bu doğrultuda bu bölümde, Josephine Baker konutunun içerdiği anlamları ve Adolf Loos'un Baker Evi tasarım anlayışını daha iyi anlayabilmek adına, özellikle Avrupa odaklı toplumsal cinsiyet kavramı, yüzyıl başı toplumsal cinsiyet algısı, dönemin eril bakışı ve cinsiyet temelli teoriler ele alınacaktır (Şekil 5).

(Şekil 5), Yirminci yüzyıl başında cinsiyet rollerini temsil eden bir kolaj. (Yazar)

Toplumsallaşma, toplumu oluşturan bireyin, içinde yer aldığı toplumun etkin bir öznesi haline gelebilme için o toplumun tarih boyunca oluşturduğu birikimi öğrenme ve benimseme sürecidir (Ozankaya, 1982, s.43). Bu süreçle birey, toplumdaki normları ve davranış kalıplarını benimseyerek kişilik ve benlik kazanır (Tezcan, 1992, s.21). Birçok toplumbilimci toplumsallaşma sürecinin aile ile başladığını belirterek cinsiyet rollerinin de bu sürece dahil olduğunu yazar. Cinsiyet rollerinin çocukluk yıllarından itibaren nasıl kazanıldığını temellendiren üç temel kuramsal bakış, bu süreci farklı kavramlarla açıklar. Bunlar, Freud'un çalışmalarının etkili olduğu Psikoanalitik kuram, Bilişsel Gelişim kuramı ve Toplumsal Öğrenme kuramıdır. Psikoanalitik kuram, Freud'un cinsiyet rollerine ait düşüncelerini çocuğun psikoseksüel gelişimi ile açıklar (Özşahin, 2019, s. 56). Çocuğun seksüel gelişiminin başlangıç evresinde, erkek ve kız çocuk arasındaki belirgin anatomik farklılıklar iki cinsin de bilincinde değilken, karşı cinsin cinsel organı görülmeye başladığı andan itibaren erkek ve kız çocukta etkilenmeler ortaya çıkmaya başlar. Kız çocuk bu karşılaşmada, ona göre, bu eksikliği içişi olmuşlukla özdeşleştirirken, erkek çocuk da benzer şekilde bu durumu eksik olma haliyle ilişkilendirir. Fakat aradaki temel fark, kızların içişi bitmiş bir gerçeklik olarak kabullenmesi, buna karşın erkek çocukların içişi olmaktan korkmasıdır (Freud, 1997, s. 309). Cinsiyet farklarının görülmeye başladığı ödipal dönemde, anneleri için babalarıyla erkeklik yarışına giren erkek çocuk, içişi edilme korkusu ile babayla rekabetten cayarak cinsel olarak anneye yönelmekten vazgeçer ve anneden uzaklaşır. Baba ile özdeşleşip eril bir sosyal dünyada erkeksi rolüyle yer edinir (Kurt, 2016, s.34). Kız çocukları ise, baba ile ilişkilerinde önce babanın ona penis vereceği umudunu taşır ancak zamanla bu isteğinden vazgeçer. Ve baba ile pasif, kadınsı bir ilişki içine girer. Kız çocuklarının, baba için, anne ile yarışında kastrasyon korkusu yoktur çünkü penise sahip değillerdir ve anne eksik, zayıftır (Dökmen, 2009, s.45).

Psikanalitik toplumsal cinsiyet kuramında baba ile karşı karşıya gelmeyen, anneden uzaklaşan erkek çocuk ve anneyi eksik gören kız çocuk için sorumlu olarak yine anne görülür. Bununla birlikte, kız çocuklarının anne ile özdeşleşme amacı olmadığından süpergoları erkekler kadar ileri düzeyde değildir. Bu bağlamda Freud'a göre kadınlar hem cinsel olarak hem de ahlaki olarak erkekler kadar gelişmemiştir (Dökmen, 2009, s.45). Öte yandan, cinsel ve ahlaki yönden sorumlu tutulan anne-kadın olgusu, doğumun

ve cinsel ilişkinin acı vermesinden ötürü, kadınların acıyı sevdiği, mazoşizm ve narsizme yatkın oldukları görüşünü de beraberinde getirir (Unger ve Crawford, 1992, s. 12) (Şekil 6). Sigmund Freud'un toplumsal cinsiyet kuramına paralel olarak, Freud ile 1920'li yıllarda aynı şehirde yaşamış olan Adolf Loos'un 1903 tarihli mekân tasviri dikkat çekicidir (Loos, 1903).

Doğum ve ölüm, erkek evladını düşürmüş bir kadının acı çığlıkları, can çekişen bir annenin inlemeleri, ölmek isteyen bir genç kadının son aklından geçenler... Tüm bunların Olbrich'in bir odasından nasıl açılıp ortaya döküleceğini hayal etmeye çalışın! Yalnızca bir imge: Kendini öldüren genç bir kadın. Ahşap zemin üzerinde yatıyor. Az evvel ateşlediği silah hâlâ elinde. Masanın üstünde bir mektup, bir veda mektubu... (Loos, 1903).

(Şekil 6), Psikoanalitik kuramın kadına yüklediği anlamları betimleyen bir illüstratör. (Yazar)

Toplumsal öğrenme kuramı, insan gelişimindeki karmaşık durumu koşullanma ve pekiştirme ilkeleri ile açıklar (Hargreaves, 1986, s.23). Anne ve baba, ödül-ceza kurgusuyla çocuk üzerinde bir denetim kurar. Cinsiyet rollerinin kazanılması ve benimsenmesi bu denetim yoluyla gerçekleşir. Bu kurama göre, çocuk kendisine ait cinsel kimlik bilgisini ve cinsiyeti ile ilgili davranışları gözlemleri aracılığıyla öğrenir. Ödüllendirildiğini gördükçe bu davranışları yapmaya devam eder (Sayers, 1984, s.55). Bilişsel gelişim kuramı ise, çocuğun çevresini ve nesnelere nasıl algıladığı ile ilgilendirir. Çocuk kendini net bir biçimde erkek ya da kız olarak tanımlayarak gündelik hayatı gözlemler (Sayers, 1984, s.55).

Cinsiyet kavramı çoğunlukla biyolojik temelde açıklanırken, toplumsal cinsiyet kavramı bireyin rollerini sınırlayan sosyal bir statü aracı olarak tanımlanır. Toplumbilimciler cinsiyet kavramını genital farklılıkların olduğu özellikler şeklinde sınırlandırıp bireyin cinsiyetinden ötürü ona yüklenen tüm beklenti ve davranışları toplumsal cinsiyet olarak açıklamıştır (Acker, 1989, s.18). 18. yüzyıldan itibaren temel insan haklarını elde etmeye çalışan kadınlar, içinde buldukları toplumların belirlediği cinsiyet rollerine karşı direniş göstermiştir. Bu kapsamda feminist teorinin üç dalgasından bahsedebilmek mümkündür. Birinci dalga feminizmi; burjuva devrimleri, 1776 Amerika Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi süreciyle başlar (Mies, 2011, s. 61). Devrim süreçlerinden 1960'lı yıllara kadar olan dönem birinci dalga feminizmini oluşturur (Doğan, 2008, s. 30). Bu dalga boyunca feminizm; eğitimde fırsat eşitliği, medeni kanun talepleri ve bir takım siyasal hakları talep etmiştir (Özsöz, 2008, s. 51). Fakat, ilk dalga feminizmi, taleplerinin adresi olarak ataerki sistemi değil, devleti gösterir (Mies, 2011, s. 60). Bununla birlikte birinci dalga feministlerinin çoğu beyaz, orta ve üst sınıf kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunur (Arneil, 1999, s. 156). İkinci feminizm dalgası ise cinselliği ve doğurganlığı birbirinden ayırarak, erkek bireylerle eşit haklar talep eder. Cinsel istismarın ağır suç sayılması ve kadınların bedenleri üzerinde özgürce karar verebilme özgürlüğü diğer taleplerden bazılarıdır (Arat, 2010, s. 70). 1980'lerin sonuna doğru, ikinci dalga feminizminin koşulları karşılamadığını düşünen feminist gruplar üçüncü dalga

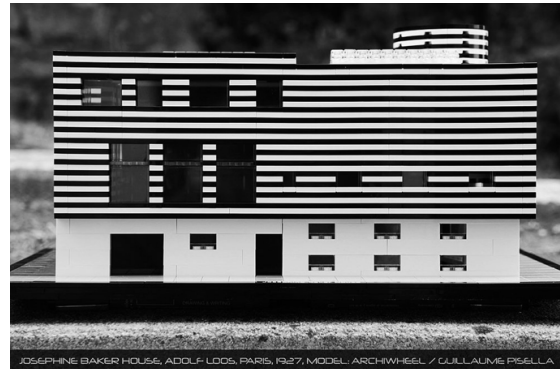
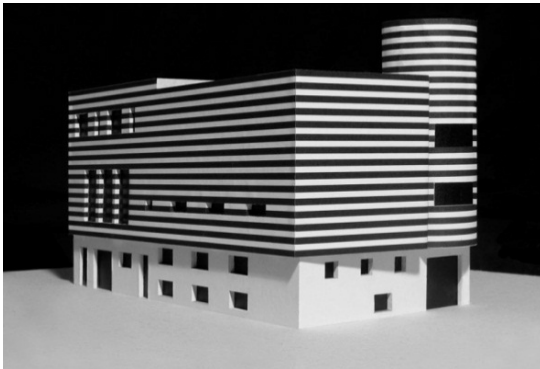
feminizmini başlatır. Bu feminizm dalgası ikinci dalga feminizm akımını, yalnızca beyaz orta sınıf kadın haklarını merkeze alan bir akım olması ve sınıf-ırk ayrımlarını dikkate almadıkları gerekçesiyle eleştirir (Walters, 2005, s. 162). Bu noktada ikinci dalga feminizmini eleştiren batı dışı bir feminizm olarak Post-kolonyal Feminizm üçüncü dalga feminizmle paralellik gösterir. Öte yandan doksanlı yıllarda ortaya çıkan Queer Teori ise toplumsal cinsiyeti erillik ve dişillik ile sınırlandıran tüm düşüncelere karşı çıkar. Heteronormativite, cinsel düzenin yanında toplumun tüm kurum ve ideolojilerine sızmakla birlikte, maruz kalınan toplumsal etiket; aile, özgürlük, tüketim, kültür, devlet, ırk ve sınıf kimliği ile ilişkilidir (Warner, 2013, s. 156).

4. Öteki Modern: Josephine Baker Evi

4.1 Josephine Baker Evi

Josephine Baker, 1920'li yıllarda, Paris'te oldukça popüler bir yer edinirken, Adolf Loos da Baker için tasarladığı konut ile bu şöhrete katkıda bulunmuştur (Slessor, 2018). Loos'un Baker ile doğrudan ilişkisi olduğuna dair herhangi bir veri olmamasına karşın, ikili arasındaki ilişkiyi anlatan diyaloglar, 1936 yılında, Claire Beck Loos tarafından kaleme alınmıştır Beck,1936).

Josephine sinirli bir ruh haliyle bana geldi. "Hayal et Loos! Evime büyük bir dönüşüm istiyorum. Mimarların planlarını beğenmiyorum" dedi. Ardından "Ve doğruca bana gelmedin? Senin için dünyanın en iyi planlarını tasarlayabileceğimi bilmiyor musun?" dedim. Şaşkınca yüzüme baktı ve kibarca sordu: "Sen mimar mısın?". Kim olduğuma dair bir fikri yoktu. Josephine için bir plan çizdim. Bence bu benim en iyim olabilir. Dış duvarları yatay siyah-beyaz çizgili mermer plakalarla kaplı. Evin en güzel tarafı ise doğal ışığıyla yüzme havuzu (Adolf Loos Privat, Claire Beck Loos Adolf Loos anlatıyor, 1936).

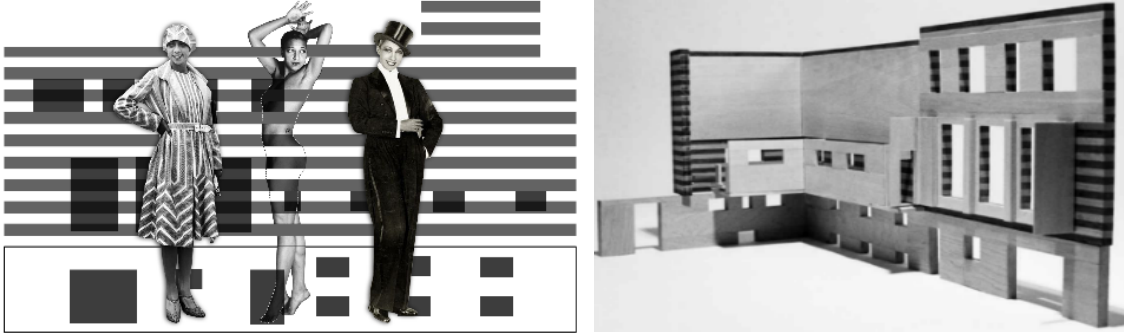
(Şekil 7), 1. Josephine Baker Evi maketi (Url-6) 2. Josephine Baker maketi ön görünüş. (Url-7)

Josephine Baker Evi, Adolf Loos'un 1928 yılında Paris'te yaşadığı dönemde dönemin ünlü dansçı-sanatçısı Josephine Baker için tasarlanmış olduğu bilinen, taslak halinde kalmış ve inşa edilmemiş bir tasarım olarak karşımıza çıkar (Şekil 7). Günümüze maketi ve çizimleri dışında herhangi bir şey bırakmamış Josephine Baker Evi, Loos ve Baker'ın gerçek olduğu bilinmeyen ilişkisinin varsayımları üzerinden şekillenmiş, spekülasyonu bol, gizemli bir proje olarak keşfedildiği günden beri tartışılmıştır. Loos'un "Josephine için küçük bir karışım " dediği proje, Paris'in nezih denebilecek bir semtinde, köşe bir parselde yapılması planlanmış dört katlı bir yapıdır. Sade, beyaz mermer kaplı bir tabandan yükselerek siyah-beyaz mermer kaplı çizgisel bir cepheyle devam eden, bitişik nizamdan dolayı yalnızca iki cephesinin tasarlandığı yapı, siyah film çekilmiş pencereleri ve Loos'un konutlarında sıkça başvurduğu çatı penceresi ile dikkat çeker. Kübik ve silindirik formları ile belirginlik kazanan Baker Evi, parsel sınırlarına yerleşerek peyzaja

izin vermez. Projenin kendine has özelliklerinin yanında taşıdığı muhtemel anlamlar üzerinde yıllar boyunca tartışmalar ortaya atılmış ve mimarlık camiası tarafından detaylı şekillerde irdelenmiştir. Bu irdemeler özelinde mimarlık tarihçisi Fares El-Dahdah, Baker Evi'ni bir aşk notuna benzetir (Dahdah, 1995, s.73-87). Bu, Adolf Loos tarafından yazılan, Loos'un Josephine'in bedenine dokunma arzusu güden, onun bakışlarını yakalamaya çalışan bir adamın notudur. Bu açıdan Josephine Baker Evi, kurgusuyla Baker adına, Adolf Loos'un kendisi için yaptığı bir tasarımıdır. Tasarlayanın, tasarıma ilham veren nesne üzerinden bir tatmini söz konusudur. Öte yandan El-Dahdah, Josephine Baker'ın yazılarında ya da günlüklerinde Loos'a ve tasarımına yer vermemesini bilinçli bir hareket olarak değerlendirir (Dahdah, 1995, s. 73-87). Shapira, Dahdah'dan farklı bir açıdan bakarak Baker Evi projesinin Loos'un kendi tatmini için tasarlanmış olma ihtimalindense, Josephine Baker'i yüceltmek amacıyla tasarlanmış bir proje olduğunu savunur. Tasarım, Loos'u geri planda tutarken, Josephine'i ön plana çıkartır (Shapira, 2004, s. 2-5). Baker Evi'nin taşıdığı anlam üzerine Tanzer, Loos'un mimarlığın sanat olarak kabul edilebileceği pratiklerin yalnızca anıt ve mezarlar olabileceği düşüncesinden bahseder ve Adolf Loos'un Schinkel ve klasisizm hayranlığını göz önünde tutarak konutlarında sıkça bu öğeleri kullanmasına değinir. Bazı konutlarında (Müller Evi, 1930) kübik iç mekân detayları göze çarparken, tasarladığı kendi mezarı da bir küp formuna sahiptir. Josephine Baker Evi'nin de kübik formlar içermesi ve Adolf Loos'un anıtlara bir sanat pratiği gözüyle bakması bağlamında Tanzer, Josephine Baker Evi'ni bir yarı konut-yarı anıt mezara benzetir. Loos açısından bakarsak anıt mezarlar sanatsal bir anlam taşıırken sanat, erotik bağlamda değerlendirilir. Bu düşünceye paralel olarak mezarlar da erotik bir anlam taşır. Bu bakış açısı Sigmund Freud'un "yaşam dürtüsü" bakış açısıyla örtüşürken Josephine Baker Evi, erotik bir anıt ve konut tanımlamasını barındırabilecek bir yapı olma özelliği gösterir (Tanzer, 1995, s. 3).

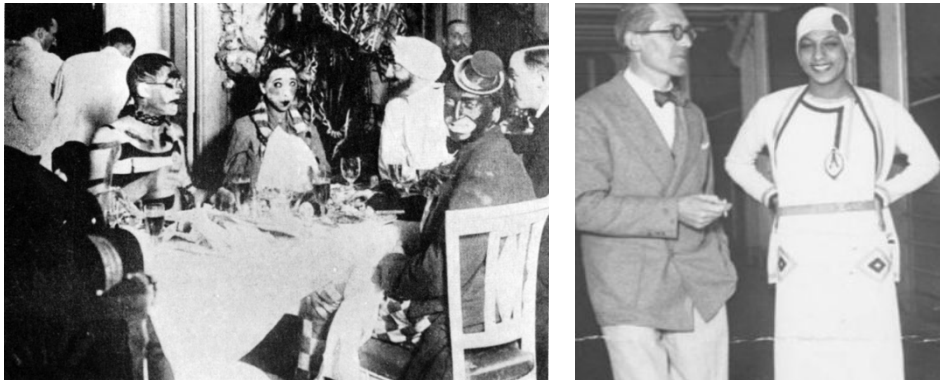
Josephine Baker Evi'ne mimarlık tarihçileri tarafından yüklenen anlamlar bir yana, barındırdığı özellikler, tasarıma atanan varsayımları anlamamızı kolaylaştırır. Bu doğrultuda Josephine Baker Evi'nin cephe tasarımı bu varsayımlara giden yolda çok şey anlatıyor olabilir. Adolf Loos'un konut cepheleri süssüz, yalın ve çoğunlukla beyaz sıvalı şekilde tasarlanırken Josephine Baker Evi'nin cephesinde birinci katından itibaren başlayan, yatay çizgiler halinde devam eden siyah-beyaz şerit mermerlerin kullanılması düşünülmüştür. Amerikan bayrağı, zebra, kadın mayosu, dövme, İtalyan katedralleri ve Fas hamam dokusu; günümüze kadar birçok mimarlık tarihçisi tarafından, tasarlanan cepheye ithafta bulunan bu anlamlardan bazılarıdır (Slessor, 2018). Bu imalar çoğunlukla doğrudan Josephine Baker'ın sahip olduğu özellikler ile ilgilidir. Bir ek olarak Loos, daha önce bu siyah beyaz mermer dokusunu Villa Karma ve American Bar'ın iç mekanlarında kullanmıştır. Slessor'a göre bu kullanımlar stilize edilmiş Primitivizm makine çağına atıfta bulunarak tarihselliği soyutlaştırır ve modernizmin çelişmesini net bir biçimde örnekler (Slessor, 2018). Burns, Baker Evi cephesindeki bu siyah beyaz farklılığı Josephine Baker'ın beyaz Avrupa toplumları karşısında farklı-Afrikalı rengine bağlar (Burns, 1997, s. 33). Bununla birlikte Shapira, tartışmaların genelde Josephine'in Afrikalı olması üzerinden yürütüldüğünü ve Baker Evi cephesinde Josephine'in kadın olmasına ithafta bulunulabilecek öğeler de yakalanabileceğini yazar Shapira, 2004, s. 2-5). Loos'un cephede Baker ile ilişkili olarak onun egzotik kostümlerinden ya da Afrikalı motif detaylarından yararlanmak yerine somut geometrik detaylar kullandığına dikkat çeker. Bu geometrik ayrıntıları Baker 'in daha önce, sahne dışı giydiği geometrik desenli kıyafetleri ile ilişkilendirir. Fakat Loos, geometrik çizgilerle, Loos'a göre, onu aşağılayan gösterişli, süslü sahne kıyafetleri yerine modern bir kıyafet sunmuş ve Baker'i övgüye tabii tutmuştur. Bu kıyafet zeki bir iş kadını için tasarlanan modern, şık ve zarif bir takım elbisedir (Shapira, 2004, s. 2-6). Shapira, Loos'un cephelerinde mermer kullanımını daha önce 1911'de Goldman & Salatsch, 1908'de Amerikan Bar, 1907'de Steiner Store

işleriyle örneklendirerek bu doğrultuda, iş yerlerinde mermer kullanımlarına dikkat çeker. Bu mermer kullanım detayı, Josephine Baker Evi özelinde Baker'a prim sağlayacak bir reklam-ev özelliği verir. Bu anlamda Saphira, Adolf Loos'un hayranlık duyduğu bilinen ve cephelerinde mermer kaplamayı tanıtım-reklam amaçlı kullanmış mimar; Otto Wagner'in taktiğini yeniden yorumladığını savunur (Shapira, 2004, s. 22).

(Şekil 8), 1. Josephine Baker kıyafetleri ve cephe ilişkisi (Yazar), 2. Josephine Baker Evi cephe maketi (Url-8)

Dahdah, başka bir noktaya değinerek, Loos'un ilk sanat eseri yorumlamasına Josephine Baker Evi'nin cephesi üzerinden farklı bir açı ile bakmamızı sağlar (Şekil 8). Loos, ilk sanat eserinin bir haç olduğundan ve bu haçin erotik bir anlam içerdiğinden bahsederken bu haç, sembolik olarak yatay duran bir kadın bedeni ile dikey pozisyonda bulunan bir erkeği simgeler (Dahdah, 1995, s. 2). Dahdah'a göre buradaki simgesel yataylık Josephine Baker Evi cephesindeki çizgisel, şerit halinde kullanılması planlanan mermer ögeler aracılığıyla anlatılmaya çalışılmıştır (Dahdah, 1995, s. 3). Bu çizgisel cephe üzerinden Slessor'un yazısındaki bir detay dikkat çekici bir nitelik taşır. Josephine Baker ve Le Corbusier, Baker'ın Paris'e yerleşmesinden bu yana tanışık olmakla birlikte, davet edildikleri bir baloya çift olarak katılmışlar, baloda Josephine palyaço kostümü giyerken, Le Corbusier korsana benzer şekilde giyinmiştir. Fakat her ikisi de siyah beyaz çizgili yelekler giymiş, kollarına kadar şeritler halinde boyanmışlardır (Şekil 9). Bu durumu ima içeren bir hareket olarak değerlendiren Slessor, Loos tasarımı siyah-beyaz, yatay çizgili cepheyi beğenmeyen Josephine Baker'ın aşığını küçük düşürdüğü ve partneri Le Corbusier'in de buna ortak olduğunu yazar (Slessor, 2018).

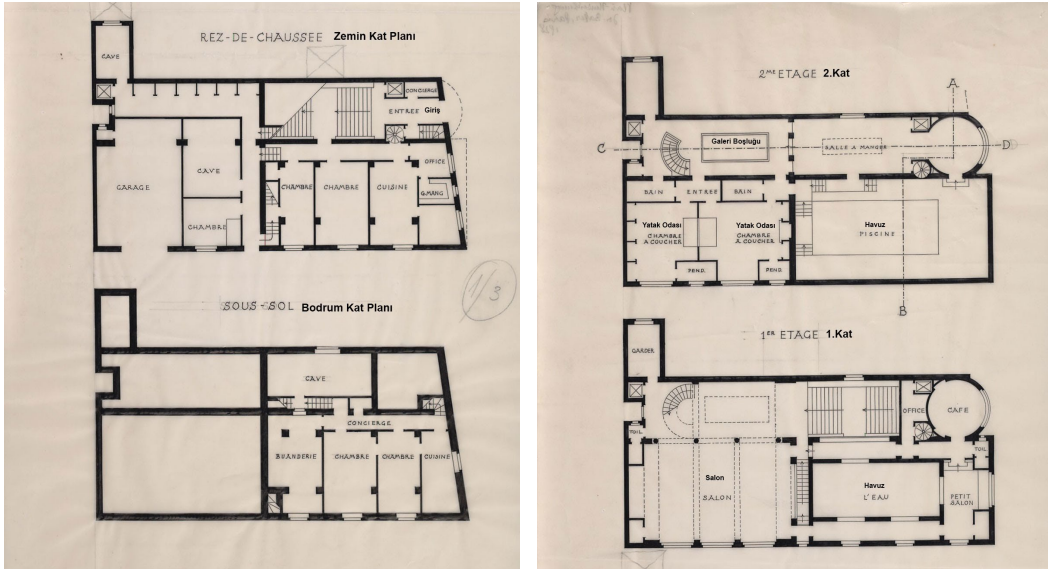
(Şekil 9), 1. Le Corbusier Baker'a eşlik ediyor, 1929. (Url-9) 2. Corbusier ve Baker bir arada, 1929. (Url-10)

Shaphira'ya göre, Josephine Baker Evi projesi, sahip olduğu özelliklerle, mimarlık ve sahne sanatları arasındaki ilişkinin radikal ve anakronik olarak yeniden yorumlamasıdır

(Shaphira, 2004, s. 11). Bu anlamda bu projede sahne etkisi yaratabilecek detaylar görülebilir.

Işıkla dolu su, taze bir yüzüş, su altı keşfinin röntgenci hazzı—Tüm bunlar dikkatlice dengelenmiş eşcinsel bir mimarın içerikleri. Fakat dahası evin kabare starına yapılan davetin Loos tarafından entelektüel bir objektiflikle ve ketumlukla ele alınması. Fakat bu ele alış Hollywood bir lezzete teslim olmaktan çok Roma ruhunu anımsatan şiirsel bir oyun gibidir (Gravagnuolo, 1982, s. 24).

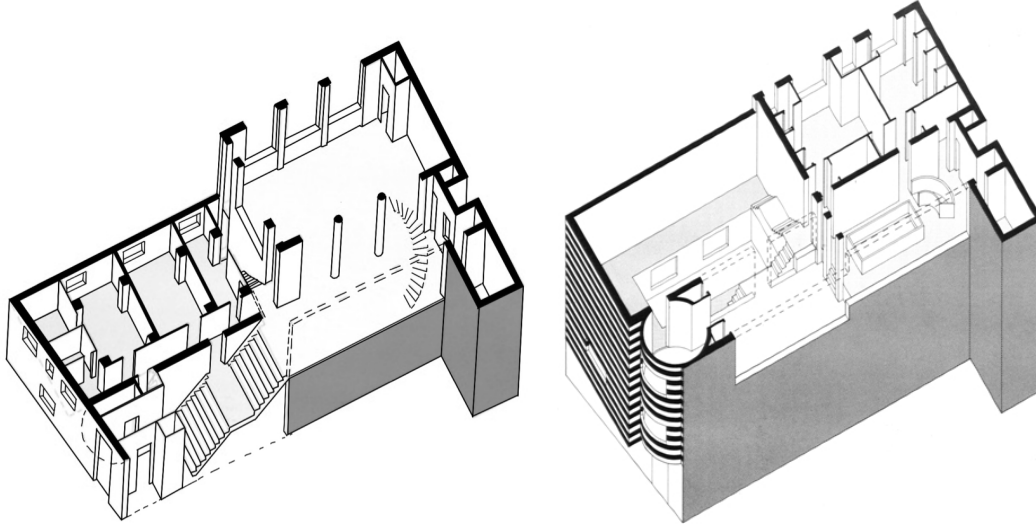
Josephine Baker Evi'nin tartışmalı cephesi kadar onu Loos'un diğer projelerinden farklılaştıran özelliklerinden biri ise mekân kurgusu ve planlarıdır (Şekil 10). Zemin kat planı gösterişli bir girişle başlar ve oldukça geniş basamaklara sahip, dikkat çekici bir merdivenle devam eder. Buradaki merdiven doğrudan bir üst kata bağlanarak evin kamusal mekânı sayılan alanlarına ulaşır. Loos'un daha önceki evlerinde görülen, localaşmalar ve onları saran merdiven kurgusu burada görülmez. Birinci kat; geniş misafir ağırlama salonu, evin ikinci katından başlayan havuzu görebilen kalın camlı-pencereli geçitleri, küçük çaplı bir kafe ve hemen arkasında havuzu görebilen küçük salonundan oluşur. Yine bu katta evin yatak odalarına ve havuzuna çıkan sarmal bir merdiven ve çatı penceresinden ışık alan galeri boşluğu bulunur. Loos, daha önce tasarladığı konutlardaki gibi Baker Evi'ne de biri ana girişin izlediği ana merdiven diğeri üst katlara çıkan kıvrımlı bir arka merdiven olmak üzere iki adet merdiven tasarlamıştır. Ana merdiven oldukça büyük ve geniş düşünülmüş, bu durumla alakalı olarak Dahdah ve Atkinson, merdivenin striptize referans verdiğini ileri sürerek Baker'i merdivende performans sergileyen özne ile bağdaştırır (Atkinson, 1995, s. 243).

(Şekil 10), Josephine Baker Evi kat planları (Url-11)

Evin ikinci katı ise, yatak odaları ve birden fazla girişi olan havuz mekânından meydana gelir. Josephine Baker Evi, zemin katın genel olarak evin çalışanlarına ayrıldığı bir kat içerirken, birinci kat evin kamusal alanlarını barındırır niteliktedir. İkinci kat ise evin mahrem alanlarını barındırarak Loos'un temel plan yerleştirmesinin izlerini taşır. Bu mahrem alanlar Loos'un diğer konutlarındaki gibi odaların dışında bulunan ortak banyolara açılmaz. Ya da Müller Evi'ndeki gibi yatak odasına açılan bir giyinme odası bulunmaz. Baker Evi'nde her yatak odası özel mekanlarını kendi içinde barındırır. Loos, burada yatak odalarını evin ikinci katında başlayan havuzun bitişiğine yerleştirir. Öte yandan evin mekân dağılımı 18. yüzyıl Fransız konutlarındaki geleneksel dağılımla

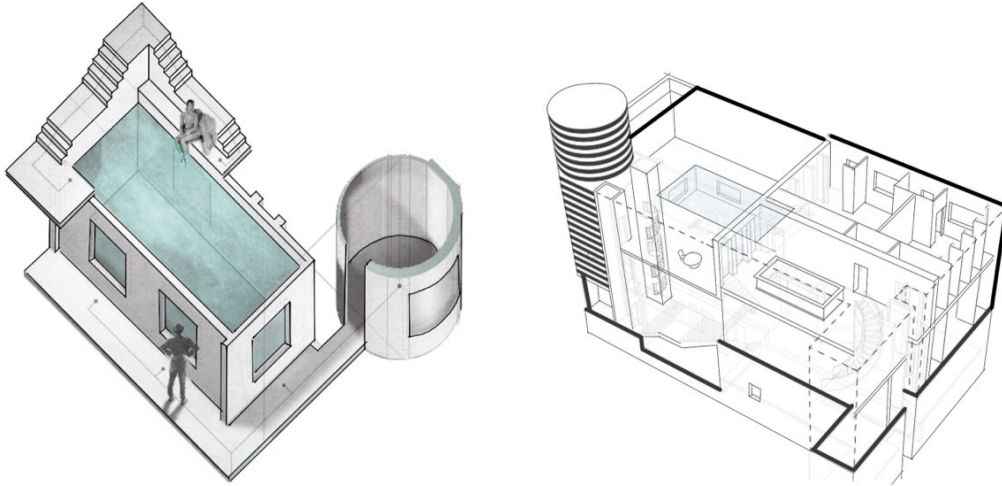
benzerlikler gösterir. Konut; hizmetçiler-çalışanlara ait mekanlar, temsil mekanları ve özel odalara ayrılmıştır (Emmons,2005, s. 231). Münz, Baker Evi ile ilgili hacimlerin planı ile meydana gelen tasarımı sayesinde en çekici etkilerin bu konutta aşıldığını yazar (Münz,1966, s. 21). Tanzer ise, bu konutu Loos'un diğer konutlarından ayırarak iç mekân kurgusunun diğer konutlarına kıyasla ezber bozduğunu iddia eder. Tasarımdaki kamusal mekanların dizilimi doğrudan kendini ele verir, saklanmaz. Büyük ve geniş merdivenleri girişten başlayarak evin kamusal mekanına doğrudan yükselir (Şekil 11). Adolf Loos'un diğer konutları kendini kolayca ele vermezken, bu tasarım planda ve kesitte kolayca okunabilir niteliktedir. (Tanzer,1995, s. 3).

(Şekil 11), Baker Evi ikinci ve havuz katı aksonometrik görünüş (Url-12)

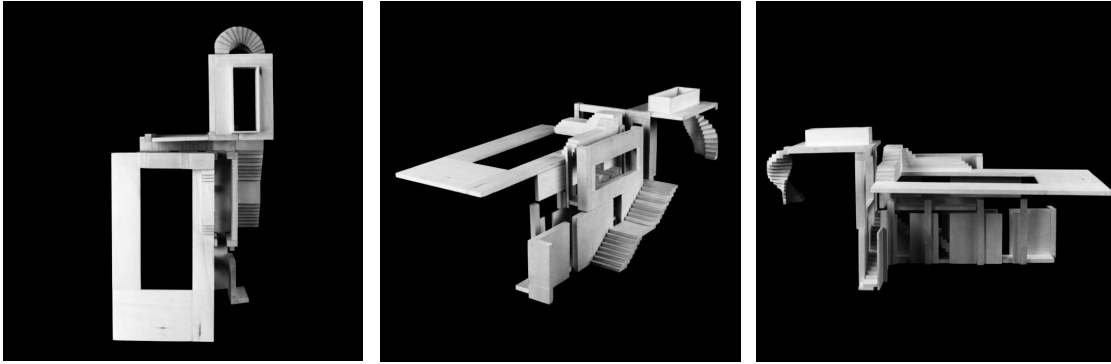
Josephine Baker Evi'ne dair tartışmaların çoğu evin ikinci katında yer alan havuzu etrafında yoğunlaşır. Adolf Loos'un 'evin en güzel tarafı, doğal ışığıyla yüzme havuzu' dediği bu mekân, evin ikinci katından girilebilen ve evin merkezinde sayılabilecek bir alanda tasarlanmıştır (Colomina,1992, s. 88- 90).

Birinci kattaki, havuzun çevresinde organize edilmiş resepsiyon odaları- yukarıdan ışıklandırılmış geniş bir girişi olan büyük bir salon, küçük bekleme salonu ve daire formundaki kafe- bu yapının özel, şahsi bir kullanım için değil, minyatür bir eğlence merkezi olarak tasarlanmış olduğunu gösterir. Birinci katta havuzu çerçeveleyen alçak geçitler mevcuttur. Dışarıdan görülebilen geniş pencereler aracılığıyla aydınlanan bu geçitlerin havuzun yanındaki transparan ve kalın pencereleri sayesinde, havuzun yukarıdan gelen ışıkla yıkanan kristal gibi berrak suyunda yüzenler ve dalanlar izlenebilir. Bu bir adeta su altı dans gösterisidir (Ungers,1981, s.23).

(Şekil 12), Josephine Baker Evi havuzuna dair grafikler. (Url-13)

Havuzun en ilgi çeken yanlarından biri, bir alt katındaki geniş pencereleli geçitlerden izlenebiliyor olmasıdır (Şekil 12). Loos, havuzun kanallar aracılığıyla izlenebilmesi için üç yönde geçitler tasarlamış ve bu geçitlerin duvarlarına geniş açıklıklı, kalın camlı pencereler yerleştirmeyi düşünmüştür (Şekil 13).

(Şekil 13), Josephine Baker Evi havuzuna ait maket fotoğrafları (Url-14)

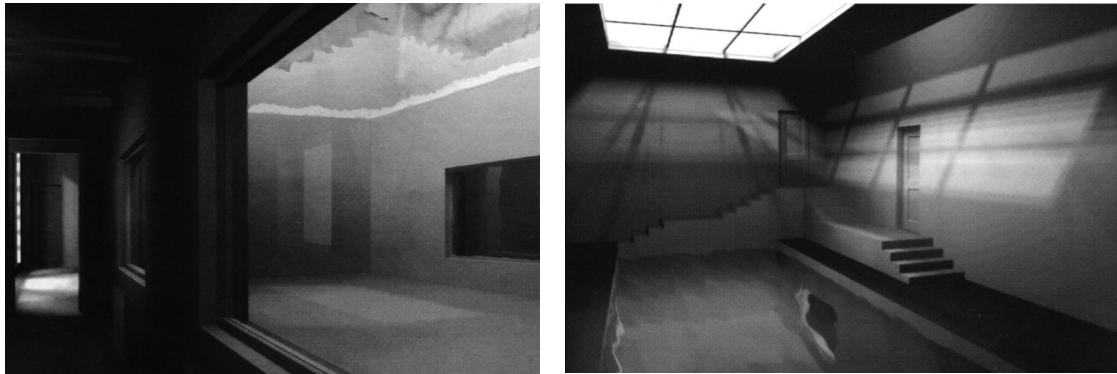
Baker Evi için, Loos'un evin en can alıcı noktasına havuz koymasına yönelik tahminler üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu açıdan Josephine Baker'in su ile olan ilişkisi önem arz eder. Biyografilerinden birinde Berlin'de en çok sevdiği şeyin Berlin Hayvanat Bahçesi'ndeki akvaryum olduğundan söz eden Baker, bir süre Paris, Champs-Elysees'de içinde havuzu bulunan bir evde yaşamıştır. Öte yandan notlarında her gün yüzülmesi gerektiğinden bahseden Baker'ın yüzmeyi sevdiği bilinir. Marcel Ballot, 1926'da Josephine Baker'ın evini yenilemiş ve Baker bu durumu şöyle not almıştır: "Ballot, bana 'mermer saray' diyebileceğim bir apartman dairesi yarattı. Evin ortasında yapımı iki ay süren mermer bir havuz vardı. Havuz bir servete mal oldu." (Baker, 1926). Buradaki mermer tasarımı Loos'un Josephine Baker Evi tasarımında mermer dokusunu kullanması açısından önemli bir ayrıntıdır. Shapira, Loos'un Baker'ı iyi tanıdığından bahsederek Baker'ın bir önceki evinin merkezinde havuz olduğunu bilebileceği varsayımında bulunmuştur (Shapira, 2004, s. 23).

(Şekil 14), Josephine Baker Evi havuzu temsili illüstrasyon. (Yazar)

Havuzun barındırdığı anlam özelinde, havuzun alt kattaki geçitlerden gözlemlenebilmesi hakkında Beatriz Colomina farklı bir bakış açısı getirmiştir. Colomina, Josephine Baker Evi'nde, Loos'un daha önce ve sonra gerçekleştirdiği konutlarındaki gözetleyen-gözlenen ilişkisinin ters-yüz olduğunu yazar (Şekil 14). Örneğin, Müller Evi'nde kadın dinlenme odasından bakan özne, misafir odasına giren ziyaretçiyi gözetlerken, Baker Evi'nde bu durum tersine dönmüş, ev sahibi özne ile gözetlenen nesne yer değiştirmiştir. Baker Evi'nde nesne artık Baker olurken, ziyaretçi; gözetleyen özne konumundadır. Bu açıdan Colomina, bu durumu teşhircilik olarak değerlendirir. Bununla birlikte bir ihtimal üzerinde daha durarak havuzun gözlemlendiği pencereler üzerine yoğunlaşır (Şekil 15). Havuzda yüzen kişinin yansıyan pencere arkasındaki gözlemcide kendini görmesini, Baker'ın sanatçı kimliği üzerinden, narsistik bir bakışın röntgenci bir bakışta vücut bulması olarak yorumlar (Colomina,1992, s.90).

(Şekil 15), Havuza ait maket görüntüleri (Url-15)

Bu doğrultuda Slessor, yirminci yüzyılda modern çıplak yüzeylerin ve striptiz sanatının aynı zamanlarda ortaya çıkmasının bir tesadüf olmadığından bahsederek, Loos'un Baker Evi'nde yapmaya çalıştığı şeyi dönemin eril bakışının vücut bulması ve modernist gizli bakışın hayata geçirilmesi olarak değerlendirir (Slessor,2018). Benzer şekilde El-Dahdah da Loos'un, havuz aracılığıyla Baker'ın bedenine dokunma arzusu güttüğünden söz ederek, olmayan bir beden üzerinden mimarlık yaptığını söyler. Loos'un duyguları ise mimarlığını şekillendirir (Dahdah,1995, s. 3). Fitzsimons ise, Adolf Loos'un havuz ve geçitleri ile yapmaya çalıştığı şeyin bir beden tecrübesi olduğunu yazar. Loos, bu evde insan bedeni tecrübesini planlarına işleyerek onu harekete geçirir. Geçitlerin yüksekliği, merdivenin eğimi, pencerelerin yüksekliği gibi tüm detaylar insan bedenine ve fizibilitesine referans verir (Fitzsimons,2011, s. 45). Tüm bu benzer görüşlerin tersine, Saphira, evin ve içinde barındırdığı havuzun, Loos'un Baker'a takdirini sunduğu yer

olduğunu savunur. Adolf Loos'un tıpkı yazar arkadaşı Altenberg için yaptığı American Bar'da, girişe bakan duvara Altenberg portresi resmini koyarak bara ün katması gibi, Baker Evi'nin birinci katında da bu kez Josephine, havuzunda sahneye çıkarak kendi malikanesinin piyarını artırır (Saphira,2004, s. 21). Bu açıdan, Baker kendi sahnesinde, kendi şovunu gerçekleştirir. Bu görüşe paralel şekilde Tanzer, havuzun halka açık bir yüzey olmadığından bahseder ve havuzun Baker'a özel kullanıldığını savunur. Havuza girebilmek için merdivenlerin aşılması gerekir, daha sonra havuza girilmeye nail olunur. Bu noktada Josephine Baker, gözlenen, takip edilen, savunmasız bir nesne gibidir. Bu özel mekânın rezonansını ise Baker'ın koreografisi belirler (Tanzer,1995, s.3).

5. Sonuç

Josephine Baker Evi, Adolf Loos tarafından tasarlandığı dönemden bu yana, geride yalnızca birkaç çizim ve maket bırakmasına rağmen, mimarlık tarihi literatüründe sıkça tartışılmış bir proje olarak karşımıza çıkar. Josephine Baker ve Adolf Loos'un karakterleri, sahip oldukları statüleri, Baker'ın Loos'dan bir konut tasarımı isteyip istemediğinin bilinmemesi, konutun Loos ve Baker bağlamında varsayımlar üretebilmesi, tasarımın inşa edilmeden kalması, Josephine Baker Evi'ne duyulan bu yoğun ilginin süregelmesinin temel sebepleri olmuştur. Her iki karakter de dönemine göre kendine has özellikler taşıması sebebiyle içinde buldukları çevrelerce tepki toplamış aynı zamanda da ilgi görmüştür. Dolayısıyla Josephine Baker Evi'ni ele alırken Baker ve Loos'un sahip oldukları özellikler dahilinde somut ya da düşünsel ilişkilerini dikkate almak gerekir. Uygulanmamış bir tasarım olarak Josephine Baker Evi, dönemin Paris'inde, bulunduğu semtin dokusuna aykırı denebilecek bir anlayışla tasarlanarak gerek cephesi gerek plan kurgusu olmak üzere, farklılıklarını net bir tavırla gösteren bir tasarım anlayışına sahiptir. Adolf Loos, belirli bir fonksiyonu olan yapılar için sahip oldukları işlevleri yansıtmaları gerektiğinden bahsederken, bu düşüncesini, modernite anlayışı açısından, konutlar özelinde farklı yorumlamıştır. Ona göre, konutlar dışarıya bir şey söylemek zorunda değilken, evin içerisi; yaşayan bireyin kendi olabildiği bir yer olması itibarıyla, asıl ve öz olandır. Bu açıdan konutlarında çoğunlukla sade, süsüz ve beyaz cepheler kullanarak, bu düşüncesine paralel şekilde bir mimarlık pratiği sergilemiştir. Josephine Baker Evi'nin cephesinde ise siyah beyaz mermer kaplı bir tasarım anlayışı gütmüştür. Diğer konutları ile temel fark, bu tasarımın Josephine Baker'ın karakteri ve barındırdığı özelliklerle ilişkili olmasında yatar. Çünkü artık Josephine Baker, toplum içindeki herhangi bir kadın değil, halka mâl olmuş bir sanatçı olarak tasarım özelinde özne konumuna yükselir. Bu doğrultuda cepheyi farklılaştıran şey, Josephine Baker'ın sahip olduğu özelliklerle gelen sanatı, bulunduğu statü ve bu statünün kamusal değeri ile ilgilidir. Cephenin dışarıya bir şeyler anlatma çabası Josephine'in ve dolayısıyla evin sahip olduğu kamusal ile bağdaştırılabilirken, evin plan kurgusu da bu kamusal anlayışı destekler niteliktedir. Çoğunlukla misafirlere yönelik mekanlar, ortak kullanım içeren alanlar ve geniş bir giriş merdivenine sahip olması bu düşünceyi destekler.

Josephine Baker Evi tasarımını belki de en sıra dışı yapan şeylerden biri, ikinci katından girilen ve bir alt katındaki geçitlerden izlenebilen havuzudur. Bu havuz, evin merkezine yerleştirilerek, bulunduğu katın planına büyük ölçüde nüfus eder. Havuzun bir alt kattan gözlemlenebiliyor olması çoğunlukla, mimarlık tarihçileri tarafından teşhirci ve röntgenci bir anlayışla bağdaştırılsa da bu gözlemlenebilirlik, Josephine Baker'ın sahne sanatçısı olması ile de ilişkilendirilmiştir. Meseleye Adolf Loos'un Josephine Baker'a olan ilgisi ve hazcı bir bakış açısı temelinde bakılırsa, Loos'un, Baker'ın su ile olan yakın ilişkisi üzerinden onu hayal edip, ona bir tasarım yaptığını varsaymak hiç de zor olmaz. Josephine Baker'ın yüzmeyi sevmesi ve suya olan sevgisi günlüklerinde defalarca yazılmakla birlikte Adolf Loos'un ilgi duyduğu kadını, bahsettiği mekân kurgusu ile, mutlu hissettiği ortamında izleme isteği bu tasarımın öncülü olmuş olabilir. Öte yandan

mekânın sunduğu detaylar özelinde Loos'un Josephine Baker'a, onun sanatına ithafta bulunan bir mekân tasarlamış olabileceği diğer bir seçenektir. Havuz mekanına tek bir girişten ziyade birden fazla girişin olması, sahneye inermişçesine havuza iki farklı yönde alçalarak devam eden merdiven detayı, sahne ışığını anımsatan, tepe penceresinden giren gün ışığı ve bir alt kattan, her üç yönden izlenebilen geniş pencerelere ve koridorlara sahip olması bu tasarımın, Josephine Baker'ın sahne sanatı ile ilişkili olabileceği konusunda güçlü anlamlar sunar. Buna ek olarak, havuz mekanını izleyebilen alanların (dışarı ile ilişki kuran geçitler ve küçük misafir salonu) evin kamusal alanları olması sebebiyle de havuza sahne anlamı atanmıştır. Fakat Josephine Baker, seyircinin ulaşamayacağı bir yerde, mahrem alanların toplandığı bir üst kattadır ve seyirci onu yalnızca izleyebilir ya da alkışlayabilir. Bu açıdan Loos'un Baker'a sunduğu sahne- kulis (havuz ve bitişiğindeki yatak odaları) mekân kurgusu; gösteri ve sahne organizasyonu niteliği taşımakla beraber sanatını takdir eder. Fakat her ne kadar Baker'ın havuzu ona bir sahne sunan anlamlar barındırsa da bu sahne tamamen onun bedeni ile alakalıdır. Gösterilerinde yüz mimiklerini ve bedenini birlikte kullanarak şov yapan Josephine Baker, bu havuz tasarımıyla yalnızca bedeni ile gösteriye çıkar, yüzü görünmez ve algılanmaz. Bu açıdan Loos, Baker'ın bedenini kamusal olana dahil ederek onu teşhir etmeye zorlar. Bu durum, havuzun kontrol mekanizmasının izleyen tarafından ele geçirilmesiyle ilgilidir. Josephine'in sahne şovu; yüzü, mimikleri ve bedeni ile ilgiliyken artık bu mekânda gösteri yalnızca Josephine Baker'ın bedeni ile ilgilidir.

Adolf Loos'un 1928 Paris'inde denediği bu tasarım, evin öznesi Josephine Baker'a yapılmış olsa da Adolf Loos'un Josephine Baker ile olan ilişkisine dair herhangi bir somut bir kaynağın olmaması sebebiyle her zaman ilgi çekici bir tasarım olarak kalacaktır. Fakat, Josephine Baker Evi tasarımı, yalnızca mimarlık tarihindeki yerinin gizemli olmasıyla değil, aynı zamanda modern olmanın dayatıldığı bir dönemde, modernist bir mimarlığın nasıl inşa edileceği konusunda fikir verdiği bir konsept sunar. Bununla birlikte, bir kadın için tasarlanmış olması, doğrudan bir kadına ve onun bedenine ithafta bulunan mekân kurguları içermesi bağlamında önemlidir. Krallıkların ve imparatorlukların yıkılıp yerine demokrasi ile yürütülen, yakın gelecekte kadın erkek eşitliğini benimseyecek cumhuriyetlerin Avrupa'dan dünyaya yayıldığı bir dönemde, yüzyıllardır devam eden erkek hegemonyasındaki sarsılma ve devamında getirdiği sancılar, dönemin Avrupa erkek bireylerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etkinin erkek mimarlara olan yansımalarına geçmeden önce, bu dönemde yaşanan kırılmayı feminist teori üzerinden ele almak anlamlı olacaktır. Ataerkil bir sistemin yıkılışından demokratik yönetimlere geçişi psikanalitik feminist teori ile tartışmak farklı bir açıdan bakabilmemizi sağlar. Psikanalitik feminist teorisinin çıkış noktası Freud'un insan gelişimi ve psikanaliz ile ilgili düşüncelerine referans verir. Freud, çocuklukta yaşanan tecrübeler ve anne-baba ile olan ilişkilerin cinsel kimliğin oluşmasında büyük etkilerinin olduğunu savunur. Özellikle baba ve erkek çocuk arasındaki ilişkiye odaklanan Freud, erkek çocukların Oidipal dönemde ilk zamanlarda anneye odaklanmalarıyla birlikte gelen çelişkili duygular sonucu anneden uzaklaşarak baba ile özdeşlik kurmasına değinir. Bu sayede haz, acı, korku gibi karmaşık duyguların sebebi olarak anneyi görmeye başlayan erkek çocukları ileriki süreçlerde de kadını suçlayarak onu arka plana itmeye çalışır. Bu bağlamda bir baba temsili olarak ataerkil bir sistemin, sözde, imparatorlukların yıkılmasının sorumluları da yine kadınlardır. Bu açıdan bakıldığında babasız kalan erkek bireyler yeni gelen demokratik yönetimler ve kadınlara tanıdığı geniş haklarla karşıt cinslerine tepki duyar. Psikanalitik feminist teori dönemin eril aktörleri olan erkek mimarların bakışını ve bu bakış üzerinden mimarlık pratiğini yorumlamak ve farklı açılardan bakabilmek adına oldukça önem arz eder. Döneminin modern bireyleri olarak, bilhassa Orta Avrupa'da yaşayan erkek mimarların birçoğunun (Le Corbusier, Peter Behrens gibi) tasarımlarında ya da tasarım sonrası çekilen dergi fotoğraflarında açık şekilde kadını farklı yerde tanımlamaları, yeni dönemin eril bakışının yeni dönemle gelen demokrasinin getirdiği eşitlik ilkelerine henüz

uyum sağlayamadığının göstergeleri olmuştur. Bu doğrultuda yazılarında kadının toplum içindeki yerinin ancak karşı cinsi gibi çalışarak ve kendi ayakları üzerinde durduğu takdirde sağlanacağını ileri süren, bir açıdan kadın erkek eşitliğini dile getiren Loos, yaptığı tasarımlar özelinde kendisi ile çelişir konumdadır. Josephine Baker Evi özelinde, bu eşitlik tek taraflı bir biçimde bozulurken, evin kadınına tanımlanan mekân ve onu kullanma hakkı eril bir bakışın kontrol mekanizması sayesinde işlerlik kazanır. Bu işlerlik ise evin kalbinde yer alan, ancak Baker 'in bedenselliği üzerinden ilerleyen bir devinimle hayat bulan havuz mekânında sağlanır. Bu noktada, Adolf Loos tıpkı Müller Evi ve Moller Evi'nde evin kadınına çizdiği sınırlar gibi Josephine Baker Evi 'nde de Baker 'a sınırlı bir özgürlük tanır. Bu özgürlük, dönemin kendini modern sayan erkek bireyinin kadın erkek eşitliğini yadırgayışına ödediği bir bedeldir.

Sonuç olarak, Josephine Baker Evi, modernizmle gelen modernist mimarlığın en yoğun olarak sergilendiği bir dönemde, döneminin eril bakışını yansıması, demokratik ve eşitlikçi bir mimarlık vaat ederken kendisiyle çelişen bir mimarlık anlayışına somut bir örnek olabilmesi, mimarlık ve tarih adına, inşa edilmemiş olmasına rağmen oldukça yoğun anlamlar barındırması sebebiyle büyük önem taşır. Bunun yanında modern mimarlığın öncüsü sayılan ve kendisinden sonraki modernist mimarları önemli ölçüde etkileyen bir isim olarak Adolf Loos, Josephine Baker Evi tasarımında yazıları ile aynı doğrultuda gitmeye çalışsa da içerisinde farklı anlamlar barındıran bir tasarım örneği bırakmıştır.

Kaynaklar

Acker, J. (1989). Making gender visible. In R.A. Wallace (Ed.). *Feminism and Sociological Theory* (65-81). California: Sage.

Borden, I. (1999). Gender Space Architecture: An Interdisciplinary Introduction, Bölüm 5, 104-105.

Burns, K. (1997). "A House for Josephine Baker", *Postcolonial Space(s)*, (ed.) Baydar, G., Thai W., C., Princeton Architectural Press: New York.

Burns, K. (2018). "Feminist theory and praxis, 1991-2003", *Architecture and Feminisms: Ecologies, Economies, Technologies*, (ed.) Frichot, H., Runting, H., & Aman, C. G. London: Routledge Taylor & Francis Group.

Colomina, B., (1996). "Battle Lines: E.1027", *The Sex of Architecture*, Harry N. Abrams Inc., New York, 167-190.

Colomina, B., (2012). Mahremiyet ve Kamusalılık, *Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari* (2. Baskı). (Kılıç, A. Çev.). Metis Yayınları: İstanbul.

Çalış Kural, (2007). "Adolf Loos: Boşlukta Ironi ve Eleştiri," *TM Tasarım Merkezi 2* (Ankara: ODTÜ,), 64-69.

Dökmen, Y. Z., (2009). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul, 42-45.

El-Dahdah and Stephen Atkinson., (1995). *The Josephine Baker House: For Loos's Pleasure.* *Assemblage 26*: 72-87.

- Freud, S., (1997). Cinsellik üzerine üç deneme. (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki.
- Gravagnuolo, B., (1982). Adolf Loos Theory and Works. Milano: Rizzoli International Publications.
- Henderson, M.G., (2017), " The Josephine Baker Critical Reader: Selected Writings on the Entertainer and Activist".
- Hargreaves, D. J., (1986). Psychological theories of sex-role stereotyping. Hargreaves, D. J. ve Cooley, A. M. (Eds.). *The psychology of sex roles*. London: Harper & Row.
- Jones, S. (2018). Josephine Baker's Last Dance, New York.
- Koch, Daniel., (2004). Spatial Systems as producers of meaning: the idea of knowledge in three public libraries. Stockholm, KTH.
- Loos, A., (1982). Spoken into the Void: Collected Essays 1897-1900, Çev. J. Newman and John H. Smith. Cambridge, The MIT Yay.
- Loos, A., (1991). 1908: Süsleme ve Suç, 20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar, (der.) Ulrich Conrads, (çeviri) Sevinç Yavuz, Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları
- Loos, A., 'Mimarlık Üzerine', Çev. Alp Tümertekin, Nihat Ülner, Janus Yayıncılık, 2016, İstanbul.
- Loos, A., (2020). Süsleme ve Cürüm, Çev. Erdem Ceylan, Arketon Yayıncılık, İstanbul.
- Notz, G., Josephine Baker, Sozial Geschichte Online, Biyografi, 2012, s. 121-122.
- Ozankaya, Ö., (1982). Toplumbilime giriş. Ankara: S Yayınları.
- Özşahin, S., (2019). Bir Freud Masalı: Çocuk Masumluluğu, Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi.
- Ruiz, M.I.R. Black States of Desire: Josephine Baker, Identity and the Sexual Black Body, Malaga, 2012, s. 128-129.
- Sayers, J., (1984). Psychology and gender divisions. Acker, S., Megarry, J. Nisbet, S. ve Hoyle, E. (Eds.). World yearbook of education 1984: Women and education (s.40-42). London: Kogan Page.
- Shapira, E., (2004). "Dressing a Celebrity: Adolf Loos's House for Josephine Baker." Studies in the Decorative Arts 11(2): 2-24.
- Slessor, C., (2018). Loos and Baker: A House for Josephine, Architectural Review Resmî Web Sayfası. Erişim: 14.01.2022
- Tanzer, C., (1995). "Baker's Loos and Loos's Loos: Architecting the Body." Center: a Journal, 76-89.

Tezcan, M., (1992). Eğitim sosyolojisi. Ankara: Zirve.

Tournikiotis P., (1994). Adolf Loos, Princeton Architectural Press.

Unger, R.ve Crawford, M., (1992). Women and gender. NewYork: McGraw-Hill.

İnternet Kaynakları

Url-1 <https://www.leparisien.fr/info-paris-ile-de-france-oise/transports/paris-la-station-de-metro-gaite-va-etre-rebaptisee-josephine-baker-29-11-2021-O7CYKBH5HNCLXK5YHCEJLCDWWI.php> - Erişim tarihi: 20.03.2022

Url-2 <https://www.milandes.com/en/josephine-baker/> - Erişim tarihi: 20.03.2022

Url-3 <https://www.architectural-review.com/essays/loos-and-baker-a-house-for-josephine> - Erişim tarihi: 21.03.2022

Url-4 <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-59468682> - Erişim tarihi: 27.03.2022

Url-5 <https://www.geni.com/people/Adolf-Loos/6000000012427550739> - Erişim tarihi: 27.03.2022

Url-6 <https://www.designboom.com/architecture/em2n-draws-from-adolf-loos-for-parsian-social-housing/> - Erişim tarihi: 22.03.2022

Url-7 <https://www.themodernistsquidetocktails.com/post/josephine-baker-iconic-entertainer-resistance-fighter-modernist-muse> - Erişim tarihi: 21.03.2022

Url-8 <https://archswc.cooper.edu/Detail/objects/701> - Erişim tarihi: 01.04.2022

Url-9 <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/38/tuning-into-the-void-the-aurality-of-adolf-loos-architecture> - Erişim tarihi: 01.04.2022

Url-10 <http://brandnudesign.com/new-blog/2015/6/26/lecorbusier-and-race-relations> - Erişim tarihi: 02.04.2022

Url-11 <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/38/tuning-into-the-void-the-aurality-of-adolf-loos-architecture> - Erişim tarihi: 02.04.2022

Url-12 <http://intranet.pogmacva.com/es/obras/57758> - Erişim tarihi: 20.04.2022

Url-13 <https://pr2015.aaschool.ac.uk/INTER-12/Jocelyn.arnold> - Erişim tarihi: 22.03.2022

Url-14 <https://archswc.cooper.edu/Detail/objects/693> - Erişim tarihi: 20.02.2022

Url-15 <https://www.architectural-review.com/essays/loos-and-baker-a-house-for-josephine> - Erişim tarihi: 21.03.2022

İzmit Yeni Kent Meydanı'nın Kamusal Mekân Kalite Kriterleri Açısından Değerlendirilmesi

Aybüke ÖNER¹, Mehtap ÖZBAYRAKTAR^{2*}

Öz

Kentsel kamusal mekânlar, kentin ortak kullanımına açılan ve çeşitli toplumsal ilişkilerin kurulduğu, kentliler tarafından kullanılan, sosyal bağlamda canlı ve güçlü mekânlardır. Daha çok insana ulaşma ve daha aktif bir ortam sağlama anlamında meydanlar ise temel kent mekânlarıdır. Kamusal mekân olarak meydanlar, bu ilişkiler ile kurgulanmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı 2018 yılında İzmit eski valilik alanında yapımı tamamlanan “yeni kent meydanını” kamusal mekân kalite ve performans kriterleri ile parametreleri açısından analiz etmek, değerlendirmek ve sonuçlar üzerinden öneriler geliştirmektir. Bu noktada İzmit kent meydanının analiz edilebilmesi için kamusal mekân kalite ve performans kriterleri ile parametreleri araştırılmış; diğer bütün çalışmaları içinde barındıran “kamusal mekânlar için proje şirketi” (PPS)’nin “kent meydanlarının mekân kalitesinin değerlendirilmesine yönelik” kriterlerinin yanında Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR), “Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) tarafından geliştirilen kriterler ile çeşitli araştırmacı ve kurumlar tarafından da üzerinde durulan “akşam kullanımı, emniyet ve güvenlik (meydanı izleyen gözler)” kriteri değerlendirmede esas alınmıştır. Bu kapsamda İzmit yeni kent meydanında belirtilen kriterlere göre bir alan çalışması yapılmış; meydanın çevresinde bulunan kentsel kamusal mekanlarla ilişkisi değerlendirilmiş ve meydan ile ilgili güçlü ve zayıf yönler tespit edilerek çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yapılan çalışma, yeni tasarlanacak meydanların belirtilen “mekânsal kalite kriterleri” göz önüne alınarak oluşturulması ve o yerin kentlinin gündelik yaşamına dahil olması gerektiğini bir kez daha kanıtlamıştır. Araştırma sonucunda İzmit yeni kent meydanı için geliştirilen öneriler gerçekleştirildiğinde; bu meydan “kentlinin gündelik hayatına dahil olabilen, nitelikli meydanlar” sıralamasında yerini alabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Kamusal Mekân, Meydan, Kamusal Mekân Kalite Kriterleri, İzmit Yeni Kent Meydanı

Evaluation of Izmit New City Square in Terms of Public Space Quality Criteria

Abstract

Urban public spaces are lively and strong spaces in the social context, which are opened to the common use of the city and where various social relations are established, used by the urbanites. In terms of reaching more people and providing a more active environment, squares are one of the main urban spaces. Squares as public space are built with these relationships. The aim of this study is to analyze and evaluate in terms of public space quality criteria, performance criteria and parameters of “new city square”, which was completed in the old

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye e-posta: aybukeoner96@gmail.com

^{2*}İlgili yazar: Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye, e-posta: mozbayraktar@kocaeli.edu.tr

governorship area of Izmit in 2018 and develop recommendations based on the results. At this point, public space quality criteria and parameters were investigated in order to analyze the Izmit new city square; the criteria developed by DETR and CUBE, as well as the criteria for the "quality assessment of the city squares" of the PPS, which include all other studies and are comprehensive and also the criterion of "evening use, safety and security (eyes watching the square)", which is also emphasized by various researchers and institutions, were taken as basis in the evaluation. In this context, a field study was carried out in the new city square of Izmit according to the criteria; the relationship of the square with the urban public spaces around, it was evaluated and solutions were developed by determining the strengths and weaknesses of the square. The study proved once again that the new squares to be designed by taking into account the "spatial quality criteria" obtained as a result of long studies and that the place should be included in the daily life of the city. As a result of the research, when the suggestions developed for the new city square in Izmit were realized; this square can take its place in the ranking of "qualified squares that can be included in the daily life of the city".

Keywords: Urban Public Space, Square, Public Space Quality Criteria, Izmit New City Square

1. Giriş

Kentsel kamusal mekânlar olarak meydanlar, "kentnin kültürel yansıması, sosyal yaşamın sürdüğü, kentsel yapının en belirgin ve çarpıcı unsuru, kentnin odağı, toplanma alanı ve düğüm noktası" olma özellikleri ile kent yaşantısında oldukça önemli bir noktada dururlar. Ancak sadece bir yeri "meydan" olarak adlandırmak o yeri kent içinde meydan haline getirmemektedir. "Meydan"ların kent içinde varlıklarını sürdürebilmeleri için bazı önemli kriterlere sahip olmaları da gerekir. Dünyada kent içinde kabul görmüş "Birmingham Victoria Meydanı, Birmingham Brindleyplace, Centre Georges Pompidou Meydanı, İtalya Aziz Petrus Meydanı pek çok kent meydanı üzerinde yapılan araştırmalar, kent içinde oluşturulan "meydan"ların sürekliliğinin sağlanması ve odak özelliklerini kazanmaları için bazı önemli mekânsal kalite ve performans kriterleri ile parametrelerini içermesi gerektiğini ortaya koymuştur. Buradan hareketle çalışmanın amacı 2018 yılında İzmit eski valilik alanında yapımı tamamlanan "yeni kent meydanını" kamusal mekân kalite ve performans kriterleri ile parametreleri açısından analiz etmek, değerlendirmek ve sonuçlar üzerinden öneriler geliştirmektir.

Bu amaçtan hareketle ikinci bölümde çalışmanın altyapısını oluşturan "kamu, kamusal alan, kamusal mekan" kavramları ile, çalışma konusu olan kamusal mekan olarak "meydan" kavramları detaylı olarak incelenmiştir.

2. Kavramsal Altyapı

Kentsel kamusal mekânlar, kentnin ortak kullanımına açılan ve çeşitli toplumsal ilişkilerin kurulduğu, kentliler tarafından kullanılan, sosyal bağlamda canlı ve güçlü mekânlardır. Bu kavramın tam olarak anlaşılabilmesi amacıyla öncelikle kamu, kamusal alan ve kamusal mekân kavramlarına bakmak gerekir. "Kamu" kavramı hakkında yapılan tartışmalar eski çağlardan günümüze ulaşmıştır. Kamu, Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlükteki tanımına göre (Kamu, t.y.) birkaç anlam içermektedir. Birinci anlamı "halk hizmeti gören devlet organlarının tümü" iken, ikinci anlamı "bir ülkedeki halkın tümü" olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı dillerinde kavrama karşılık gelen kelime olan "public" ise Oxford İngilizce sözlüğüne göre (Public, t.y.). "herkes için olan, herkese ait olan" anlamına gelmektedir.

Kamusal alan tartışmalarına önemli katkıları olan Habermas (2015 ,s. 256; 2004, s.95-102), kamusal alan kavramının oluşmasını burjuva grupları ile ilişkilendirmektedir. O dönemlerde kullanılan “kamusal alan” kavramının gün geçtikçe değiştiğini; yine aynı dönemler için kamusal alanın bir iktidar temsili olduğunu ve “kamusal alan” şeklinde belirtilen durumun aslında topluma ait olanı anlatmadığını söylemektedir. 18.yüzyıldan itibaren değişen toplumsal hareketler ve yönetim anlayışlarının, bu kavramı da etkileyip dönüştürdüğünü ifade etmektedir.

Kamusal alanlar, kişilerin birlikte toplanıp iletişim kurduğu alanlardır. Habermas’ın (2015, s. 256) üzerinde durduğu bir diğer durum da, kamusal alanlardaki kişilerin kendilerini özgürce ifade edebilmeleridir. Arendt “İnsanlık durumu” kitabında (2012, s. 74-86) kamusal alan; herkesin her şeyi gördüğü ve duyduğu alanlar; özel alandan farklı olarak, herkese ait olan ve kimsenin hareketlerinin sınırlı olmadığı ortak kullanım alanları olarak tanımlanır. O, kamusal alanda eylemlerin gerçekleşmesi için topluluklara ve karşılaşmalara ihtiyaç olduğunu belirtir. Bireylerin tesadüfi şekillerde bir araya gelip ortak bir durum üzerine etkinlikler düzenlemelerinin kamusal alanların varlığı ile sağlanacağını ifade eder. Bu kamusal alanlarda bireyler ne kadar özgürse, kamusal alan da o kadar vardır. Sennett (2010,s.125-142) kamusal alanı, Arendt ve Habermas’a göre daha farklı bir pencereden ele alır. Sennett’e göre kamusal alanlar bir nevi kentlerin oyun alanları ve ruhlarıdır. Sokaklar, caddeler ve meydanlar kentlerin var olmasını ve dönüşmesini sağlamak için gerekli fiziksel ve sosyal araçlardır. Barındırdıkları hareket ve dinamizm ile kentlerin var olmalarını sağlarlar. Güney Avustralya Yerel Hükümet ortaklığı (LGA)³ tarafından hazırlanan kamusal alanın kentsel tasarım kılavuzuna göre kamusal alanlar; caddeler, meydanlar, parklar, yeşil alanlar ve anahtarsız girilebilen, mevcut, herkesin zorlanmadan kullanabildiği diğer dış mekânlardır (Local Government Association of South Australia, 2013). Görüldüğü gibi kamusal alan, daha çok sosyal ilişkiler, bir iletişim aracının ve ortamın varlığı ile açıklanmıştır. Bahsedilen bu ortamlar, kişilerin kendilerini özgürce aktarabildikleri alanlardır. Günümüzde bu alanları gazete, televizyon ve internet üzerindeki mecraların da kişilere sağladığı görülmektedir (Firidin Özgür, 2017, s. 81). Bu bağlamda kamusal alan ve kamusal mekân kavramları arasındaki ilişkiyi bahsetmek gerekmektedir. Lefebvre (2014, s. 95-187) için kamusal mekân, toplumsal bir üründür ve toplumdan bağımsız düşünülemez. Tanyeli’ne göre (2010), kamusal alan daha çok toplumsal bir temsiliyeti içerirken, kamusal mekân fiziksel bir mekânı işaret eder. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı ⁴, (UN-HABITAT, 2015, s.6-7, 25-26) kamusal mekânları “kamuya açık veya herkesin çıkar sağlanmaksızın girebileceği, kullanabileceği ve eğlenebileceği yerler” olarak belirtmiştir. Kamusal mekânlar, bireysel ve sosyal mutluluk, toplumun kolektif yaşam alanları, ortak doğal ve kültürel çeşitliliğin ifade alanı ve kimliğin kurulduğu anahtar elemanlarıdır. Buradan hareketle kamusal mekânları sokaklar, geniş caddeler ve bulvarlar, meydanlar, kaldırımlar, pasajlar ve galeriler, bisiklet yolları; kamusal açık mekânlar (Parklar, bahçeler, çocuk oyun alanları, kamu plajları, nehir ve deniz kıyıları) ve kamu kent etkinlikleri (kamu kütüphaneleri, şehir/toplum merkezleri, kent pazarları, kamu spor etkinlikleri) olarak üç gruba ayırmaktadır. Yukarıdaki tanımlamalarda da görüldüğü üzere kamusal alan, kamusal mekâna göre daha soyut ve daha geniş bir kapsama sahiptir. Bu durumda kamusal mekânın kamusal alanın bir alt başlığı olarak görmek yanlış olmayacaktır (Sağlam, Öztürk & Kaçar, 2019, s. 49). Madanipour’a göre (1999). Kentsel kamusal mekân; toplum üyelerinin fiziki anlamda

³ LGA: Local Government Association of South Australia

⁴ UN-Habitat: United Nations Human Settlements Programme

kolayca ulaşabildiği ve herhangi bir kısıtlamanın olmadığı ya da çok az olduğu kent sınırları içinde kalan mekânlardır. Antik Yunan, Roma, Orta çağ, Rönesans dönemi kentlerinde kamusal mekânın; sosyal ilişkilerin, kent kimliğinin oluşmasını sağladığı ve kent tasarımında önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Erol ve Özbayraktar, 2015; s. 186). 18.yy sonlarında sanayi devrimi ve onunla birlikte gelen kapitalist düşünce sistemi, kentlerin ve kamusal mekânların dönüşmesine neden olmuştur. Toplumları kontrol altında tutmak amacıyla yönetimlerin verdiği kararlar doğrultusunda gelişen bulvarlar ve meydanlar, dönemin belirgin kamusal mekânları arasında sayılmaktadır (Harvey, 2015, s. 47-54). Sennett ve Habermas'a göre 19.yy'da kamusal alanda bir çöküş yaşanmıştır. Kamusal yaşamı destekleyen sokak, park, meydan gibi karşılaşma mekânlarının yoksul halka hitap ettiğini düşünen bir kesim oluşmuştur. Bu düşünce biçimi kamusal mekân ve insan arasında ciddi bir kopuşa yol açmıştır (Gökgür, 2008). 20.yy'da da siyasi ve sosyal düşünce biçimleri kamusal mekânları etkilemiştir. Günümüz kentlerinde de kamusal mekân tasarımlarının sosyo ekonomik duruma göre tasarlandığını söylemek mümkündür. Alışveriş merkezleri bu konuya örnek gösterilmektedir (Uzgören & Erdönmez, 2017, s. 44).

Osmanlı kentlerinde kentsel kamusal mekânlar; avluları ile camiler, külliyeler, hamamlar, hanlar, kahvehaneler, kapalı ve açık çarşılar, kervansaraylar, saraylar ve bahçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlar Osmanlı geleneksel yaşantısında sosyal anlamda en yoğun olarak kullanılan mekânlardır (Ortaylı, 2012, s. 72). Türkiye'de kamusal mekânların kentlerdeki varlığı dönemin siyasi yapısından oldukça fazla etkilenmiş, değişmiş ve dönüşmüştür. Devlet erkinin kentlerdeki kamusal mekânlara etkisi ilk yıllarda modern kent kurgusu ile oluşturulan vilayet meydanlarından okunabilmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar Türkiye'de kamusal mekânlar vilayet meydanları, halkevleri, tiyatro ve operalar, çarşı ve pasajlar, terminaler, tren garları, parklar, yakın dönemlerde ise çağdaş sanatlar merkezi, gençlik merkezi, spor tesisi, alışveriş merkezleri olarak sıralanmaktadır (Sağlam, Öztürk & Kaçar, 2019, s. 51-55).

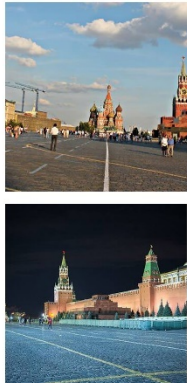
Kentler var olduğundan beri, içerisinde yaşayanlarla birlikte değişmekte ve dönüşmektedir. Kamusal mekânlar ise kentler ve bu kentlerde yaşayanlar için sosyal ilişkilerin oluşmasını sağlayan mekânlardır (Firdin Özgür, 2017, s. 90-91). Kentsel mekân, toplumdaki herkesin ulaşabildiği doğal ya da yapılı çevredir. Bir kentin her noktasını ifade etmektedir (İnceoğlu, 2007, s. 34) ve kentteki kamusal yaşamın inşasında rol almaktadır. Barındırdıkları ilişkiler ile birbirlerini besleyerek dönüşme ve var olma halleri değişirse de, toplumların siyasal yaşantısına göre kamusal mekânların kentlerdeki kullanımları değişmiştir (Erdönmez & Çelik, 2016). Bu noktada meydanların en eski ve varlığını her an sürdüren kentsel kamusal mekânlar olduğu görülmektedir.

Meydanlar, çok eski yerleşimlerden itibaren kentlerin açık kamusal mekânları olarak yerlerini almışlardır. Toplulukların birlikte birden fazla aktivite ortaya koydukları ve yaşadıkları kent mekânları olarak meydanlar, günümüzde de kentlerde varlığını sürdürmektedir. Öztan'a göre (1998), kentlerdeki bu açık alanlar Yunan, Roma ve sonraki uygarlıklarda bir nevi kentin kültürel yansıması olarak görülmektedir (akt. Önder & Akınoğlu, 2002, s.98). Her anlamda toplumsal yaşamın sürdürüldüğü bu mekânlar, kentlerin kamusal yaşantısının oluşmasını sağlamış, her dönemde var olmuş ve toplumun siyasi ve sosyal yaşantısına göre biçimlenmiştir (Özer & Ayten, 2005, s. 99-103). Konu ile ilgili çalışmaları bulunan Zucker'e göre (akt. İnceoğlu & Aytuğ, 2009, s.135) meydan, "halka ait arazide psikolojik bir park yeri" iken; Norberg-Schulz (akt. Apak & Erdönmez Dinçer, 2015, s.73) meydanı "kentsel yapının en belirgin ve göze çarpan unsuru" şeklinde tanımlar. Lynch (2016) için meydanlar, kentlerin

odaklarıdır. Yoğun aktivitelerin gerçekleştiği bu mekânları, kentlerde toplanma alanı ve düğüm noktası olarak tanımlamaktadır. Zucker de (akt. İnceoğlu & Aytuğ, 2009, s. 135) meydanları tarih boyunca kentlerin kimliklerini ve yaşamını ortaya koyan birer odak olarak anlatmaktadır. Tarihsel süreçte meydanların toplanma alanı, çeşitli kültürel aktivitelerin ve ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânlar olarak kullanıldığı görülmektedir (Tönük & Barkul, 1999). Meydanların kentlerdeki varlığı Yunan kentlerindeki “Agora” kavramına kadar iner. Agoralar önceleri geniş bir yol ve kişilerin toplandığı alandan oluşmaktadır. Roma kentlerinde “Forum” meydanı işlevindedir. Forumların en önemli özelliği çevrelerinde otoriteyi temsil eden binaların bulunması ve halkın kullanımına açık olmasıdır (akt. Önder & Akınoğlu, 2002, s.97). Ortaçağda kilise meydanlarına rastlanmaktadır ve meydanlarda anıtsal nitelik taşıyan heykeller, havuzlar bulunmaktadır^{5, 6} (Coşkun,2003,s.154). Rönesans dönemine gelindiğinde meydanların saray bahçelerine bitişik olduğu ve birlikte tasarlandığı görülmektedir. Meydanın çevresindeki yapıların otoriteler ile bağlantılı olması dini törenleri, resmi törenleri ya da ticari faaliyetleri beraberinde getirmiş ve halkın bir arada bulunmasını sağlamıştır⁷. 19.yy’da modernizm ile meydanların çevre binalarla kapalı olma hali değişmeye, 20.yy’da ise kentlerde toplantı, alışveriş, oyun gibi farklı ihtiyaçlara cevaplar vermeye başlamıştır (akt. Önder ve Akınoğlu ,2002, s.97) (Fot.1, Fot.2, Fot.3).

Fot.1: Aziz Petrus Meydanı, Vatikan (San Pietro- St. Peter) (UNESCO- World Heritage Convention ,t.y.)

Fot.2: Kızıl Meydan-Moskova, Rusya (Üst: Cabezas, t.y., Alt: Vincent, Ko Hon Chiu (t.y.)

Fot.3.:Centre Georges Pompidou, Paris, Fransa (Site officiel de l'Office du Tourisme et des Congrès, t.y.)

Öztañ’a göre Osmanlı kentlerinde meydanlar; daha çok cami, medrese gibi yapıların çevresinde kurgulanmaktadır. Bu dokuyla birlikte mahalleler gelişmiştir. Toplumsal yaşamın cami avlularında sürdürüğü bilinmektedir. Bu dönemde avluların da meydan işlevini üstendiği

⁵ Bknz. Ör.: Piazza Erbe, Verona; Piazza del Duomo, Pisa

⁶ Bknz. Camillo Sitte, “Der Stadtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen” (Camillo Citte- Sanat İlkelerine göre kent inşa etmek,2020, çev. Alp Tümertekin, Nihat Ülner, Ankara: Janus Yayınları)

⁷ Bknz. Ör: Piazza Ducale, Vigevano; Piazza del Campidoglio

söylenbilir (akt. Önder ve Aklanoğlu, 2002, s.97) (Fot.4). Kuban (1968, s. 71), eski Türk kentlerinde meydan bulunmadığını söylemekte ve Avrupa kentlerindeki gibi belirli bir meydan anlayışı olmadığını da eklemektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra çağdaş yaşam anlayışı çerçevesinde uygulanmış ilk kent meydanları günümüzde yalnızca park ya da tören alanı olarak kullanılmaktadır (Özer & Ayten, 2005, s. 98) (Fot.5).

Fot.4: Sultanahmet Meydanı
(Historical İstanbul Guide,t.y)

Fot.5:Taksim Meydanı
(Boğazda.org blog, 2019)

Belirlenen amaç doğrultusunda bir sonraki bölümde çalışmanın analiz yönteminin belirlenmesi için “kamusal mekân mekânsal kalite ve performans kriterleri ile parametrelerini” içeren detaylı araştırmaya yer verilmiştir.

3. Çalışmanın Yöntemi

Başarılı kentsel kamusal mekânlar, kentin gündelik hayatında yer edinmiş olan mekânlardır ve bu başarının sağlanması için mekânların barındırması gereken bazı mekânsal kalite kriterleri vardır. Kalite kavramı kimi zaman özneye göre değişen bir kavram olmasına karşın, kamusal mekân kalitesinin değerlendirilmesini sağlayacak olan objektif maddeler bulunmaktadır (Das, 2008, s. 297, 298). Bu maddeleri belirlemek üzere birden fazla kurum ve araştırmacı çalışma yapmıştır. Whyte'a göre (2000, s.32-39), iyi bir kamusal mekânın dört temel başlığı vardır. Bunlar; mekânın ulaşılabilir olması, birden fazla aktivite içermesi, konforlu ve belirli bir imajının olması, sosyal aktiviteleri destekler nitelikte olmasıdır. Lynch “City sense and city design: Writings and projects of Kevin Lynch” kitabında (1990) kentsel mekân kriterlerini dokuz maddede sıralamıştır: Erişilebilirlik, yeterlilik, uygunluk, çeşitlilik, adapte olabilirlik, açıklık, güvenlik, stres, verimlilik (akt. İnceoğlu,2007, s.125-126). “Güney Avustralya Yerel Hükümet Ortaklığı” (LGA) tarafından hazırlanan kamusal alanın kentsel tasarım kılavuzuna göre (Local Government Association of South Australia, 2013, s. 14-33) belirlenen kriterler şöyle sıralanmaktadır:1.Yer ve topluluk ilişkisi 2.Canlılık 3.Çok işlevli ve uyarlanabilir mekân tasarımı 4.Sosyal etkileşim 5.Sağlıklı ve iyileştiren tasarım 6.Bağlantı 7.Çevresel sürdürülebilirlik 8.Finansal sürdürülebilirlik 9.Hareket 10.İmaj 11.Sokak manzarası (Streetscape) 12.Peyzaj tasarımı 13.Suya duyarlı kentsel tasarım 14.Açık alanlar. “Essex Tasarım Kılavuzu Kentsel Yer Eki'ne”göre (Essex County Council & Essex Planning Officers Association, 2007, s.49), bu kalite kriterleri şöyledir: 1.Ölçek 2. Mekânsal kapalılık 3.Erişim 4.Materyal 5.Detay çalışması 6.Devamlılık 7.İşçilik 8.Mikro İklim 9.Benimseme ve yapım standartları 10.Kamusal sanat 11.Emniyet ve güvenlik 12.Cadde

aĝaĝları. Jahn Gehl ve Brigitte Svarre, çalışmalarında kamusal mekânın içermesi gereken nitelikleri on iki maddede sıralar:1.Trafik kazalarına karşı koruma,2.Suç ve şiddete karşı koruma, 3.Hoş olmayan his deneyimlerine karşı koruma, 4.Yürüme olanakları,5.Ayakta durma olanakları,6.Oturma olanakları,7.Görme olanakları,8.İşitme/konuşma olanakları, 9. Oynama / gevşeme olanakları,10.Küçük  lekli hizmetler,11.Olumlu iklim koşullarını keyfini çıkarmak için tasarım 12.Olumlu duyu deneyimleri için tasarım (UN-Habitat, 2015, s. 36). İngiltere “evre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR)⁸ ve “Mimarlık ve Yapılı evre Komisyonu” (CABE)⁹ başarılı caddelerin, mekânların ve kentlerin ortak özelliklerini belirledikleri “*By Design*” çalışmasında yedi kriter belirlemişlerdir. 1.Karakter,2.Süreklilik ve evrenleme,3.Kalite, 4.Hareket kolaylığı -Erişilebilirlik,5. Okunabilirlik,6.Uyarlanabilirlik,7. Çeşitlilik (Commission for Architecture & the Built Environment and Department of Environment, Transport and Regions, 2000, s. 15). Uzgören & Erdönmez (2017), kamusal mekân kalitesi üzerine yapılan çalışmaların sosyal etkileşim, fiziki şartlar, psikolojik konfor ve güvenlik bileşenlerinden oluştuğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca bu araştırmalarda mekânların fiziki şartları ve kullanıcılarına sağladığı sosyal imkanların da değerlendirildiğini belirtmişlerdir. “Kamusal Mekânlar için Proje şirketi” (PPS)¹⁰ (Project for Public Spaces, t.y.), kamusal mekânın başarılı olabilmesi için gerekenleri dört ana başlıkta açıklar; 1.Erişim ve bağlantılar (trafik verileri, mod ayrımları, toplu taşıma kullanımı, yaya hareketi, park kullanımı, 2.Kullanım ve aktiviteler (yerel işletme sahipleri, arazi kullanımı, mülk değerleri, kira seviyeleri, perakende satışlar), 3.Konfor ve imaj (suç istatistikleri, temizlik derecesi, bina durumu, çevresel veriler), 4.Sosyallik (kadın, ocuk ve yaşlı sayısı, sosyal iletişim, gönüllülük, akşam kullanımı, sokak hayatı). PPS bunun yanı sıra, kent meydanlarının mekân kalitesinin değerlendirilmesine yönelik” 10 farklı kriter de belirlemiştir (Project for Public Spaces, 2005). Yukarıdaki çalışmalarda belirtilen ve kamusal mekân kalite kriterlerinin önemli bir parçası olan “emniyet ve güvenlik” konusuna değinen araştırmacılardan birisi de Jane Jacobs’tur. Jacobs “Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı” kitabında (2015, s.55,115-117, 174-175), güvenli sokakların özelliklerini “kamusal alanla özel alan arasında kesin sınırlar bulunması”,“sokağa bakan ve onu izleyen binaların olması (sokağı izleyen gözler)”, “kaldırımında her zaman birilerinin bulunması” olarak tarif etmektedir. Aynı durum parklar için de geçerlidir. Jacobs, “izleyen gözlerin olmadığı parkların tehlikeli olabileceğini, bu tehlikenin parklara bitişik sokaklara da yayılarak sokakların da boş kalabileceğini, hatta bu parklardaki donatıların da şiddete maruz kalabileceğini” belirtir. Teorisine kanıt ve çözüm olarak gösterdiği ve başarılı meydanlardan biri olarak nitelediği Philadelphia’daki “Rittenhouse meydanı”nın özelliklerinden biri de, “meydan çevresinin farklı işlevlere sahip mekanlar içermesi” dir. O’na göre binaların karışık kullanımı, alana farklı saatlerde girip çıkan ve gündelik rutinleri farklı olan karma kullanıcıyı temsil etmektedir. Güvenlik konusundaki önemli bir konu da akşam kullanımınıdır. Farklı işlevlere sahip işletmeler ile kullanıcılar biraraya geldiğinde, daha çok insan akşam saatlerinde mekanları doldurabilmektedir.

İzmit kent meydanının yukarıda belirtilen çalışmalardan diğer bütün çalışmaları içinde barındıran ve kapsamlı olan “kamusal mekânlar için proje şirketi” (PPS)’nin “kent meydanlarının mekân kalitesinin değerlendirilmesine yönelik” kriterleri ile evre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık ve Yapılı evre Komisyonu” (CABE)

⁸ DETR: Department of the Environment, Transport and the Regions

⁹ CABE :The Commission for Architecture and the Built Environment

¹⁰ PPS:Project For Public Space

tarafından geliştirilen kriterlerle oluşturulan “meydan değerlendirme ölçeği” değerlendirmede esas alınmıştır (Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3). Belirtilen ilkelerle meydan sadece fiziksel varlık olarak değil, tüm sosyal ve fiziksel ilişkileri ile analiz edilebilmektedir.

Ancak meydanda, hem kamusal mekânlar için proje şirketi” (PPS), hem de Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu” nu(CABE) tarafından belirlenen kriterlerde bulunan ve fakat detaylı olarak incelemesi yapılamayan, Tablo 2’de belirtilen araştırmacı ve kurumlar tarafından da üzerinde durulan, “Akşam kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı izleyen gözler)” kriteri değerlendirme çalışmasına eklenmiştir.

Tablo 1: “Kamusal Mekânlar İçin Proje Şirketi” (PPS) Meydan Mekân Kalitesine Yönelik Maddeleri (Project for Public Spaces, 2005)

Mekânsal Kalite Kriteri	Kriterin İçerdiği parametreler
1-İmaj ve Kimlik Barındırması	Kentin kimliğini şekillendirecek öğeler barındırılmalıdır.
2-Cazibeli ve gidilecek yerler barındırma	Farklı kullanıcılara hitap eder nitelikte kullanılabilir yerler barındırılmalıdır
3-Konforlu olması	İnsanların kullanımını kolaylaştıran özellikler içermelidir
4-Esnek tasarımlı olması	Bir meydanın kullanımı gün, ay, yıl içinde değişir nitelikte olmalı ve bu içerdiği kent mobilyalarına da yansımalıdır.
5-Mevsimsel stratejiler içermesi	Mevsim değişikliğine göre etkinlik çeşitleri programlanabilmelidir.
6-Erişilebilir olması	Yürüyerek ve toplu taşıma ile kolayca ulaşılabilir olmalıdır Çevresindeki yollar yavaş ve yaya odaklı ilerlemelidir.
7-Bir iç ve dış sınırın olması	Bir meydanın etrafındaki sokaklar ve kaldırımlar, onu çevreleyen binalar gibi erişilebilirliğini ve kullanımını büyük ölçüde etkiler. İç meydanın refahı için aktif, davetkar bir dış meydan şarttır.
8-Birçok noktadan ulaşılabilir olması	Meydana bitişik binaların sokaklarının, kaldırımlarının ve zemin katlarının meydana yol açması gerekmektedir. Bir blok öncesindeki araçlar yavaşlamalıdır.
9-Yönetimin merkezi rolü	Temiz,refah düzeyi yüksek ve güvenli meydanlar sağlamanın temel yolu iyi bir yönetim planıdır.
10-Çeşitli sermaye kaynakları	İyi yönetilen bir meydan genellikle ortalama şehir parkları veya bayındırlık bölümünün kapsamı dışındadır, bu yüzden ABD'deki en iyi meydanların çoğunu işletmek için ortaklıklar kurulmuştur.

Tablo 2: Akşam Kullanımı, Emniyet Ve Güvenlik

Araştırmacılar veya Kurumlar	Kavram
Lynch (akt. Inceoğlu,2007)	Güvenlik
“Essex Tasarım Kılavuzu Kentsel Yer Eki (Essex Design Guide Urban Place Supplement, 2007)	Emniyet ve güvenlik
Jahn Gehl ve Brigitte Svarre (UN-Habitat, 2015)	Suç ve şiddete karşı koruma

Uzgören & Erdönmez (2017)	Güvenlik
Kamusal Mekânlar için Proje Şirketi” (PPS) (Project for Public Spaces, t.y.):	Akşam kullanımı (Sosyallik başlığı altında)
Jacops, “Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı” (2015)	Emniyet ve güvenlik, Akşam kullanımı: Alana bakan ve onu izleyen binaların olması (Alanı izleyen gözler)”, binaların karışık kullanımı, alana farklı saatlerde girip çıkan ve gündelik rutinleri farklı olan karma kullanıcı

İngiltere Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) “By design” çalışmasında (Commission for Architecture and the Built Environment & Department of Environment, Transport and Regions, 2000) “başarılı sokakların, alanların, köylerin, kasabaların ve şehirlerin ortak özelliklere sahip olma eğiliminde” olmasını sağlamak için geniş bir literatür yelpazesinden yararlanmaktadır.

Tablo 3: İngiltere Çevre, Ulaştırma Ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık Ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) Tarafından Geliştirilen Kriterlerle Oluşturulan Meydan Değerlendirme Ölçeği (Commission For Architecture and The Built Environment & Department Of Environment, Transport And Regions , 2001,S. 24).

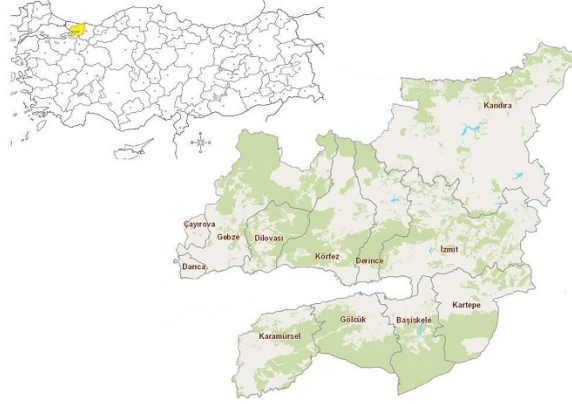
	Performans kriterleri	Güçlü yanları	Zayıf yanları	Değerlendirme 0:başarısız 5:çok başarılı
1-Karakter	Yerel bağlama tepki veren farklı bir yer hissi			0-1-2-3-4-5
2-Süreklilik ve çevrelenme	Sınırların sürekliliği ve açıkça tanımlanmış kamusal alanlar			0-1-2-3-4-5
3-Kalite	Güvenli, çekici ve işlevsel kamusal alan			0-1-2-3-4-5
4-Hareket kolaylığı, Erişilebilirlik	Erişilebilir, iyi bağlanmış, yaya dostu ortam			0-1-2-3-4-5
5-Okunabilirlik	Kolayca anlaşılabilir, kolayca gezilebilir bir ortam			0-1-2-3-4-5
6-Uyarlanabilirlik	Esnek ve uyarlanabilir kamu ve özel sektör ortamları			0-1-2-3-4-5
7- Çeşitlilik	Bir dizi kullanım ve deneyim sunan çeşitli ortamlar			0-1-2-3-4-5
Toplam:				

Tablo 3’de yer alan yedi kriter kapsamlı araştırma ve tartışmalardan sonra ortaya çıkmaları ve belirli hükümet rehberlerinin süreçte yer almaları nedeniyle bir resmiyet taşımaktadır. Bu kriterler kentsel tasarımdaki başarının değerlendirilebileceği net ve objektif özellikleri içermektedir. Ayrıca iyi bir kentsel tasarımı neyin oluşturduğuna dair tartışmalarda, kamuoyu görüşü gibi faktör olduğunu da göstermektedir. (Commission for Architecture and the Built Environment & Department of Environment, Transport and Regions, 2001, s.19). “İyi bir kentsel mekân her açıdan değerlendirilmelidir” fikri temel alınarak hazırlanan bu tabloda, kentsel mekânların 35 puan ve üzeri puan alması genel tasarım kriterlerini sağladığını

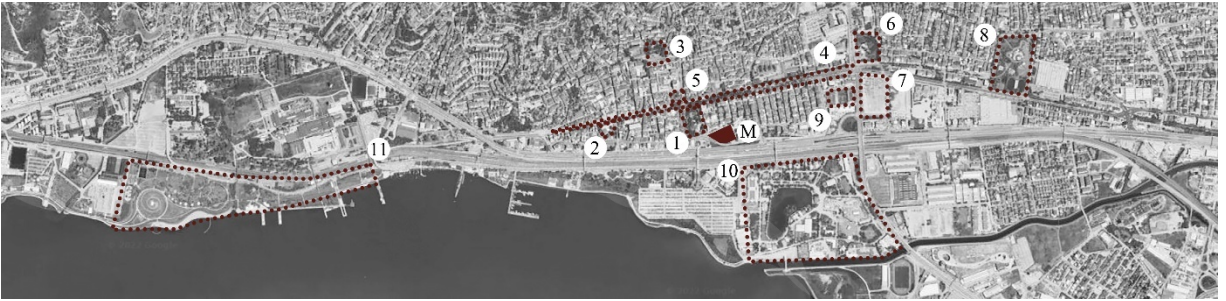
göstermektedir. Bu kriterler doğrultusunda kurumun yaptığı bazı alan çalışmaları örneklerinden yola çıkıldığında 15 puan almış “*Waterfront Business Park, Dudley*” orta düzey bir park olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanında “*Exchange Quay, Salford*” 9 puan ile birlikte kriterlerin çoğunluğunu karşılayamadığı belirtilmektedir. 29 puan ile “*Brindleyplace, Birmingham*” yüksek kalitede bir kamusal mekân olarak değerlendirilmiştir (Commission for Architecture and the Built Environment & Department of Environment, Transport and Regions, 2001,s. 24, 91-96).

4. Alan Çalışması: İzmit Yeni Kent Meydanı

Çalışma alanı olarak belirlenen kent meydanı, Kocaeli'nin merkez ilçesi İzmit'te bulunmaktadır (Şekil 1, Şekil 2-M). İzmit kentindeki kamusal mekânlar incelendiğinde, camiler ve parklar başta olmak üzere kent belleğinde yer edinmiş önemli noktalar karşımıza çıkmaktadır. Daha önce tren yolu olarak kullanılan Hürriyet ve Cumhuriyet Caddesi (Yürüyüş yolu) günümüzde kentin en önemli kamusal mekânlarından biridir. Kentteki diğer önemli kamusal mekânların ise bu yürüyüş yolunun çevresinde konumlandığı tespit edilmiştir (Şekil 2, Tablo 4).

Şekil 1: Kocaeli'nin Türkiye içindeki Konumu ve İzmit'in Kocaeli içindeki Yeri¹¹
(URL-1; URL-2)

¹¹ Kocaeli Belediyesi Kent rehberi 2022, 30 Ağustos İzmit görüntülerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 2: 1-Yeni Cuma Camii Ve Çevresi, 2-Fevziye Camii ve Çevresi, 3-Cumhuriyet Parkı,4-Yürüyüş Yolu (Hürriyet ve Cumhuriyet Cd.) , 5-Belsa Plaza, 6-Anıtpark, 7-Milli İrade Meydanı, 8-Doğu Kışla Parkı, 9-Dolphin Alışveriş Merkezi, 10-İzmit Fuar Alanı, 11-SEKA Park, M-İzmit Kent Meydanı¹²

Tablo 4: İzmit Kenti Kamusal Mekânları¹³

1-Yeni Cuma Camii ve çevresi	2-Fevziye Camii ve çevresi	3-Cumhuriyet Parkı	4-Yürüyüş Yolu
			
5-Belsa Plaza ve Parkı	6-Anıtpark	7-Milli İrade Meydanı	8-Doğu Kışla
			
9-Dolphin AVM	10-İzmit Fuar Alanı	11-SEKAPark	12-İzmit Kent Meydanı
			

İzmit yeni kent meydanı; İzmit Karabaş Mahallesi, Ankara yolu üzerindedir. Alanda 1975 yılından 2015 yılına kadar İzmit Hükümet binası bulunmaktayken 2015 yılında binanın yıkılmasına; alanın kent meydanı ve alt kotunun otoparka dönüştürülmesine karar verilmiştir (URL-4). Üç yıl süren proje ve yapım süreci sonrası alan, İzmit yeni kent meydanı ve otopark olarak kullanıma açılmıştır (Şekil 2-M, Şekil 5, Fot.6). Kent meydanı proje sürecinde yapılması planlanan iki alternatif proje yayımlanmıştır. Mevcut uygulamadaki kent meydanının, bu alternatifler üzerinden revize edilerek uygulandığı görülmektedir (Şekil 3, Şekil 4, Fot.7).

¹² Google Haritalar, 2022, 30 Ağustos İzmit görüntüsünden yararlanılarak düzenlenmiştir (URL-3).

¹³ Kaynağı belirtilmemiş görseller yazarlara aittir. Fotoğraflar 24 Ağustos 2022 tarihinde çekilmiştir.

Fot.6: Eski Hükümet Binası (URL-4)

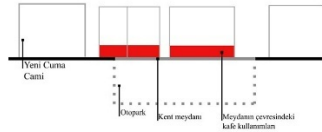
Fot.7: İzmit Kent Meydanı ve Otoparkı
(Ağustos,2022)

Şekil 3: Alternatif Proje 1 (URL-5)

Şekil 4: Alternatif Proje 2 (Kent Meydanı ve
Katlı Otopark İhalesi,2016)

Şekil 5: Meydan ve Otopark Olarak Kullanılan Bölüm Sembolik Kesiti¹⁴ (URL-3)

4.1. İzmit Yeni Kent Meydanının PPS Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi

¹⁴ Google Haritalar, 2022, 30 Ağustos İzmit görüntüsünden yararlanılarak düzenlenmiştir (URL-3).

Bu bölümdeki değerlendirme çalışması kamusal mekânlar için proje şirketi” (PPS)’nin çalışmanın yöntemi bölümünde (Bölüm 2) belirtilen “kent meydanlarının mekân kalitesinin değerlendirilmesine yönelik” 10 kriteri üzerinden yapılmıştır (Tablo 1).

- İmaj ve kimlik barındırması

Tarihsel olarak meydanlar, kentlerin merkezi ve toplanma alanı olarak kent kimliğinin oluşturulmasını sağlamışlardır. Bu noktada meydana güçlü bir imaj vermek için bazen bir eşme ya da heykel kullanılmış, bazen de çevresindeki büyük belediye binası, katedral ya da kütüphane ile bağlantılar kurulmuştur (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı alternatif projelerinde bu durumu sağlayacak bir tanımlayıcı ge yani eşme ya da heykel bulunmakla birlikte (şekil 3), uygulanmamıştır. Bunun yanında kent belleğinde önemli yeri olan Yeni Cuma Camii’nin, meydanı tanımlayacak potansiyeli bulunmaktadır. Ancak meydan (M) ve cami (1) arasında bulunan tramvay yolu (2), iki mekan arasında kurulan ilişkiyi zayıflatmaktadır (şekil 6, Fot.8).

şekil 6 :1-Yeni Cuma Camii
M-Kent Meydanı¹⁵

Fot.8:2 Numaralı Alan ve Meydan
(Ağustos,2022)

- Cazibeli ve gidilecek yerler barındırması

Bir meydan farklı kullanıcılara hitap eden birden fazla küçük “yerler” barındırmalıdır. Kafeler,küçük performans noktaları, satıcı arabaları ve oyun alanları gibi çekim alanları ile mekân hareketlenir ve cazibe merkezi haline gelir (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı projesi alternatif tasarımlarında bulunduğu görülen bu “yerler”in (Kafeler ve açık amfi), proje yapım aşamasında eksiltildiği tespit edilmiştir (şekil 3, şekil 7, Fot.9). Bununla birlikte meydan çevresindeki ve meydana açılan sokaklardaki yapıların zemin katlarında farklı kullanıcılara hitap eden kafeteryaların bulunması meydanın kullanıcı profilinin çeşitlenmesine ve aktif kullanılmasına olanak vermektedir.

¹⁵ Google Haritalar, 2022, 30 Ağustos İzmit görüntüsünden yararlanılarak düzenlenmiştir (URL-3).

Şekil 7: Meydan Çevresindeki Kafeterya Kullanımlı Alanlar

Fot.9: Meydandaki Kafeteryalar (Ağustos,2022)

- Konforlu ve esnek tasarımı olması

İnsanların kullanımını kolaylaştıran olanakların bulunması, bir meydanı nitelikli ve tercih edilir kılan faktörlerdendir. Aydınlatma elemanları, oturma birimleri gibi kent mobilyalarına ya da kamusal sanata meydana yer verilmesi bu anlamda meydana sosyal ilişkileri güçlendirir (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı için tercih edilen oturma birimleri belirli aralıklarla meydanın dış çeperine yerleştirilmiş banklardır. Bu banklar toplu etkinlikler için kalabalık gruplara hitap etmemektedir (Şekil 8, Fot.10, Fot.11) Meydanın barındırdığı kent mobilyaları dönemlik dalgalanmalara cevap verir nitelikte olmalıdır. Bu esnekliği sağlayan mobilyalar sayesinde meydan birden fazla etkinliği karşılar. Böylece bireylerin farklı etkinliklerde ve farklı zamanlarda karşılaşma olanakları artar (Project for Public Spaces,2005). İzmit Kent Meydanı için uygulanan proje sonucunda bu olanakları sağlayacak kent mobilyalarının eksikliği fark edilmektedir. Aydınlatma elemanlarının mevcut durumu incelendiğinde ise, meydanın belirli bölgelerini aydınlattığı tespit edilmiştir (Şekil 9, Fot.12, Fot.13).

Şekil 8: Kent Mobilyaları Konumları¹⁶

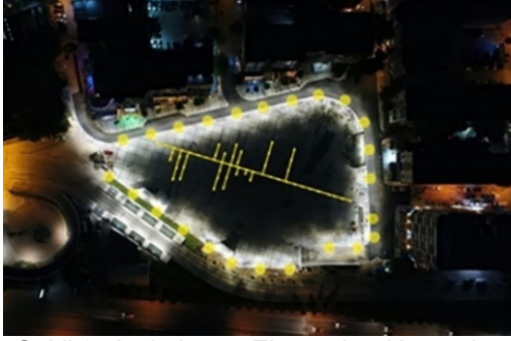

Fot.10: Oturma Birimleri

Fot.11: Oturma Birimleri

¹⁶ Lampeti lighting görselleri altlık olarak kullanılmıştır (URL-6).

Şekil 9: Aydınlatma Elemanları Konumları Ve Etki Alanları¹⁷

Fot.12: Dikey Aydınlatma Elemanı

Fot.13: Yatay Aydınlatma Elemanı

- Mevsimsel stratejiler içermesi

Mevsimsel değişikliklerle birlikte meydana etkinliklerin de değişip dönüşmesi gerekmektedir. Açık hava kafeleri, sergiler, ya da yağmurlu ve soğuk havalarda için kapalı alanlar içermelidir. Bu şekilde meydanın tercih edilme oranı artmaktadır (Project for Public Spaces, 2005). Bu bağlamda İzmit kent meydanı için alternatif projelerde bulunan açık, yarı açık ve kapalı mekânlar uygulama aşamasında projeden çıkartılmıştır ve mevcut kent meydanında bulunmamaktadır (Şekil 10, Fot.14).

Şekil 10: Alternatif Proje (URL-5)

Fot.14: Uygulanan Proje

- Erişilebilir olması

Meydanın içerdığı fiziksel ve sosyal imkanların yanında, meydana ulaşmak da son derece önemlidir. Başarılı bir meydana yaya olarak kolayca ulaşılabilir olmalıdır. Toplu taşıma durakları da meydana yakın olmalıdır (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı konumu itibarıyla kent merkezinde yer almakta ve toplu taşıma araçlarının durakları meydana yakın noktalarda bulunmaktadır (Şekil 11, Şekil 12). Meydan aynı zamanda bodrum kotunda kent otoparkı barındırmaktadır. Bu bağlamda özel araç ile ulaşımın kolaylıkla sağlanması gerekmektedir. Ancak D100 karayolu üzerinden Belde Sokaktan meydana sağlanacak erişimde bir tanımsızlık söz konusudur. Hürriyet Caddesi üzerinden ise Rauf Orbay Sokak bu kapsamda iyi düzenlenmiş olup, meydana ve otoparkına doğrudan ulaşım sağlamaktadır. Ayrıca meydana bisiklet ve elektrikli bisiklet parklarının bulunması, meydana bisikletle ulaşımı ve bu araçlarının kullanıcılarının erişimini sağlamaktadır.

¹⁷ Lampeti lighting görselleri altlık olarak kullanılmıştır (URL-6).

Şekil 11: Meydana Açılan Sokaklar, Caddeler

Şekil 12: Meydana Yakın Toplu Taşıma Durakları¹⁸

- Bir iç ve dış sınırın olması

Bir meydana ulaşırken kullanılan yollar kişileri meydana hazırlar ve davet eder nitelikte olmalıdır (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı çevresindeki sokaklar ve barındırdıkları etkinlik seçenekleri incelendiğinde kafeterya ve ticari faaliyetlerin yoğunlukta olduğu ve meydanı sınırlayan sokaklarda ise, araç trafiğinin yoğun olarak devam ettiği görülmektedir (Şekil 11, Şekil 12, Tablo 5). Aynı şekilde tramvay yolu ve durağı da meydan ve yaya ilişkisini zayıflatmaktadır. Bu noktada araç trafiğinin; yaya kullanımının önüne geçtiği söylenilebilir. Bununla birlikte dış meydanı tanımlayan binaların zemin kat kullanımları kafeterya ve marketlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu noktalarda yaya kaldırımlarının ve kent mobilyalarının bulunması meydanın çevresinde gündelik hayatın hareketliliğini sağlamaktadır (Şekil 11, Tablo 5).

Tablo 5: Meydanın Çevresindeki Sokaklar (Ağustos,2022)

1-Mimar Sinan Sokak ¹⁹	2-Cebesoy Sokak	3-Rauf Orbay Sokak	4-Belde Sokak
5-Mimar Sinan Sokak	6-Cebesoy Sokak	7-Rauf Orbay Sokak	8-Şehabettin Bilgisu Sokak

¹⁸ Google Haritalar, 2022, 30 Ağustos İzmit görüntüsünden yararlanılarak düzenlenmiştir.

¹⁹ Kaynağı belirtilmemiş görseller yazarlara aittir.

- Birçok noktadan ulaşılabilir olması

PPS'in kriterlerine göre (Project for Public Spaces, 2005) iyi bir meydanın etkisi en az bir blok uzaklıkta başlar, araçlar yavaşlar ve yürüyüş keyifli bir hal alır yaya trafiği yoğunlaşır. Meydandaki elemanlar uzaktan görülebilir ve çevredeki binaların zemin kat etkinlikleri kullanıcıları meydana çeker nitelikte olmalıdır. İzmit Kent Meydanı çevresindeki sokaklar tek yönlü trafiğe açıktır. Meydan kullanılmaya başlandığı 2018 yılında evre sokaklarda yaya ve araç düzenlemesine ihtiyaç bulunmaktayken, 2022 yılı itibariyle; Rauf Orbay sokakta araç parkı kaldırılmış ve sokakta düzenleme yapılmıştır. Benzer düzenlemelerin Cebesoy ve Mimar Sinan sokakta da yapılacağı tahmin edilmektedir. Ancak mevcut durumda Cebesoy ve Mimar Sinan sokakta araçlar yaya kullanımını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu sokaklardaki zemin kat okunurluğu Tablo 5'de gösterildiği üzere yine araç parkları sebebi ile sağlanamamaktadır. Söz konusu düzenleme meydana açılan sokaklarda niteliğin artmasını sağlayacak ve böylece pek çok noktadan kaliteli ulaşımın sağlanmasına olanak verecektir.

- Yönetimin merkezi rolü

En iyi meydanlar kullanıcıların tekrar gelmek istediği meydanlardır. Bunu sağlamanın tek yöntemi ise iyi ve başarılı bir merkezi yönetim planıdır (Project for Public Spaces,2005). İzmit kent meydanı konum olarak merkezi bir noktadadır ve kentlinin gündelik yaşantısında aktif olarak kullandığı Yeni Cuma parkı, Fevziye Parkı, yürüyüş yolu, Belsa Plazanın yakınındadır (şekil 2, Tablo 4). Yönetimin rolü, bu noktaları kullanan kentliyi İzmit kent meydanına da dahil etmek adına oldukça yüksektir. Bu nedenle Kocaeli Büyükşehir ve İzmit Belediyeleri kent meydanında etkinlikler düzenlemeye bařlamıřlardır²⁰. Ayrıca 2022 yılı itibariyle yürüyüş yolu üzerinde ve Belsa Plaza bölgesinde yapılan yeni düzenlemeler sayesinde kentlinin bölgeyi kullanma oranının arttığı yapılan alan gezisinde tespit edilmiştir. Mevcut durumda Yeni Cuma parkında da bir düzenleme yapılmaktadır. Bu kapsamda bölgeye kullanıcı çekmek üzere yöneticiler tarafından geliştirilen projelerin olumlu yanıt vereceğini  n görmek mümkündür.

- Çeşitli sermaye kaynakları

İyi yönetilen bir meydan genellikle ortalama şehir parkları veya bayındırlık bölümünün kapsamı dışındadır, bu yüzden ABD'deki en iyi meydanların çoğunu işletmek için ortaklıklar kurulmuştur (Project for Public Spaces, 2005). İzmit kent meydanı için bu şekilde bir finansal ortaklık bulunmamaktadır. Ancak kent meydanına Kocaeli kentinin yerel spor kulübünün

²⁰ Kocaeli Büyükşehir Belediyesi işbirliğinde Kentin ekonomisine hareket getirmek ve KOİDER  yelerinin ticari ilişkilerini geliştirmek amacı yapılan "KOİDER Bazaar Alışveriş Festivali" (Yavuz, 2022); İzmit Belediyesi, İzmit'in 101. kurtuluş yild n m  kutlamaları H sn  şenlendirici konseri (İzmit'in kurtuluş coşkusu, 2022)

satış mağazasının ve “Kadın Emeği Kırsal Kalkınma Kooperatifi” için satış kabinleri²¹ yerleştirilmiş olması (Can, 2022), bu açıdan olumlu bir gelişmedir.

4.2. Akşam Kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı İzleyen Gözler)

Bu başlıkta Tablo 2’ de araştırmacı ve kurumlar tarafından da üzerinde durulan, “Akşam kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı izleyen gözler)” kriteri, Jacobs’un (2015) detaylı olarak açıklamasını yaptığı “Alana bakan ve onu izleyen binaların olması (Alanı izleyen gözler)”, binaların karışık kullanımı, alana farklı saatlerde girip çıkan ve gündelik rutinleri farklı olan karma kullanıcı” üzerinden değerlendirilmiştir. İzmit kent meydanında emniyet ve güvenliği etkileyen aydınlatma elemanları (Şekil 9, Fot.12, Fot.13) dışında, binalardaki normal kat kullanımına ve kullanıcılarına bakıldığında²², meydanın doğu yönünde 1 adet işyeri ve 2 adet konut bloğu; kuzey yönünde 2 adet eğitim, 2 adet işyeri+ konut, 1 adet kafeterya ve 6 adet konut bloğu olduğu görülmektedir (Şekil 7, Fot.14.- Fot.15²³). Meydanın doğu ve kuzey yönünde yer alan yapıların zemin katlarındaki kafeterya ve meydan içinde güney yönünde yer alan “Kocaeli kentinin yerel spor kulübünün satış mağazası ve Kadın emeği kırsal kalkınma kooperatifi için satış kabinleri” kullanıcıları ile normal katlarda yer alan işyeri, kafeterya ve eğitim mekanları kullanıcıları gündüz ve akşam saatlerinde meydanın güvenli ve emniyetli olmasını sağlamaktadırlar. Konut kullanıcıları ise, gün boyu meydanı “izleyen gözler” olarak önemlidirler. İzmit kent meydanının iç sınırında yer alan yapılarda “farklı saatlerde girip çıkan ve gündelik rutinleri farklı olan karma kullanıcı” olması, meydanın “akşam kullanımı, emniyet ve güvenlik” açısından olumlu bulunmuştur.

Fot.14: İzmit Kent Meydanı Gündüz Kullanımı (13 Şubat 2023, saat: 11.30)

²¹ Belirtilen satış birimlerinden 3 adedi meydanda mevcuttur ve aktif olarak işletilmektedir.

²² İzmit kent meydanına bakan doğu ve kuzey yönündeki yapılardaki bütün zemin katlar “Cazibeli ve gidilecek yerler barındırması” kriterinde belirtildiği gibi “farklı kullanıcılara hitap eden kafeteryalar” dan oluşmaktadır.

²³ Kaynağı belirtilemeyen görseller yazarlara aittir.

Fot.15: İzmit Kent Meydanı Akşam Kullanımı (15 Şubat 2023, saat: 19.30)

4.3. İzmit Yeni Kent Meydanının İngiltere Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık Ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) Ortaklığında Oluşturulan Meydan Değerlendirme Ölçeğine Göre Değerlendirilmesi

Bu ölçüte göre kriterler 0-1-2-3-4-5 puan aralığında değerlendirilmektedir.”0”, kriterin başarısız;”5”, kriterin çok başarılı uygulandığını temsil etmektedir. Kriterlerin güçlü ve zayıf yönleri olarak belirtilen bölümlerde ise İzmit Kent Meydanı'nın özellikleri değerlendirilmiştir. Zayıf yönlerin baskın olduğu durumlarda 0-1-2-3 puanları verilmiştir. Daha sonra bu zayıf yönler için öneriler sonuç bölümünde geliştirilmiştir. Kriterlerin başarılı bir şekilde uygulandığı ve sağladığı durumlar güçlü yön olarak tabloya eklenmiş ve puan sisteminde 4 ya da 5 puan ile değerlendirilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: İngiltere “Çevre, Ulaştırma Ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık Ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) Tarafından Geliştirilen Kriterlerle Oluşturulan Meydan Değerlendirme Ölçeği (Commission For Architecture And The Built Environment & Department Of Environment, Transport And Regions, 2001, S.24).

	Performans kriterleri	Güçlü yanları	Zayıf yanları	Değerlendirme
1-Karakter	Yerel bağlama tepki veren farklı bir yer hissi	Kentte önemli bir bellek mekân olan Yeni Cuma cami ve parkının çevresinde olması meydana kentsel bağlamda kimlik kazandırmaktadır.	Bulunduğu konum çevresindeki park ile olumlu bir ilişki oluşturabilecekken araya giren tramvay yolu, bu anlamda ilişkiyi zayıflatmaktadır.	0-1-2-3-4-5
2-Süreklilik ve çevrelenme	Sınırların sürekliliği ve açıkça	Çevresindeki binalar ve zemin kat kullanımları ile meydan için bir sınır	Meydanın çevresindeki sokaklar ve bu sokaklardaki kamusal mekânların	0-1-2-3-4-5

	tanımlanmış kamusal alanlar	tanımı yapılabilmektedir.	niteliklerinin artması gerekmektedir.	
3-Kalite	Güvenli, çekici ve işlevsel kamusal alan	Çevredeki kafeteryalar meydan için kullanıcı çekebilecek niteliktedir.	Aydınlatma elemanlarının yeterli olmaması güvenlik problemine neden olmaktadır.	0-1-2-3-4-5
4-Hareket kolaylığı, Erişilebilirlik	Erişilebilir, iyi bağlanmış, yaya dostu ortam	Tramvay ile meydana kolay bir ulaşım sağlanmaktadır. Rauf Orbay sokakta yapılan düzenleme meydana ulaşımı kolaylaştırmaktadır.	Meydana ulaşırken kullanılan sokakların bazıları, araç trafiği olan dar sokaklardır. Bu sokaklar yaya kullanımlarına olumsuz etkilemektedir.	0-1-2-3-4-5
5-Okunabilirlik	Kolayca anlaşılabilir, kolayca gezilebilir bir ortam	Meydanın iç sınırlarında engelli dahil her birey kolay hareket edebilmektedir.	Büyük ve boş bir alan olarak içerisinde çevreden görülebilecek özellikte bir tanımlayıcı öge barındırmamaktadır.	0-1-2-3-4-5
6-Uyarlanabilirlik	Esnek ve uyarlanabilir kamu ve özel sektör ortamları	-	-	0-1-2-3-4-5
7- Çeşitlilik	Bir dizi kullanım ve deneyim sunan çeşitli ortamlar	-	Farklı aktivitelere cevap verecek nitelikte mekânlar, meydan sınırları dahilinde bulunmamaktadır.	0-1-2-3-4-5
Toplam:				13

5. Değerlendirme, Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmada İzmit Kent meydanı, çalışmanın amacında da belirtildiği gibi “kamusal mekânlar için proje şirketi” (PPS)’nin “kent meydanlarının mekân kalitesinin değerlendirilmesine yönelik” kriterleri, Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı” (DETR) ve “Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu” (CABE) tarafından geliştirilen kamusal mekân kalite kriterleri ile çeşitli araştırmacı ve kurumlar tarafından da üzerinde durulan, “Akşam kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı izleyen gözler)” kriteri üzerinden analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kriterler doğrultusunda elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

İzmit kent meydanının PPS kriterlerine göre değerlendirilmesi sonuçları:

- İmaj ve Kimlik Barındırması: Çalışmada incelenen İzmit kent meydanı konum itibari ile hem kentsel bellekte yeri olan hem de kentlinin aktif kullandığı kamusal mekânlarla güçlü bir ilişki kurabilecek noktadadır. Bu noktada kentsel bellekte yeri olan Yeni Cuma Camii ve parkı, Yürüyüş yolu ve İzmit Fuar alanı gibi kamusal mekânların meydanla ilişkisinin artırılması, meydanın İzmit kenti içerisindeki konumunun güçlenmesine olanak verecektir. Alternatif projelerde yer

- alan heykel ve su ögelerinin meydana yerleştirilmesi meydanın kentteki g r n rl g n  arttıracak ve meydana imaj kazandıracaktır.
- Cazibeli ve Gidilecek Yerler Barındırması: Meydan, zemin katlarında, kafeteryalar haricinde farklı işlevde mekânlar barındırmamaktır. Bu kafeteryaların farklı kitlelere hitap eder nitelikte olması meydanın kullanıcılarının çeşitlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca meydana yarı açık ve açık alan organizasyonunun ya da farklı işlevlerdeki işletmelerin eksikliği fark edilmektedir.
  - Konforlu Olması: Meydanda bulunan kent mobilyalarının (oturma birimleri, aydınlatma elemanları,) kullanıcılar için yeterli olmadığı tespit edilmiştir.
  - Esnek Tasarımlı Olması- Mevsimsel Stratejiler İçermesi: Meydan, çeperinde sıralanmış oturma elemanları dışında farklı etkinliklere ya da mevsimsel değişimlere cevap verecek nitelikte alternatif mekanlar ve mobilyalar içermemektedir.
  - Erişilebilir Olması - Birçok noktadan ulaşılabilir Olması: Meydana tramvay, otobüs, bisiklet gibi çeşitli araçlar ile ulaşılabilmektedir. Meydanın kent merkezinde olması yayaların da kolaylıkla ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte yaya kullanımının ağırlıkta olduğu evre yollarda, trafik ve park sorununun devam etmesi yayalar için problem oluşturmaktadır. Meydan çevresindeki sokakların çoğunluğunun yaya kullanımına uygun düzenlenmemiş olması meydana ulaşacak olan kullanıcıları olumsuz etkilemektedir. Düzenleme yapılan Rauf Orbay sokakta ise, kamusal mekân kalitesinin arttığı ve bu sokağın aktif olarak kullanıldığı g r lm ştir. Aynı düzenlemenin Cebesoy, Mimar Sinan ve Belde Sokak için de yapılması meydanın erişilebilirliğini ve konfor seviyesini arttıracaktır. Ayrıca İzmit-İstanbul yanyolu üzerinden özel araç ile meydana sağlanacak ulaşım için yönlendirmeye ve sonrasında da Belde sokakta düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu kapsamda Yürüyüş yolu üzerinden sağlanan ulaşımda Rauf Orbay sokak iyi düzenlenmiştir.
  - Bir i ve dış sınırın olması: Meydana ulaşırken kullanılan yolların çoğunluğunun kullanıcıyı meydana çeker nitelikte olmadığı ve yeterli konforu sağlamadığı görülmektedir. Bunun yanında meydanın sınırlarını oluşturan evre binaların zemin kat kullanımlarının bu bağlamda başarılı olduğu tespit edilmiştir.
  - Yönetimin Merkezi Rolü: Hem Kocaeli Büyükşehir Belediyesi hem de İzmit Belediyesi tarafından düzenlenen etkinlikler potansiyel kullanıcıyı meydana çekmektedir. Ayrıca çevredeki kamusal mekânlarda yapılan yenilemeler sayesinde bölgede kullanıcı sayısı artmış bu da meydanın kullanımını olumlu yönde etkilemiştir.
  - Çeşitli Sermaye Kaynakları: Yurt dışı projelerinde görülen bu ekonomik katkı İzmit kent meydanında bulunmamaktadır. Ancak Kocaeli kentinin yerel spor kulübünün satış mağazası ve "Kadın emeği kırsal kalkınma kooperatifi için satış kabinlerinin" meydana yerleştirilmiş olması, olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

Akşam kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı izleyen gözler) kriteri sonuçları:

- İzmit kent meydanı "zemin katlarındaki kafeterya, Kocaeli kentinin yerel spor kulübünün satış mağazası ve Kadın emeği kırsal kalkınma kooperatifi için satış kabinleri"; normal katlarda yer alan işyeri, kafeterya, eğitim mekanları ve konut kullanıcıları sayesinde gündüz, akşam ve gece boyunca "gündelik rutinleri farklı

olan karma kullanıcı" lar tarafından gözlenmektedir ve bu durum meydanın "emniyet ve güvenliği" için olumlu bir durumdur.

İzmit kent meydanının Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı" (DETR) ve "Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu" (CABE) oluşturulan meydan değerlendirme ölçeğine göre değerlendirilmesi sonuçları:

Belirtilen değerlendirme ölçütüne göre kriterlerden elde edilen puan toplam 13'dir. Bu puan DETR ve CABE kriterlerine göre değerlendirilmiş örnek alan çalışmaları ile kıyaslandığında orta düzeye yakın kalitede bir kamusal mekân olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte bu durumda meydanın eksiklerinin giderilmesi için iyileşme potansiyelinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. İzmit kent meydanı kentte kolay ulaşılabilen bir konumda olmasına karşılık, çevresindeki sokaklarda devam eden trafik yayalar için ulaşım problemi oluşturmaktadır. Çevresindeki kafeteryalar ve kentsel kamusal mekânlarla birlikte barındırdığı potansiyele rağmen, kullanıcıya çeşitli ve esnek kullanım olanakları sunamamaktadır.

Yukarıdaki sonuçlardan da anlaşılacağı gibi İzmit kent meydanının PPS'in kamusal mekân değerlendirme kriterlerine, Çevre, Ulaştırma ve Bölgeler Daire Başkanlığı" (DETR) ve "Mimarlık ve Yapılı Çevre Komisyonu" (CABE) ortaklığında oluşturulan meydan değerlendirme ölçeğine ve çeşitli araştırmacı ve kurumlar tarafından da üzerinde durulan, "Akşam kullanımı, Emniyet ve Güvenlik (Meydanı izleyen gözler)" kriteri sonuçlarına göre eksiklikleri ve sorunlarına yönelik geliştirilen öneriler aşağıda belirtilmiştir:

- İmaj ve Kimlik: Meydan ile Yeni Cuma Cami ve Parkı arasındaki potansiyel ilişkiyi zayıflatan tramvay yolunun ayırıcı etkisi göz önüne alınmalıdır. (Şekil 6-Fot.8) belirtilen 2 numaralı bölgenin bu iki alan arasında tampon olarak düzenlenmesi meydana yeni bir değer kazandıracaktır. Kent kimliğinde yeri olan bir alan ile meydanın ilişkilendirilmesi daha önce örnek gösterilen Kızıl meydan, George Pompiduo , St.Peter Meydanı, Taksim meydanı, Süleymaniye meydanında olduğu gibi tarihi ile kentlide aidiyet duygusunu oluşturacak ve meydanın benimsenip kullanılmasını sağlayacaktır (Fot.1 -Fot.5).
- Cazibeli ve Gidilecek Yerler Barındırması: Meydan çevresinde bulunan kafeteryalara ek olarak her yaştaki kullanıcıya hitap edecek aktivite alanlarının meydana dahil edilmesi, aktivitelerin çeşitlenmesini aynı zamanda meydanın tercih edilmesini sağlayacaktır. Bunun örneğine Fransa'da Georges Pompidou meydanında rastlanmaktadır (Fot.3). Meydanı tanımlayan-sınırlayan merkez aynı zamanda kullanıcılar için de tercih sebebi olmaktadır.
- Konfor: Kullanıcının meydana rahat etmesi önemlidir. Böyle bir durumda meydana bulunan kent mobilyaları önem kazanmaktadır. Bireysel veya grup olarak meydana gelen kullanıcıların rahat bir şekilde kullanabileceği çeşitli oturma birimleri meydana bulunmalıdır. İzmit kent meydanında bu mobilyaların çeşitlendirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca güvenlik de bir diğer önemli noktadır. Aydınlatmanın yetersiz kaldığı yerlere aydınlatma elemanları ilave edilerek, meydanın güvenli bir hale gelmesi sağlanmalıdır. Böylece kullanıcının konforu sağlanmış olacaktır.

- Esnek Tasarım - Mevsimsel Stratejiler: Farklı aktivitelerin meydana yer bulması ve bu aktivitelerin gerçekleşmesine olanak sağlayacak dönüşebilir mekânların eksikliği İzmit kent meydanında fark edilmektedir. Yurt dışı örneklerinde g r ld ğu gibi mevsim değişikliklerine cevap veren esnek mekân ve mobilyalar meydana dahil edilebilir, meydanın cazibesi arttırılabilir.
- Erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik: Kızıl meydan, George Pompiduo meydanı , St.Peter Meydanı ve sayısı arttırılabilen birçok başarılı örnekte de olduğu gibi kent meydanları kentlinin kolay ve rahatça ulaşabileceği mekanlardır (Fot. 1,2,3). İzmit kent meydanı özeline meydana ulaşan sokakların dar ve trafiğe açık olması, ayrıca araç parklarının tek şerit halinde de olsa devam etmesi meydana yaya ulaşılabilirliğini zorlaştırmaktadır. Bu sokaklarda iyileştirme çalışmaları yapılmalı; bisikletli ve yaya kullanıcılara hitap eder hale getirilmelidir. Rauf Orbay sokakta yapılan düzenlemenin Cebesoy sokak ve Mimar Sinan sokakta da yapılması gerekmektedir. Ayrıca meydana özel araç ile ulaşımın gerçekleştiği Belde sokak için de tanımlı bir giriş sağlanmalıdır.
- İ ve Dış Sınırlar: Meydanı sınırlayan sokaklardaki binaların zemin kat kullanımlarının çeşitlenmesi ve sokakların yaya ağırlıklı bir hale getirilmesi kullanıcıda dış sınır algısının oluşmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda meydanı çevreleyen binaların zemin katlarının kullanıcıya yönelik düzenlenmesi meydanın i sınırını oluşturacaktır. İzmit kent meydanında belirli bir oranda sağlanan durum, sokak düzenlemeleri ile pekiştirilmelidir.
- Yönetimin Merkezi Rolü: Kent meydanında kent yönetimlerinin etkinlikler düzenlemeye başlaması ve meydan kullanımını teşvik etmesi , meydan kullanımını olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca meydanın temiz ve düzenli kalması da yönetimin kontrolünde olmalıdır.
- Çeşitli Sermaye Kaynakları: Yurt dışı projelerinde görülen bu ekonomik katkı İzmit kent meydanında bulunmamaktadır. Belediyeden bağımsız çeşitli ortaklıklar ile finanse edilen meydanların Amerika gibi ülkelerin kentlerinde daha iyi sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Özel firmalar ve düzenlenen etkinlikler ya da film ve reklam çekimi gibi popüler durumlar, meydanın bilinir hale gelip markalaşmasını sağlayabilecektir.

Yukarıdaki çalışmadan da g r ld ğu gibi yeni tasarlanacak meydanların uzun çalışmalar sonucu elde edilen “mekânsal kalite kriterleri” göz önüne alınarak oluşturulması, o yerin kentlinin gündelik yaşamına dahil olmasını sağlayabilecektir. İzmit yeni kent meydanı da ancak yukarıda belirtilen öneriler doğrultusunda geliştirildiğinde “kentlinin gündelik hayatına dahil olabilen, nitelikli meydanlar” sıralamasında yerini alabilecektir.

Kaynaklar

Apak,H., Erdönmez Dinçer, E. (2015). Kentsel Bellekte Meydan, San Marco Meydanı. Kent Akademisi Dergisi, 8(3), 73-96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/405848>

Arendt, H.(2013). İnsanlık Durumu. Bahadır Sina Şener (Çev.), İstanbul: İletişim (Özgün eser 1958 tarihlidir).

Boğazda.org blog (2019). taksim-meydani-ve-taksim-meydani-tarihcesi [Fotoğraf].
<https://bogazda.org/blog/taksim-meydani-ve-gecmisten-qunumuze-tarihi/>

Can, M. E. (2022, 12 Eylül). İzmit Kent Meydanı'na Satış Kabinleri Konuldu. Özgür Kocaeli.
<https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/12099178/izmit-kent-meydanina-satis-kabinleri-konuldu>

Cabezas, R. (t.y.). Kremlin and Red Square, Moscow (Russian Federation), UNESCO- World Heritage Convention, [Fotoğraf]. <https://whc.unesco.org/en/list/545/gallery/>

Commission for Architecture and the Built Environment & Department of Environment, Transport and Regions. (2000). By Design- Urban Design İn The Planning System: Towards Better Practice. London: Her Majesty's Stationery Office. Erişim :
https://www.designcouncil.org.uk/fileadmin/uploads/dc/Documents/by-design_0.pdf.

Commission for Architecture and the Built Environment & Department of Environment, Transport and Regions. (2001). The Value Of Urban Design. London: Thomas Telford Publishing. Erişim: https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/the-value-of-urban-design_0.pdf

Coşkun, D. (2003). İstanbul'da Kentsel Açık Alan Kullanımlarının 19. Ve 20.Yüzyıllardaki Değişimi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Das, D. (2008). Urban Quality of Life: A Case Study of Guwahati. Social Indicators Research, 88, 297-310, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-007-9191-6>

Erdönmez, E., Çelik, F. (2016). Kentsel Mekânda Kamusal Alan İlişkileri. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, 14, 145-163.<http://95.0.183.146/index.php/tubaked/article/view/216>

Erol, Ö. S., Özbayraktar, M. (2015). Kollektif Belleğin Kamusal Alandaki İzleri: İzmit Fevziye, Yeni Cuma ve Çocuk Parkı. Tarih ve Uygurluk Dergisi, 7, 183-211.

Essex County Council and Essex Planning Officers Association (2007). Essex Design Guide Urban Place Supplement. Erişim:https://www.placeservices.co.uk/media/56439/Urban-Place-Supplement_2007.pdf

Firidin Özgür, E. (2017). Kamusal Alan ve Kamusal Mekân Perspektifinden Kentleşme ve Planlama. Fatma Ünsal, Ebru Firidin Özgür, T. Melih, Görgün (Der.), Bir Kenti Anlamak-Sinop Yaz Atölyesi İçinde (81-93). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. Erişim: https://www.academia.edu/35146908/Bir_Kenti_Anlamak_Sinop_Yaz_Atölyesi

Gökğür, P. (2008). Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri. İstanbul: Bağlam.

Habermas, J. (2015). Kamusalliĝın Yapısal Dönüşümü (13. Baskı). Tanıl Bora, Mithat Sancar (Çev.). İstanbul: İletişim ( zg n eser 1962 tarihlidir).

Harvey, D. (2015). Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doĝru (4. Baskı). Ayşe Deniz Temiz (Çev.), İstanbul: Metis ( zg n eser 2012 tarihlidir).

Historical İstanbul Guide,t.y., sultanahmet-cami [Fotoĝraf].
<https://guideofistanbul.net/tr/sultanahmet-square/>

İnceoĝlu, M. (2007). Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Deĝerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul Meydanlarının İncelenmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

İnceoĝlu, M., Aytuĝ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. Megaron Dergisi, 4 (3), 131-146. <https://megaronjournal.com/tr/jvi.aspx?pdiref=megaron&plng=tur&un=MEGARON-24772>.

Jacops, J. (2015). Büyük Amerikan Şehirlerinin  l m  ve Yaşamı (2. Baskı). Bülent Doĝan (Çev.). İstanbul: Metis ( zg n eser 1961 tarihlidir).

İzmit'in Kurtuluş Coşkusunu Şenlendirici ile Talandı. (2022, 29 Haziran). Çaĝdaş Kocaeli. <https://www.cagdaskocaeli.com.tr/video/11279785/izmitin-kurtulus-coskusu-senlendirici-ile-taclandi>

Kamu. (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>

Kent meydanı ve katlı otopark ihalesi yapıldı (2016, 19 Aralık). Çaĝdaş Kocaeli Gazetesi. <https://www.cagdaskocaeli.com.tr/mobil/kent-meydani-ve-katli-otopark-ihalesi-yapildi-h71835.html>

Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi Sosyal ve Fizikî  zellikleri üzerinde Bazı Gelişmeler. Vakıflar Dergisi, 7, 53-73. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1494/Kuban.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Lefebvre, H. (2014). Mekânın  retimi (2. Baskı). Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel ( zg n eser 1974 tarihlidir).

Local Government Association of South Australia (2013). Prepare. Plan. Deliver Public Realm Urban Design Guidelines. Erişim: <https://www.lga.sa.gov.au/webdata/resources/files/Public%20Realm%20Urban%20Design%20Guidelines.pdf>

Lynch, K. (2016). Kent İmgesi. İrem Başaran (Çev.), İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları ( zg n eser 1960 tarihlidir).

Madanipour, A. (1999). Why Are The Design and Development Of Public Spaces Significant For Cities. Environment and Planning B: Planning and Design, 26 (6), 879-891. <https://doi.org/10.1068/b26087>.

Ortaylı, İ. (2012). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.

Önder, S., Aklanoğlu, F. (2002). Kentsel Açık Mekân Olarak Meydanların İrdelenmesi. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 16 (29), 96-106.
https://www.researchgate.net/publication/330779442_Kentsel_Acık_Mekân_Olarak_Meydan_larin_Irdelenmesi

Özer, M. N., Ayten, M. A. (2005). Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları. Planlama Dergisi, 3,96-103. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/66d856ef1a6b02f_ek.pdf

Project for Public Spaces. (2005, 30 Kasım). 10 Principles For Successful Squares, <https://www.pps.org/article/squaresprinciples>

Project for Public Spaces. (t.y.). What Makes a Successful Place?. <https://www.pps.org/article/grplacefeat>

Public. (t.y.). Oxford Learner's Dictionaries. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/public_1?q=public

Sağlam, A., İ. Öztürk, A.Ç., Kaçar, A. D. (2019). Türkiye'de Kamusal Mekânın Gelişimi. ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, 3 (1), 47-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/752586>

Sennett, R. (2010). Kamusal İnsanın Çöküşü (3. Baskı). Serpil Durak & Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı (Özgün eser 1977 tarihlidir).

Site officiel de l'Office du Tourisme et des Congrès, t.y, Centre-Pompidou-Architectes-Renzo-Piano-Richard-Rogers-_-630x405-_-©-Centre-Pompidou-P-Migeat [Fotoğraf]. <https://www.parisinfo.com/musee-monument-paris/71538/Centre-Pompidou>

Tanyeli, U. (2010). Türkiye'nin Görsellik Tarihine Giriş. İstanbul: Metis.

Tönük, S., Barkul, Ö. (1999). Piazza, Plaza, Square, Platz, Praça, Meidan, Meydan. Ege Mimarlık Dergisi, 2, 34-38. <https://www.egemimarlik.org/cevrim-ici-okuma/30/542>

UN-HABITAT Global Public Space Toolkit (2015). Erişim: <https://www.local2030.org/library/82/Global-Public-Space-Toolkit--From-Global-Principles-to-Local-Policies-and-Practice.pdf>

Uzgören, G., Erdönmez, M. E. (2017). Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi ve Kentsel Mekân Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. MEGARON, 1, 41-56. <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-42650-ARTICLE-UZGOREN.pdf>

Whyte, W. H. (2000). The Social Life Of Small Urban Spaces. Anthony M. Orum and Zachary P. Neal (Ed.), Common Ground Readings and Reflections on Public Space içinde (s. 32-39). New York: Routledge.

UNESCO- World Heritage Convention (t.y.), Vatican City (Holy See) [Fotoğraf].

<https://whc.unesco.org/en/list/286/>,

Vincent, Ko Hon Chiu (t.y.). Kremlin and Red Square, Moscow (Russian Federation), UNESCO- World Heritage Convention, [Fotoğraf].
<https://whc.unesco.org/en/list/545/gallery/>

Yavuz, K. (2022, 21 Mayıs). İzmit Kent Meydanı'nda festival heyecanı başladı. Özgür Kocaeli. <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/haber/10372465/izmit-kent-meydaninda-festival-heyecani-basladi>

İnternet Kaynakları

URL-1. http://cografyaharita.com/haritalarim/4iturkiye_dilsiz_il_merkezli_haritasi.png, Erişim tarihi : 2022, 30 Ağustos, saat: 16.15.

URL-2: <https://www.google.com/maps/@40.7644686,29.9281778,795m/data=!3m1!1e3>, Erişim tarihi: 2022,30 Ağustos saat: 16.25.

URL-3. <https://www.google.com/maps/@40.7644686,29.9281778,795m/data=!3m1!1e3>, Erişim tarihi: 2022, 30 Ağustos, saat: 16.00

URL-4. <http://www.kocaeli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihcesi>, Erişim tarihi : 2022, 25 Temmuz, saat: 16.00.

URL-5. <http://trifaz.com/kocaeli-city-square-and-smart-parking-lot>, Erişim tarihi: 2022, 25 Temmuz, saat:19.00.

URL-6. <https://www.lampeti.com/tr/projeler/kocaeli-buyuksehir-belediyesi-izmit-eski-valilik-alani-otopark-ve-kent-meydani> , Erişim tarihi: 2022, 25 Temmuz, saat: 17.44

Eğitim Yapıları İç Mekân Tasarımı ve Bilişsel Gelişim İlişkisi

Hümevra BAKAL¹, Didem ERTEN BİLGİÇ²

Öz

Okul öncesi eğitim yapıları; çocukların, zihinsel, bedensel, toplumsal ve ruhsal açıdan gelişmelerini sağlamak; bakım, barınma, sağlık ve beslenme konularında gereken tedbirleri almak ve eğitim hayatına hazırlamak için önemli kurumlardır. Çocukların araştırma, sosyalleşme, keşfetme ve hayal güçlerinin geliştirilmesinde olanak sağlaması açısından anaokulu ve kreş olarak adlandırılan bu mekânların etkisi büyüktür. Okul öncesi çocukluk dönemi; sosyal-duygusal, psiko-motor, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük bir kısmının tamamlandığı, karakterlerinin oluştuğu, öğrenmeye kalıcı bir şekilde başladığı ve çevreleriyle sürekli etkileşim halinde oldukları bir dönemdir. Bu sebeple çocukların her açıdan gelişimleri için onların istek ve ihtiyaçlarına hitap eden mekânların tasarlanması gerekmektedir. Mekânın fiziksel değişkenleri ile psikolojik faktörler arasındaki ilişkileri kapsayan 'Mekânsal Algı'; renk, form, doku gibi elemanlarının fiziksel çevre değişkenlerine bağlı olarak farklı boyutsal etkiler oluşturmaya yarayan boyutsal algı; renk ve ısı arasındaki değişmez bağdan yararlanılarak tasarıma yansıyan ısısız algı; ışığın yönü ve şiddetine bağlı olarak görme üzerinde etkili olan görsel algı ve yankı ve yansıma süresine göre kullanılan malzemelerin farklı etkiler sunması işitsel algı olarak açıklanmaktadır. Buradan hareketle mekânda görsel algıyı etkileyen malzeme, renk, boyut, biçim, doku ve ışık faktörleri mekân tasarım ölçütleri olarak belirlenmiştir. Eğitim mekânları ile sürekli etkileşim halinde olan çocukların bu ölçütler doğrultusunda gelişimlerine, vücut ölçülerine ve ihtiyaçlarına uygun mekân tasarımının çocukların zihinsel ve bilişsel gelişimleri açısından önemli olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, eğitim yapılarının iç mekân tasarımının okul öncesi çocukların bilişsel gelişimine katkılarının araştırılması ve eğitim yapılarının belirlenen mekân tasarım ölçütlerine göre projelendirilmesi problem olarak ele alınmıştır. Kuramsal araştırmalar ve doküman analizi ile literatür taraması oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda eğitim yapılarının çocukların bilişsel gelişimine destek verecek iç mekân tasarım ölçütleri doğrultusunda dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Eğitim Yapıları, Bilişsel Gelişim, Tasarım Ölçütleri

The Relationship between Educational Buildings, Interior Design and Cognitive Development

Abstract

Pre-school education structures; to ensure the mental, physical, social and spiritual development of children; they are important institutions to take the necessary measures in terms of care, shelter, health and nutrition and to prepare them for education life. These places, called kindergartens and nurseries, have a great impact in terms of providing opportunities for children to research, socialize, explore and develop their imaginations. Pre-school childhood period; it is a period in which most of their social-emotional, psycho-motor, mental and language development is completed, their

¹ İlgili yazar/Corresponding author: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Kocaeli, Türkiye, e-posta: humeyrabkl@gmail.com

² Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi / İç Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye

characters are formed, they start learning permanently and they are in constant interaction with their environment. For this reason, it is necessary to design spaces that appeal to children's wishes and needs for their development in every aspect. Depending on the physical environment variables of the elements such as color, form and texture, 'Spatial Perception', which covers the relationships between the physical variables of the space and the psychological factors; the dimensional perception that creates different dimensional effects, the thermal perception reflected in the design by making use of the invariable bond between color and heat, the visual perception that is effective on vision depending on the direction and intensity of the light, and the different effects of the materials used according to the echo and reflection time are explained as auditory perception. From this point of view, the material, color, size, shape, texture and light factors that affect the visual perception in the space have been determined as space design criteria. It is aimed to reveal that the design of spaces suitable for the development, body size and needs of children who are in constant interaction with educational spaces is important for children's mental and cognitive development.

In this study, the research of the contribution of the interior design of educational buildings to the cognitive development of preschool children and the design of the educational buildings according to the determined space design criteria are considered as a problem. A literature review was created with theoretical research and document analysis. As a result of the study, the points to be considered in line with the interior design criteria of educational buildings that will support the cognitive development of children are stated.

Keywords: Child, Educational Structures, Cognitive Development, Design Criteria

1.Giriş

Gelişim olgunlaşmayı da içine alan ve doğumdan ölüme kadar bireyin geçirdiği değişiklikleri anlatır. Gelişim büyüme, öğrenme ve olgunlaşmanın sonucunda meydana gelir. Doğum ile ergenlik arasında, insanın sürekli değiştiği ve geliştiği döneme ise çocukluk dönemi denilmektedir. Çocuk esas becerilerini bu dönemde kazandığı için içerisinde bulunduğu ortam bu açıdan oldukça önem arz etmektedir. Doğduğu andan itibaren çocuk çevreyle ve çevresindeki insanlarla etkileşim haline geçer. Çocuk çevresiyle etkileşim halindeyken geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını Piaget “şema” olarak ifade etmektedir.

“Bilişsel gelişim; bireyin çevresindeki dünyayı anlama ve öğrenmesini sağlayan zihinsel faaliyetlerdeki gelişme olarak adlandırılır. Çocuğun doğduğu andan itibaren yetişkinliğe kadar geçen sürede, dünyayı anlama biçiminin daha karmaşık ve etkili hale gelmesi sürecidir. Bilişsel gelişim çocuğun çevresini anlamlandırması için gerekli olan bilgilerin örgütlenmesi ve bu örgütlenme süreçlerinde meydana gelen değişiklikler açısından önem taşır. Piaget'e göre çocuğun zihinsel gelişimi, kalımsal olarak dünyaya geldiğinde zaten kendisinde var olan ve yaşamı boyunca değişmez bazı biyolojik işlevlere dayanmaktadır.” (Koç, 2012, s.14-15).

Öğrenmenin ve gelişmenin yoğun bir şekilde gerçekleştiği, başlıca huylarının oturduğu bir çağ olması nedeniyle çocuğun altı yaşına kadar olan dönemi oldukça mühimdir. Dolayısı ile bu yaş dönemindeki çocukların kullanımına sunulan mekânların tasarımı, pek çok açıdan araştırılma ve tasarım ölçütlerinin belirlenmesi gerekliliği taşımaktadır. 0-3 yaş aralığında gerçekleşen ilerlemeler en hızlı gelişmelerdir. Bu yaş aralığı dönemi

zekânın en hızlı geliştiği çağdır. Çocuk bu çağda etrafında olup bitenleri, cisimleri, varlıkları merak etmeye, incelemeye ve anlamaya başlar. 3-6 yaş ve çağında ise çocuklar fiziksel ve psikolojik açılarından en hızlı gelişim safhalarını yaşamaktadırlar. Okul öncesi dönemde çocuklar zihin gelişiminin üçte ikisini, sinir sistemi gelişimin yaklaşık olarak beşte dördünü tamamlar. Bu nedenle ilk beş yıl içinde alınan eğitimin niteliği çocuğun var olan potansiyel gücünü gerçekleştirme düzeyini doğrudan etkiler (Selçuk, 2005; Ayvaz, 2007'den akt. Değirmenci vd., 2021, s.22). Bu sebeple bu yaş ve çağ çocuklarına uygulanacak olan etkinlik programlarının gelişme hızına duyarlı olması gerekir. Eğitim bilimciler tarafından kurgulanan tüm bu etkinliklerin de hedeflerine ulaşabilmesi için doğru kararlarla yapılmış mekân tasarımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

“Çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen süreç olan 0-6 yaş dönemini kapsayan ve daha sonraki yaşamında önemli rol oynayan; bedensel, psiko-motor, sosyal-duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, kişiliğin şekillendiği, ailelerde ve kurumlarda verilen bir eğitim süreci “okul öncesi eğitim” olarak adlandırılır.” (Aral & Yaşar, 2000, s. 58.'den akt. Erten Bilgiç & Surur, 2016, s.163).

“Okul öncesi eğitimi ve gelişim psikolojisi konusunda önemli bir isim de İsviçreli psikolog Jean Piaget'tir. Piaget'in yaklaşımına göre çocuklar düzenli bir sıra izleyen zihinsel gelişim basamaklarından geçmektedirler. Bu basamaklardan ilk ikisini oluşturan duyuşal-devimsel zekâ basamaklarıdır. Bu '0-2 yaş' evresidir. Bu evrede çocuklar bir yandan dış dünyadaki nesne ve olayları kavrayabilmek için kaslarıyla duyu organlarını kullanmasını öğrenirken bir yandan da konuşma dili gelişip biçimlenmeye başlar. Bundan sonra temsili zekâ; '2-7 yaş' basamakları çocukluğun ilk dönemini başlatmış olmaktadır. Ön işlemsel ya da temsili zekâ evresi çocuğun dilinde en hızlı gelişmenin gerçekleştiği evredir. Çocuk hem dış dünyadaki varlıkları hem de duygularını sözcükler ya da başka simgelerle ifade etmeye çalışır.” (Tos, 2001, s.17).

Anlama algılama, bir şeyin varlığından duyular yardımıyla haberdar olma ve duyular aracılığıyla algılananı beyine iletme işlemidir. Bilginin beyinde süreçlendirilmesinden ise biliş diye söz edilir. Algı ve biliş birbirini tamamlayan döngüsel bir sürecin adımlarıdır. Bu süreç duyulara olduğu kadar zihne de dayalıdır (Öymen Gür & Zorlu, 2002, s.13). Böyle bakıldığı zaman çocuğun deneyimledikleri, çocuğa verilen sözel öğretiler ve uyarılar gelişmesinde önem kazanmıştır. Eğitim insan yaşamı boyunca süren ve sürmesi gereken bir olgudur. Okul öncesi eğitim ise bu eğitim sürecinin temelini oluşturmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklarda eğitim ile sağlanan deneyim, öğrenmelerin kalıcı olması açısından da büyük etkiye sahiptir.

Özellikle büyük şehirlerde yapılaşmanın yoğunlaşması ile rekreasyon alanlarının azalması, mevcut düzenlemelerin ise kimi zaman konut alanlarına olan uzak mesafesi nedeni ile çocuk gelişiminde vazgeçilmez bir olgu olan oyunun kavram içeriği ve eylem alanları değişmeye başlamıştır. P. Aries'e göre antik çağdan 20. yüzyıla kadar çocuklar her zaman kentin bir parçası konumundalar fakat kent yaşamının ebeveynlerin her ikisini de çalışmaya zorlaması, mahalle arası parkların ve sokakta oyun alanlarının giderek azalması okulları çocukların daha çok vakit geçirilmesi gereken yerler haline getirmiştir. Çocukların tüm gün ve güz-bahar ile yaz dönemi boyunca okulda olması da eğitim mekânlarının tasarım içeriğine yeni eylem alanlarının eklenmesine ve çocuğun tüm gelişimlerine destek veren tasarımlara yol verilmiştir.

“İçinde bulunduğu sosyal çevrenin kendisini kabul etmesi ve burada kişilik kazanması çocuğun en önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır. Çocuğun bu

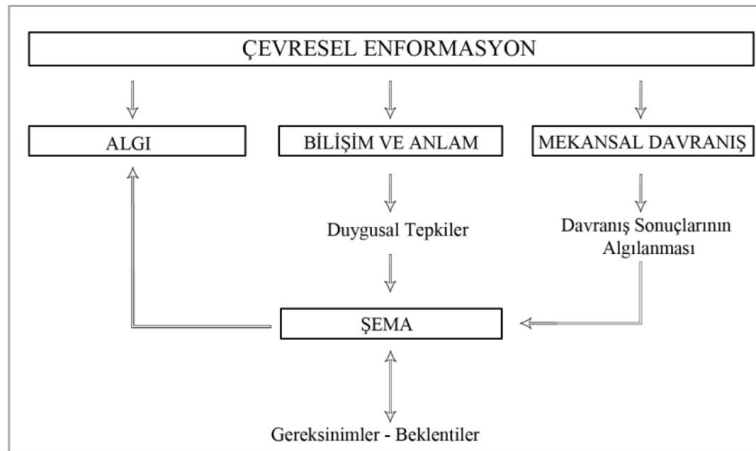
açından gelişmesi daha çok okul öncesi kurumunun işlevleri arasındadır. Bu yaş çocuklarının temel öğrenme gelişmelerinin ve bilgi edinmelerinin en elverişli zamanının ilkokula başlamadan önceki 5-6 yaşlarında gerçekleştiği psikologlarca belirtilmektedir. Bu bakımdan anaokulları bu yaş çocuklarının zihin etkinliklerinden olan bellek, dikkat, muhakeme, öğrenme gibi yeteneklerinin geliştirilmesi için görsel ve işitsel rolü olan araç ve gereçleri kullanarak ve kullandırarak bu alandaki gelişmelerini sağlamalıdır.” (Tos, 2001, s.53-54).

İnsanların temel yetenek ve becerilerinin 0-6 yaşlarında geliştiği, başarılarında en önemli etken olan zekânın %70'inin bu yaşlarda gelişip gerçekleştiği, bu süreçte eğitim görmüş çocukların, herhangi bir eğitim almamış çocuklara oranla ilerideki eğitim hayatlarında daha başarılı oldukları tartışılmaz bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında okul öncesi eğitim kurumları faydalı ve her çocuğun deneyimlemesi gereken mekânlardır. Çocuğun bilişsel gelişimiyle ilgili olarak mekânın veya kullanılan donatıların malzemesi, dokusu, boyutu, rengi, biçimi ve ışığı çok önemlidir. Bu alt başlıklar ile okul öncesi eğitim yapılarında mekân tasarım ölçütleri incelenip detaylandırılacaktır.

2.Çocukta Mekân Kavramı

Mekân, insanların içinde hareket edebileceği, eylemde bulunabileceği, ya da nesnelerin bir araya gelmesi ile oluşan bir kavramdır (Aydınlı 1986'den akt. Çay, 2006, s.15). Çocuklar yaşamlarının büyük bir bölümünü okulda geçirmektedir. Bu göz önüne alındığında çocuk için okul, belki de evinden daha çok benimsediği, hissettiği mekân haline gelmektedir.

Okul öncesi dönemde çocuklarda, kendilerini güven duygusuyla saran mekânı keşfetmeye, öğrenmeye karşı bir istek doğar. Bu istekleri merak, araştırma ve aktif katılımlı bir süreçten oluşur. Bu bağlamda mekânı ve sembolik temsilleri anlamak gibi davranışlar ortaya koyarak bilgi sahibi olmaya çalışırlar (Öztürk vd., 2015'den akt. Değirmenci vd., 2021, s.22). Çocuk, görsel ve görmenin ötesinde olan duyu ve duyular yoluyla bulunduğu mekânı algılamaktadır. Çocuktaki mekân algısı çocuğun mekân içerisindeki düşüncelerini, ruhsal durumunu, davranışlarını da etkilemektedir. Buradan hareketle mekân tasarımı ile çocuğun davranışlarını yönlendirmek mümkündür (Erten Bilgiç & Yüce Ay, 2021, s.123).

Şekil 1: İnsan davranışının temel süreçleri (Gibson, 1986; Akan, 2017, s.8).

“Copley (2000) ve Jackman’a (2005) göre oyunlar ve etkinlikler mekânsal ilişkinin gelişiminde anahtar role sahiptir. Bebeklerde mekânda konumun temelleri

nesneleri takip etmesi ve onlara ulaşmak için hareket etmesiyle gelişmeye başlamaktadır. Dört yaşından sonra açık-kapalı, içinde-dışında, gibi konumlar ile çevredeki nesnelerin değişen şekil ve boyutları algılanmaya başlamaktadır. Altında, üstünde, önünde, arkasında, yanında, yakında, uzakta gibi mekânsal ilişkiler okulöncesi yılları boyunca kazanılmaktadır. Okul öncesi eğitim programlarında yer alan oyunlar ve etkinlikler, çocukların yer konum, hareket ve mesafe gibi mekânsal ilişkileri fark etmelerine destek olur.” (Hacısalihoğlu Karadeniz, 2015, s.1758-1759).

Çocuk için mekânı tanıma süreci; mekânı ilişkilendirme de yön bulmaya dönüşür. Çünkü açık veya kapalı mekânda bulunması fark etmeksizin öncelikle merak ettiği duygu nerede olduğunu bilmektir. Çocuğun mekân içerisindeki konumu çevresiyle, nesnelerle ve etrafındaki insanlarla arasında kurduğu bağ ile ilişkilidir. Çocukta mekân kavramı, çocuğun nesnelerin korunumunun farkına varmasıyla başlar. Bu yaklaşık bir yaşın sonlarına doğru olmaktadır. Sonraki yaşlarında çocuk; mekândaki uzaklık, yakınlık, kopukluk gibi kavramları anlamaya başlar ve bu kavramları zihninde oluşturabilir. Bu farkına vardıkları kavramları dış dünyayı ifade ederken resimlerinde simgelerle aktarırlar.

“Mekânsal ilişkilerle ilgili üç sınırlandırma yapılmaktadır. Bunlar topolojik, projektif ve öklidyen (metrik) ilişkiler olarak adlandırılmaktadır. Çocukta mekân kavramı ile ilişkili olarak Piaget ve Inhelder’in çocuklarla yaptıkları deneyler, topolojik mekânın zihinsel olarak yeniden canlandırılmasının önce ortaya çıktığını, bunu projektif ve öklidyen mekânlarına ilişkin işlemlerin izlediğini göstermektedir. Topolojik mekân ilişkileri olarak zihinde kavranan mekânsal ilişkiler yakınlık, kopukluk, düzen, çevreleme ve süreklilik olarak sıralanabilir. Nesnelerin ve elemanların yerlerinin ve çevresiyle ilişkisinin bir perspektif içerisinde belirlenmesi projektif mekân ilişkileridir. Öklidyen ilişkiler kapsamında ise mekân ilişkilerinde çocukları kendi haricinde başka noktaları referans alarak, mekândaki objelerin hem büyüklük hem de aralarındaki uzaklığı koruyacağı fakat yine de her farklı referans durumuna göre temsillerinin farklı olacağını kavrar. Bunlarla birlikte çocukların algılarında imajinatif mekân özellikleri de bulunmaktadır. Mekânın imajinatif özellikleri ise Kevin Lynch’in sınıflandırmalarına dayanır. Bu sınıflandırma; işaretler, düşümler, kenarlar, bölgeler, yollar ve sınırlardır.” (Canoğlu & Geçimli, 2020, s.230-231).

Çocuklar yaşamlarının ilk yıllarında eğitim kurumları ile tanışmaktalar ve günlük yaşamının büyük bir bölümünün en önemli ve verimli saat dilimlerini orada geçirmektedirler. Çocukluğun ilk yıllarından belli bir yaşa kadar zaman geçirdikleri, öğrenip deneyimler kazandıkları eğitim kurumları çocukların gelişimleri açısından tasarımı üzerinde en çok düşünülmesi gereken yapılardır.

3.Eğitim Yapıları

Eğitim yapıları, çocukların yer aldığı ilk toplumsal kurumlardır. Okul öncesi eğitim dediğimiz zaman akla ilk “Kreş” ve “Anaokulları” gelmektedir. Okul öncesi dönemlerde kreşler ve anaokulları, çocuğu toplumsal bir birey olmaya hazırlamayı ve bireyin topluma uyum sağlamasını amaçlarlar. 0-6 yaş dönemindeki eğitimin asıl amacı; bu yaş grubu çocukların, zihinsel, ruhsal, bedensel ve toplumsal açıdan gelişmelerini sağlamak; bakım, barınma, sağlık ve beslenme konularında gereken önlemin alınması ve bunları planlı ve sistemli bir şekilde sürdürerek okul dönemine hazır olmalarını sağlamaktır.

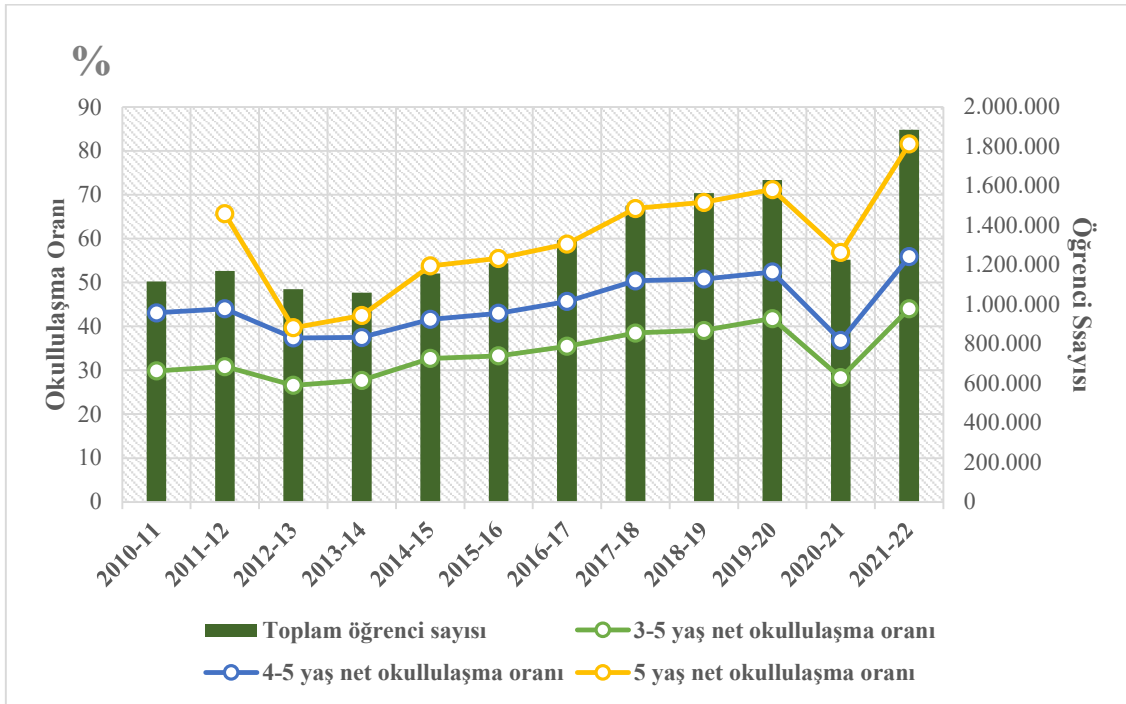
“Okul binaları ise toplumların değer ve dünya görüşlerini, eğitim anlayışlarını en iyi yansıtan mikrokozmetik modellerdir. Nasıl ki daha önceden yaşamış kültürlerin bize bıraktıkları kentlerden o toplulukların idealleri ve değerleri hakkında yorum yapma olanağına sahibiz, bugünkü toplumların okul anlayışına bakarak o toplumların idealleri ve gelecekte beklenenleri hakkında rahatlıkla fikir yürütebiliriz.” (Öymen Gür & Zorlu, 2002, S.29).

“J.H. Pestalozzi'nin küçük çocukların eğitimleri ile ilgili yöntem ve düşüncelerine göre anaokulları; yalnız koruma ve bakım evleri değil aynı zamanda oyuna da gereken önem veren, özgür bir ortamda çocukların dış çevreyi ve kendilerini özgürlüğe alıştırdıkları bir yer olmalıdır. Maria Montessori küçük çocukların katı kurallara dayalı bir disiplin anlayışına karşı çıkıyor ve bu yöntemle eğitimin ruhsal ve zihinsel gelişmeyi engelleyeceğini belirtiyordu.” (Tos, 2001, s.77,85-86).

Çocuklar, deneyim ve becerilerinin büyük bir kısmını oyunlar yoluyla edinmektedir. Tek başlarına oynadıkları oyunların yanı sıra kendi yaşlıları ile oynadıkları oyunlar çocukların kişilik gelişimi ve ilerleyen zamanlarda gösterecekleri davranışlara etki etmektedir. Okul öncesi eğitim yapıları buna olanak sağlayan ortamların başında gelmektedir. Çocukların kendi yaşlıları ile geçirdikleri vakit ve birlikte yapılan aktiviteler, çocukların sosyalleşmelerini sağlamaktadır. Bu şekilde oynanan oyunlar sayesinde, diğer çocuklara karşı hoşgörölü davranmayı öğrenirler.

Okul öncesi eğitimin zorunlu olmamakla birlikte zorunlu sayılabilecek hale gelmesinin birçok nedeni vardır. En önemli nedenlerinden biri; bilindiğı üzere yeni doğan bir çocuğun zihinsel, bedensel ve ruhsal açıdan en hızlı geliştiğı dönemler okul öncesi dönemlere rastlamaktadır. Bu sebeple bu çağ çocuklarının eğitim, yetişme ve gelişimlerinin sağlanabileceğı bir mekân içinde, uzman öğretmenlerin denetim ve gözetiminde, okul yaşamına daha iyi bir şekilde hazırlamak gerekmektedir. Bu kurumlar, kentleşmenin getirdiğı yaşam ve çalışma şartları içerisinde ebeveynlerin çocukları ile ilgilenebilme ve çağın gerektirdiğı eğitim düzenine hazırlama konusunda aile ortamından daha yetkin ve çocuğun sosyalleşmesi ve toplumsal yaşama hazırlanması için gerekli görüldüklerinden her geçen dönem daha da tercih edilir olmaktadır.

Tablo 1: Okul Öncesi Net Okullulaşma Oranları ve Toplam Öğrenci Sayısı (MEB, 2022, s. 1,22)

“Bilimsel gelişmelerin etkisiyle okul öncesi eğitim oluşumunun zorunluluk kazanması. Genelde konusu insan olan psikoloji, pedagoji, psikiyatri ve tıp bilimlerinin gelişmesi ve insan yaşamını etkilemesi ve bilhassa doğuştan başlanarak insan yavrusunun beden, ruh, zihin ve tüm nitelik ve özelliklerinin mercek altına alınması tüm gelişim aşamalarının bilimsel ve gerçekçi anlamda saptanması, okul öncesi eğitimin önemini, değerini ve gereğini ortaya koymuştur. Bu bilimsel ve gerçekçi nedenler anlaşılıp saptamalar yapıldıktan sonra 0-6 yaş çocuklarını sorunlu ve uyumsuz ailelerin ve sorunlu ve olumsuz etkileri bulunan sokağın acımasızlığından korumak için okul öncesi (kreş ve anaokulları) uygulamalarına gerek görülmüştür.” (Tos, 2001, s.11-12).

Çocukların bedensel, motor, bilişsel (zihinsel), ruhsal, toplumsal, ahlaki ve dil gelişimleri ilk çocukluk döneminde başlamaktadır. Günümüzde gelişen ve ilerleyen çağ ile çocuklar şehir hayatı içinde doğal çevreden uzaklaşmak zorunda kalmış ve bunun sonucunda gelişimlerine katkı sağlamayan ortamların içinde yer alabilmektedirler. Bu yüzden çocukların gelişimlerine ve ihtiyaçlarına cevap veren mekânlar tasarlayarak çocuğun; bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişimine destekte bulunmak oldukça önemlidir. Çocuk davranışlarının, kişisel özelliklerden ziyade içinde bulunduğu mekân tarafından belirlendiği bilinen bir gerçektir.

“Bazı çocuk gereksinimleri ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullar nedeniyle sürekli ertelenerek ülkenin yatırım gündeminde söz konusu dahi olamamaktadır. Belki mekânların çocuğun olumsuz evrimini düzeltecek gücü kanıtlanamamıştır, ama kötü tasarlanmış bina ve bina bölümlerinin çocuğun olumsuz yönde gelişme riskini ve gerilimlerini artırdığından; buna karşın iyi, doğru ve güzel tasarlanmış mekânların çocuğun bedensel ve ruhsal açıdan olumlu gelişmesini desteklediğinden; algısal ve bilişsel gelişimini hızlandırdığından; öğretici ve eğitici roller oynayarak olumlu davranışlarını pekiştirdiğinden ve kaza

riskini azaltarak yaşamsal bir rol oynadığından söz edebiliriz.” (Öymen Gür & Zorlu, 2002, s.16).

Mekân tasarımı, eğitim bilimcilerin oluşturdukları eğitim kuramlarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için uygun ortamın sağlanması açısından önemlidir. Diğer bir anlatımla eğitim kuramlarının başarılı olmasında uygun mekân tasarımı gerekli olgulardan biridir. Eğitim kurumları ile ilgili yapılan araştırmalarda en çok üstünde durulan konuların; dersliklerin biçim ve boyutları, açık ve kapalı çok amaçları alanlar, binaların kat adetleri ve simgeler, göstergeler olduğu belirtilmektedir.

3.1.Eğitim Yapılarının Mekân Tasarım Ölçütleri

Çocuklar geleceğin yapı taşlarıdır ve ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak olan yine çocuklardır. Onlar için yapılan tüm uygulamalarda çocukları anlamak, tanımak ve bilmek; onların ihtiyaçlarına uygun ve algılarını doğru yönlendirecek şekilde ortam hazırlamak oldukça önemlidir. Okul öncesi eğitim yapılarının bilinçli bir şekilde tasarlanması, günümüz yaşam şartlarında vaktinin çoğunu kreş ve anaokullarında geçiren çocukların; bedensel, sosyal ve bilişsel gelişimine katkı sağlayacaktır. Çocukların özgürce hareket edebileceği, denemeler yapabileceği, ilgi ve hobi alanlarını genişleten eğitime yani zengin materyallerle donatılmış iyi düşünülmüş mekânlara ihtiyaçları vardır. Anaokulları, çocukların zihinsel, bilişsel, fiziksel, sosyal ve psikolojik pek çok ihtiyacına yanıt veren eğitim kurumlarının mekânsal karşılığını ifade etmektedir (Öztürk & Tayılga, 2021, s.1229).

Çocuklar tüm gelişmelerini doğal veya insan yapısı çevrelerde; geleneksel veya çağdaş ortamlarda; kırsal veya kentsel konumlarda; açık veya kapalı çeşitli mekânlarda geçirirler ve bu mekânlarla ilişki içine girerler (Öymen Gür & Zorlu, 2002, s.17). Çocuğun günün büyük bölümünü geçirdiği mekânların başında okul gelmektedir. Bu nedenden dolayı çocuğun hareket ihtiyacını karşılayacak, enerjisini kullanmasına imkân verecek faaliyetleri okulda yapmasının önemi büyüktür (Erten Bilgiç & Surur, 2016, s.175). Çocuğun içerisinde bulunduğu ortam, zengin materyaller ve araç gereçlerle donatıldığı zaman mekân, çocuğun eğitimi için önemli bir öğretici olmaktadır. Oyun yoluyla çocuklar keşfetme, çevrelerini araştırma, nesnelere tanıma gibi pek çok kavramı da öğrenebilir. Bu açıdan anaokulu ve kreş tasarımlarında çocuğun hayal dünyasını harekete geçirecek, keşfetmelerine olanak sağlayacak, kendini daha rahat ifade etmesine yardımcı olacak; duygu ve davranışlarını pekiştirmesine imkân veren mekânlar oluşturmak bir gereklilik olmuştur.

“Türk akademisyenleri tek katlı yapıları hijyenik ve pedagojik nedenlerle 1960’lı yıllardan beri savunmaktadırlar. Bunun nedeni tek kat üzerine inşa edilen okulların doğal aydınlatma-havalandırmayla birlikte bahçe-derslik ilişkisini en iyi biçimde sağlamalarıdır. Buna karşın ülkemizde çok katlı okul uygulamaları sürmektedir. Oysa daha önce çocuğun bilişsel gelişiminden söz ederken de ifade edildiği gibi, çok katlı eğitim yapılarında çocuğun okulu ile ilgili bilişi son sınıfa kadar tamamlanamıyor. Buna bağlı olarak çocuğun bir tür güvensizlik içine itildiği, ait olma duygusunun pekişmediği de söylenebilir.” (Öymen Gür & Zorlu, 2002, s.31).

Okul öncesi eğitim yapılarının tasarımında mekânlar, mekânlar arası ilişkiler ve bina içi fonksiyonların işleyişi gibi fiziksel özelliklerin yanı sıra mekânın çocuğun duygusal ve ruhsal rahatlığına olanak veren uyarıcılar bakımından zengin bir çevre gibi psikolojik gereksinimleri karşılaması da önemlidir (Durmuş, 2006, s.2). Sağlıklı büyümeyi ve fiziksel şartları sağlaması; bilişsel, toplumsal ve duygusal gelişimi desteklemesi beklenen

eğitim yapıları, bir yandan çocuğun güvenliğini ve konforunu sağlarken diğer yandan çocuğun özgüvenli ve rahat davranmasını sağlamalıdır. Henüz kendi sağlıkları konusunda bilinçlenmemiş olan okul öncesi dönem çocuklarının oturduğu, koştuğu, oynadığı, beslendiği vb. mekânların sıcaklığı, havalandırması, temizliği sağlık koşullarına uygun, tehlikesiz ve fonksiyonel bir şekilde donatılmış olmalıdır.

“Okul öncesi eğitim kurumlarındaki bir diğer önemli konu mekân esnekliğidir. Hall, fiziksel sınırları sabit, yarı sabit ve sabit olmayan olmak üzere üç kategoride değerlendirmiştir. Hall; katı duvarlar, döşemeler, pencereler gibi kolaylıkla hareket ettirilemeyen elemanlarla çevrili mekânları sabit mekân, donanımların ve donatıların yer değiştirilebildiği mekânları yarı sabit mekân olarak tanımlar. İçindeki davranış kalıplarına ve kullanıcılara göre şekil değiştirebilen mekânlara da sabit olmayan mekân tanımını vermiştir. Kullanıcının eylemlerine, aktivitelerine değişebilme özelliğiyle olanak sağlayan esnek mekânlar; okullarda, ofislerde, spor mekânlarında çok amaçlı çözümler getirdiği için performansı artırır.” (Ünlü, 1998’den akt. Koç, 2012, s.48-49).

Okul öncesi çocukların davranışlarının belirlenmesi ve sağlıklı büyüme ve gelişme gösterebilmeleri için eğitim yapılarında dikkat edilmesi gereken tasarım ölçütlerinden biri yapı içinde ve dışında çocukların rahatça koşup oynayacakları genişlik ve ferahlık sağlanabilmelidir. Bu, çocukların enerjilerini atabilmeleri için oldukça gereklidir. Derslikler ışık, havalandırma ve sıcaklık bakımından sağlık kurallarına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Mekân donatı elemanları, çocukların boylarına ve çalışmalarına uygun biçim ve boyutta, dayanıklı ve kolayca temizlenir cinsten ürünler olmalıdır ve de oyun araç ve gereçleri çocukların gelişimlerine destek verebilen türden ürünler olması gerekmektedir.

“Mekânın fiziksel değişkenleri ile psikolojik faktörler arasındaki ilişkileri kapsayan ‘Mekânsal Algı’ renk, form, doku gibi elemanlarının fiziksel çevre değişkenlerine bağlı olarak boyutsal, ıssal, işitsel ve görsel algı türleri şeklinde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bir mekânın gerçek boyutları sabit tutulduğu halde, farklı renk, doku ve form özellikleri kullanılarak farklı boyutsal etkilerin ortaya çıktığı algılama boyutsal algı; kullanılan ışığın doğrultusu ve yoğunluğu ile rengin görünen ölçüsündeki değişiklikler üzerinde etkili olan algılama görsel algı; ateşin sıcak renk çağrışımını; buzun soğuk renk çağrışımının oluşturması, renk ve ısı arasındaki-görsel ve dokunsal dünya arasındaki-değişmez bağı gösteren ıssal algı; yankı ve yansıma süresine göre mekânın oluşumunda kullanılan malzemelerin, dokunsal karakterlerinden kaynaklanan, farklı yutma niteliğine sahip olmalarının farklı etkiler ortaya çıkarması işitsel algı şeklinde açıklanmaktadır.” (Göler, 2009, s.78-82).

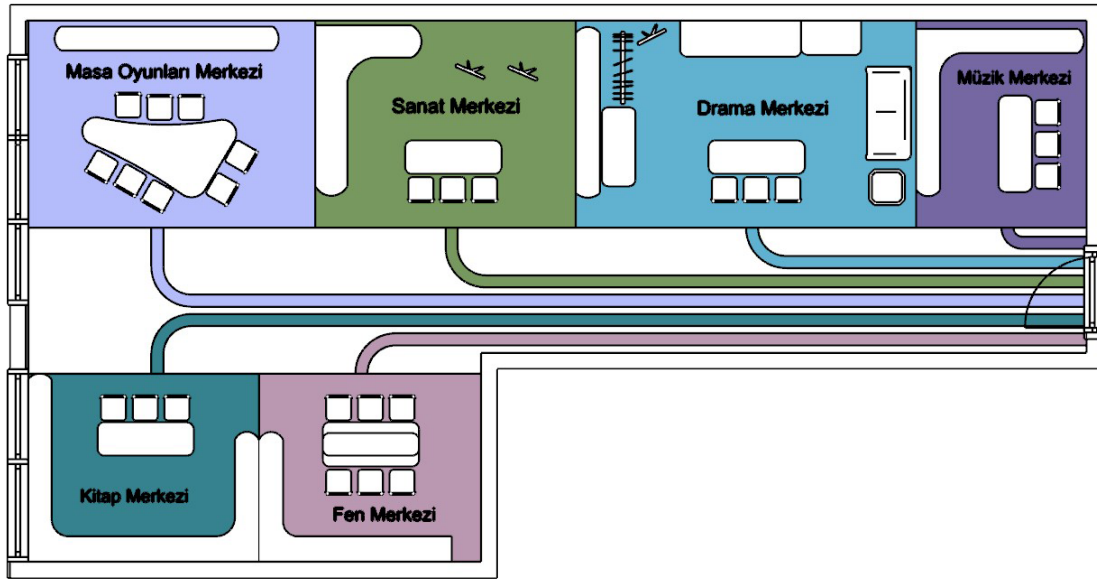
Bir mekânın algılanışını, ortamdaki başka uyarıcılar da etkilemektedir. Buradan hareketle mekânda görsel algıyı etkileyen malzeme, renk, boyut, biçim, doku ve ışık faktörleri mekân tasarım ölçütleri olarak belirlenmektedir. Bu tasarım ölçütlerine uygun tasarlanan eğitim yapıları, çocukların etrafıyla kolaylıkla iletişime geçmeleri konusunda katkı sağlar ve bilişsel gelişimlerine olumlu yönde destek vermektedir. Eğitim yapılarının aslında herhangi bir mekânın bileşenleri olan zemin, duvar, tavan ve mekânı dolduran tüm donatılar ile bunların renk, boyut, biçim, malzeme, doku ve ışık gibi faktörler doğrultusunda mekân yoluyla hayata nasıl geçirilebileceği sorgulanmaya çalışılmıştır.

Renk: İnsan üzerindeki psikolojik etkisiyle renk, genel olarak tasarımda dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. İnsanın ilk günlerinden beri değişmeyen içgüdüünün önce çizerek şekli ortaya çıkartmak, daha sonra ise onu renklendirmek olduğu kabul edilen bir olgudur

(Göler, 2009, s.110). Çağdaş bilimin açıklamalarına göre renk, elektromanyetik dalgalardan oluşur. 'Renk ışığın kendi öz yapısına ve nesnelere üzerindeki yayılımına bağlı olarak göz üzerinde yaptığı etkidir (Anon., 1986'dan akt. Aslan vd., 2015, s.145). Renk, görme duyusu ile algılanan ve bu algılama sonucunda psikolojik etkilere yol açan bir ölçüttür. Her renk kendi içinde mutluluk, huzur, korku, sıkıntı vb. şeklinde farklı duygular uyandırmaktadır. Özellikle çocukların içerisinde bulunduğu mekânlarda, kullanacakları mekân donatı elemanlarında ve oyun araç gereçlerinde rengin etkisi çok önemlidir. Renk kullanımı ile çocuk mekânda yönlendirilebilir, ürünün işlevi vurgulanabilir ve mekânın algılanması sağlanabilir.

Renklerin mekânlarda özgürce kullanımı olasıdır. Böylelikle çocuklar renkleri öğrenmekte ve aralarındaki farklılıkları kavramaktadırlar. "Mekân-renk-biçim iletişimi" ilkesi olarak adlandırılan bu ilke çerçevesinde mekân tasarımlarında renk ve biçimler bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır (Erten Bilgiç & Surur, 2016, s.175). Faulkner (1979)'a göre rengin mekân algısına etkileri en basit biçimde şöyle sıralanmaktadır; Renk, mekânda istenen atmosferi yakalar, birlik ya da farklılığı ortaya koyar, eşyaları karakterize eder ve mekânın formunu tanımlar. (Aslan vd., 2015, s.145-146). Renk kullanımında belli kurallara uyulması, aydınlatan ışık renginin uygun seçilmesi, mekân tasarımında yararlanılması gereken bir konudur. Mekân boyut algısını da etkileyen bu kullanımda yüzeyler arası renk etkileşiminin göz ardı edilmemesi gerekir (Verdil, 2007, s.46).

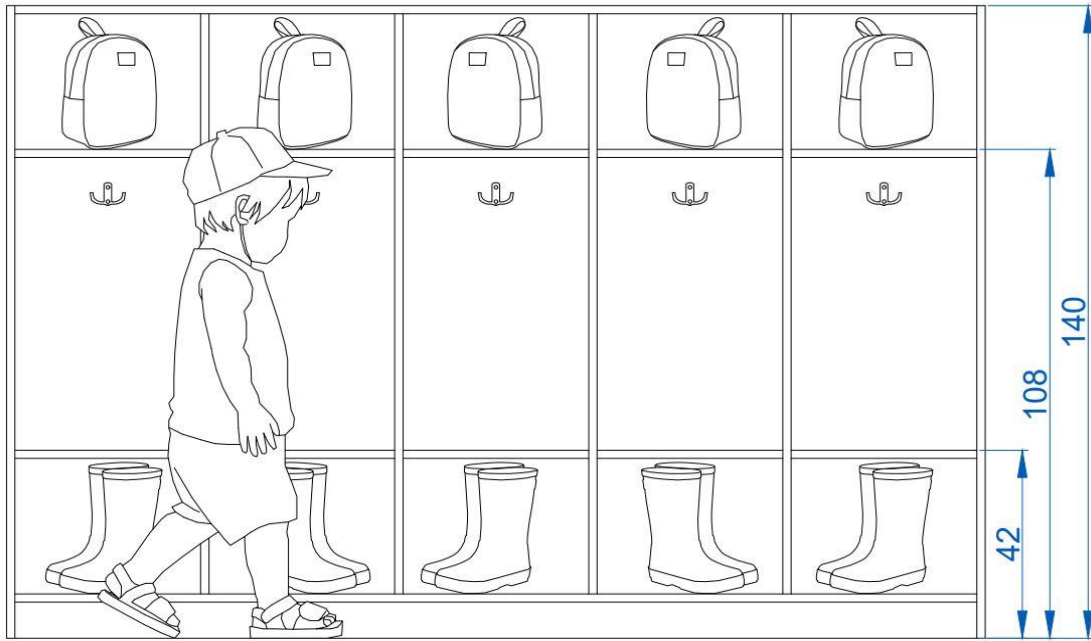
Çocuklar için renkler, mekânı algılamaya fayda sağlayan, yön bulmalarına yardımcı olan, boyutları belli etmek gibi amaçlarda kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda kız ve erkek çocuklarının renk seçimleri belirlenmiştir. Kız çocukların en çok pembe rengi tercih ettikleri, siyah rengi hiçbirinin tercih etmediği; erkeklerin ise en çok kırmızı rengi tercih ettikleri ve kızlar tarafından hiç tercih edilmeyen siyah renge erkeklerin önemli oranda ilgi duyduğu verilerine ulaşılmıştır (Elibol vd., 2006'dan akt. Öztürk & Tayılga, 2021, s.1232). Çocukların bu seçimleri her yaşta değişkenlik gösterse de değişmeyen bir şey varsa da her yaşta canlı ve parlak renkleri tercih etmeleridir.

Şekil 2: Renk ölçütü ile çocukların mekânı algılaması ve yön bulmalarını kolaylaştıran derslik eskizi. (Mekânda kullanılan renkler, dikkat gerektiren ortamlar için uygun görülen soğuk renkler ile özellikle bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

Renkler mekânlarda farklı hisler uyandırabilmektedir. “Sıcak renkler, mekânın küçük ve sıcak, ses düzeyinin yüksek, dokunun yumuşak, işlevin aktif, sarf edilen fiziksel gücün az, mekânda geçirilen sürenin kısa algılanmasını sağlar. Uyarıcı etki yaratır. Soğuk renkler ise tam tersi koşullarda, dikkat ve konsantrasyon gerektiren işler için uygundur.” (Çukur & Güller Delice, 2011, s.29). Buradan yola çıkarak eğitim yapılarında dersliklerde odağı eğitime çekme, dikkat dağıtıcı olmaması veya serbest zaman etkinliklerinde oyun alanlarında hareketliliği artırıcı, enerjilerini atmak amaçlı renkler kullanılabilir. Bu kapsamda soğuk renklerin sakinleştirici, sıcak renklerin heyecandırıcı-canlandırıcı etkisi bulunduğu alanların işlevi göz önüne alınarak renk seçimleri yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda zeminde zıt renkleri tercih etmek farklı alanların birbirinden ayrılmasını sağlar ve hareket etmeyi kolaylaştırabilir.

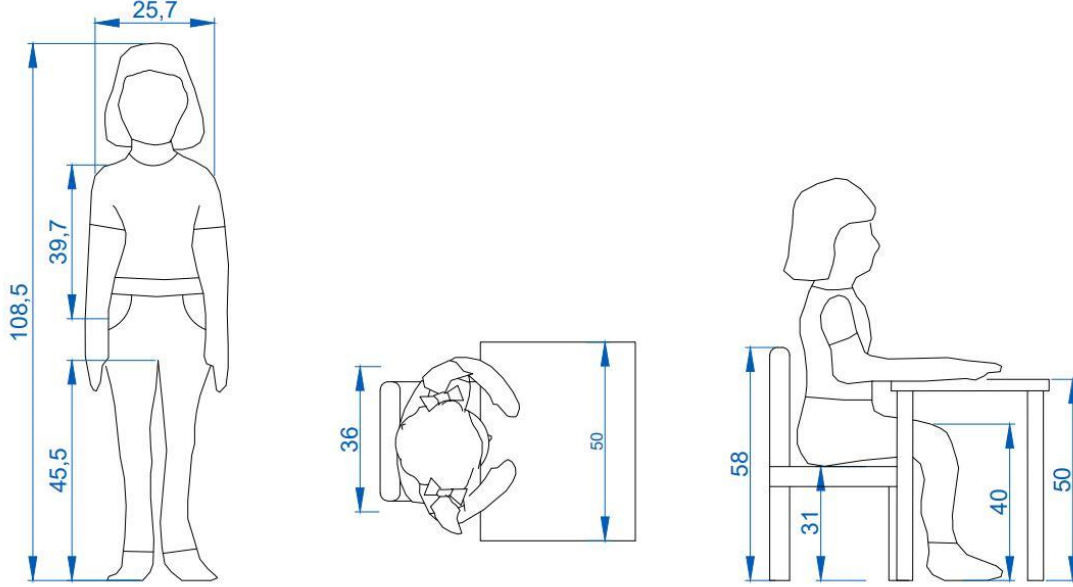
Boyut: Eğitim yapılarında çocukların gerek bireysel gerek grup aktivelerinde kullanabileceği çok sayıda materyaller bulunur. Çocukların bu materyallere erişiminin çok kolay olması gerekmektedir. Bu yüzden çocukların ulaşabilecekleri yükseklikte bulunmalıdırlar. Bu sayede çocuk kimsenin yardımı olmadan istediği materyale kendi ulaşabilir. Buda çocukların yeteneklerini erkenden keşfetmelerine ve bu sayede özgüvenlerini pekiştirmelerine olanak sağlar.

Şekil 3: Çocukların materyallere erişiminin kolay olması için uygun boyut ve ölçülerde tasarlanan portmanto alanı eskizi. (Çizimler, 4-6 yaş aralığındaki vücut ölçüleri için çocuk doktorlarının kullandığı 50 persentil değeri üzerinden bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

Ölçek, oran ve boyut kavramları çocuklar üzerinde psikolojik etkilere de yol açmaktadır. Çocuklara göre yüksek tavanlı, büyük hacimli mekânların veya çocukların vücut ölçülerine uygun olmayan mobilya seçimlerinin endişe, korku gibi duygulara sebep olduğu bilinmektedir. Aslına bakılırsa çocukların masa altlarında veya yastıklardan inşa ettikleri küçük oyun alanlarında oyunlar oynamayı tercih etmeleri güven hissine ihtiyaç duymalarından kaynaklanan bir davranıştır.

Bir mekânın gerçek boyutları sabit tutulduğu halde, farklı renk, doku ve form özellikleri kullanılarak farklı boyutsal etkilerin ortaya çıktığı birçok deneysel çalışmada saptanmıştır (Aslan vd., 2015, s.141). Çocuğun kendi ölçeğine uygun olmayan donatıları kullanması uzun vadede çocukların kemik ve kas gelişimlerini olumsuz etkilediği bilinmektedir. Kullandığı donatılar, araç ve gereçler ne kadar doğru boyut ve ölçülerde olursa çocuğun yetenek ve becerilerini zamanında kazanması o kadar erken olur.

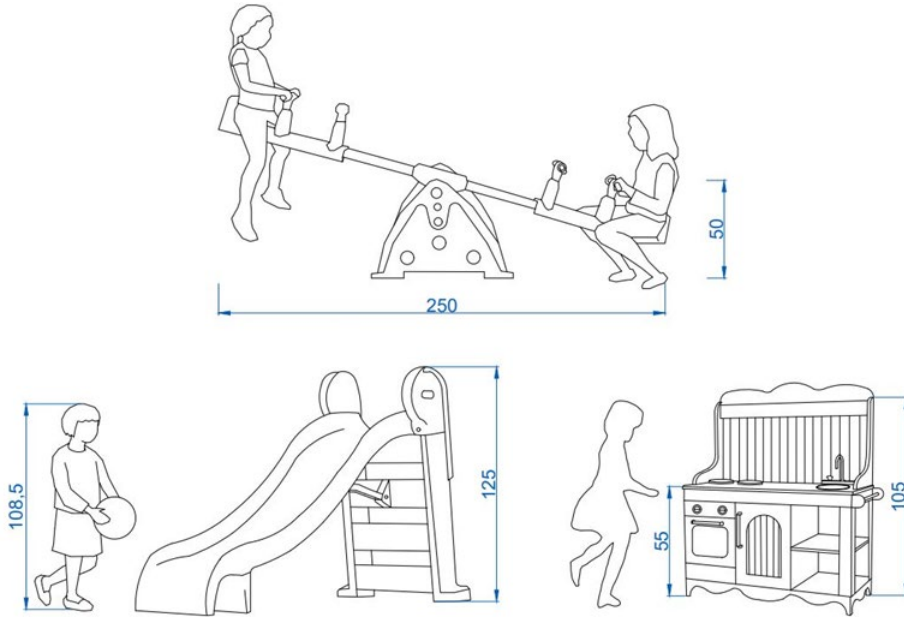

Şekil 4: Ergonomi, uygun boyut ve ölçüler ile donatılar arasındaki ilişkiler için üretilen eskizler. (Çizimler, 4-6 yaş aralığındaki vücut ölçüleri için çocuk doktorlarının kullandığı 50 persentil değeri üzerinden bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

“Mekânda çocuklar tarafından kullanılacak olan donatıların çocuk ölçeğine uygun olması gerekmektedir. Örneğin altı yaşındaki bir çocuğun boyu 1.130 mm; göz seviyesi ayakta 1.051 mm, yerde oturduğu zaman 475 mm’dir. Dolayısıyla çocukların görüş açısı yetişkinlerden farklıdır. Altı yaşındaki bir çocuğun görüş açısı 12 derece iken, bir yetişkinin görüş açısı 54 derecedir. Çocukların görme alanı yetişkinlere göre daha dardır. Bu nedenle pencere gibi mobilya gibi çocukların algılarında ve kullanımlarında etkili olan öğeler tasarlanırken çocuğun boyutları göz önünde bulundurulmalıdır.” (Sivri, 1993).

Biçim: Çocukların buldukları mekânı kavrayabilmelerinde, nesnelere tanımlayıp onlara yeni görev ve anlam yüklemelerinde etkin role sahiptir. Biçim, nesnelere dış görünüşüdür. Biçimlerin iç mekânlara kazandırdıkları bir değer ve nitelik vardır. Bu değerler mekânda konfor, sıcaklık, samimiyet, hareket gibi birbirinden farklı etkiler oluşturabilir (Aslan vd., 2015, s.144).

“Dinçer (2011)’in Craig (1970)’den aktarımına göre; “Eğri çizgiler zarafet/kibarlık, gençlik, neşe ve incelikli hareketin göstergesidir. Geniş eğri çizgiler ilham vericidir. Yatay eğriler kibarlık ve rahat hareketi belirtir, geniş aşağı doğru eğriler hoş bir sertlik ve toprağa bağlı kalma duygusu verir, küçük eğriler ise neşeyi ve oyunu belirtir”. Biçimin iç mekânda algılanması, akla ilk olarak algılanan boşlukta var olan üç boyutlu formları getirir. Oysaki iç mekânın kendisi de üç boyutlu bir biçimdir. Mekânı oluşturan bu üç boyutlu biçimi algılama, onu oluşturan öğeleri algılama yoluyla gerçekleşir.” (Aslan vd., 2015, s.144).

Şekil 5: Çocukların vücut ölçülerine uygun olarak tasarlanan oyun alanları için üretilen eskizler. (Çizimler, 4-6 yaş aralığındaki vücut ölçüleri için çocuk doktorlarının kullandığı 50 persentil değeri üzerinden bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

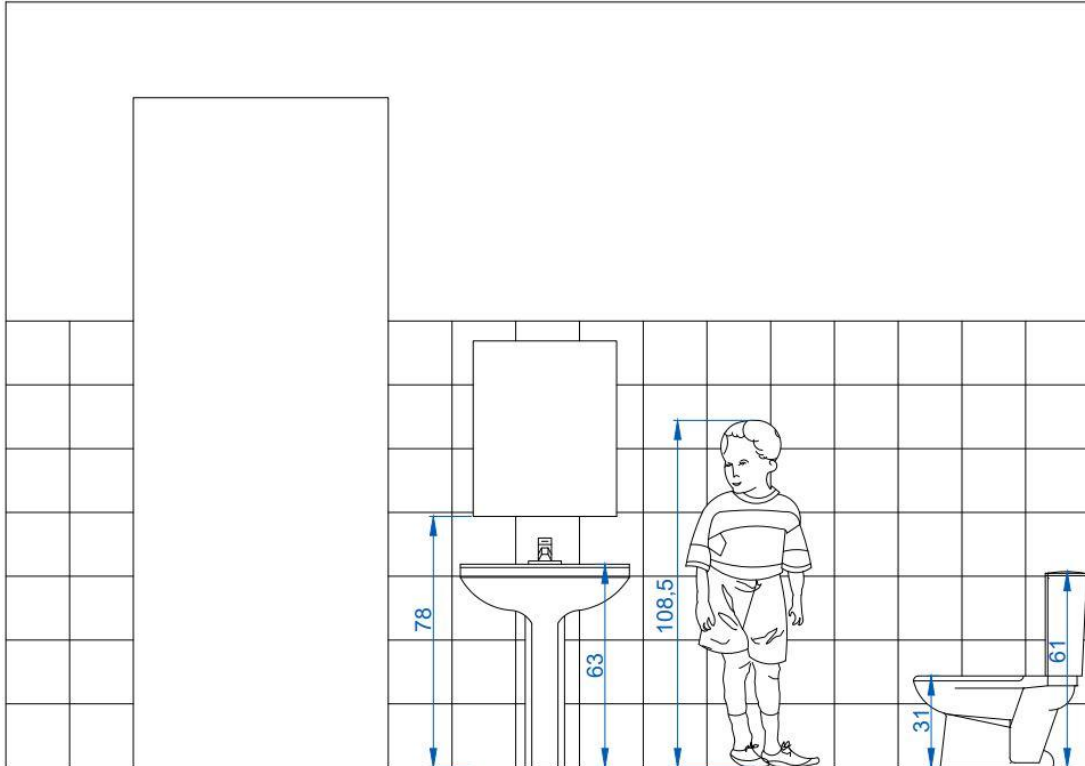
Eğitim yapılarında kullanılan donatıların biçimleri çocukların ilgisini çekecek ve ilham verici şekilde olmalıdır. Her türlü yaşanabilecek kaza ve yaralanmalara engel olmak için kullanılan donatılar sivri köşeli olmamalıdır. Oluşabilecek riskleri en aza indirmek için mobilya seçimlerinde kenarları pahlı veya oval biçimler tercih edilmelidir. Yapılan incelemelerde daire, yuvarlak ve türevlerinin dersliklerde kullanımı eğitimci öğrenci ilişkisini ve eğitimin olumlu yönlerini artırdığı gözlemlenmiştir. Dikdörtgen biçiminde tasarlanmış mekânların ise sadece eğitimin niteliğinde artış sağladığı, öğretmen öğrenci ilişkisini arttırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle diyebiliriz ki; eğitim yapılarında mekân donatı elemanı seçimlerinde daire ve türevi olan biçimlerden yararlanılmasında fayda vardır.

Şekil 6: Çocukların ilgisini çekebilecek farklı biçimde tasarlanan depolama alanı eskizi.
(Çizimler, 4-6 yaş aralığındaki vücut ölçüleri için çocuk doktorlarının kullandığı 50 persentil değeri üzerinden bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

Malzeme: İç mekânı oluşturan tüm elemanların herhangi bir malzemeden oluşturduğu düşünüldüğünde, malzeme çeşitliliğinin ne denli çok olduğu görülmektedir. Bu nedenle malzemeyi tanımanın önemi, tasarlanacak ürün veya mekânda meydana gelecek sorunları, önceden önlemek açısından önemlidir (Göler, 2009, s.147). Malzemeler kimyasal ve fiziksel özelliklerinin yanında boyutları, renkleri, dokuları gibi değişkenlik gösteren özellikleri sayesinde görsel etkiler yaratmaktadır. Malzeme bu özellikleri ile mekânda derinlik, genişlik, aydınlık vb. etkiler yapabilmektedir. Aynı zamanda malzemenin görsel ve sezgiye dayalı sert, yumuşak, sıcak, soğuk algısal etkileri bulunmaktadır.

Eğitim yapılarının mekân ve mekân donatı elemanlarının materyalin seçiminde en önemli konuların başında çocukların güvenliği gelmektedir. Bu alanlarda malzeme seçilirken dayanıklılık, güvenlik, sağlıklı, uzun ömürlü ve bakımı kolay malzemeler olmasına dikkat edilmeli. Aynı zamanda çocukların ilgisini çekebilecek, davet edici olması da düşünülmelidir. Mesela okul öncesi çocuklar uzun süre aynı yerde kalamamakla birlikte enerjilerini atabilmek için türlü şeyler yapmaktadırlar. Hoplayıp zıplamak, yerlerde yuvarlanmak gibi. Bu yüzden zeminin antibakteriyel ve kolay temizlenebilir bir malzeme olması gerekmektedir. Aynı şekilde duvarlarda kullanılacak boya da antibakteriyel, sağlıklı ve temizlenebilir olmalıdır.

Şekil 7: Ergonomik açıdan uygun boyut ve ölçüler ile donatılar arasındaki ilişkiler için üretilen eskizler. (Çizimler, 4-6 yaş aralığındaki vücut ölçüleri için çocuk doktorlarının kullandığı 50 persentil değeri üzerinden bu çalışma için yazarlar tarafından yapılmıştır.)

Okullarda kullanılan bütün malzemeler aşınmaya ve darbelere karşı dayanıklı olmalıdır. Renk çeşitliliği fazla olan, kaza riskine karşı güvenli, kolay temizlenebilir, kullanımda zorluk çıkarmayacak sağlıklı malzemelerden üretilen donatı kullanımına dikkat

edilmelidir. Yara alma gibi tehlikeleri en aza indirmek için özellikle sert ve güçlü çözümlerle malzemelerde yüzey kusurlarının giderilmesi gerekmektedir.

Doku: İnsan için dünya ile ilgili ilk deneyimler görme duygusundan çok dokunma duygusunu içermektedir. Ancak, büyüdükçe, nesnelere hakkında sadece bakarak da bilgi sahibi olunabilmektedir (Aytuğ, 1987). Doku, mekânın görsel değerlerine büyük ölçüde etki ederken, mekân-yüzey-malzeme ilişkisini karakterize eden aynı anda iki duyguyu yani; görme ve dokunma duygularını harekete geçiren uyarıcı bir iletişim elemanıdır (Gezer, 2007'den akt. Aslan vd., 2015, s.147). Aynı zamanda doku, rengin farklı algılanmasını etkilemektedir; yani aynı renk farklı dokulu iki yüzeye uygulandığında farklı renkte görülecek ton farkı ortaya çıkacaktır. Mekân kavramlarını, çok iyi yaşamak ve malzemenin mekân içindeki yerini, o malzemenin dokusu ve rengine göre yapacağı ruhsal etkiyi de düşünmek gerekir (Göler, 2009, s.186).

Streri ve Pecheux (1986)'un araştırma sonuçları, dokunumsal alışkanlığın ve dokunumsal ayırımın görsel alışkanlıkta olduğu gibi, dört-altı aylık bebeklerde meydana geldiğini göstermiştir. Ancak uyarıcıların bilgileri, dokunmanın görmeden daha yavaş işleme tabi tutulduğunu göstermektedir (Çukur & Güller Delice, 2011, s.30). Yüzeylerin dokusu mekânın görsel etkisini, algılanmasını, dolayısıyla mekânın karakterini büyük ölçüde etkiler (Yener ve Ülker, 1999'dan akt. Aslan vd., 2015, s.147). Dokunma yoluyla yüzeylerdeki sertlik-yumuşaklık, sıcaklık-soğukluk, vb. kavramlar anlaşılabilir. Çocuklar her yere dokunmak isterler onlar için temasta bulunmak etraflarıyla ilişki kurmada önemli bir etkidir. Çocuklar etrafındaki nesnelere ile doğrudan temas ederek, dokunarak daha çabuk öğrenmektedirler. Bu yüzden eğitim yapılarında çocukların dokunabileceği, dokunarak keşfedebileceği dikkat çekici nesnelere bulunmalıdır.

Tasarlanacak olan eğitim yapılarında yüzeylerin; çocukların yaşlarına ve boyutlarına uygun, sert-yumuşak, sıcaklık-soğukluk gibi yüzeysel doku farklılıklarına dikkat edilerek düşünülmesi oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğa karşı önem taşımaktadır.

Işık: Görme duygusunu etkileyerek renklerin ve cisimlerin anlaşılabilir olmasını sağlayan bir tasarım ölçütüdür. Bir ışık kaynağı ne kadar küçük veya yaydığı ışık demeti ne kadar paralel olursa verdiği ışık daha kontrast, gölgeler daha keskin ve karanlık olur. Tam tersi olarak, ışık kaynağı ne kadar büyük veya yaydığı ışık ne kadar yaygın olursa verdiği ışık daha az kontrast, gölgeler daha şeffaf olur (Göler, 2009, s.208). Bu açıdan mimari mekânlarda cisimlerin anlam kazanması için ışık önem kazanmaktadır. Aynı zamanda mekânı oluşturan duvar, zemin ve tavanda açık tonlar tercih edildiğinde ışıktan elde edilen verim daha fazla olmaktadır.

Etkin bir çevre yaratmak için mimari ile aydınlatma bütün olarak düşünülmelidir, çünkü aydınlatma insanların psikolojik durumlarını büyük oranda etkilemektedir. Mekânda aydınlatmanın diğer tasarım unsurlarıyla birlikte düşünülmesi bu açıdan önem kazanmaktadır. İstenilen şekilde kontrol edilebilme özelliğine sahip olduğundan yapay aydınlatma; alışveriş merkezi, hastane, eğitim kurumu gibi birçok tasarımda daha çok tercih edilmektedir (Koç, 2012, s.51-52).

Çocukların psikolojik ve bedensel açıdan gelişimlerini desteklemek için yer aldıkları, zaman geçirdikleri mekânların tasarlanmasında doğal ışık ve havalandırma oldukça etkilidir. Vaktinin büyük bir kısmını kapalı yerlerde geçiren çocuklarda "zaman" kavramının oturabilmesi için doğal ışığın olabildiğince mekân içerisine alınması önem arz etmektedir. Çocukların buldukları kapalı mekânlarda doğal ışığın etkisiyle zaman algısının oluşması çocukta duygu bakımından güvende hissetmesini sağlayan önemli bir

faktör olduğu düşünülmektedir. Tasarımsal açıdan ışık faktörü, çocukların mekânı kavramasını ve duyu durumunu etkilemektedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında da binanın doğru aydınlatılması, öncelikle sağlık koşullarına uygun olarak sağlanmalıdır. Çocuğun devamlı hareket halinde olmasından ötürü gözü yormayacak bir ışık kalitesi için mekânın tasarımı, yüzeylerin yansıtma etkenleri, doğal ışığı mekânda dağılımı gibi etkenler göz önüne alınarak tasarımlar yapılmalıdır.

Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki; eğitim yapılarının iç mekân düzenlemelerinin, amacına ve kullanıcı profillerine uygun olarak tasarlanması eğitim kalitesi ile bağdaşan iki kavramdır. Bu açıdan ele aldığımızda eğitim kurumlarının mevcut koşulları ile çocuğun gelişimi doğrudan ilişkilidir denebilir.

4.Sonuç

Öğrenmenin ve gelişimin en hızlı ve yoğun ilerlediği bir dönem olarak varsayılan 0-6 yaş aralığı yani okul öncesi dönem olarak adlandırılan süreç, çocukların çevrelerini algılaması ve etkileşimde bulunmaları açısından önem arz etmektedir. İçinde yer alınan mekânın insan hayatını ne denli yönlendirdiği, bulunulan mekân ile etkileşim ve iletişim halinde olmasıyla gözlenebilmektedir. Buradan yola çıkarak günlerinin büyük bir kısmını eğitim yapıların da geçiren çocukların keşfetmelerine, çevreye uyum sağlamalarına, enerjilerini atabilmelerine olanak sağlayan, çocuğun bilişsel gelişim özellikleri başta olmak üzere tüm gelişim ihtiyaçları göz önüne alınarak mekânlar tasarlamak gerekmektedir. Okul öncesi eğitim yapılarının çocukların gelişimlerini destekleyecek şekilde tasarlanması, günlük yaşamının çoğunu kreş ve anaokullarında geçiren çocukların; bedensel, sosyal, ruhsal ve bilişsel gelişimine katkı sağlanacağı düşünülmektedir. İç mekân tasarımı 0-6 yaş grubu çocuğa uygun tasarlanmayan eğitim yapıları çocukların istek ve ihtiyaçlarına yeteri kadar cevap veremedikçe çocuğun gelişimi olumlu desteklenemeyebilmektedir. Bu da mekân tasarımının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Mekânın fiziksel değişkenleri ile psikolojik faktörler arasındaki ilişkileri kapsayan 'Mekânsal Algı' renk, form, doku gibi elemanlarının fiziksel çevre değişkenlerine bağlı olarak; farklı boyutsal etkiler oluşturmaya yarayan boyutsal algı, renk ve ısı arasındaki değişmez bağdan yararlanılarak tasarıma yansıyan ısısız algı, ışığın yönü ve şiddetine bağlı olarak görme üzerinde etkili olan görsel algı ve yankı ve yansıma süresine göre kullanılan malzemelerin farklı etkiler sunması işitsel algı olarak açıklanmaktadır. Buradan hareketle mekânda görsel algıyı etkileyen malzeme, renk, boyut, biçim, doku ve ışık faktörleri mekân tasarım ölçütleri olarak belirlenmiştir. Bu makalede yapılan araştırmalar ile okul öncesi eğitim yapıları mekânın bileşenleri olan zemin, tavan, duvar ve donatılar; renk, doku, ışık, malzeme, biçim ve boyut ölçütleri açısından bilişsel gelişim başlığı altında sorgulanmıştır. Bu ölçütlerin doğru kullanımı çocukların, eğitim yapılarından istenilen faydayı sağlamasına ve dolayısıyla davranışlarının istenilen biçimde şekillenmesini sağlar. Bu durum çocukların çevreleriyle daha kolay iletişime geçebilmelerine yardımcı olmaktadır. Çocuk eğitim gördüğü mekânda ne kadar zengin materyaller ve araçlarla karşılaşır, içinde bulunduğu mekân ile o kadar güçlü bağ kurabilmekte, bu da çocuğun öğrenimine katkı sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan renk, malzeme, biçim, boyut, doku ve ışık ölçütleri üzerinden mekân tasarımında dikkat edilmesi gereken önemli detaylar bulunmaktadır. Öncelikle renkler çocukların mekânı doğru algılamasına, benimsemesine ve yön bulmalarına yardımcı olduğu görülmüştür. Aynı zamanda soğuk renklerin sakinleştirici,

sıcak renklerin heyecanlandırıcı etkisi bulunduğu mekânların işlevlerine göre renk kullanımına özen gösterilmesi gerekmektedir. Renklere yalnızca yön gösterme, mekân ayırma ve belirtme şeklinde bakmamak gerekir. Renk bu özellikleriyle aslında bir öğretici konumundadır. Çocuk renklerle mekânı algılar, o mekânda oyun, ders veya hangi etkinliğin yapıldığını öğrenir ve bu öğrenim süreci ile davranışları da şekillenir. Rengin de etkisiyle farklı algılanan dikkat edilmesi gereken diğer bir ölçüt boyut kavramıdır. Bir mekânın gerçek boyutları sabit tutulduğu halde, farklı renk, doku ve form özellikleri kullanılarak farklı boyutsal etkiler yaratmak mümkündür. Bunun yanı sıra gerçek boyutlarında çocukların fiziksel ölçülerine uygun olması gerekmektedir. Çocukların istedikleri araç ve gereçlere kolay ulaşım sağlayabilmeleri için uygun yükseklikte erişimlerinin kolay olacağı alanlarda bulunmalıdırlar. Çocuklar bu şekilde istediği materyale kendileri ulaşabilir, bu da özgüvenlerini pekiştirmelerine olanak sağlayabilmektedir. Çocuğun kullandığı donatılar, araç ve gereçler ne kadar doğru ölçü ve boyutlarda olursa yetenek ve becerilerini zamanında kazanması o kadar erken olabilmektedir. Bununla birlikte nesnelerin dış görünüşünü ifade eden biçim ölçütü mekâna değer ve nitelik kazandırmaktadır. Bu nitelikler insanda rahatlık, hareketlilik, samimiyet gibi çeşitli etkiler uyandırabilir. Böylece çocuklar mekânı ve içinde bulunan donatıları biçimlerinden de tanımaktadırlar. Bu yüzden çocukların ilgisine çeken ve ilham verici donatılara yer verilmelidir. Fakat oluşabilecek kaza ve yaralanmalara karşı eğitim yapılarında donatıların biçimlerine dikkat edilmelidir. Örneğin daire ve türevlerinden; kare ve dikdörtgen biçimdeyse kenarları pahlı olan mobilyalardan yararlanılabilir.

Okul öncesi eğitim yapılarında mekân ve donatılarda malzeme seçimi diğer önemli ölçütlerden biridir. Bu alanlarda malzeme seçilirken sağlıklı, antibakteriyel, temizlenebilir ve uzun ömürlü malzemeler olmasına dikkat edilmelidir. Aynı zamanda bütün malzemeler aşınmaya ve darbelere karşı dayanıklı olmalıdır. Çocuklar etrafındaki objeler ile sürekli temas halinde oldukları için dokunarak yüzeylerdeki sertlik-yumuşaklık vb. gibi dokuları kavramaktadırlar. Buldukları mekânda ne kadar çok dokunabilecekleri obje ile karşılaşılırsa öğrenmeleri de o denli hızlı olabilmektedir. Son olarak mekânda ışık kavramı, çocuğun mekânı algılamasını ve duyu durumunu etkileyebilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğun devamlı hareket halinde olmasından ötürü gözü yormayacak bir ışık kalitesine ve sağlık koşullarına uygun olarak tasarlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çocuğun bilişsel gelişimiyle ilgili olarak mekânın veya kullanılan donatıların malzemesi, dokusu, boyutu, rengi, biçimi ve ışığı önemli ölçütlerdir. Eğitim yapılarının bu tasarım ölçütlerine uygun olarak bilinçli bir şekilde tasarlanması ve çocukların ilgi ve hobi alanlarını genişleten zengin materyallerle donatılmış olması, vaktinin çoğunu kreş ve anaokullarında geçiren çocukların; bedensel, sosyal ve bilişsel gelişimini hızlandırdığı görülmektedir. Sonuç olarak okul öncesi eğitim yapılarının tasarım ölçütleri göz önüne alınarak tasarlandığında çocukların başta bilişsel gelişim olmak üzere her açıdan gelişimini desteklemesi beklenmektedir.

Kaynaklar

Akan, E. (2017). Yaşlılık Kurumlarında Yaşlı Mekânsal Davranış ve Bilişiminin Mekânsal Dizim Bağlamında İrdelenmesi (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. URL: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=8_MmZruiSGA0I4Cey4z5kQ&no=AK7-9qPbhUFhPwAUst-Zw.

Aslan, F., Aslan, E. & Atik, A. (2015). İç Mekânda Algı. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım, 11, 139-151.

Aytuğ, A. (1987). Mimaride Doku Kullanımının Psikolojik Etkileri Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. URL: <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/2040?show=full>.

Canoğlu, S. & Geçimli, M. (2020). Çocuk ve Mekân Algısı Üzerine Bir Uygulama. Jia Journal (IJIA), 10, 227-237.

Çay, R.D. (2006). Çocuk Oyun Alanlarının İç Mekân ve Yakın Çevrede Oluşumu. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=1kXuVAf0FR5aICxeBXVyDg&no=x5tOSFrkrqwLk7JNXtYk3q>.

Çukur, Y. & Güller Delice, A. (2011). Erken Çocukluk Döneminde Görsel Algı Gelişimine Uygun Mekân Tasarımı. Sosyal Politika Çalışmaları, 24, 25-36.

Değirmenci, Y., Bulut, A. & Kuzey, M. (2021). Okul Öncesi Öğrencilerinin Mekân Algısı ve Yön Becerilerine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi, 16(31), 21-38.

Durmuş, S. (2006). İlköğrenim Öncesi ve İlköğrenim Yapılarında Planlama Ve Tasarım Sürecine Katılımcı Yaklaşım (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. URL: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=GcVyi6OHPx8Ly5lt8Ytlaq&no=HGRgdYGotDjSJZ8Slcgcoq>.

Erten Bilgiç, D. & Surur, A.S. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Uygulanan Eğitim Sistemlerinin Mekân Biçimlenişine Etkisi ve Reggio Emilia Eğitim Sisteminin Mekân Tasarımı Üzerine Denemeler. Megaron, 1, 162-176.

Erten Bilgiç, D. & Yüce Ay, D. (2021). Bartın Ulus 75. Yıl Cumhuriyet Ortaokulu Konferans Salonu Örneğinde Eğitim Yapılarında Konferans Salonu Tasarımının Çocukların Dikkat Süresi ile İlişkisi. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim, 6 (1), 120-135.

Göler, S. (2009). Biçim, Renk, Malzeme, Doku ve Işığın Mekân Algısına Etkisi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. URL: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=EU7TRZBmzF02pEI8_AwWEA&n.

Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2015). Okul Öncesi Çocuklarda Mekânsal İlişkiler: Harita Örnekleri. K. Ü. Kastamonu Eğitim, 4, 1757-1774.

Koç, B. (2012). Çocuklar İçin Tasarlanan Mekânlarda Bilişsel Sınırlar. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

MEB. (15.09.2022). Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2021/22, Erişim: https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_organ_egitim_2021_2022.pdf.

Öymen Gür, S. & Zorlu, T. (2002). Çocuk Mekânları. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi.

Öztürk, B. & Tayılga, G. (2021). Anaokulu İç Mekân Oyun Alanlarına Yönelik Kavramsal Yaklaşımlar: İç Mimarlık Tasarım Stüdyosu Deneyimi. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11 (4), 1226-1238.

Tos, F. (2001). Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim. İstanbul: Kariyer.

Verdil, A. (2007). Mekan-Davranış İlişkisinin Dönüşümü: Alışveriş Merkezlerinin Mekânsal Dizim Yöntemiyle İncelenmesi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. URL: <https://polen.itu.edu.tr/items/5d98c00e-21f9-4e75-b8ce-94d53a5cef22>.

Yedi Bölgeden Yedi Osmanlı Hükümet Konağına İlişkin Mimari Bir Analiz

Hacer Nur TÜRKMEN¹

Öz

Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki yenilikler, Osmanlı'da İstanbul merkezli olmak üzere tüm Anadolu kentlerinde karşılık bulan bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bunun etkisiyle yeni mekan türlerine ihtiyaç duyulmuştur. Sosyal hayatın, kentlerin, ideolojinin farklılaşması mekan üzerinden okunmak istendiğinde başta gelen yapı türlerinden biri hükümet konağı olmaktadır. Geç Osmanlı dönemi dinamiklerinin neler olduğunu anlamak, dönem içerisinde üslup birliğinin sorgulanması, İstanbul merkezli dönüşümlerin günümüz Türkiye coğrafyasını kapsayan bölgelerde nasıl var olduğu, hükümet konaklarının mimari unsurlarına ek olarak neler söylenebileceği ve kentle ilişkileri gibi konular bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Sözü edilen değişiklikler ve yapım süreçleri Cumhuriyet'in ilanından sonra da karşılık bulmuştur, hükümet konakları yeniden yapılmış veya onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu çalışmanın kapsamında Cumhuriyet'e değin yapı türünün ilk ortaya çıktığı dönem dinamikleri incelenmiştir. Tanzimat'tan günümüze kadar olan sürecin çok girdili ve uzun bir süreç olmasının, analizi karmaşıktıracağı düşünülerek çalışmanın tarih aralığı sınırlandırılmıştır. Tanzimat sonrası Osmanlı'daki dönüşümlerin, batılılaşma etkilerinin İstanbul dışında Anadolu'nun diğer alanlarında nasıl karşılık bulunduğunu anlamak için de çalışmanın coğrafi kapsamı sınırlandırılmış ve Osmanlı'nın o dönemki hükümet konaklarından yalnızca Türkiye sınırları içinde kalan hükümet konakları ele alınmıştır. Bu sınırlar içerisinde olan yedi bölgeden örnekler ele alınarak bölgelere bağlı farklı girdilerin etkilerinin olup olmadığı veya neler olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Konağı, Tanzimat, Osmanlı Batılılaşması, Tip Proje

An Architectural Analysis of Seven Ottoman Government Houses from Seven Regions

Abstract

The Tanzimat Edict and the ensuing innovations brought about a transformation in the Ottoman Empire, especially in İstanbul, and found a response in all Anatolian cities. As a result, new types of spaces were needed. When the differentiation of social life, cities and ideology is wanted to be read through space, one of the leading building types needed is the government house. The aim of this study is to understand what the dynamics of the late Ottoman period were, to question the unity of style during the period, how İstanbul-based transformations existed in the regions covering the geography of today's Turkey, and to look at what can be said in addition to the architectural elements of government houses and their relations with the city.

Certainly, the mentioned changes and construction processes were also met after the proclamation of the Republic, government houses were rebuilt or repaired and continued to be

¹ Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı
* İlgili yazar/Corresponding author: turkmenhacernur@gmail.com

used. Within the content of this study, the dynamics of the period when the building type first emerged were examined by taking the process up to the Republic. Since the process from the Tanzimat to the present is a long and multi-input process, which will complicate the analysis, the date range of the study has been limited. In order to understand how the transformations in the Ottoman Empire after the Tanzimat and the effects of westernization were reflected in other areas of Anatolia apart from Istanbul, the geographical scope of the study was limited and only the government houses of the Ottoman Empire that were within the borders of Republic of Turkey were discussed. With the samples taken from seven regions within these borders, it has been tried to analyze whether different inputs depending on the regions created their own effects.

Keywords: Government House, Tanzimat, Ottoman Westernization, Typical Project

1. Giriş

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı'da meydana gelen gelişmeler ve batılılaşma etkileri farklı alanlardan pek çok araştırmaya konu olmuştur. Karmaşık, ve çok girdili olarak tanımlanabilecek olan bu süreç için geniş bir literatür bulunmaktadır. Literatür içindeki aynı dönemi kapsayan ve/veya hükümet konaklarını benzer şekilde ele alan pek çok kaynak, bu çalışmanın hazırlanmasında etkili olmuştur. Nurcan Yazıcı Metin'in "*Devlet Kapısı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*" adlı eseri, Yasemin Avcı'nın "*Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili*" adlı eseri, kamu yapılarına ilişkin hazırlanmış pek çok yüksek lisans ve doktora tezi çalışması bunlardan başlıcalarıdır.

Bu çalışmada, dönemin yönetsel anlayışının temsili kabul edilen bir yapı türü olan hükümet konakları üzerinde durulacaktır. İdeolojik anlayış gibi soyut bir dönüşümle birlikte kent mekanındaki fiziksel oluşumlar gibi somut bir dönüşümü de bizlere gösteren bu yapılar, Osmanlı coğrafyasının tamamında inşa edilmiş ve o dönem içerisinde Osmanlı'da ilk kez meydana gelmiş türlerdir. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda ortaya şu sorular çıkmıştır:

- Geç Osmanlı döneminin dinamikleri nelerdir, bu dönem için üslup birliğinden bahsedilebilir mi?
- İstanbul merkezli (ve yakın çevresi) değişimler günümüz Türkiye coğrafyasını kapsayan bölgelerde nasıl ve ne şekilde var olmuştur?
- Hükümet konaklarının mimari unsurları açısından incelenmesine ek olarak neler söylenebilir?
- Hükümet konakları kentsel bağlamda ne ifade eder, kent mekanını nasıl dönüştürmüştür?

Çalışmada bu soruların cevapları tespit edilmeye çalışılmıştır. Coğrafi kapsam olarak ele alınan Türkiye coğrafyası içerisinde ise, yedi bölgeden birer örnek yapı incelenmiştir. Bu bölgelere ayrılan inceleme ile iklim, topografya, bölge halkının yaklaşımı, yapının bölge içindeki konumu gibi faktörlerin etkisi üzerine çıkarımlar yapılmıştır.

2. Tanzimat Dönemi Sonrasında İdari Alandaki Değişimler

2.1. Osmanlı'da Batılılaşma Etkileri ve Tanzimat Sonrası İdari Bölünmeler

Osmanlı Dönemi'nde önemli kırılma ve değişim süreçlerinden biri de batılılaşma veya modernleşme olarak adlandırılan uzun süreçtir. Batılılaşma ve modernleşme kavramlarının pek çok farklı tanımı olmakla birlikte bu çalışmada batı-dışı bir toplum olan Osmanlı batılılaşması üzerinde durulacaktır.

Modernleşme, Batı toplumunda meydana gelen Sanayi Devrimi gibi dinamiklerin etkisiyle oluşan bir süreçtir. Batılılaşma ise bu sürecin batı-dışı toplumlarda ortaya çıkmış olan, batıdaki gelişimleri takip ettiği modernleşme aracıdır (Ergül 2009, s. 18). Batıda meydana gelen ve modernleşme temelini hazırlayan unsurlar (Sanayi Devrimi gibi) bu bölgelerde sosyal yapıyı yeniden yoğuran unsurlar olmuştur. Osmanlı bunlardan uzak kalmış ve bu evreleri geçirmemiştir (Mardin 1991, s. 30). Buradan hareketle gelişimlerin batıda daha tutarlı olduğu ancak Osmanlı gibi batı-dışı toplumlarda sosyal yapıya etkisinin, batıdan direkt alınan biçimsel unsurları takip ettiği söylenebilir. Sözü edilen batılılaşma etkilerinin ve Tanzimat'ın ilanının yönetsel bazı kararlara da yol açtığı düşünülebilir. İdari bölünmeler düzenlenmiş ve yönetim sistemi yeniden ele alınmıştır.

Osmanlı yönetim anlayışında birbirine bağlı idari bölünmeler söz konusu olmuş, bunlar süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Osmanlı'da yönetsel bölünmeler başlangıçta sancaklardan oluşmaktaydı, coğrafi sınırlar geliştikçe sancaklar üzerinde beylerbeyi birimi daha sonra da birkaç sancağın bir araya gelmesinden eyalet birimi oluşturulmuştur (Metin 2019, s. 18). Osmanlı'nın klasik dönemine bakıldığında; idare ve yargı ilmiye sınıfından kadırlara bırakılmıştır. Kadı, kendi şehrinin, o şehrin civarındaki tüm köy ve nahiyelerin yargı, askeri işler, mali işler ve yönetimi gibi konularının sorumlusu olmuştur. Kadılar bu işleri yürütürken kendilerine ait herhangi bir ofis bulunmamaktaydı. Nerede yerleşir ise orası mahkeme veya belediye binası sayılırdı (Ortaylı 2011, s. 140). II. Mahmut dönemine kadar ise geniş yetkilere sahip valiler tarafından yönetilen taşra sistemi mevcuttu (Karaarslan 2007, s. 108).

Tanzimat sonrası dönemde idari yapılanmada ilk değişiklik 1842 yılında yapılmıştır. Eyalet, sancak ve kaza idari bölünmelerini vali, kaymakam ve müdürün yönetmesi planlanmıştır. 1858 yılındaki değişiklikte, müstakil sancak idari bölünmesi eklenmiş ve burayı mutasarrıfın yönetmesi belirlenmiştir. 1864 Vilayet Kanunu ile yönetsel önemli değişiklikler yapılmıştır. Eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmiş ve vilayet, sancak, kaza, köy olarak düzenlenen idari bölünmeyi vali, mutasarrıf, kaymakam, muhtarın yönetmesi planlanmıştır (Torun 2017, s. 88). 1867'de bütün vilayetler için bir vilayet nizamnamesi hazırlanmıştır (Karal 2011, s. 156). 1871'de düzenlenen Vilayet Nizamnamesiyle vilayet, sancak/liva ve kazanın yanında nahiyeye idari birimi kurulmuştur. 1913 yılındaki Vilayet Nizamnamesinde ise, idari bölünme aynı kalmış ve Osmanlı'nın son dönem idari taksimatını oluşturan Nizamname olmuştur (Torun 2017, s. 89).

Bu sürece tarihsel olarak bakıldığında, 19. yüzyıla kadar Osmanlı idaresi mahalli gruplara, dini cemaatlara bırakılmıştır. 19. yüzyıl ortalarında, Tanzimat sonrasında ise; bu görevler olabildiğince merkezi hükümet örgütüne aktarılmıştır. Bu dönemde merkezleşme ve mahalli idarenin geliştiği söylenebilir (Ortaylı 2011, s. 141-145).

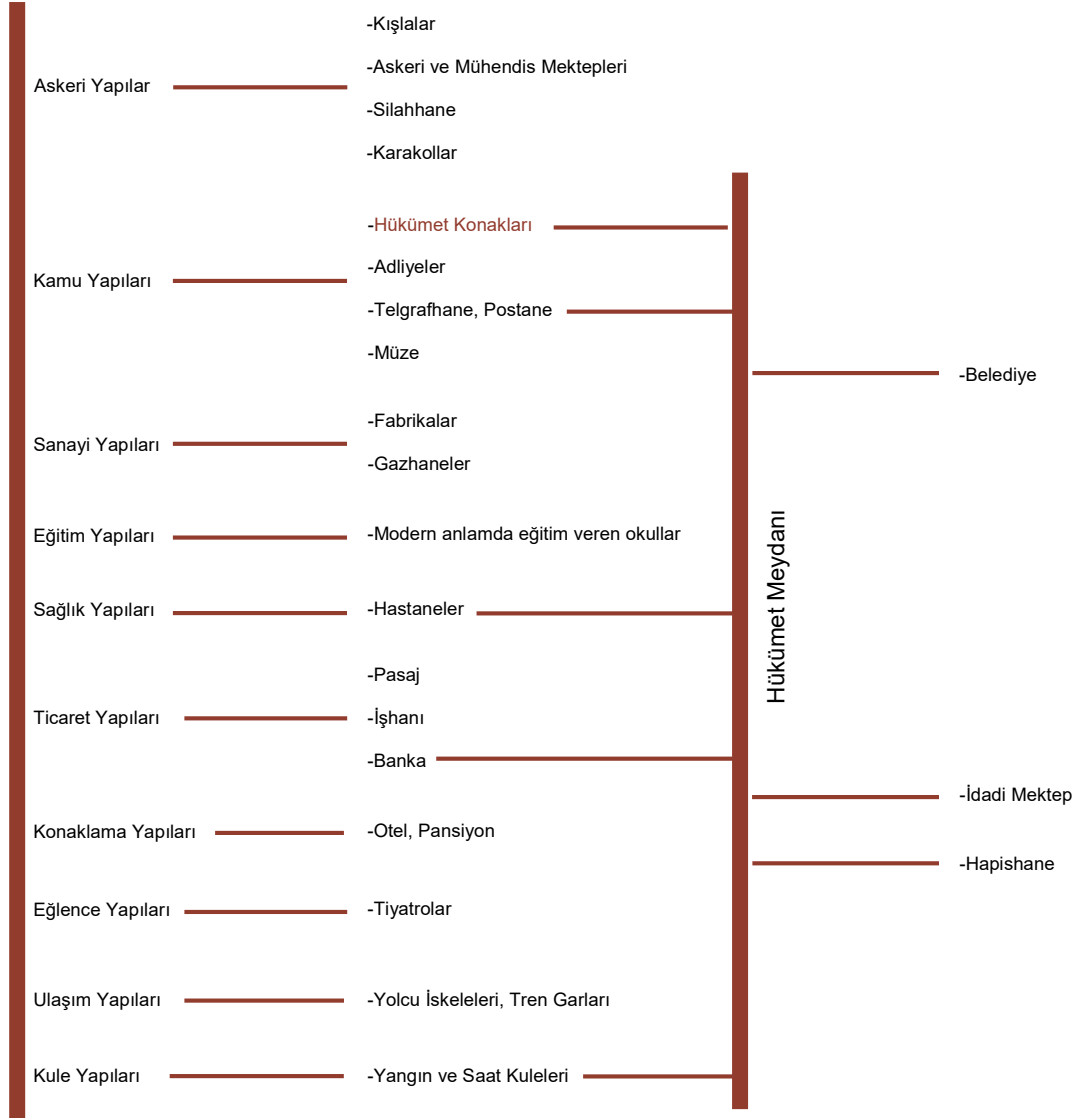
Tüm bu idari bölünmelerin tekrar ele alınması ve düzenlenmesi, yönetim anlayışının değişmesine dayanmaktadır. Mahalli yönetimin olmadığı klasik dönem Osmanlı'sı zayıflama dönemi sonrasında devlet idaresinin görünürlüğünü önemsemiş ve yönetimin imparatorluğun her noktasında etkin olmasını hedeflemiştir. Tüm bunlar, yönetim binalarının, hükümet konağı yapılarının önemini artırmıştır.

2.2. Geç Osmanlı Döneminde Ortaya Çıkan Yeni Yapılar İçerisinde “Yönetim Binaları”

Batılılaşma dönemi öncesine bakıldığında; Osmanlı toplumsal ve iktisadi yapısı Osmanlı'nın hayat tarzı ile yakından ilişkilidir (Kantar 2019, s. 369). Kent dokusu da benzer biçimde hayat tarzı üzerinden şekillenmiştir. Kent merkezini belirleyen çarşılar, dini yapılar olmuş, konut dokuları dar

sokaklar etrafında mahremiyeti önemser bir biçimde düzenlenmiştir. Klasik dönem Osmanlı'da kentte idari binalara ya da idari meydanlara rastlanmaz (Avcı 2017, s. 17).

Osmanlı'nın son dönemlerindeki batılılaşma hareketleri ise beraberinde bir takım aktörlerin ve mekanların değişimini getirmiştir. 19. yüzyıl olarak ele alınabilecek bu süreçte bazı mekanlar işlevlerini ve varlıklarını korumuş, bazı işlevler için yeni anlayışa uygun mekanlar üretilmiştir. Bazı daha önce hiç var olmayan işlevler için ise, yine bu dönemde, yapı türleri ortaya çıkmıştır (Şekil 1). Bu gelişmeler İstanbul merkezli olmak üzere diğer kentlerde de benzer şekillerde görülmüştür (Ertuğrul 2009, s. 295).

Şekil 1: Geç Osmanlı Döneminde Ortaya Çıkan Yeni Yapı Türlerini Gösteren Çizim

Yeni yapı türleri; askeri, resmi, ulaşım, sanayi, sağlık, eğitim, ticaret konaklama yapıları, saat ve yangın kuleleri olarak sınıflandırılabilir (Ertuğrul 2009, s. 295-303). III. Selim ıslahatları döneminde geniş inşaat uygulamaları yapılmıştır bunlardan en erken uygulanan yapılar askeri yapılarıdır,

böylelikle yeni yapı türleri arasında ilk örnekler kışla yapıları olmuştur. Klasik dönemde dini yapıların baskın olduğu kentlerde bu döneme gelindiğinde kışlalar, eğitim, sağlık, fabrika binaları, iskeleler, hükümet binaları gibi yapıların yoğunluğu artmıştır. Ayrıca Osmanlı sultanları köşkler, konaklar, saraylar yaptırmıştır. Bunların sonucunda geç dönem Osmanlı kentlerinin silüetinde dini yapılar yerine sivil mimari ve diğer yapı türleri belirleyici olmuştur (Metin 2019, s. 22).

Tanzimat Fermanı'ndan itibaren Osmanlı kentinde meydana gelen değişimler, yeni merkezler oluşturmuştur. Uygun yerleşim var ise eski kent dokusu içerisinde ya da genellikle eski doku dışında oluşturulan yeni alanlar yönetici merkezi ve idareyi temsil eden yeni odak noktaları olmuştur. Bu yeni yapılar arasından bazıları hükümet meydanı olarak tanımlanan alan etrafında şekillenmiştir (Metin 2019, s. 173-175). Meydanın en önemli yapılarından olan, kamu yapıları arasında bulunan hükümet konakları ise bu çalışmada incelenecek yapı türüdür.

Dönem içerisinde inşa edilen hükümet konaklarının etrafında; hastane, belediye, idadi, askerlik dairesi, telgrafhane ve hapisane gibi kamu yapıları bulunmaktadır (Özbek 2020, s. 336). Saat kuleleri de batılılaşma etkisiyle ortaya çıkmış bir unsur olmuştur ve kimi zaman hükümet konaklarının üzerinde bulunan saat kulelerine de rastlanmaktadır (Acun 1994, s. 46).

Hükümet konakları, "ma'mûr bir kente yakışan" yapılar olarak düşünülmekte ve hükümet konaklarının varlığıyla birlikte güzelliği de önemsenmektedir (Metin 2019, 217). Bir kentin gelişmişliği, mimarlık dilinde hükümet konaklarıyla ifade edilmiştir. Bu okumalara bakılarak o dönemlerde mimarlığın ve yapı türü olarak da hükümet konaklarının önemli bulunduğu söylenebilir (Özmen 2021, s. 19).

Batılılaşma dönemi etkileri incelendikten ve bu etkilerin idari anlamdaki yansımaları, ortaya çıkardığı yapı türleri açıklandıktan sonra, bu yapılar arasında ayrıca ele alınacak olan hükümet konaklarını mimari unsurlar açısından incelemek, hem sosyal dönüşümlerin mekana yansımalarını anlamak hem de yapıldıkları döneme ait pek çok bilgiye ulaşmak adına anlamlı olacaktır. Batılılaşma etkisiyle birlikte değişen yönetim anlayışının kentlere yansımaları idari merkezleşme olmuş ve bununla birlikte kentlerde idari merkezler oluşturulmuştur. İdari merkezlerin odak noktasındaki hükümet konaklarının mimari unsurları bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

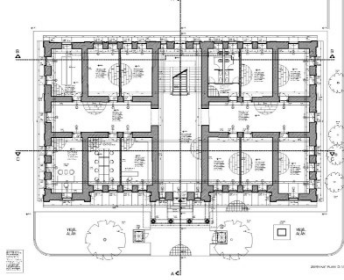
3. Hükümet Konaklarının Mimari Unsurlarının Genel Değerlendirilmesi

Geç Osmanlı Döneminde yapılmış olan hükümet konakları dönemin yapım tekniği, malzeme gibi belirleyici etkilerden dolayı ilk bakışta plan, cephe, üslup özellikleri açısından benzer görünmektedir. Bu benzerlik, detaylı incelemelerde azalmaktadır ve hükümet konağının yapıldığı yerin koşullarına bağlı olarak birbirinden çok farklı örneklerle karşılaşmaktadır. Hükümet konakları genellikle dikdörtgen plan tipli tasarlanmıştır. Ancak bununla birlikte, L plan tipli veya kare plan tipli örneklerle de karşılaşmaktadır. İki veya dört girişli tasarlanan, avlulu, ana giriş cephesinde çıkma bulunduran, sütünlü, merdivenlerle yükseltilmiş girişleri olan hükümet konakları bulunmaktadır. Cepheler genellikle görkemli olup dikkat çekmektedir. Üslup olarak bir karmaşa olmakla birlikte, eklektisizm, klasik üslup, Birinci Ulusal Mimarlık üslupları dikkat çekmektedir. Malzeme özelliklerine bakıldığında genellikle en eski hükümet konakları ahşap malzemeyle yapılmış olup yangınlarda kaybedilmiş yerlerine kâgir taş yapılar yapılmıştır. Merdivenler, genellikle giriş holünün karşısında tüm katlara erişilebilir şekilde tasarlanmıştır. Bazen iki karşılıklı çekirdek çözümü yapılmıştır. Bazı örneklerde ise bodrum kata erişim sonradan eklenen çekirdeklerde bulunmamaktadır.

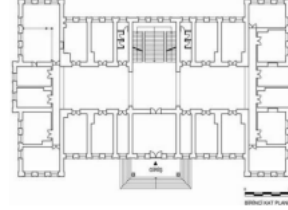
Hükümet konaklarına ilişkin başka bir durum da, dönem içerisinde yapılan diğer yapı türleri ile benzerlik göstermesi, plan kurgusu, cephe düzeni gibi açılardan aynı denilebilecek unsurlara sahip olmasıdır. Bu da dönemin mimari üretimi hakkında fikir edinmemizi sağlamaktadır. Bu

duruma örnek olarak Malatya'daki bir askerlik şubesi ile Bolu Hükümet Konağı planlarının benzerliği gösterilebilir (Doğan 2016, s. 92).

Geç Osmanlı döneminde hükümet konaklarında veya diğer kamu yapılarında planın 'oda' üzerinden tariflenmesi, birbirine benzer planlar ortaya koymakla beraber tasarım aşamasında veya kullanım sırasında farklı işlevli yapıların birbiri yerine kullanılması gibi dönüştürülmesine de yol açmıştır (Şenyurt 2017, s. 143).

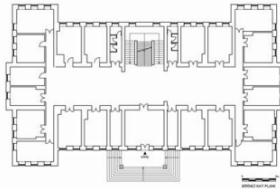
Şekil 2:Malatya Battalgazi Askerlik Şubesi Planı, 1893
(Yılmaz 2018)

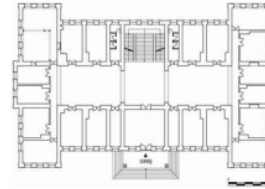
Şekil 3:Bolu Hükümet Konağı Planı, 1881
(Doğan 2016)

3.1. Plan Özellikleri:

Geç Osmanlı dönemi hükümet konaklarının planları dikdörtgen formdadır. Bunun yanında kareye yakın formda hükümet konakları da bulunmaktadır. Batılılaşma etkileriyle birlikte sofa yerine gelen koridor birimleri planların hepsinde karşımıza çıkmaktadır. Batılı bir terim olan koridor geleneksel Türk mimarisindeki sofanın yerini almıştır. Planlara bakıldığında avlulu plan tipleri de olduğu görülmektedir. Çekirdekler genellikle çift kollu çözülmüştür. Girişler genellikle merdivenlerle ulaşılan yükseltilmiş girişler olmakla birlikte zemin kotundan girilen örneklerle de karşılaşmaktadır. Yükseltilmiş girişlerde anıtsal bir giriş oluşturma amacı olduğu düşünülebilir. Hükümet konaklarının plan şemaları da pek çok örnekte benzerlik göstermektedir. Bu duruma Kastamonu Hükümet Konağı ile Bolu Hükümet Konağı planları örnek gösterilebilir (Şekil 4,5).

Şekil 4: Kastamonu Hükümet Konağı Planı, 1901
(Topçubaşı 2009)

Şekil 5: Bolu Hükümet Konağı Planı, 1881
(Topçubaşı 2009)

3.2. Cephe Özellikleri:

Geç Osmanlı Döneminde yapılmış olan hükümet konaklarında cepheler genellikle gösterişli olup dikkat çekmektedir. Ana giriş cephelerine bakıldığında; çıkma bulunduran, sütunlu, merdivenlerle yükseltilmiş girişleri olan hükümet konakları bulunmaktadır. Üslup olarak bir karmaşa olmakla birlikte, ampir üslup, eklektisizm, klasik üslup, Birinci Ulusal Mimarlık üslupları dikkat çekmektedir.

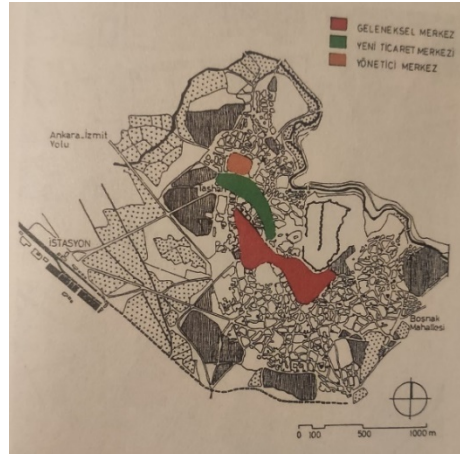
3.3. Malzeme Özellikleri:

Tanzimat sonrasında ortaya çıkan yapı türlerinden olan hükümet konaklarının ilk örneklerine bakıldığında ekonomik durumla ilişkili olarak farklı yapıların hükümet konağı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanındaki ilk örneklerde ahşap malzeme yine ekonomik açıdan sık tercih edilmiştir. Bu malzeme ile inşa edilen hükümet konakları genellikle yangınlarla yok olmuştur ve yerlerine kâgir taş hükümet konakları yapılmıştır.

3.4. Hükümet Konaklarının Kent Ölçeğinde İncelenmesi

Tanzimat dönemiyle birlikte merkezîyetçi anlayış benimsenmiş ve bunun sonucu olarak kentlerde idari merkezler oluşturulmuştur. Batılılaşma sürecinin öncesine bakıldığında idari merkez ya da hükümet meydanı gibi kavramların karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle bahsi geçen dönemler Osmanlı kent dokusunda bir kırılma ve/veya dönüşüm dönemi olarak düşünülebilir (Şekil 6).

Bu dönüşümü anlamak adına Klasik Osmanlı kent dokusu ile Geç Osmanlı dönemi kent dokusunu karşılaştırmak anlamlı olacaktır. Klasik Osmanlı'da kent; çarşılar ve dini yapıların oluşturduğu bir merkeze sahipti. Çoğunlukla çıkmaz ve dar sokakların oluşturduğu konut dokusu bulundurmaktaydı. Geç Osmanlı döneminde ise, yönetici merkez oluşmuş, hükümet meydanı denilen alan etrafındaki yapı grupları ile yeni bir kent içi alan ve yeni bir merkez tarifi ortaya çıkmıştır.

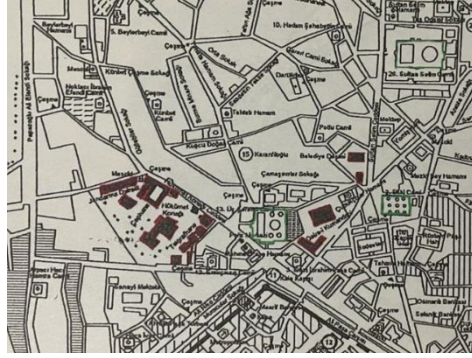
Şekil 6: Ankara'nın Yeni Ticaret Merkezinin Yönetici Merkez ve Çarşı ile İlişisini İfade Eden Harita, (Avcı 2017) s.297)

Hükümet konaklarının bu merkezlerde önemli olduğu bilinmektedir. Etrafında sık sık hapisane, posta telgraf binası, askeri binalar şekillenir (Şekil 7,8,9). Bazı hükümet konaklarının hemen yakınında millet bahçesi olduğu bilinir ve bu bahçeler halk tarafından kullanıldığı düşünüldüğünde kamusal alanın şimdiki anlamını tam karşılamamakla birlikte dönem içerisindeki bir tarifini oluşturmaktadır (Şekil 7).

Örneğin, İzmir Hükümet Konağı'nın Vali Halit Rifat Paşa tarafından düzenlenen bahçesinin halka açık kullanıldığı bilinmektedir. 1871 yılında yapılan İzmir Hükümet Konağı hakkında 1881 yılındaki vilayet salnamesinde "şehrin en yüce binası ve en büyük ziyetî" olarak söz edilmiştir. Konağın bahçesine İzmirlilerin "Hükümet Parkı" dediği bilinmektedir (Yetkin 2012). Halkın bu bahçeyi kullanması ve kendi dilinde isimlendirerek sahiplenmesi, bunun kamusal alan tarifine karşılık gelen bir durum olduğunu ve kentin fiziksel/sosyal dönüşümünü göstermektedir.

Şekil 7. İzmir Hükümet Konağı (Avcı 2017)

Şekil 8. Edirne Kent Planı Kamu Binaları (Avcı 2017)

Şekil 9. Bursa Hükümet Konağı (Avcı 2017)

Hükümet konaklarının kent içinde kullanımına bir başka örnek olarak şikayet gibi nedenlerle hükümet konaklarına yapılan ziyaretler verilebilir. Osmanlı arşiv belgelerinde Muğla Hükümet Konağı örneğinde halkın merkezin değiştirilmesine itiraz için hükümet konağına gittikleri görülmektedir (Gurulkan ve Kirişçioğlu 2011, s. 278).

Hükümet konaklarının varlığının ve iyi durumda olmasının, kentin kullanıcısı olan halk için önemli olduğu bilinmektedir. Halkın hükümet konaklarının yapım masraflarını karşıladıkları pek çok örnek olması da bu önemin bir kanıtı niteliğinde düşünülebilir.

Bu duruma örnek olabilecek durumlardan biri olarak, Bilecik Hükümet Konağı tamiratının masraflarının büyük ölçüde yardım ile yapılması ile ilgili padişah emrinin bulunduğu bir belge gösterilebilir (Sarıay ve Özcan 2012, s. 134).

4. Türkiye'nin Yedi Bölgesinden Yedi Osmanlı Dönemi Hükümet Konağının Mimari Unsurlarının İncelenmesi

Bu bölümde ele alınan yapılar zaman aralığı olarak Geç Osmanlı döneminde inşa edilen hükümet konaklarıdır. Kentlerde geçici sürelerle kiralanmış yapılar veya ilk olarak ahşap yapılmış olan hükümet konaklarına burada detaylı olarak değinilmemiştir. Onun yerine daha uzun süre hizmet vermiş, işlev olarak hükümet konağı olarak yapılmış, kâgir ve belgelerine ulaşılabilen hükümet konakları incelenmiştir. Her biri için farklı çalışmalardan bilgiler derlenmiştir. Bazıları için daha detaylı çalışmalar olmakla birlikte bu çalışma kapsamında genel hatlarıyla ele alınarak her biri hakkında kısaca bilgi sahibi olmak, kataloglamak ve bu bilgilerden de hareketle bir sonuca ulaşmak hedeflenmiştir. Türkiye'nin yedi bölgesinden yedi ayrı hükümet konağı ele alınarak da hükümet konaklarının yapımında ve kullanımında yerin etkisi analiz edilmiştir. Hükümet konakları yapım tarihlerine göre kronolojik sıralanmıştır.

4.1. Bursa Hükümet Konağı

Yapım tarihi tam olarak bilinmeyen, hükümet konağı olarak kullanılan iki yapı Osmanlı'nın ilk hükümet konağı örnekleri olarak sayılabilir. Tanzimat öncesi Bursa'da idareciler, kiralık bazı konakları hem idari hem de ikamet için kullanmışlardır. Geçici sürelerle farklı yapılar bu işlev için kullanıldıktan sonra Hamidiye Caddesi üzerinde kâgir olarak inşa edilen iki binanın kullanıldığı bilinmektedir. Reşit Mümtaz Paşa tarafından yaptırılan bu yapılar, 1920'lere kadar kullanılmıştır. Birbirinin aynısı olan iki yapı zemin katta birleşmektedir. Kat yüksekliği fazladır bununla bağlantılı olarak pencereler de yüksek boyutlu tasarlanmıştır. Bezemeler ve süslemelerin olduğu yapılarıdır.

Ön cephesinin en üst katında balkon bulunmaktadır. Balkon korkulukları saçak üstünde de tekrar edilmiştir (Şekil 10,11) (Bilmiş 2021, s. 1-5). Avcı'ya göre konak 1863-1875 yılları arasında yapılmıştır (Avcı 2017, s. 69-71).

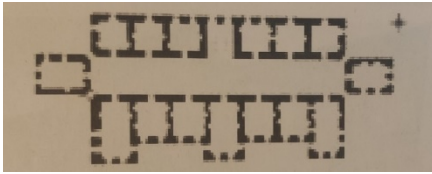
Şekil 10. Bursa Hükümet Konağı Planı
(Avcı 2017)

Şekil 11. Bursa Hükümet Konağı
(Avcı 2017)

4.2. Mardin Hükümet Konağı

Eski şehir olarak adlandırılan bölgede yer alan Mardin hükümet konağı, 1877 yılında yapılmıştır. Eğimli araziden dolayı yapının güney cephesi dört katlı diğer cepheleri üç katlıdır. Yapının en alt katının hapisane olarak kullanıldığı bilinmektedir. Yapının diğer hükümet konaklarından farklı olarak yerel unsurları barındırdığı söylenebilir. Bu anlamda yapıda kullanılan taşın Mardin taşı olduğu bilinmektedir. Yapı kendisi ve çevresiyle diğer örneklerde de görülebileceği gibi hükümet meydanı tanımlamaktadır. Bir koridora bağlanan odaların oluşturduğu plan kurgusuna sahiptir. Yapıda üç giriş bulunmaktadır. Bugünkü giriş kuzey cephesinde bulunmaktadır ve giriş Mardin'in eğimli dokusunun sonucu olarak ikinci kattan köprü ile sağlanmaktadır. Güney cephesindeki köşelerde ve giriş kısmında çıkmaları vardır. Mardin hükümet konağında süsleme elemanları bulunmamaktadır (Şekil 12,13) (Baydaş 2007, s. 137-142).

Şekil 12. Mardin Hükümet Konağı Planı
(Baydaş 2007)

Şekil 13. Mardin Hükümet Konağı
(Baydaş 2007)

4.3. Erzincan Hükümet Konağı

Yapım tarihi hükümet konağında yapılan bir keşif çalışmasına ait bir belgede 1887 yılı olarak belirtilmiştir. Erzincan'da uzun süre yetersiz ve geçici yerlerin hükümet konağı olarak kullanılması ciddi sorunlar yaratmış ve rahatsızlık vermiştir. Hükümet konağının yapım masraflarının bir kısmının halk tarafından karşılandığı bilinmektedir. Krokisi bulunan hükümet konağının planına ulaşamamıştır. Yapının orta bölümünde bulunan çıkma girişte dört sütunla desteklenmektedir. İki katlı olduğu görülen hükümet konağının fotoğrafından simetrik bir cephe düzenine sahip olduğu okunmaktadır. Sade düzenlenmiş cephede pencerelerin çıkma bölümünde farklılaştığı, kemerli olduğu görülmektedir (Şekil 14,15) (Şenyurt 2020, s. 27-30).

Kaynak: (Akansel, 1999: 65).

Şekil 14. Erzincan Hükümet Konağı Krokisi
(Şenyurt 2020)

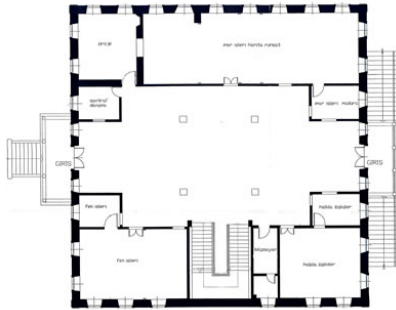

Kaynak: (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Fig. No: 90505-0003).

Şekil 15. Erzincan Hükümet Konağı
(Şenyurt 2020)

4.4. Muğla Hükümet Konağı

Muğla, Osmanlı döneminde, Aydın'a bağlı dört sancaktan biri olan Menteşe'ye bağlı mutasarrıflık olarak idare edilmiştir. Bu nedenle, 19. yüzyılın sonuna kadar kentte hiçbir kamu binası yer almamıştır. Bu döneme kadar kentte idareden sorumlu kadı, mutasarrıf ve müftü işlerini genellikle kendi konaklarında görmüşlerdir. Kadı ve müftünün yetkili kılındığı şer-i mahkemeler haricinde tüm diğer işler ihtisaslaşmanın başlaması sonucu Vilayet Nizannamesi'nin gerektirdiği şekilde yeni oluşturulan devlet dairelerinde görülmeye başlamıştır. Muğla'nın modern idari merkezi olan Konakaltı meydanında 1889 yılında inşa edilmiştir. Meydanın ortasında bir şadırvan bulunmakta ve kamusallığın hedeflendiği düşünülmektedir. Kare planlıdır. Binanın bir tarafında çözülmüş olan çift kollu merdiven ile tüm katlara erişim sağlanmaktadır. Orta hol etrafında odalar yerleşmiştir. Cephesine bakıldığında girişteki çıkımlar sütunlar ile desteklenmiştir, Girişin üzerinde üçgen alınlık görülmektedir. Pencereler dikdörtgen eşit boyutlu ve sade düzenlenmiştir (Şekil 16,17) (Koca 2016).

Şekil 16. Muğla Hükümet Konağı Planı
(Koca 2016)

Şekil 17. Muğla Hükümet Konağı
(Koca 2016)

4.5. Ankara Hükümet Konağı

1892 yılında inşasına başlanan hükümet konağından önce Ankara'da idari işler için kullanılan başka binalar bulunmaktaydı. Merkezi sistemin başlamasıyla birlikte kiralanılan bir binada hizmet veren mutasarrıflar daha sonraları Abdi Paşa Konağı olarak bilinen konağın satın alınmasıyla burada idari işlere devam etmişlerdir. 1892 yılına gelindiğinde kullanılan hükümet konağının çok yıprandığı bildirilmiş ve yeni bir hükümet konağı inşası gerekmiştir. İnşa edilecek olan bu hükümet konağının yeri büyük bir tartışma konusu olmuştur. 400 kişilik bir grubun hükümet konağının yeri için önerdikleri yere halk karşı çıkmış, belediyenin yakınında bir yere yapılmasını uygun

görmüştür. İnşa edilen hükümet konağının etrafındaki kamu yapılarının oluşturduğu doku 1824'lerden başlayarak 20. yüzyıla kadar devam etmiştir. İki katlı kırk odalı olduğu bilinen hükümet konağının inşasında Bedros Kalfa'nın çalıştığı düşünülmektedir (Uçaryiğit 2017, s. 57-64). Üst katında çıkmaları bulunan, giriş bölümü yine çıkmayla belirginleşmiş, pencere formlarıyla pek çok hükümet konağından ayrılan bir yapı olan Ankara Hükümet konağı bezemelerden ve süslemelerden uzak dönemin konak yapısına benzeyen bir yapı olarak tanımlanabilir (Şekil 18,19).

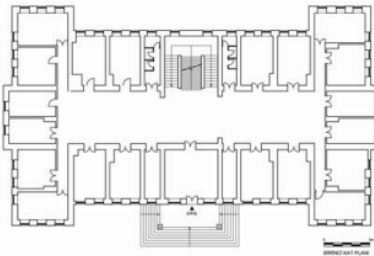
Şekil 18. Ankara Hükümet Konağı Planı
(Avcı 2017)

Şekil 19. Ankara Hükümet Konağı
(Avcı 2017)

4.6. Kastamonu Hükümet Konağı

Kastamonu'daki ilk hükümet konağının 1833 yılında ahşap olarak yapıldığı bilinmektedir. Yapıda pek çok onarım yapıldığı bunların yıllık bütçeyle yaptırılan onarımlar olduğu ve hazinenin yetersizliğinden dolayı yapılamayanlarının da olduğu bilinmektedir. 1901 yılında Vedat Tek'in projesiyle yeniden hükümet konağı yapılmıştır. Yapı günümüzde hala aynı işlevde kullanılmaktadır. Karşısında Askerlik dairesi yer almaktadır. Yine yakınında Askeri depo ve hapisane yapıları bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı, simetrik bir yapıdır. Ortasında bir koridor bulunmakta ve odanın dört tarafında odalar yer almaktadır. Giriş yükseltilmiş olup, girişin karşısında çekirdek konumlandırılmıştır. Tüm katlara erişim bu çekirdekten sağlanmaktadır. Çekirdeğin iki tarafında tuvalet çözümleri bulunmaktadır. Yapının dört köşesinde, giriş kısmında ve kısa cephelerinde çıkmalar görülür. Osmanlı eklektikliğine örnektir. Girişine bir merdivenle ulaşılmaktadır. Giriş kısmındaki çıkma iki büyük sütunla desteklenmektedir. Birinci katta ise çıkma balkon olarak kullanılmayıp kapatılmıştır. Pencere biçimleri katlarda ve kat içerisinde birbirinden farklılaşmaktadır. Kırmızı çatılıdır (Şekil 20,21) (Topçubaşı 2009, s. 160-163).

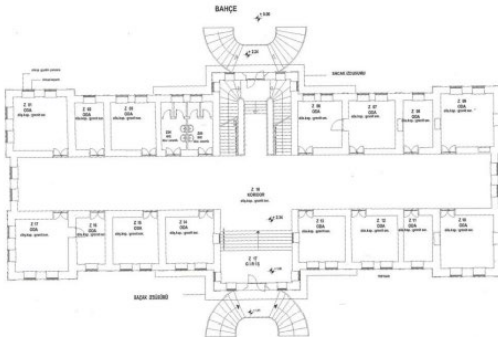
Şekil 20. Kastamonu Hükümet Konağı Planı
(Topçubaşı 2009)

Şekil 21. Kastamonu Hükümet Konağı
(Topçubaşı 2009)

4.7. Adana Hükümet Konağı

Adana Hükümet Konağı 1899-1901 yılları arasında günümüz Seyhan İlçe'sinde yaptırılmıştır. İnşası için; idadi mektep, telgrafhane, belediye binası gibi kamu yapılarının bulunduğu bir alan seçilmiştir. Hükümet konağının hemen yanına günümüze ulaşmamış olan Vali Konağı yaptırıldığı bilinmektedir. Vali konağından hükümet konağına köprü ile ulaşılmaktadır. Hükümet Konağı'nın plan özelliklerine bakıldığında simetrik, dikdörtgen planlı olup, bir koridor etrafında odaların yerleştiği görülmektedir. Giriş holünde yedi basamakla zemin kata ulaşıp karşısında tüm katlara erişimi sağlayan iki taraflı tek kollu merdiven bulunmaktadır. Bu çekirdek çözümü giriş cephesindeki merdivenlerin aynı dilde tekrarlanması olarak okunabilir. Bodrum kata erişim girişin karşısındaki tek kollu merdivenlerden biri ile sağlanmaktadır. Planda giriş hollerinin ve yapının tüm köşelerinin çıkma yapmış olduğu görülmektedir. Tuvalet, girişin karşısındaki çekirdeğin yanında konumlandırılmıştır. Yapının cephe özelliklerine bakıldığında, doğu ve batı taraflarında iki girişi bulunmaktadır. Girişler iki taraflı yarım daire merdivenler ile sağlanmaktadır. Yapının ilk haline bakıldığında, girişin olduğu bölüm diğer taraflardan daha yüksek yapılmış ve böylelikle giriş vurgulanmıştır. Giriş bölümlerinde ve köşelerdeki çıkmalar cephede de okunmakla birlikte ana giriş olan doğu cephesinin üçüncü katında yarım daire şeklinde bir balkon bulunmaktadır. Pencere büyüklükleri girişin olduğu bölümde farklılaşarak daha büyük olarak yapılmıştır. Pencere söveleri biçimsel olarak her yerde aynı yapılmıştır (Şekil 22,23) (İspaha 2019, s. 72-74), (Umar 2017, s. 42-43).

Şekil 22. Adana Hükümet Konağı Planı
(İspaha 2019)

Şekil 23. Adana Hükümet Konağı ve Vali Konağı
(İspaha 2019)

5. Sonuç ve Değerlendirme

Tanzimat öncesi Osmanlı dönemine bakıldığında kentin idaresinin ve yönetim işlerinin Osmanlı'nın geç dönemlerinden ayrıştığı görülmektedir. Tanzimat öncesinde yönetim için görevlendirilen kadılar kentlerde geçici olarak kiralanmış konaklarda çalışırlar ve sonra görev yerlerinden ayrılırlardı. Tanzimatla ve dönemin tüm diğer dinamikleriyle birlikte değişen yönetim anlayışının bir sonucu olarak yönetim işleri için ilk kez bir yapı yapma ihtiyacı olmuştur. Yeni yapıların da oluşturdukları bir kent içi alan ve yeni bir kentsel doku meydana gelmiştir. Hükümet konakları ile ilgili bu araştırmanın çıkarımlarından olan hükümet konaklarının ve kamu yapılarının kentlerdeki dönüşümü tariflemeleri, dönemin yönetsel anlayışındaki değişimin kent mekanını direkt olarak dönüştürmesi, bu dönüşüm sayesinde kamusal alan tarifinin ortaya çıkması önemli görülmekte ve hükümet konakları gibi bir yapı grubuna dönemin bakış açısını anlayarak kent ölçeğinden ve yapı ölçeğinden bakılmaktadır.

1913 yılında “Teşkilât-ı Hâzıra-ı Mülkiyeyi Hâvi Cetvel” yayınlanmıştır. Bu cetvele göre 1913 yılındaki vilayet ve sancak bölünmeleri, 1864 yılındaki Vilayet Salnamesi ile aynı kalmıştır. Bu dönemlerde Osmanlı’da 24 Vilayet; bu vilayetlere bağlı 76, müstakil 21 olmak üzere 97 sancak bulunmaktadır. Bunlardan 15 vilayet, 60 sancak ise bugünkü Türkiye coğrafyasının kapsadığı alandadır (Torun 2017, s. 90-106).

Bu çalışmada tarihi ve coğrafi kapsamın daraltılmasıyla birlikte kıyaslanabilir ve detaylı incelenebilir bilgileri bulunan yedi hükümet konağı ayrı ayrı incelenmiştir. Oluşturulan tabloda kısa bilgileri toparlanan bu konakların yapım yılları 1863-1901 yıllarına denk düşmektedir. Çalışmada kendi dönemlerinde Anadolu’da bulunan 15 vilayetten 4’ünde; 60 sancaktan ise 3’ünde yer alan hükümet konakları ele alınmıştır. Çalışma sonunda oluşturulan bir tablo ile birtakım özellikler veriye dökülmesi adına sıralanmıştır (Tablo 1).

Tabloda görülebileceği gibi ele alınan 7 hükümet konağından 4’ü vilayet merkezindedir. Vilayet merkezleri sancak merkezlerine göre daha büyük olduğu için ve daha fazla önem teşkil ettiği için burada yapılan kamu yapıları ve dolayısıyla hükümet konakları hem daha erken tarihli hem de daha büyük ve dikkat çekici yapılar olmuştur.

Tanzimat’ın ilanından (1839) sonra değişen yönetim anlayışının getirileriyle hükümet konakları ihtiyacı doğmuştur. Bu çalışmada ele alınan hükümet konaklarının tarih aralığı 1863-1901 olmakla birlikte bu konakların yerlerinde daha eski tarihli genellikle belgelerine ulaşılamayan ancak varlığı bilinen hükümet konakları bulunmaktadır.

Malzeme özellikleri bakımından tabloda görüleceği gibi yedi hükümet konağı da taş malzeme ile yapılmıştır. Çoğu hükümet konağının yerinde ahşap ve yangında kaybedilen daha eski hükümet konakları olmuştur. Bunlardan bir tanesi daha uzun süre ayakta kalabilmiş ve belgelenmiştir. Dönem özellikleri bakımından ahşap yapı malzemesinin yaygın olmakla birlikte uzun ömürlü olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Plan tipi olarak ele alınan hükümet konaklarından 5 tanesi dikdörtgen, 1 tanesi kare plan tipine sahiptir. Buna göre, dikdörtgen plan tipinin oldukça yaygın kullanıldığı ancak boyutlarının, oda düzenlemelerinin yine kendi içerisinde değişebildiği görülmektedir. Dikdörtgen plan tipine alternatif olarak kare, avlulu, L ve U gibi diğer formların olduğu söylenebilir.

Giriş bölümlerine bakıldığında 6 hükümet konağının çıkmalı olduğu görülmektedir. Çıkma ile belirginleştirilen girişlere dönem kamu yapılarında çok sık rastlanmaktadır. Girişteki çıkmalar, sütunlarla desteklenmiş, üstlerinde bazen balkon olarak kalan bazen kapatılıp plana dahil edilen alanlarla tamamlanmıştır. Çoğunlukla giriş bölümlerinde çatı hizasında dönemsel bir özellik olarak tuğra bulunmaktadır.

Hükümet konaklarının hemen hemen hepsi kırma çatılı olarak tasarlanmıştır ve pencere düzenleri çoğunlukla simetrik yerleştirilmiştir. Hükümet konaklarında bulunan çekirdek çözümlerinde ise tam anlamıyla bir dil birliğinden bahsedilemez. Çift kollu, üç kollu merdivenler girişin karşısında veya yan taraflarda konumlandırılmıştır. Bazen bir bazen iki çekirdek çözümü ile karşılaşılmaktadır.

Ele alınan hükümet konaklarından iki tanesinin kent içerisinde diğer kamu yapıları ile birlikte veya onların yakınında olduğu görülmektedir. Çoğunlukla kamu yapılarının oluşturduğu yeni bir merkez tariflenmiştir. Bazı örneklerde kamu yapıları etrafı kapatılarak ayrı bir alan olarak kentte bulunurken bazı örneklerde hükümet konakları önünde veya yakınında halka açık bahçeler tasarlanmış ve kamu yapıları kentle ilişkiyi bu şekilde kurmuştur. Hükümet konaklarının ve kamu yapılarının kentlerde nereye yapılacağı hem kentin kullanıcıları hem de yöneticiler için önemli olmuştur. Ankara Hükümet Konağı’nın yeri hakkında halkın itirazları buna örnek gösterilebilir. Hükümet meydanlarının kentin büyüyeceği taraf olarak görülen yerlere planlandığı düşünülebilir.

Ele alınan konaklardan dördünün yapımından önce farklı kiralık yerlerde hükümet konağı işlevinin sürdürüldüğü bilinmektedir. Sekiz tanesinin yerinde daha önce farklı hükümet konaklarının olduğu bunlardan iki tanesinin yangında diğerlerinin de farklı sebeplerle harap olduğu yerlerine yeni konaklar yapıldığı bilinmektedir. Üç tanesi çeşitli onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır, bunlardan biri farklı işlev için kullanılmaktadır.

İncelenen hükümet konakları arasında Mardin Hükümet Konağı'nın yerel malzeme kullanımından kaynaklanan ve topografyaya uyum sağlayarak yerleşmiş olmasından kaynaklanan farklı görünümü, Ankara Hükümet Konağı'nın yapımında yer seçiminin halk için önem teşkil etmiş olması, Erzincan Hükümet Konağı'nda yapım masraflarının halk tarafından karşılanmış olması, Muğla Hükümet Konağı'nda yeni bir idari merkez hedefi ile hükümet meydanı oluşturulmuş olması gibi çıkarımlardan hareketle plan tiplerindeki koridor-oda biçimlenmesi gibi bir ortaklığın dönemin pek çok temel sebebi olabileceği ancak yerin özelliklerine göre dönemin birbirinden farklı yapılar ortaya koyduğu sonucuna varılmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın geç dönemlerine ilişkin tüm kamu yapıları için ve ayrıca hükümet konakları için de elbette dönemin yapım teknolojisi, eşzamanlılık, hızlıca yapılma isteği gibi faktörler benzerlikler ortaya koymuştur. Ancak bu çalışma sonucunda farklı yerlerde yapılan hükümet konaklarının pek çok sebepten kaynaklı farklı form ve hikayeleri olduğu da görülmektedir. Yani tüm coğrafyada uygulanabilmiş bir tip projenin varlığından söz edilemez. Oluşturulan tabloda belli başlı özellikler sıralanarak bu ayırım sayısal birtakım verilerle gösterilmiştir. Bir dönemi anlamak için o dönemin mimarlık üretiminde önemli yeri olan bir yapı türünden yola çıkılan bu çalışmada, dönemin karmaşıklığının yapma biçimine etkisi görülmüştür. Tanzimat sonrası batılılaşma etkilerinin Anadolu coğrafyasında bir yönetici merkez algısı, yönetimin hemen her yerde kendini temsil etme isteği ve bunu yapılar üzerinden gerçekleştirmesi de bu çalışmanın sonuçlarından biri olmuştur. Çalışmanın Cumhuriyet sonrası hükümet konaklarının araştırmalarında da bir altlık olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 1: Ele Alınan Hükümet Konaklarının Bazı Özelliklerini İfade Eden Tablo (Hazırlayan: Hacer Nur Türkmen)

	Vilayet/ Sancak	Yapım Yılı	Plan Tipi	Malzeme	Giriş	Kentteki Konumu	Önceki/ Güncel Durumu
Adana Hükümet Konağı	Vilayet	1901	Dikdörtgen	Taş	-	Kent içerisinde/ hükümet meydanında	Farklı yapılar/ -
Ankara Hükümet Konağı	Vilayet	1892	Dikdörtgen	Taş	Çıkmalı	Belediye ve kamu yapıları ile birlikte	Farklı kiralık yerler/ -
Bursa Hükümet Konağı	Vilayet	1863- 1875	-	Taş	Çıkmalı/ Giriş üzeri balkon	-	Farklı kiralık yerler/ -
Erzincan Hükümet Konağı	Sancak	1887	Dikdörtgen	Taş	Çıkmalı	-	Farklı kiralık yerler/ -
Kastamonu Hükümet Konağı	Vilayet	1901	Dikdörtgen	Taş	Çıkmalı/ Yükseltilmiş, iki sütunlu	Askeri yapı ve hapishane yakınında	Farklı yapılar/ Kullanılıyor

Mardin Hükümet Konağı	Sancak	1887	Dikdörtgen	Mardin Taşı	Çıkmalı değil, Köprü ile erişim	-	-/ Farklı işlevde kullanılıyor
Muğla Hükümet Konağı	Sancak	1889	Kare	Taş	Çıkmalı/ Yükseltilmiş, dört sütunlu	Konakaltı meydanında	Farklı kiralık yerler Kullanılıyor

Teşekkür

Bu çalışma KOÜ MTF Yüksek Lisans Programı'nda yer alan Yüksek Lisans Atölye I dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu makalemin yayınlanabilir hale gelmesinde emeği geçen Prof. Dr. Oya Şenyurt, Doç. Dr. Mehtap Özbayraktar, Doç. Dr. Neslihan Türkmenoğlu Bayraktar, Doç. Dr. Mehmet Şener ve tez danışman hocam Doç. Dr. E. Yeşim Özgen Kösten'e teşekkürü borç bilirim.

Kaynaklar

Acun, Hakkı, *Anadolu Saat Kuleleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Avcı, Yasemin. *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2017.

Baydaş, Özden Gökhan. *Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2007.

Bilmiş, Hüseyin Gürsel. *Bursa Vali Konağı/Hükümet Konağı. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bursa'da Mimarlık Ortamı* içinde, Bursa: Nilüfer Belediyesi, 2021, s.77.

Bulut, Mustafa. *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.

Doğan, Cenk. *Tekirdağ Kent Merkezindeki Son Dönem Osmanlı Kamu Yapıları (XIX.-XX.YY)*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2016.

Ergül, Nihal. *Osmanlı Modernleşmesi ve II. Meşrutiyet Dönemi Batılılaşma Tartışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze, 2009.

Ertuğrul, Alidost. *XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2009.

Gurulkan, Kemal, ve Mehmet Kudret Kirişçioğlu. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Muğla*. Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

İspaha, Canan, *Adana'daki Kamu Yapıları*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2019.

Kantar, Gökmen, *Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler*, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2019: 369.

Karaarslan, Mehmet, *Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Bağlamında Yerel Yönetimlerin Özerkliği ve Denetimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi,. Ankara, 2007.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

Koca, Feray, *Muğla'da Osmanlıdan Cumhuriyete İdari Merkezin Sembolü: Hükümet Konakları*, *MİMARLIK*, 389, 2016.

Kolay, Emre, *Amasya'da Geç Dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapıları Hakkında Genel Bir Değerlendirme*, ResearchGate, 2016.

Mardin, Şerif. *Bütün Eserleri 9, Türk Modernleşmesi, Makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Metin, Nurcan Yazıcı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*. İstanbul: KİTABEVİ, 2019.

Metin, Nurcan Yazıcı. *Osmanlı Mimarlığında Bir Yönetim Binası Örneği: Canik/Samsun Hükümet Konağı. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Dönemi Osmanlı Araştırmaları*, 2014.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2011.

Özbek, Yıldırım, *Nurcan Yazıcı Metin, Devlet Kapısı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi*, Osmanlı Araştırmaları, 2020.

Özmen, Sema Tuba, *Osmanlı Devleti'nde Erk ve İdeolojinin Temsili Olarak Hükümet Konakları: Safranbolu Hükümet Konağı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük, 2021.

Sarınay, Yusuf, ve Azmi Özcan, *Osmanlı Belgelerinde Bilecik*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, 2012.

Şentürk, Nurgül, *Balıkesir Merkez İlçesindeki Kamu Yapıları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul, 2019.

Şenyurt, Oya, *Osmanlı Mimarisinin Temel İlkeleri*. İstanbul: Doğu Kitabevi Yayınları, 2017.

Şenyurt, Oya, *Görsel Belgeler Işığında Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Erzincan'da Mimarlık Faaliyetleri* Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2020.

Topçubaşı, Mine, *19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları* Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2009.

Torun, Sadık Fatih, *Son Dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı*, Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017: 89.

Uçaryiğit, Emre, *Osmanlı Kentlerinde Kamu Yapıları ve Kentsel Düzen: Bursa, Edirne, Ankara, Konya Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2017.

Umar, Nur, *19. Yüzyılda Adana Vilayeti'ndeki Kamu Yapıları*, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Yazıcı, Nurcan, *Trabzon Örneğinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konağı Binaları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2008: 953.

Yılmaz, Muzaffer, Malatya Askerlik Şubesi Binası. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018.

İnternet Kaynakları

Eski Hükümet Konağı (Adliye Binası) . Erişim tarihi: 03.10.2022

URL 1: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/kulturenvanteri/eski-hukumet-konagi-adliye-binası>.

Eski Hükümet Konağı, Erzurum Ansiklopedisi. Erişim tarihi: 03.10.2022

URL 2: <http://erzurumansiklopedi.com/eski-hukumet-konagi/>

Hükümet Konağı Tarihçesi. Erişim tarihi: 07.09.2022

URL 3: <http://www.edirne.gov.tr/hukumet-konagi-tarihcesi>.

İzmir Hükümet Konağı Restorasyon Projesi, YD Mimarlık. Erişim tarihi: 05.08.2022.

URL 4: <http://www.yd.com.tr/izmir-hukumet-konagi.html>.

Yetkin, Sabri, *İzmir Hükümet Konağı'nın Hikayesi*. 2012. Erişim tarihi: 05.08.2022

URL 5: <http://kemeralti-izmir.blogspot.com/2012/02/hukumet-konagi.html>.

Improving Natural Lighting Performance in Historical Education Venues: Ulugazi Primary School

Dilan ÖNER¹, Neslihan TÜRK MENOĞLU BAYRAKTAR²

Abstract

Natural lighting is an essential factor in the design of educational buildings, as it creates an environment that provides psychological satisfaction, increases motivation, encourages healthier conditions and saves energy. Using the same finishing materials in classrooms facing different directions and sizes in educational buildings causes natural lighting effects of different quantity and quality. This situation creates psychological, physiological and cognitive inequality among students. This negativity can be annihilated by changing facade elements, the ratio of the transparent surface and the materials. However, these applications should be made with minor interventions in the historic structure. Within the scope of this study, which aims to determine the current natural lighting performance of the classrooms in Ulugazi Primary School, a historic school building in Kocaeli, the scenarios are designed with approaches that will have the most negligible impact on the building identity.

In this context, with the Climatestudio analyzes were conducted for four classes with different characteristics. Visual comfort problems were determined with the Spatial Daylight Autonomy (sDA) that evaluate the illuminance level annually and with the Annual Sunlight Exposure (ASE) that reveal the glare probability, within the scope of Leed V4.1. Furthermore, scenarios were created with the choice of finishing materials and curtains with different optical properties for the interior wall surfaces and ceiling, which have lost their authentic value, based on the same metrics. Thus, it has been revealed to what extent the quantity, quality and distribution of natural lighting in classrooms have changed. According to the simulation results, it was determined that there were significant glare problems in two of the four classes, with ASE ranges ranging from 0% to 31.4%. Class B facing south and east, has the most significant glare potential. In addition, all classrooms spatially provide the sDA value. However, more illuminance levels are required in the back corners of the classrooms.

Keywords: Natural Lighting, Glare, Illuminance, Finishing Material

Tarihi Eğitim Mekanlarında Doğal Aydınlatma Performansının İyileştirilmesi: Ulugazi İlköğretim Okulu

Öz

Doğal aydınlatma, psikolojik olarak memnuniyet hissettiren ve motivasyon arttıran ortam yaratması, daha sağlıklı koşulları teşvik etmesi ve enerji tasarrufu sağlaması nedeniyle eğitim binalarının tasarımında önemli bir faktördür. Bunun yanı sıra görsel konforun öğrenme üzerindeki etkisi büyüktür. Eğitim binalarında farklı yönlere bakan ve farklı boyutlardaki sınıflarda aynı bitirme malzemelerinin kullanılması farklı nicelik ve nitelikte doğal aydınlatma etkilerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu durum da öğrenciler

¹ Arş. Gör., İlgili yazar/Corresponding author, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye, e-posta: dilanoner2@gmail.com

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye, e-posta: nturkmenoglu@kocaeli.edu.tr

arasında psikolojik, fizyolojik ve bilişsel olarak eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu olumsuzluk cepheye kurgulanacak elemanlar, saydam yüzey oranı ve malzemelerinin değişimi ile iyileştirilebilir. Ancak bu uygulamaların tarihi yapıda en az müdahale ile yapılması gerekmektedir. Kocaeli’nde tarihi bir okul binası olan Ulugazi İlköğretim Okulu’nda sınıfların mevcut doğal aydınlatma performansının tespit edilmesinin hedeflendiği bu çalışma kapsamında senaryolar bina kimliğine en az etkide bulunacak yaklaşımlarla kurgulanmıştır.

Bu bağlamda Rhinoceros 7 ile çalışan Climatestudio yazılımı ile farklı özelliklere sahip dört sınıfın Leed V4.1 kapsamında yıllık olarak aydınlık seviyesini değerlendiren sDA ve kamaşma olasılığını ortaya koyan ASE metrikleri üzerinden gerçekleştirilen analizler ile görsel konfor sorunları belirlenmiştir. Ardından aynı metrikler üzerinden özgün değerini kaybetmiş iç duvar yüzeyleri ve tavanda optik özellikleri farklı bitirme malzeme ve perde seçimleri ile kurgulanan senaryolar üzerinden sınıflardaki doğal aydınlatma nicelik, nitelik ve dağılımının ne ölçüde değiştiği ortaya konulmuştur. Simülasyon sonuçlarına göre Annual Sunlight Exposure (ASE) aralığı %0 ile %31,4 arasında değişen dört sınıfın ikisinde önemli ölçüde kamaşma sorunları olduğu belirlenmiştir. En fazla kamaşma potansiyeline sahip olan güney ve doğu yönlerine bakan B sınıfıdır. Bunun yanı sıra bütün sınıflar mekansal olarak Spatial Daylight Autonomy (sDA) değerini sağlamakla birlikte sınıfların arka köşelerinde yetersiz aydınlık düzeylerine rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Aydınlatma, Kamaşma, Aydınlık Düzeyi, Bitirme Malzemesi

1. Introduction

Fry (2008) emphasized the necessity of providing all the comfort parameters related to the human senses in the classrooms since the learning process occurs through hearing, seeing, and feeling by touching.

Studies show that providing indoor climatic, visual and acoustic quality is essential as it directly affects the performance and health of students in their learning processes (Lee et al., 2012, p. 243; Korsavi, Montazami and Mumovic, 2020, p. 12; Zhang, Ortiz and Bluysen, 2019, pp. 265-266). Significantly, during the primary stage of the learning process of seeing, the visual performance of the students varies depending on the size, forms, facade-transparent surface ratio, location, interior surface material optical properties, different brightness levels, distribution, and quality of classroom spaces (Heschong, 1999, pp. 7-29).

The appropriate level and quality of natural light with homogenous distribution depend on the characteristics of the solar rays acting on the space changing due to the sky conditions. Natural lighting is a primary method to be preferred in providing optimal interior visual comfort conditions to minimize energy consumption. Artificial lighting is used when natural and alternative natural lighting systems are insufficient. According to the report published by the International Energy Agency (IEA), artificial lighting is responsible for 14% of electricity consumption in the European Union (Economidou et al., 2011; URL-1). Therefore, using natural lighting is crucial for energy reduction and promoting environmental awareness (Phocas, Michael and Fokaidis, 2011, p. 937; Michael and Phocas, 2012, p.195).

The usage of daylight and artificial lighting systems are significant parameters to be addressed from the first stage of building design. However, there are many existing school buildings where the parameters such as building orientation, transparent surface organization, and interior surface material selection have not been considered appropriately during the design phase. In these buildings, strategies such as variation of window glasses and frames, interior surface materials, and integration of alternative natural and artificial

lighting systems may be implemented to provide visual comfort conditions and energy efficiency within threshold value ranges (Boafo et al., 2019, pp. 10-11). However, due to the necessity of performing the refurbishments to the historical buildings by limited methods with minimum impact on the authentic identity of the building, it also offers a determinate option of interventions for lighting requirements (Doukas and Bruce, 2017, pp. 78-79; Khodeir, Aly and Tarek, 2016, pp. 260-264). In addition, in line with the spatial requirements brought by the current developments in the field of education, inadequate conditions for lighting may occur even in historic school buildings that continue with their original function. Optimal visual comfort threshold values prescribed by current standards are also provided by minimal intervention.

In addition to external factors, the quality and quantity of light, which changes due to internal factors such as the location of the student in the classroom, the physical characteristics and optical properties of the interior surface materials, the type and amount of the indoor artificial lighting system, and the time intervals in which it is active, determine the visual comfort levels of the students in the classrooms. Frequently, every classroom is organized similarly with ignorance of the quantity and quality of daylight usage in schools that affects students' cognitive performance and psychological and physiological states. (BS 8206-2, 2008). Visually inadequate conditions hinder the right of all students to benefit from information equally in the classroom located at different orientations of school.

Leed V4.1 (Leadership in Energy and Environmental Design Version 4.1) credits daylight usage in schools with a range of 1-3 points. The main aim is the usage of daylight effectively with a minimum requirement of artificial lighting by considering students' circadian rhythms and visual connection with the outdoors. In order to achieve daylight compatibility, LEED v4.1 emphasizes the use of simulations for daylight studies and encourages the Annual Sunlight Exposure (ASE) and Spatial Daylight Autonomy (sDA) criteria. A balance between sDA and ASE is required for LEED v4.1 compliance. Leed V4. 1 provides directives for glare control by manual or automatic systems in places such as classrooms, used at regular intervals. The Annual Sunlight Exposure (ASE1000/250) helps examine the level of glare problem and identifies the potential for visual discomfort in interior workspaces. According to the directive, direct sunlight at illuminance levels of 1000 lux and above can occur with a maximum rate of 10% of the space area and for a maximum of 250 operating hours per year. The other measurement, Spatial Daylight Autonomy (sDA), corresponds to the time rate as %55, 300 lux illumination level of daylight recommended for the classrooms is met at the reference locations. An increase in the rate of time provides higher points. sDA calculations are based on annual, climate-based simulations of thousands of different sky conditions throughout the year.

A point-in-time simulation is a measurement that looks at specific light levels on a given day and time, using localized sky conditions to study lighting design and glare. It is recommended to be between 300 and 3000 lux. Daylight levels less than 100 lux are often insufficient for most tasks. 100–300 lux is adequate, although some tasks require artificial lighting. In most cases, 300–3000 lux is considered a desirable level of illuminance. Illuminance levels greater than 3000 lux are undesirable as they can cause visual and thermal discomfort (URL-2; URL-3).

Zomorodian and Tahsildoost (2019, p. 679) evaluated daylight performance and visual comfort by a longitudinal subjective survey with 842 total responses and simulation-based metrics in four classrooms in two LEED™ silver certified buildings during a year. The results of the survey were reviewed by the results of Spatial Daylight Autonomy (sDA300/ 50% and Useful Daylight Illuminance (UDI300-3000/50%) metrics. The study indicated a robust

correlation between students' perceptions and the calculated climate-based daylight metrics.

Lo Verso, Giuliani and Caffaro (2021, pp. 15-16) investigated the daylight quantity and quality in different Italian universities with the ad-hoc survey administered to students to find out how they perceived daylight conditions in their classroom. They carried out numerical simulations on different types of daylight metrics consisting of average and spatial daylight factor, daylight autonomy, continuous daylight autonomy, spatial daylight autonomy, annual sunlight exposure, and annual light exposure. Additionally, the study considered circadian metrics EML calculated only for the specific time steps when the survey was filled (point-in-time analyses), during both the spring and the fall/winter sessions. The comparison of the results of daylight metrics presented that the highest correlation was obtained with the average daylight factor DF_m and the Annual Lighting Exposure ALE. In addition, Samiou, Doulos, and Zerefos (2022, pp. 1-2) aimed to identify daylighting design approaches that, given the climatic data for Greece, may maximize the visual environment in preschool classrooms. The study also evaluates climate-based daylight modeling metrics as an assessment tool throughout the daylighting design process. However, neither study looked at the effect of finishing materials on natural lighting.

In this study, visual comfort conditions of 4 classrooms on different orientations in Ulugazi elementary school in İzmit-Turkey is compared by the “Annual Sunlight Exposure”, “Spatial Daylight Autonomy” and “Point-in-Time” measures in the context of Leed V4.1. Furthermore, the study aims to improve interior visual comfort above a certain threshold level for each class with minimal intervention to the historic building by choosing interior shading elements and materials with different optical characteristics for ceilings, walls, and furniture.

2. Method

The study investigates the variation of daylight effects in different classrooms with proposed daylight control strategies with a simulation process with Rhinoceros 7 (URL-4) and ClimateStudio for the historical Ulugazi primary school building in Kocaeli. This newly developed add-on is built on EnergyPlus and uses a new "Radiance" based path-tracking technology. It is a fast, advanced environmental performance analysis tool. Kocaeli IWEC climate data is used for the simulations. ClimateStudio calculates sDA, using dynamic shading and the latest LM-83 standards. The explanation of the case and the simulation assumptions are below (URL-5).

2.1. School building and classrooms

Ulugazi Primary School, located in Kocaeli-İzmit, was built in 1932 and continues to be used as a school today. It has three floors consisting basement, ground floor, and first floor. Figure 1 shows the classrooms on the ground floor, evaluated within the scope of this study. The building is modeled based on building survey drawings. Table 1 presents the spatial characteristics of the classes. The simulation process considers the effect of both the shadow effects of neighbor buildings and trees around the school.

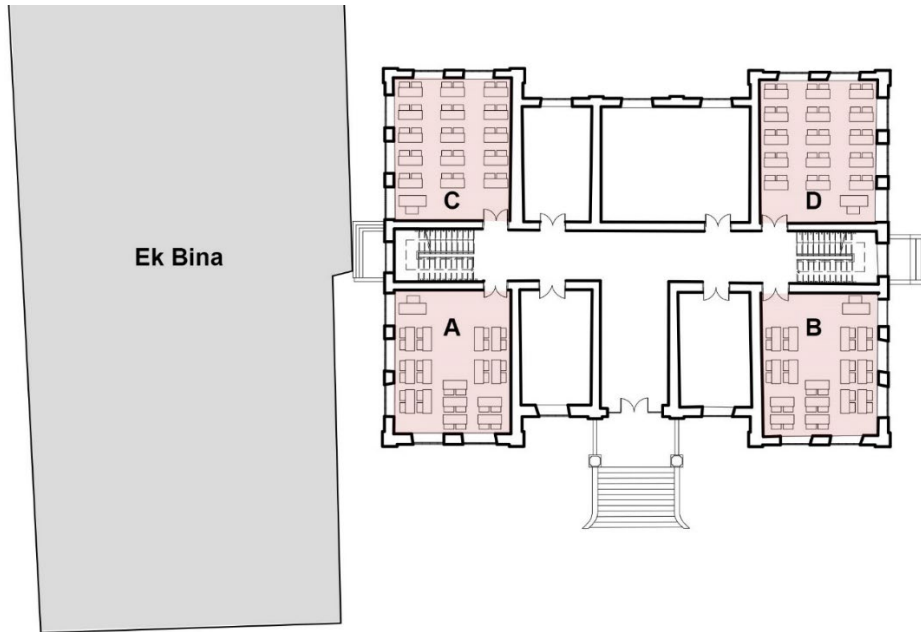

Figure1. Ground floor (Abusamhadana and Türkmenoğlu, 2018, p. 193).

Table 1. Spatial characteristics of the classrooms

Classroom	Dimension (m)	Window area (m ²)	Facade Orientation
A	7,9*6,4*3.81	2.57*1.70*5	South
B	7,8*6,5*3.81	2.57*1.70*5	South
C	7,8*6,5*3.81	2.57*1.70*5	North
D	7,9*6,5*.3.81	2.57*1.70*5	North

2.2. Simulation parameters

Weather data is obtained by TUR_KC_Cengiz-Topel.AP.172005_TMYx.2007-2021 file (URL-6). Table 2 presents the daylight simulation parameters that remained the same during all simulations. The "Point-in-time" metric is calculated for specific hours of 9:30, 12:30, and 15:30 for the 15th day of October, January, and March, which represents the typical day of each for the fall, winter, and spring months. The study does not comprise the summer months as the education period does not proceed.

TS EN-12464 (2013) standard gives specific measurements of the grid system as a basis for the simulation process. According to the standard and simulation time, the distance among the grids is determined as 0.6 m. The height of the grid is 0.8 due to the sitting elevation on the desk.

Table 2. Daylight simulation parameters

Parameter	Description
-----------	-------------

Imported Weather Data File	TUR_KC_Cengiz- Topel.AP.172005_TMYx.2007-2021
Radiance parameters (ambient bounces, ambient samples)	6, 6400
Sensor grid height	0,8 m

2.3. Simulation scenarios

Due to the historical building status, the intervention points to the space are limited, so the interior features are discussed only on specific parameters.

There is a reflection of 50% for office furniture, 80% for ceilings, 50% for walls, and 20% for floors on interior surfaces in the existing classrooms (Table 3-table 4). Interior finishing materials from the ClimateStudio database are used for the simulations. The reflectance ratios of the interior wall surfaces are determined due to the intervals recommended in the standard TS EN 12464-1 "Light and lighting - Illumination of workplaces - Part 1: Indoor working areas". The list of scenarios is in Table 5.

Table 3. Material properties of reference condition.

Parameter	Material Properties		
Wall	Beige wall Reflectance Specular Diffuse		%52,14 %0,72 %51,41
Ceiling	White Painted Room Ceiling Reflectance Specular Diffuse		%82,2 %0,44 %81,76
Furniture	Wood Laminate Reflectance Specular Diffuse		%50,92 %1,41 %49,52

Table 4. Features that remain the same for both reference condition and scenarios

Parameter	Material Properties	
Exterior Floor	Red Exterior Floor Tiles Reflectance Specular Diffuse	%28,62 %0,12 %28,50
Vegetation	Green Leaf Tree Reflectance	%11,32

	Specular Diffuse	%0,21 %11,11
Interior Floor	Dark Grey Reflectance Specular Diffuse	%20,06 %1,25 %18,81
Window	Clear - Solarban U- Value [W/(m2K)] SHGC TVIS Layers	60 1.66 0.46 0.696 Clear Float Glass Clear 5.8 (mm) Air: EN673 12.7 (mm) Solarban 60 on Clear 6 mm-Flipped 5.7 (mm)

Table 5. Simulation scenarios.

Scenario	Wall	Ceiling	Furniture	Operable Blind
S1	White painted walls Reflectance %79,8 Specular: %0,39 Diffuse : %79,41	White plaster wall Reflectance: % 89,9 Specular: %0,13 Diffuse: %89,76	Light Brown Laminate Reflectance: %62,77 Specular: %1,37 Diffuse: 61,40	P13 oyster beige Permeability: %4,4 Tvis: %15,4
S2	Beige wall Reflectance:%52,14 Specular: %0,72 Diffuse: %51,41	Plastic Ceiling Vent E14 Reflectance:%72,33 Specular: %1,10 Diffuse:%71,24	Wood Laminate Reflectance: %50,92 Specular: %1,41 Diffuse: %49,52	P13 oyster beige Permeability: %4,4 Tvis: %15,4
S3	Beige wall Reflectance:%52,14 Specular: %0,72 Diffuse: %51,41	Plastic Ceiling Vent E14 Reflectance:%72,33 Specular: %1,10 Diffuse:%71,24	Light Brown Laminate Reflectance: %62,77 Specular: %1,37 Diffuse: 61,40	P13 oyster beige Permeability: %4,4 Tvis: %15,4
S4	White painted walls Reflectance:%79,8 Specular: %0,39 Diffuse : %79,41	White plaster wall Reflectance: % 89,9 Specular: %0,13 Diffuse: %89,76	Wood Laminate Reflectance: %50,92 Specular: %1,41 Diffuse:	P13 oyster beige Permeability: %4,4 Tvis: %15,4

			%49,52	
S5	White painted walls Reflectance:%79,8 Specular: %0,39 Diffuse : %79,41	White plaster wall Reflectance: % 89,89 Specular: %0,13 Diffuse: %89,76	Light Brown Laminate Reflectance: %62,77 Specular: %1,37 Diffuse: 61,40	V22 Charcoal Gray Permeability: %3,7 Tvis: %4,1
S6	Beige wall Reflectance:%52,14 Specular: %0,72 Diffuse: %51,41	Plastic Ceiling Vent E14 Reflectance: %72,33 Specular: %1,10 Diffuse:%71,24	Light Brown Laminate Reflectance: %62,77 Specular: %1,37 Diffuse: 61,40	V22 Charcoal Gray Permeability: %3,7 Tvis: %4,1
S7	White painted walls Reflectance : %79,8 Specular: %0,39 Diffuse : %79,41	White plaster wall Reflectance: % 89,89 Specular: %0,13 Diffuse: %89,76	Wood Laminate Reflectance: %50,92 Specular: %1,41 Diffuse: %49,52	V22 Charcoal Gray Permeability: %3,7 Tvis: %4,1
S8	Beige wall Reflectance: %52,14 Specular: %0,72 Diffuse: %51,41	Plastic Ceiling Vent E14 Reflectance: %72,33 Specular: %1,10 Diffuse:%71,24	Wood Laminate Reflectance: %50,92 Specular: %1,41 Diffuse: %49,52	V22 Charcoal Gray Permeability: %3,7 Tvis: %4,1

3. Results and Discussion

3.1. Visual Comfort Analysis of the Classrooms

Classes A, B, C, and D with different orientations, and the locations are evaluated by comparing their current situations with derived scenarios. Classes A and B face south, and C and D face north. Classes A and B are under the shadow effects of trees. Furthermore, the annex building shades the west direction of the A and C classes. The evaluation of daylighting performance is based on Leed V4.1. sDA, ASE, and point-in-time metrics were used. Simulations of the current state of the classrooms revealed that spatially adequate lighting levels occur in the classrooms according to the sDA metric. However, glare problems from direct sunlight can evolve in south-facing classrooms.

Classroom A

The ASE value is 20% for this class. Figure 6 presents the distribution of daylight according to the current situation and the reference months for S1. The results show that the luminance distribution is generally homogeneous, but towards the windows facing south, illuminance

levels above 3000 lux occur. Therefore, these locations require appropriate precautions, especially for glare problems. Although the existing situation shows similar performance for S1, S4, S5, and S7 sDA, the most effective scenarios can be selected as S1 and S4 when the average lux values and sDA are examined together (Figure 2). Considering that the S1 and S4 are the two scenarios with the highest material reflectivity values, it can be concluded that the distribution of daylight in the space is supported by these two. The excessive difference between the average lux values between the scenarios and the current situation shows that the interior shading element reduces the glare problem. However, this situation also causes a decrease in the illuminance level at non-glare points. According to the program data, 95.7% of the interior shading elements remain open throughout the year.

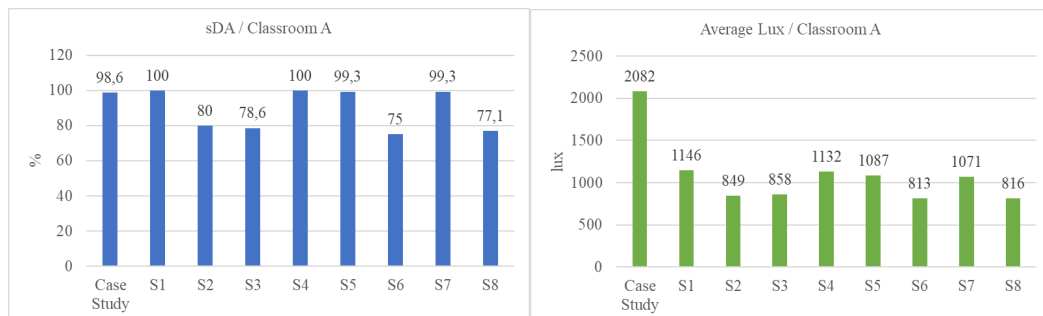

Figure 2. sDA and average lux values of scenarios for classroom A.

Classroom B

The ASE value is 31.4% for this class. Considering the sDA values, although the existing condition seems to be the most optimal solution for this class, with the altogether examination of the sDA, average lux, and ASE values, the S1, S4, S5, and S7 scenarios seem to perform well (Figure 3). However, the distribution is not uniform in the existing condition, but S1 performs better (Figure 6). The selection of curtains with higher daylight transmittance (T_{vis}) has a better effect on sDA and average lux values due to the observations. According to the program data, the interior shading elements remain open throughout the year with a rate of 95.4%.

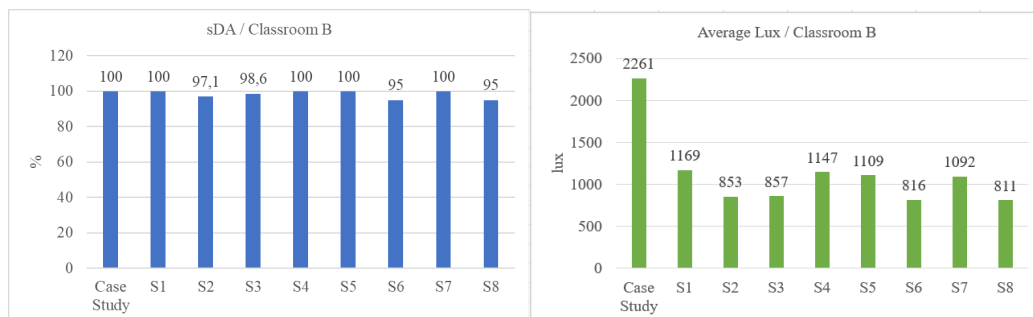

Figure 3. sDA and average lux values of scenarios for classroom B.

Classroom C

ASE value is 0% for this class. The sDA values for S1, S5, and S7 are approximately the same (Fig. 4). However, S1 has the best average lux value. It is seen that the luminance distribution is uniform (Figure 7). Since there is no glare in this class, the position of the curtains is always open throughout the year.

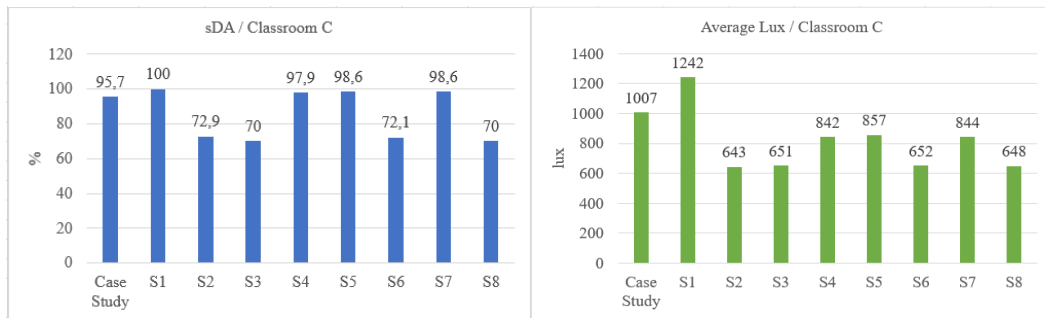

Figure 4. sDA and average lux values of scenarios for classroom C

Classroom D

The ASE value is 3.9% for this class. Since the ASE value is below 10%, the glare level that may occur due to Leed V4.1 is tolerable. The sDA values are at the same level for all scenarios (Figure 5). However, S1 provides a higher average lux value with a slight difference compared to other options. The results of the examination point-in-time of the existing condition and S1 show that S1 has much more illuminance uniformity. According to the program data, 98.5% of interior shading elements remain open throughout the year.

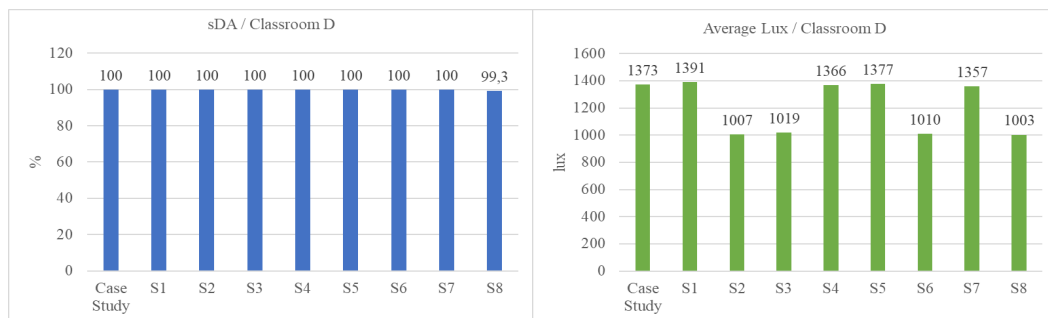

Figure 5. sDA and average lux values of scenarios for classroom D.

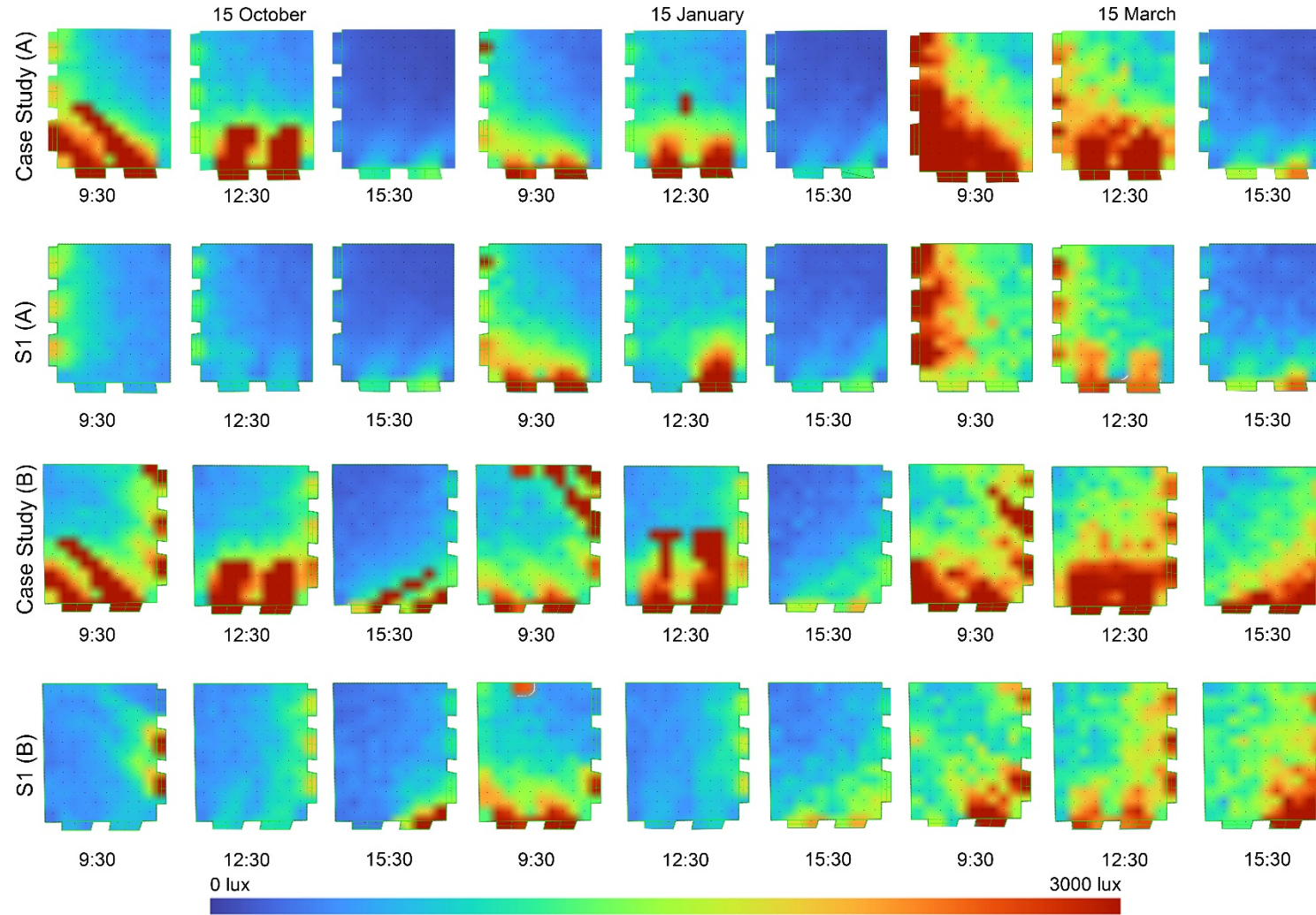

Figure 6. Daylight distribution for existing condition and S1 in classrooms A and B.

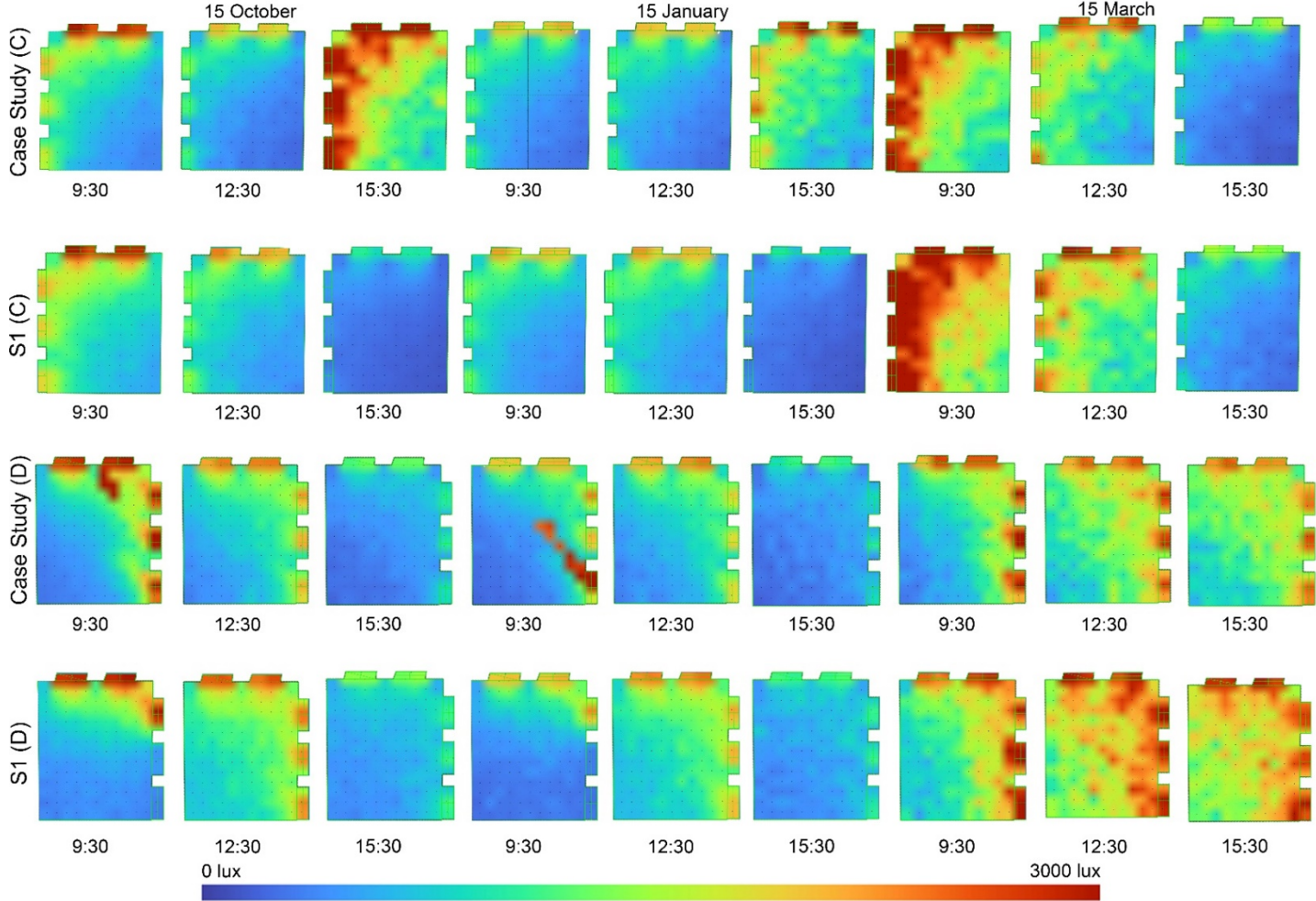

Figure 7. Daylight distribution for existing condition and S1 in classrooms C and D

4. Conclusion

One of the essential criteria affecting the quality of the indoor environment in educational buildings is the design of natural lighting. Effective daylight design in classrooms and common areas of school buildings allows both stable and sufficient natural light indoors. The time students spend at school is more than the hours they spend at home or outside. Therefore, the visual comfort of the students in the classrooms is a priority to be addressed. Sufficient natural lighting in educational buildings supports the healthy development of students. Daylight design requires a comprehensive study involving many factors. It is crucial to consider daylight design and environmental parameters in new buildings and to shape the spaces accordingly. However, the solution to daylight-related problems in existing and historical buildings may be limited. While creating natural lighting strategies, the protection limits of historical buildings should be considered.

This study examined the natural lighting performance of the classes facing different orientations in the historical Ulugazi Primary School. When the current situation and the scenarios are compared, it is seen that even the finishing materials used in the space can change the natural lighting performance. When the current situation is examined, it is seen that different natural lighting performances are provided for the classrooms facing south and north. The ASE values of the classes facing south are quite high, which increases the glare problem. The priority for classes facing this direction should be to eliminate this negativity. S1 was the most optimal choice for all the classrooms. When looking at the point-in-time situations, it is seen that the values above 3000 lux are reduced compared to the current situation. However, the study reveals that illuminance levels at the back locations of all classrooms are insufficient. Therefore these areas should be supported by artificial lighting.

Supporting natural lighting with artificial lighting when necessary is a comprehensive issue that requires a holistic design approach. Correctly selecting luminaires, spectra, colour codes, and positions is essential in constructing artificial lighting. A future study can be conducted on the support of artificial lighting control and luminaire selection strategies on natural lighting in these classrooms.

References

- Abusamhadana, M. S., and Türkmenoğlu, N. (2018). Tarihi Okul Yapılarında Isıl Konfor Gereksinimleri Bağlamında Enerji İyileştirme Stratejileri: Ulugazi İlköğretim Okulu. *Mimarlık ve Yaşam*, 3(2), 189-206.
- British Standards Institution (2008). BS 8206-2Lighting for buildings - Part 2: Code of practice for daylighting
- Boafo, F. E., Ahn, J. G., Kim, S. M., Kim, J. H., & Kim, J. T. (2019). Fenestration refurbishment of an educational building: Experimental and numerical evaluation of daylight, thermal and building energy performance. *Journal of Building Engineering*, 25, 100803. <https://doi.org/10.1016/J.JOBE.2019.100803>
- Doukas, D. I., & Bruce, T. (2017). Energy Audit and Renewable Integration for Historic Buildings: The Case of Craiglockhart Primary School. *Procedia Environmental Sciences*, 38, 77–85. <https://doi.org/10.1016/J.PROENV.2017.03.081>

Economidou, M., Atanasiu, B., Despret, C., Maio, J., Nolte, I., Rapf, O., Laustsen, J., Ruyssevelt, P., Staniaszek, D., Strong, D. and Zinetti, S. (2011). Europe's buildings under the microscope. A country-by-country review of the energy performance of buildings, 1-132.

Fry, H., Ketteridge, S., and Marshall, S. (Eds.). (2008). *A handbook for teaching and learning in higher education: Enhancing academic practice*. Routledge.

Heschong, L. (1999). Daylighting in Schools: An Investigation into The Relationship Between Daylighting and Human Performance. Detailed Report.

Lee, M. C., Mui, K. W., Wong, L. T., Chan, W. Y., Lee, E. W. M. And Cheung, C. T. (2012). Student learning performance and indoor environmental quality (IEQ) in air-conditioned university teaching rooms. *Building and Environment*, 49, 238-244.

Lo Verso, V. R. M., Giuliani, F., Caffaro, F., Basile, F., Peron, F., Dalla Mora, T., ... Costanzo, V. (2021). Questionnaires and simulations to assess daylighting in Italian university classrooms for IEQ and energy issues. *Energy and Buildings*, 252, 111433. doi:10.1016/j.enbuild.2021.111433.

Khodeir, L. M., Aly, D., & Tarek, S. (2016). Integrating HBIM (Heritage Building Information Modeling) Tools in the Application of Sustainable Retrofitting of Heritage Buildings in Egypt. *Procedia Environmental Sciences*, 34, 258–270. doi:10.1016/j.proenv.2016.04.024.

Korsavi, S. S., Montazami, A., & Mumovic, D. (2020). The impact of indoor environment quality (IEQ) on school children's overall comfort in the UK; a regression approach. *Building and Environment*, 185, 107309. <https://doi.org/10.1016/J.BUILDENV.2020.107309>

Michael, A., and Phocas, M. C. (2012). Construction Design and Sustainability in Architecture: Integrating Environmental Education in the Architectural Studies. In *International Conference on Renewable Energies and Power Quality (ICREPQ'12)*, Santiago de Compostela (Spain), 28th to 30th March, 190-195.

Phocas, M. C., Michael, A., and Fokaidis, P. (2011). Integrated interdisciplinary design: the environment as part of architectural education In *International Conference on Renewable Energies and Power Quality (ICREPQ'11)*, Las Palmas de Gran Canaria (Spain), 13th to 15th April, 937-941.

Samiou, A. I., Doulos, L. T., & Zerefos, S. (2022). Daylighting and artificial lighting criteria that promote performance and optical comfort in preschool classrooms. *Energy and Buildings*, 258, 111819.

Türk Standartları Enstitüsü (2013). TS EN 12464-1, Işık ve aydınlatma- Çalışma yerlerinin aydınlatılması - Bölüm 1: Kapalı çalışma alanları.

URL-1. <http://www.iea.org/>. Erişim tarihi 05.12.2022.

URL-2. <https://www.usgbc.org/credits/new-construction-schools-new-construction-retail-new-construction-data-centers-new-9>. Retrieved 05.12.2022.

URL-3. <https://www.kalwall.com/daylight-modeling/daylighting-metrics/#:~:text=Point%2DIn%2DTime%20Radiance%20Simulation,that%20falls%20on%20a%20surface>. Retrieved 05.12.2022.

URL-4. <https://www.rhino3d.com/>. Retrieved 05.12.2022.

URL-5.

[https://www.solemma.com/climatestudio#:~:text=ClimateStudio%20is%20the%20fastest%20and,an%20Construction%20\(AEC\)%20sector](https://www.solemma.com/climatestudio#:~:text=ClimateStudio%20is%20the%20fastest%20and,an%20Construction%20(AEC)%20sector). Retrieved 05.12.2022.

URL-6-

https://climate.onebuilding.org/WMO_Region_6_Europe/TUR_Turkey/index.html#IDKC_Kocaeli-. Retrieved 05.12.2022.

Zhang, D., Ortiz, M. A., and Bluysen, P. M. (2019). Clustering of Dutch school children based on their preferences and needs of the IEQ in classrooms. *Building and Environment*, 147, 258-266.

Zomorodian, Z. S., & Tahsildoost, M. (2019). Assessing the effectiveness of dynamic metrics in predicting daylight availability and visual comfort in classrooms. *Renewable Energy*, 134, 669–680. doi:10.1016/j.renene.2018.11.072

Verner Panton'un Tasarımlarında Mekân Algısı Üzerine Tespitler

Deniz DEMİRARSLAN^{1*}

Öz

İç mekânın tasarımı sadece bir sanat değil; aynı zamanda teknoloji ile her geçen gün gelişen ve yenilenen bir bilim dalıdır. Dönemlere göre diğer tasarım alanlarında olduğu gibi iç mekânın tasarımında da stiller tasarım özelliklerini belirlemekle birlikte çizgi, biçim, renk, doku, malzeme, ışık, ısı, ses gibi etkiler tasarımı etkilemektedir. Görsel, işitsel ve dokunsal algı ile algılanan mekânların tasarımcıların kendi tasarım kişilikleri, stil ve konseptler doğrultusunda kullanıcılar üzerinde farklı algılar oluşturması mümkündür. Bu sıra dışı tasarımcılardan biri de Verner Panton'dur. 20. Yüzyılın en renkli ve sıra dışı tasarımcılarından biri olarak kabul edilen Panton'un mekâna bakış açısındaki farklılıkların mekân tasarımlarına nasıl yansıdığı bu çalışmada örnekler üzerinde incelenmektedir. Minimal çizgileri ile ünlü İskandinav tasarımına yeni bir yön çizen Panton'un mekân ve mobilya tasarımı örnekleri üzerinden mekânın algısı üzerine tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pop art, Görsel algı, Renk, Psikedelik, İskandinav tasarımı

Findings on the Perception of Space in Verner Panto's Designs

Abstract

In addition to being an art form, interior design is also a science that is constantly evolving thanks to technology. As in other design fields, styles determine the design elements in interior design according to historical periods, and effects including line, form, color, texture, material, light, heat, and sound have an impact on the design. Designers have the ability to evoke various user perceptions in accordance with their unique design personalities, styles, and concepts for spaces as experienced through visual, auditory, and tactile perception. Verner Panton is one of these extraordinary designers. In this study, how the differences in the perspective of Panton, who is accepted as one of the most colorful and extraordinary designers of the 20th century, are reflected in the space designs are examined on examples. Determinations were made on the perception of space through the examples of space and furniture design of Panton, which draws a new direction to Scandinavian design, which is famous for its minimal lines.

Keywords: Pop art, Visual perception, Color, Psychedelic, Scandinavian design

1.Giriş

Tasarım tarihinde iç mimari ve mobilya tasarımı alanında İskandinav ülkelerinin sahip olduğu yer hiç kuşkusuz özeldir. Ahşabın ustalıklı kullanımı, doğal ahşabın fiziksel özelliklerinin artırılarak yeni malzemeler elde edilmesi, minimal çizgilerin şıklığında iç mekânlar ve mobilyaların tasarlanması ve bunların tüm Dünyada her zaman tercih edilerek kullanılmaları, mobilyanın modüler ve demonte şekilde üretimi ve ekonomik

¹ Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye
*İlgili yazar/Corresponding author: denizdemirarslan@gmail.com

gücü az olanların dahi kullanımının sağlanması İskandinav tasarımının tasarım tarihine kazandırdığı başlıca özellikler olarak bilinmektedir. İskandinav tasarımı, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve ardından 1950'lerde Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve İzlanda'da gelişen, sadelik, minimalizm ve işlevsellik ile karakterize edilen bir tasarım hareketidir. Alvar Aalto, Poul Henningsen, Arne Jacobsen, Børge Mogensen, Greta Grossman, Hans J. Wegner ve Verner Panton başlıca İskandinav tasarımcılar olarak tasarım tarihine hizmet etmişlerdir. İskandinav tasarımcılar özellikle mobilya, tekstil, seramik, aydınlatma elemanı ve cam objeler gibi ev eşyalarının tasarımları ile tanınırlar.

Şekil 1. İskandinav Tarzı Bir İç Mekân, Louis Carré Evi Tasarım Alvar Aalto (URL-1).

İskandinav tasarımı estetik ve işlevselliği birleştirerek minimal çizgilerle iç mekânda beyaz, krem rengi, ahşap tonları, pastel renklerin ve doğal ahşabın hâkim olduğu sade bir atmosfer oluşturmaktadır (Şekil-1). Ergonominin tasarımlarda işlev ile birlikte dikkatlice kullanımı özellikle konfor ortamının oluşmasını sağlamıştır. Algı ile gelişen bir olgu olarak tanımlanan mekân net bir şekilde algılanma özelliğine sahiptir. Ancak, İskandinav tasarımının bu sade çizgisini bozan ve yapmış olduğu mekân ve mobilya tasarımlarıyla mekânın oluşumda önemli rol oynayan ölçek, oran, renk, doku, biçim, ışık, gölge gibi unsurların hepsini yoğun bir şekilde kullanan Verner Panton tasarım tarihinde ayrı bir yer edinmiştir. Verner Panton'un mekânın algısı üzerindeki farklı yorumlarını çeşitli örnekler üzerinde inceleyen bu çalışmada öncelikle Verner Panton'un hayatı ve tasarımcı kişiliğine değinilmiş sonrasında kronolojik şekilde yapmış olduğu önemli çalışmalar belirtilerek, yapmış olduğu iç mekân ve bazı mobilya tasarımları arasından örnekler seçilerek irdelenmiştir. Bu örneklerin seçiminde mekânın algılanması hususunda önem arz eden ölçek, oran, renk, doku, biçim, ritim, ışık, işlev, ses gibi önemli ölçütler yanı sıra mekânın oluşumunu sağlayan mesafeler, mekân türleri gibi hususlar da etkili olmuş; bu özellikleri içeren örnekler incelemeye alınarak elde edilen bulgular ışığında sonuca varılmıştır.

2. Mekân Kavramı ve Algı

Mekanın Üretimi isimli kitabında (Lefebvre, 2014:25) mekân kavramının zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağladığı ve karmaşık bir süreç oluşturduğunu söyleyen Lefebvre'ye göre tek bir mekânın varlığından ziyade kişisel mekân, toplumsal mekân, ideolojik mekân, edebi mekân, sosyal mekân gibi farklı mekân oluşumlardan söz edilebilmektedir. Lefebvre'ye göre algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekân kavramları söz konusudur (Avar, 2009:7). Vitruvius insan vücudunun dikey duruşunu ilk mekân olarak kabul ederken, Aristo mekânı nesnelere birlikteliği olarak tanımlamıştır (Von Meiss, 1990:101). Mekân, kullanıcının doğal koşullardan korunma, barınma gibi yaşamsal ihtiyaçlarının yanı sıra kullanıcının aidiyet ve egemenlik kurma duyguları ile de oluşmakta; bir şekilde insan ya da canlı bir organizma tarafından yapılarak düzenlenmiş olan ve içinde yer alan canlıya huzur ve güven veren bir çevre olarak tanımlanabilmektedir (Demirarslan, 2006:27).

Mimari açıdan mekân kavramı yaşam mekânı ve geometrik mekân olarak ayrılmaktadır. Hatta günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve yapay zekâ çalışmaları sonucunda sanal mekân türleri de mekân tasarımında önemli bir mekân çeşidini oluşturmaktadır. Geometrik mekânın genel olarak taban düzlemi, dikey düzlem ve baş üstü düzlemi şeklinde üç düzlemle sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. Her insan, mekân kavramının tanımında da belirtildiği üzere, vücudu çevresinde bir mekân alanına sahiptir. Bu mekânın sınırları kişiden kişiye göre değişmekte ve bu alan insanın toplumsal özellikleri arasında bulunan mahremiyet sahası olarak kabul edilmektedir. Bu alana herhangi bir içeri girme davranışı mahremiyete saldırı olarak algılanmaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra antropolog Edward T. Hall tarafından insanlar için dört uzaklık bulunduğu ve bunların mekân oluşumunda etkili olduğu saptanmıştır. Bu uzaklıkların oluşturduğu mekânlar ise samimi (0-46 cm), kişisel (46-122 cm), toplumsal (122-366 cm) ve kamusal mekân (366-762 cm) olarak adlandırılmıştır. Türkçe' de tek kelime ile karşılığını bulamadığımız bir kavram olan proksemiks "mekânın insan tarafından algılanması" olarak tanımlanabilir. Hall'in ölçüm yöntemleri ve belirlediği uzaklıkların çok kesin olarak ifade edilmiş olması çok eleştirilmiş olmakla birlikte, hiç kimse kişisel mekânın kültürel olarak dayatılmış değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığından kuşku duymamaktadır. Hall'in belirlediği uzaklıkların en fazla eleştiriye açık yönü bu uzaklıkları etkileyen birçok bağlamsal, durumsal ve konumsal etmenin olabileceğidir (Gür, 2000:77).

Bu mekân türleri çeşitli eylemler ile birlikte beş duyudan etkilenmektedir. Bu özellikler en çok kişisel mekânda görülmektedir. Kişisel mekân grup ve kültürler arasında farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra Edward T.Hall mekân tanımlamasını yaparken bina ve binaların içinde yer alan mekânları sabit organizasyonlu mekânlar, mekân içinde eşyalarla belirlenen ve sınırlanan mekânları da yarı-sabit organizasyonlu mekânlar olarak tanımlamıştır (Koltuk ve paravanlarla biçimlendirilen alanlar, vb.) (Şekil-1). İnsanlar özellikle yarı-sabit organizasyonlu mekânlarda samimi, kişisel, toplumsal ve kamusal mekân özelliklerinden dolayı kendilerine göre mekân düzenlemeleri yapmaktadırlar.

Sanat ve zanaatın farklı biçimlerinde tanık olduğumuz gibi, kullanıcının düşünceleri için her zaman yoruma açık bir hüküm vardır. Her bireyin sanatı deneyimlemesi farklıdır ve aynı durum mimari mekân için de geçerlidir. Çünkü mimarlık sanatın işlevsel bir biçimidir. Algı, bireyin benzersiz ve öznel bir temelde algıladığı şeydir. Mekânsal algının, bir mekânın aura ve enerjisine karar vermede gözle görülür bir katkısı vardır. Alana/alan dizilerine erişilebilen ve bunlarda gezinilebilen basitlik/karmaşıklık düzeyi, ilgili arzu edilen duyguların tetiklenmesine ve mekânın hayal edilen şekilde algılanmasına yardımcı olur.

Mekânı deneyimlemek, insan bedeninin ve zihninin incelikli bir eylemidir. Bir alanı görsel olarak araştırmak için gözlerimizi kullanırız ve her saniye binlerce bilinçaltı hesaplama yaparız. Yön bulma, yönlendirme gibi eylemlerin hepsi görsel ipuçlarından gelir. 20 mm odak uzaklığına sahip göz merceğimiz, perspektif alanını tutarlı ve okunabilir bir şekilde deneyimlememizi sağlar (URL-2). Mekânın algılanması aslında karmaşık bir durumdur. Beynimiz, görsel girdilerin kaydedilmesine ve işlenmesine izin veren yerleşik bir mekanizmaya sahiptir ve bilgileri neredeyse aynı anda çıkarır ve ardından harekete geçeriz. Görsel bilgilerin işlenmesi bazen bilişsel boşlukları tetikler. Bu boşluklar optik illüzyonlar olarak bilinir. Illüzyonlar beynimizin görsel mekânı kandırır ve üç boyutlu uzamsal etkilerle sınırlı bir ilgiye sahiptir. Gestalt ilkelerinin mekân tasarımında kullanımı da bu temele dayanmaktadır. Beynin eksik çizgileri tamamlaması, zemin- figür ilişkisi, simetri ve yakınlık, devamlılık gibi özelliklerin kullanımı ile mekânda istenilen görsel ve psikolojik etkinin oluşturulması mümkündür. Öte yandan mekânsal temsilde artan bir başka karmaşıklık türü, mekânı temsil etmek için kullandığımız araç ve tekniklerdir.

Mekânın görsel algısının yanı sıra ses ve dokunma duyuları ile algılanması da söz konusu olup; bu özellikler özellikle görme engeli bulunan insanların mekânı doğru algılaması amacıyla kullanılabilir. Görsel, işitsel ya da dokunsal olarak bir mekânın algılanmasında insanların sadece işlevsel, ergonomik ve biçimsel açıdan değil; estetik açıdan da doğru ve konforlu tasarlanmış bir mekânın oluşumu önem kazanmaktadır. Mekânın görsel, işlevsel, biçimsel gibi özellikleri tasarım özelliklerini belirlemede ve tasarım stillerinin oluşumunda etkili ve ayırt edici özellikler olmaktadır.

3. Tasarımcı Kişiliği ile Verner Panton

1926 yılında Danimarka Brahesborg-Gamtofte'de dünyaya gelen Panton, Kopenhag'daki Kraliyet Sanat Akademisi'nde (1947-1951) mimarlık eğitimi almış ve renk psikolojisi ile ilgilenmeye başlamıştır. 1950-1952 yılları arasında Arne Jacobsen mimarlık firmasında çalışmış, Jacobsen'in ünlü "Ant Chair" sandalyesinin tasarımında görev almış ve 1955'te bağımsız bir mimarlık ve tasarım stüdyosu kurmuştur. Panton, Jacobsen ile birlikte çalışması hakkında şunu söylemiş ve Jacobsen'den etkilendiğini belirtmiştir: "Yaşlandıkça, birçok konuda farklı bir görüşüm olsa da Arne Jacobsen'e daha fazla saygı duyuyorum." (URL-3). 1950'de mimar ve tasarımcı Poul Henningsen'in üvey kızı ile evlenmiş ve Poul Henningsen'in 1967'deki ölümüne kadar Henningsen'in kendisine akıl hocalığı yaptığını belirtmiştir (URL-3, tarih yok). Üç yıl boyunca Avrupa'yı gezmiş ve çok sayıda mekân eskizi çalışmıştır. Bu uzun gezi sırasında çok sayıda tasarımcı ve üretici ile tanışmıştır. Bu gezide kazandığı izlenim ve deneyimler ile tanışıklıklar sonraki tasarım hayatını yönlendirmiştir (Engholm & Michelsen, 2018: 18).

Verner Panton'un parlak renklere ve geometrik desenlere olan tutkusu, geniş bir tekstil tasarımı yelpazesinde kendini göstermiştir. Bir mekânı oluşturan zemin, duvar, tavan, mobilya, aydınlatma elemanı, tekstil ürünleri gibi bileşenleri Gesamtkunswerk anlayışı ile birleştirdiği iç mekân kurulumları efsanevi bir statü kazanmıştır. En ünlü örnekler, Köln Mobilya Fuarı (1968 ve 1970) ve bu fuar için tasarladığı Visiona 2 gemi enstalasyonları, Hamburg'daki Spiegel HQ Yayın Merkezi (1969) ve Aarhus'taki Varna restoranıdır (1970). Bu örnekler 4. Bölümde açıklanmaktadır.

1998 yılında ölen Panton'un Vitra firması ile iş birliği, 1960'ların başında, Panton Sandalyenin en iyi bilinen tasarımı haline gelen ve 1967'de tanıtılan Panton koltuğunu ortaklaşa geliştirdiklerinde başlamıştır. Bu aynı zamanda Vitra'nın bağımsız olarak geliştirdiği ilk ürünüydü (Engholm & Michelsen, 2018: 28).

Başlangıçta mimarlık eğitimi almasına rağmen iç mimari ve mobilya tasarımları öncelik kazanmıştır. Tasarım, ergonomi, yenilik, malzeme ve üretim Panton'un kendi

tasarımlarını ve teorilerini özetlemektedir. Ünlü tasarımcı Tom Dixon Panton'un tasarımcı kimliğini şöyle tanımlamaktadır: “*Verner Panton tasarımda asla tek bir noktada takılı kalmamıştır. Renk ve tekstil kullanımındaki hüneriyle iç mimari ve mobilya- ürün tasarımlarını yaparken mutluluk duymuştur*” (Anonim, 2001:5). Verner Panton'un tasarım anlayışı ve tasarımcı kişiliği hakkındaki bilgiler Tablo-1'de kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1. Verner Panton'un Kronolojik Tasarım Biyografisi (Anonim, 2001:4-5).

1944	Odense Teknik Kolejinde eğitim gördü.
1947	Kopenhag Kraliyet Akademisinde eğitim görmeye başladı.
1950	Arne Jacobsen ile çalışmaya başladı.
1953	Birçok tasarımla birlikte “Ant Chair” isimli sandalyenin tasarımında görev aldı.
1955	“The Bachelor Chair” ve “Tivoli Chair” isimli sandalyeleri ünlü Danimarkalı mobilya üreticisi Fritz Hansen tarafından üretildi.
1957	Küçük ölçekli bir prefabrike hafta sonu evi tasarımı yaptı.
1958	Restoranlarda kullanılmak üzere “Cone Chair” isimli sandalyeyi tasarladı.
1960	Astoria Otel & Restoran için şişme strüktür oturma elemanı tasarladı.
1963	Ünlü mobilya ve tasarım firmaları Herman Miller ve Vitra ile çalışmaya başladı.
1964	Uçan sandalye (Flying Chair) ve Kabuk aydınlatma elemanı (Shell Lamp) tasarımlarını yaparak Cologne Fuarında sergiledi.
1965	Bükme kontrplak kullanımı ile “s” sandalyeyi üretti.
1966	Panton sandalyeyi tasarladı.
1969	Charles Eames ve Joe Colombo ile Paris'te ortak sergi açtı ve sonrasında Mira-X tekstil firması ile çalışmaya başladı.
1970-75	Birçok ürün tasarımının yanı sıra çok sayıda iç mekân tasarladı ve birçok ödül kazandı.
1979	Basel'de düzenlenen Uluslararası İsveç Mobilyaları Sergisi “Pantorama” katılımı önemlidir.
1990	Vitra Firması Panton Sandalyeyi yeniden üretmeye başladı.
1994	“Vilbert Chair” isimli sandalyesi IKEA tarafından üretilmeye başlandı.
1995	Çok sayıda iç mimari proje tasarladı.
1998	Ölümüne dek “Phantom Chair” ve “Panto Pop Chair” isimli oturma elemanlarının tasarımı ve üretimiyle ilgilendi.

4. Verner Panton'un Tasarımları ve Mekân Algısı

Panton'un mobilya tasarımları incelendiğinde tasarımlarında malzeme çeşitliliği göze çarpmakta ve malzemeyi üretim özellikleri ile hünerli bir şekilde kullanarak biçimsel sınırları zorladığı görülmektedir. Çağdaşları Charles ve Ray Eames ve Harry Bertoia gibi oturma elemanı tasarımlarında ince çelik telleri konstrüksiyonda kullanmış; geometriyi mobilya tasarımında ustalıkla kullanarak malzeme- biçim birlikteliğinden faydalanmıştır. Özellikle Koni Sandalyesi bu tasarımlara önemli bir örnektir (Şekil-2). Sandalyenin orijinal versiyonu, bükülmüş krom kaplı çelik tabanlı çelik levhanın bükülmesiyle elde edilen konik bir kabuktan yapılmıştır. Bu sandalye tasarımının ardından Panton oturma elemanlarının mekânın önemli bir bileşeni olduğunu şöyle dile getirmiştir: “*Faydalı olmanın yanı sıra, her sandalyenin kendi başına var olması gerekir. Sandalyeler*

mekânda yan yana dizildiğinde, sadece işlevsel olmayı reddeden bir koltuk manzarası oluşturmalıdır” (1979) (URL-4).

Tasarım alanındaki hünerlerini Mira-X firması adına tekstil üretiminde sürdürmüş ve tekstil kullanımının ağırlıklı olduğu iç mekânlar tasarlamıştır. Halı ve kumaş tasarımlarında daha sonra iç mekân tasarımlarında kullanacağı renk algısının gelişimi ve değişimini sağlamıştır.

Şekil 2. Solda Koni Sandalyesi ve Sağda Panton Sandalyesi (Fiell & Taschen, 2017).

Panton tasarımlarında renk, tekstil, biçim, malzeme ve ışığı entegre bir biçimde kullanmıştır. Özellikle aydınlatma ve aydınlatma elemanı tasarımları ona göre iç mekânın algısı için gereklidir. Tasarımcı Jasper Morrison Verner Panton'un tasarımları hakkında şu yorumda bulunmaktadır: *“Günümüzde Panton'un tasarladığı mekânlara baktığımızda kullanılan renkler ve zihnimize uyandırdığı etki açısından oldukça şaşırmaktayız. Bakılan ve görülen arasında bağ kuran hayal gücünü tetikleyen bir tasarım anlayışını görmek mümkündür”* (Anonim, 2001: 8).

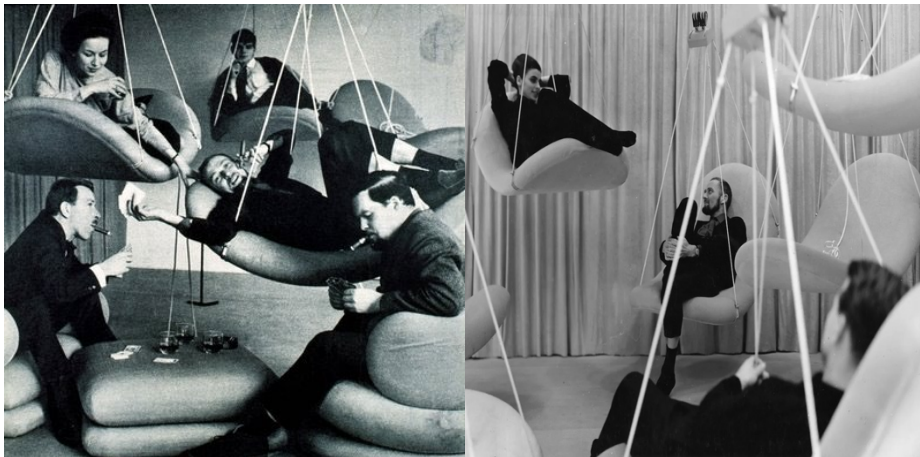
Andaman adalarındaki balıkçıların yaptıkları rüzgâr çanlarından ilham alarak tasarladığı kabuk aydınlatma elemanı (Shell Lamp) Panton'un yapmış olduğu inceleme gezilerinin önemli bir sonucudur. İç mekânın tavanında yoğun bir şekilde yer alan aydınlatma elemanları tek tek algılanmak yerine bir bütün olarak algılanmakta ve algısal yönden yoğun bir görüntüye sahip tavan örtüsü – baş üstü düzlemi oluşturmaktadır. Mekânda kullanılan renk, çizgi, biçim ve malzemeler aydınlatma elemanı ile gösteriş bakımından yarışıyor gibi görünse de mekânın içindeki insanların mekânın geri kalanını algılamalarında destekleyici bir rol oynamaktadır (Şekil-3).

Şekil 3. Panton'un Evi ve Shell Lamp Kullanımı ve Varna Restoranında Pantanova Sandalye ile Aydınlatma Elemanı Kullanımı (Verner Panton The Collected Works, 2000).

Panton'a göre tasarımda renk biçimden daha önemliydi. Çağdaş sanat ve gündelik yaşamdaki nesnelere ilham almış; geleneksel tasarım yöntemlerinden uzaklaşarak yeni bir tasarım anlayışı geliştirmiştir. Bu bağlamda "Panton Chair" isimli sandalye önemli bir tasarım olup; kontrplak ve plastik malzemenin organik biçimler üretiminde kullanılması amacıyla çok sayıda tasarım denemeleri yapmış prototipler üretmiştir.

1963 yılında tasarladığı Uçan Sandalye (Flying Chair) üretime geçmemiş deneme aşamasında kalmış bir örnektir. Ancak Panton'un gelenekten kopuş gösterdiği önemli bir tasarımdır (Şekil-4). Çelik teller ile tavana asılı oturma mobilyası, mekânın zemininden kopararak mekânın taban düzleminin farklı amaç ve işlevler ile kullanımına olanak sağlamak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca bu mobilyada insanların arasındaki sosyal mesafe kurallarına uygun sosyal mekân oluşumuna da imkân tanınmaktadır. Bu mobilya hakkında Panton şöyle açıklama yapmıştır: *"Akşamları bir odaya girdiğimde bende sıkışıklık hissi uyandıran bir kanepa, iki koltuk bir sehpa görmeye dayanamıyorum. Bu nedenle yerden yukarıda bir mobilya tasarladım. Farklı bir mekân hayata yeni bir bakış açısı ..."* (Anonim, 2001:17).

Şekil 4. Uçan Sandalye ve Mekân (URL-5; URL-6).

Sözlük anlamına göre ergonomi eylem halindeki insanın verimliliği olarak tanımlansa da Panton'a göre ergonomi mobilya ve mekânın tasarımında kullanıcının tüm yaşamsal ve mekânsal gereksinimlerinin geleneksel modelin dışında karşılanabilir şekilde düzenlenmesi olarak ifade edilmiştir (Anonim, 2001:13). Kullanıcının mekân ile ilişki kurması, alternatif mekânsal düzenlemelere olanak tanınması, mobilyaların mekânın içinde farklı amaç ve biçimlerde kullanımı, insanları gözlem yapmaya teşvik etmek ve insanın mekânla üç boyutlu bir diyalog içinde olmasını sağlamak Panton'a göre ergonominin başlıca kuralları idi (Seoane, 2020:18). Panton'un bu tasarım yaklaşımı kullanıcının mekânla ilişki kurması olarak tanımlanmaktaydı. Yukarıda açıklaması yapılan Uçan Sandalyeler (Şekil-4) ile Caster Sandalyeler (Şekil-5) mekânda mobilyanın hareketli ve serbest biçimli kullanılmaları için erken örneklerdir.

Şekil 5. Caster Sandalye Anı Seriden Diğer Oturma Mobilyaları (URL-7).

Mobilyanın hareketli ya da sabit şekilde mekânın bir parçası olması gerektiği yüzeylerin birleşimi, renk kullanımı ve optik efektler ile mekânda bir etki yaratması Panton için önemli unsurlardı. Çok işlevli ya da sabit organizasyonlu mekân çalışmaları yanı sıra "Yaşam Kulesi" (Living Tower) gibi mobilya- mekân çalışmaları ile mobilyanın tasarımıyla da geleneksel taban, tavan ve duvar yüzeylerinden farklı olarak bir mekân oluşturulabileceğini göstermiştir (Şekil-6). Parlak ve canlı renkleri ile bu kulenin mekânda vurgulanmasını sağlamıştır. Panton'un bu tasarımlarındaki yorumu mobilyanın kendisinin de bir mekân algısı oluşturabileceği şeklindedir.

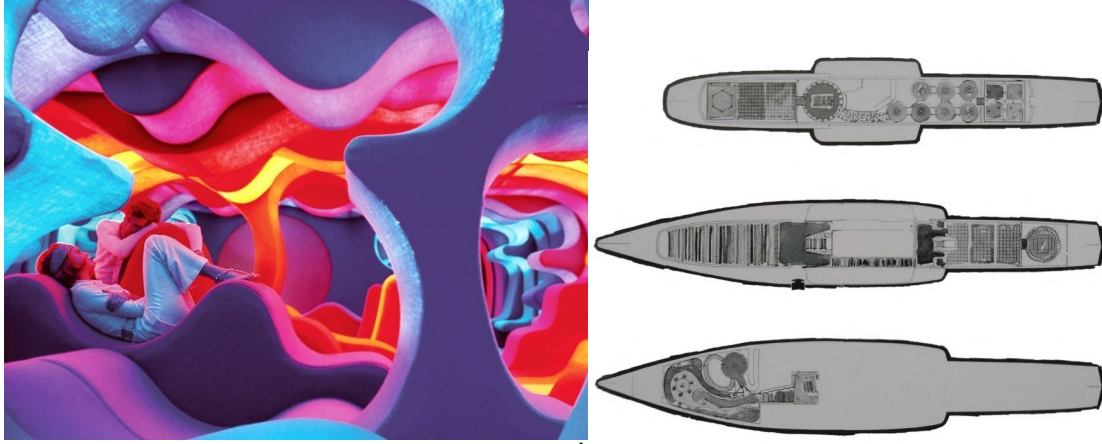
Şekil 6. Solda Çok Katlı Oturma Mobilyası (URL-8) ve Sağda Yaşam Kulesi İsimli Mobilya Görülmektedir (URL-9).

Hem iç mekânda hem mobilyada canlı renkler – kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, turkuaz, mavi ve mor – tasarımlarına yön vermiştir. Aydınlatma, kadife dokusu ve özel geometrik şekillerle kullanmış olduğu renkleri desteklemiştir. Renklerin mekândaki kullanımında insanın mekân algısını etkilemek ve şaşırtmaktan ziyade geleneksel tasarım ölçütlerinden uzaklaşmayı hedeflemiştir. Renk kullanımı açısından öncü kabul edilen Pantone renk kullanımı hakkında fikrini şöyle ifade etmiştir: *“Renk planlaması çok önemli... Kırmızının kırmızı olduğunu ve mavinin mavi olduğunu söylemek yeterli değil. Ben normalde spektrumda tonları ardışık olarak takip eden paralel renklerle çalışırım. Bu sayede iç mekânın sıcak ya da serin bir atmosfere sahip olmasını sağlayabilirim.”* (Anonim, 2001:14). Bir başka söyleminde renk kullanımı hakkında görüşlerini şöyle belirtmiştir: *“Tüm önemli stil dönemlerinde renk, bir mekânı oluşturmanın tamamen entegre bir parçasıydı. Mekân, renk, malzeme, mekânın içeriği ve insanlar bir bütün haline geldi”* (Bernsen, 2003:6). Pantone, renklerin tasarımda çok önemli bir işleve hizmet ettiğinin güçlü bir savunucusu olduğu için her rengin dikkatle seçilmesi gerektiğine inanıyordu (Bernsen, 2003:14). Rengin insan ruhu üzerindeki incelenmiş psikolojik etkilerinin çoğunun, belirli renklerin etkileri hakkındaki düşünceleriyle çeliştiğini buldu (Vegesack & Remmele, 2000:122). Pantone’a göre sarı renk neşe katar, mekânın olduğundan geniş görünmesini sağlar. Turuncu iştah açar ve insanları konuşmaya teşvik eder. Gücün rengi olan kırmızıyı özellikle yemek odalarında hem iştah artırmak hem de tartışma ortamı oluşturmak için tercih ettiğini söyleyen Pantone, mor tonlarının insanı rahatlattığını ve gizemli bir iç mekân atmosferi oluşturduğunu belirtmektedir. Mekânda soğukluk ve genişlik hissi yaratan mavi tonlarına karşın Pantone sıcak tonların mekânları olduğundan daha ufak boyutta algılanmasına neden olduğunu söylemiştir. Denge ve tazelik hissi oluşturan yeşil tonlarını insanların sessizliğe ve düşünmeye ihtiyaç duyduğu mekânlar için kullanmıştır (Anonim, 2001:15).

1970 yılında tasarladığı Visiona 2, sabit organizasyonlu bir mekân tasarım örneği olup; renkler ve formlarla oluşturulan fütüristik bir tasarımdır. Marianne Pantone tarafından bir rahmi simgeleyen mağaraya benzediği yönündeki yorumu yapılan bu tasarım Köln Fuarı’nda sergilenmiştir. Visiona 2, psikedelik² bir rüya manzarasından başka bir şey değildir. Bir geminin içinde inşa edilen bu labirent enstalasyonu, prizmatik tonlar ve dokunulabilir dokularla döşenmiş bir dizi odadan oluşmaktadır. Kızıl sarmal bir merdivenden indikten sonra ziyaretçiler aynalı alanlarda ilerlemekte; lacivert, kırmızı ve altın- turuncu rengi kumaşla sarılmış dalgalı duvarlara sahip rahim benzeri bir mağara; menekşe tüylü halıyla kaplı bir sığınak ve kürelerle kaplı ve renk değiştiren ışıkla aydınlanan bir mekân ile karşılaşmaktadır. Ziyaretçileri şaşırtmak ve heyecanlandırmak için tasarlanmıştır (Şekil-7).

² Birincil etkisi olağandışı bilinç durumlarını tetiklemek olan halüsinojenik madde sınıfıdır. Anlamı gözle görülmeyen ruhsal dünyanın görünür hale gelmesi halidir.

Şekil 7. Visiona 2 (URL-10) ve Gemi İçindeki Planı (Seoane, 2020:63).

Şekil 8. Cologne Mobilya Fuarı İçin Tasarladığı Mekânlar (URL-11).

Cologne Mobilya Fuarı için tasarlamış olduğu mekânda ise aydınlatmayı mavi ve mor tonlarda mistik havayı destekleyecek şekilde kullanmış, turuncu rengi ise mekânda yönlendirme ve vurgu amaçlı kullanmıştır. Yine aynı sergide yapmış olduğu plastik malzemeyi ustalıkla kullandığı yeşil monokrom mekân doku ve biçimin öne çıktığı bir çalışmadır (Şekil-8).

Zaman ilerledikçe Panton'un iç mekânları daha canlı ve karmaşık bir hale gelmiştir. Rengin ruh hallerini ve algıyı nasıl etkilediğini anlamak için psikologlarla çalışmış ve dönemin diğer sanatçıları gibi psikanalize derinden ilgi duymuştur. Tamamen insan yapımı ve yapay olan ortamların, tam bir sanat eseri aracılığıyla insanları derinden etkilemesini istemiştir. Bu yeni bir konsept değildi - tasarımcılar 1800'lerin sonlarından beri Gesamtkunstwerk anlayışı ile tasarımın her alanı ile ilgilenmekteydiler. Panton'da tasarımlarında bütüncül bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak tasarım çalışmalarında renk ve tekstilin ustalıkla kullanımı onu diğer tasarımcılardan ayıran özelliği olmuştur (Engholm & Michelsen, 2018:45).

Tasarladığı iç mekânlara giren insanlar modern mimarinin ve İskandinav tasarımının tersine mekânın işlevselliğini algılamak yerine bir karmaşa ile karşılaşmaktaydı. Mekân insanı içinde sürükleyen bir heykel gibiydi. Panton'un 1969'da bir Alman gazetesi olan Der Spiegel için tasarladığı binanın mekânları gibi, tavan tamamen aydınlatma

elemanlarından oluşabiliyordu ve renkler zengin ve doygundu. Binada yer alan yüzme havuzu üzerinde yer alan ritim duygusu oluşturan renkli aydınlatmaların suya yansması iç mekânda bir simetri algısı oluşturmuştur (Şekil-9).

Şekil 9. Der Spiegel Binası Yüzme Havuzu, 1969 (URL-12).

1969'da Spiegel HQ için tasarladığı kafeteryada prizmatik, küresel ve konik biçimler hakimdi. Geometri, renk ve ışığın birleşimi olarak adlandırılabilen bu mekân günümüzde orijinal halini koruyan tek mekân tasarımıdır. Her kata, kalıpla tasarlanmış şekiller ve çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan duvar kabartmaları ve zeminlerde benzersiz bir kromatik görünüm egemendir. Mekânın algısı gerek monokrom renk kullanımı gerekse doku ve biçimler açısından oldukça karışık ve ilgi çekicidir. Ofis katında soğuk tonlar, yönetim katı ve bar mekânında kırmızı tonları ve toplantı salonunda mor tonları kullanılmıştır (Şekil-10).

Şekil 10. Spiegel HQ Binası Kafeterya ve Toplantı Odası (URL-13).

1971 yılında tasarladığı Varna Restoranı mimari bir tiyatro olduğu şeklinde eleştiriler almıştır. Bir yemek eleştirmeni mekânın fotojenik özelliklerinden dolayı yemek

yemeyecek olsa bile herkesin bu mekânı gidip görmeleri gerektiğini söylemiştir (URL-14). Psikedelik bir mekân anlayışında mor renk ve kırmızı küreler oldukça etkileyici olmuştur (Şekil-11).

Şekil 11. Varna Restoranı (URL-15).

Panton'un psikedelik etki oluşturan bir diğer mekânı Kopenhag'daki Cirkusbygningen gösteri salonudur. Kopenhag'daki sirk binasının yenilenmesi için ışık ve renk danışmanı olarak Verner Panton görev aldıktan sonra seyirci alanı (kubbe ve koltuk döşemeleri) ve fuaye için yaptığı renkli çözümler, mekâna mükemmel uyum sağlamış, neşesi ve ironisi ile güçlü bir etki yaratmıştır. Roma'nın Panteon Tapınağına benzeyen kubbesi dahil tüm mekânda mor renk hakimdir. Yeşil, mavi, turuncu ve kırmızı renkler aydınlatma ile birlikte mor rengin mistik özelliğini artırmaktadır (Şekil-12). Seyirci koltuklarında kullandığı kadife döşemelikler ile mekânda diğer tasarımlarındaki kadife dokusunu hissettirmenin yanı sıra mekânın akustik konforunun sağlanmasına da yardımcı olmuştur.

Şekil 12. Cirkusbygningen Gösteri Salonu ve Fuayesi (URL-16).

5. Sonuç ve Değerlendirme

"Mekânın ne olduğunu bildiğimi iddia etmiyorum. Onun hakkında ne kadar uzun süre düşünürsem, o kadar gizemli oluyor. Ancak bir şeyden eminim: Biz mimarlar mekânla ilgilendiğimizde, dünyayı çevreleyen sonsuzluğun küçük bir parçasıyla mücadele ediyoruz ve yine de her bina bu sonsuzlukta benzersiz bir yeri işaret ediyor".

Peter Zumthor (URL-17).

Sınırsız uzayda tanımlanan sınırlı bir alan olarak betimlenebilecek mekânın tasarımı ışık, ses, ısı gibi fiziksel faktörlerden beslendiği kadar, estetik, konsept, biçim gibi sanatsal etmenlerden de beslenmektedir (Özdoğan, Yalçın vd., 2022:266). Örneklerde de

görüldüğü üzere; Verner Panton 20. Yüzyılın en yenilikçi ve renkli tasarımcılarından birisidir. İskandinav tasarımının zanaata dayalı geleneklerini yeni malzeme kullanımı ve yeni kavramlarla kırmıştır. Yapmış olduğu yenilikçi tasarımlar birçok kişiyi etkileyerek O'nu tanınır kılmıştır.

Sürükleyici mekânlara, renk teorisine, sistemlere ve duysal algıya ilgi duyan Danimarkalı tasarımcı Verner Panton, vücudu çerçeveleyen heykelsi mobilyalar, içgüdüsel tepkiler uyandıran iç mekânlar ve göze hoş gelen desenler yaratmıştır.

Savaş sonrası dönemin diğer radikal tasarımcıları gibi, Panton da geleceği keşfetmekle meşgul olmuştur. Ancak geleceğin tasarımına bir pop duyarlılığıyla yaklaşmıştır. Fütürizm fırtınasının estiği dönemde Archigram'ın Yürüyen Şehirleri ve Archizoom'un organik olarak şekillendirilmiş merkezi olmayan şehirciliği yerine, sıradan insanların tanıdığı sınırları abartmaktan ve zorlamaktan zevk almasına rağmen, kullanışlı mekânlar ve donatı elemanları tasarlamış ve tasarımlarının özellikle görsel algı özellikleri ile farklılığını ortaya koymuştur. Ancak yine de tasarımları döneminin diğer tasarımlarına göre oldukça ileridir. Tulum Okur ve Gezer Çelikleş eserlerinde (2022:407) Panton'un mekân ve mobilya tasarımlarının Jetgiller çizgi filmindeki tasarımlara benzediği konusuna değinmektedir.

Elde edilen bulgular ışığında Panton'un mekân ve donatı elemanları tasarımında görülen özellikler şöyledir.

- Panton'un mekân ve donatı tasarımları İskandinav tarzının minimal tasarım anlayışına karşın yoğun ve karmaşık bir algıya sahiptir.
- Tasarımlarında bütüncül tasarım anlayışını benimsemiştir.
- Lefebvre'nin algılanan, tasarlanan, yaşanan mekân türlerini içinde barındırmaktadır. Algı açısından karmaşık bir o kadar da ilgi çekici ve içinde yaşanabilir mekânlar tasarlamıştır.
- İçindeki kullanıcıya huzur, heyecan ve gerektiğinde güven veren mekân algıları ile yaşanabilir mekân tanımını karşılamaktadır.
- Mimari açıdan yaşam ve geometrik mekân oluşumunu sağlamakta ve bu mekânların oluşumunda estetik ön plandadır.
- Mahremiyet ve sosyal mekân kavramları gözetilmiştir.
- Mekânların ve mekân donatılarının tasarımında entegre bir biçimde kullandığı renk, biçim, çizgi, biçim, anlayış, felsefe özellikleri ile Pop Art tasarıma katkıda bulunmuştur. Gestalt ilkelerini ustalıkla kullanmıştır.
- Arne Jacobsen ve Poul Henningsen'den etkilendiği halde kendi tasarım tarzını oluşturmuştur.
- Aktif tasarım hayatı öncesinde yapmış olduğu inceleme gezilerinde edindiği bilgi, deneyim ve sosyal çevre tasarımlarını şekillendirmiştir.
- Tasarımlarında malzeme ve üretim teknolojisi çeşitliliği, malzeme- biçim – doku birlikteliği dikkati çekmektedir.
- Mekânda kullanmış olduğu renk, biçim, doku algısını tekstil tasarımlarında geliştirmiştir.
- Panton'a göre tasarladığı mekânları O'nun hayata yeni bir bakış açısidir.
- Mobilya da kendi içinde mekân oluşturma özelliğine sahiptir.

Gelenekseli çözüm önerisi olarak kabul etmeyen ve sıra dışı kimliği ile mekânları ve içindeki donatıları tasarlayan Panton'un tasarımları, insanların hayal gücünü ve yaratıcılığını teşvik etmesi, onları yaşam ve çalışma alanlarını canlandırmaya, neşelenmeye ve iyileştirmeye davet etmesi açısından önemlidir.

Kaynakça

- Anonim. (2001). Verner Panton. Londra: Design Museum.
- Avar, A. (2009). Lefebvre'in Üçlü–Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân– Diyalektiği, Mimarlık Dergisi. Aralık 2009, 7-16.
- Bernsen, J. (2003). Verner Panton. Kopenhag : Danish Design Center.
- Demirarslan, D. (2006). İç Mimarlık Öğrencileri İçin İç Mekân Tasarımına Giriş. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Engholm, I., Michelsen, A. (2018). Verner Panton. Bridgeton: Phaidon Press.
- Fiell, C., Taschen, P. (2017). 1000 Chairs. Taschen.
- Gür, Ş. Ö. (2000). Konut Kültürü. İstanbul : Yem Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Özdoğan, E., Yalçın, Ç., Kalay, T., Yılmaz Yatır, S. (2022). İç Mimarlık Alanında Teknoloji Kullanımı ve İç Mekanların Yeni Kullanıcıları Yapay Zeka ve Robotlar. AL FARABI 4th International Congress On Applied Sciences .Erzurum: IKSAD Global Publishing House, s. 264-272.
- Seoane, M. R. (2020). Verner Panton, Arquitecto Del Asiento Una Visión Desde La Ergonomía. Escuela Técnica Superior.
- Tulum, Okur. H., Gezer Çatalbaş, Z. C. (2022). 1960 Yılından Günümüze Animasyon Filmlerde Mimarlık, Kent ve Mekân: Gelecek Göründü. Sinecine, 13(2), 389-424.
- Vegesack, V., & Remmele, M. (2000). Verner Panton The Collected Works. Vitra Design Museum.
- Verner Panton The Collected Works. (2000). Vitra Design Museum.
- Von Meiss, P. (1990). Elements of Architecture: From Form to Place. New York: Van Nostrand Reinhold Pub.

İnternet Kaynakları

- URL-1. (tarih yok). <https://www.dwell.com/article/maison-louis-carre-alvar-aalto-call-to-the-wild-exhibit-6bb12565> , Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.
- URL-2. (tarih yok). <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/insan-gozu-ile-fotograf-makinesini-karsilastiririm#:~:text=Yeti%C5%9Fkin%20bir%20insan%C4%B1n%20g%C3%>

B6z%C3%BCn%C3%BCn%20odak,farkl%C4%B1%20odak%20uzakl%C4%B1
klar%C4%B1na%20sahip%20olabilir, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-3. (tarih yok). <https://www.tagwerc.com/designer/verner-panton>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-4. (tarih yok). Domus: <https://www.domusweb.it/en/biographies/verner-panton.html>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-5. (tarih yok). <https://www.arredativo.it/2011/monografie/verner-panton/>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-6. (tarih yok). https://www.archiproducts.com/en/news/homage-to-verner-panton_66431, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-7. (tarih yok). <https://www.verner-panton.com/en/collection/upholstered-furniture-range-storzpalmer/>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-8. (tarih yok). https://1granary.com/miscellaneous/the-creator-of-another___kind-james-chester-on-the-significance-of-archives-and-nostalgia/attachment/multifunctional-life-unit-by-verner-panton-1966/, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-9. (tarih yok). https://www.designklassiker.com/Wohnturm--Visiona-2--Wohnlandschaft-----_site.objekt..html_dir._o.107_likecms.html, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-10. (tarih yok). <https://www.design-is-fine.org/post/58455925504/verner-panton-visiona-2-1970-originally-the>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-11. (tarih yok). <https://archive.curbed.com/2018/9/4/17806432/verner-panton-chair-interior-design>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-12. (tarih yok). <https://archive.curbed.com/2018/9/4/17806432/verner-panton-chair-interior-design>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-13. (tarih yok). <https://www.verner-panton.com/en/werk/spiegelverlagshaus-hamburg-vp1594-00-b-d17/>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-14. (tarih yok). <https://archive.curbed.com/2018/9/4/17806432/verner-panton-chair-interior-design>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-15. (tarih yok). <https://www.greyscape.com/verner-panton-the-danish-designer-who-took-a-generation-on-a-psychedelic-trip/>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023..

URL-16. (tarih yok). <https://www.verner-panton.com/en/werk/zirkusgebaeude-vitra-536/>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

URL-17. (tarih yok). <https://medium.com/studiotmd/spatial-perception-and-architecture-4f8ab99eeb41>, Erişim Tarihi: Ocak 28, 2023.

Anadolu Medreselerinde Mekan Biçimlenişinin Kubbe Kullanım Tercihine Etkisi

Nur Efşan GÖRECİ^{1*}, Didem ERTEN BİLGİÇ²

Öz

Mekanın üzerini örtme amaçlı inşa edilen kubbeler zaman içinde gelişerek yapıya kimlik kazandıran mimari bir unsur olmuştur. Geniş açıklıkları kapatma olanağı tanınması ile işlevsel katkılarda bulunmuşken, yapının mimari kompozisyonunu biçimlendiren, inşa edildiği dönemin ya da adına inşa ettirildiği kişinin idari ve siyasi gücünü yansıtan biçimsel bir öğedir. Kubbe, pek çok farklı kültürde kendini göstermiş, özellikle İslam mimarisinde dini kuralların mekan biçimlenmesine yansımaları olarak sembolik bir yer edinerek cami, medrese, mescit, türbe gibi dini yapılarda özenle kullanılmıştır. Bu yapılardan medreseler İslam dünyasının eğitim yapıları olarak Türk-İslam mimarisinde önem taşımaktadırlar. Selçuklular döneminde önemli yer edinen medrese yapıları Anadolu Selçukluları ile Anadolu topraklarında inşa edilmeye başlamış ve işlevini kaybettiği Osmanlı'nın son dönemlerine kadar mimari açıdan gelişim kaydetmiştir. En temelde eğitim verilen dersane birimi, öğrencilerin kaldığı hücreler ve avludan oluşan, eyvanlı plan tiplerine sahip medreselerde kubbe, dönemin imkanlarına, inşa edildiği coğrafyanın şartlarına, inşa ettiren kişinin gücüne, kullanılan yapı malzemesine göre farklı biçimlerde kullanılarak medrese mimarisini etkilemiştir. Zaman içinde değişik birimlerin üzerini kapatarak farklı dönemlerin izlerini yansıtmıştır. Bu çalışmada literatür taraması yapılarak, Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne Anadolu'da inşa edilen, plan bilgileri mevcut medreseler incelenerek, plan tipine, strüktürüne, bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre değişen kubbe kullanımı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kubbe, Anadolu Mimarisi, Anadolu Selçuklu Mimarisi, Osmanlı Mimarisi, Merkezi Mekan

The Effect of Space Formation on Dome Usage Preference in Anatolian Madrasahs

Abstract

The domes, which were built to cover the space, developed over time and became an architectural element that gave the building an identity. It is a formal element that shapes the architectural composition of the building, reflecting the administrative and political power of the period in which it was built or the person on whose behalf it was built, while making functional contributions by allowing the possibility of closing wide openings. The dome has shown itself in many different cultures, and it has been carefully used in religious buildings such as mosques, madrasahs, masjids, tombs, taking a symbolic place as a reflection of religious rules on the shaping of space, especially in Islamic architecture. Among these structures, madrasahs are important in Turkish-Islamic architecture as educational structures of the Islamic world. Madrasah structures, which took an important place in the Seljuk period, started to be built in Anatolian lands with the Anatolian Seljuks and developed architecturally until the last

¹Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Türkiye.

²Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Türkiye.

* İlgili yazar/Corresponding author: nurefsangoreci@gmail.com

periods of the Ottoman Empire, when it lost its function. The dome in the madrasahs with iwan plan types, consisting of the classroom unit where education is given, the cells where the students stay and the courtyard, has affected the madrasa architecture by using it in different ways according to the possibilities of the period, the conditions of the geography in which it was built, the power of the person who built it, and the building material used. Over time, it covered different units and reflected the traces of different periods. In this study, the use of the dome, which changes according to the plan type, structure and the conditions of the geography, was examined by examining the madrasahs, which were built in Anatolia from the Anatolian Seljuk Empire to the Ottoman Empire, and whose plan information is available.

Keywords: Dome, Anatolian Architecture, Anatolian Seljuk Architecture, Ottoman Architecture, Central Space

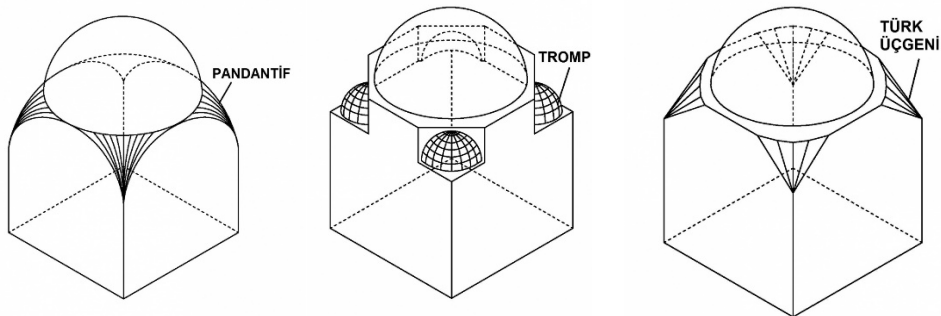
1. Giriş

TDK'de "Yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet" olarak tanımlanan kubbe, Hasol'un(2020, s.285) mimarlık sözlüğünde "bir kemer yayının tepe noktasından inen dikin çevresinde dönmesiyle meydana gelen örtü" olarak tanımlanmaktadır. Taş, tuğla, kerpiç gibi küçük yapı malzemeleriyle inşa edilen kubbeler daire, kare ya da çokgen plana sahip mekanların üzerinin örtülmesinde kullanılan önemli bir yapı birimi olmuştur (Yazıcı Ersoy, 1997, s.1065).

Yapılan arkeolojik araştırmalar kubbenin kullanılmaya başlamasının Mezopotamya'ya dayandığını göstermektedir. İnşa edilen ilk kubbe daralan taş halkaların bindirme tekniği ile bir araya getirilmesiyle elde edilen yalancı kubbedir. Roma Mimarisinde sıklıkla kullanılan yalancı kubbe, 6.yy'dan sonra Ege ve Akdeniz'de ortaya çıkan yuvarlak planlı kubbeli yapıların öncüsü olmuştur. Arapların Türk kubbeleri adını verdikleri, Türklerin kullandığı toprak evler ise kubbe biçimli formu ile sanat tarihçisi Josef Strykowski'ye göre Orta ve Ön Asya'dan dünyaya yayılan kubbe mimarisinin menşeidir (Mülayim, 2002, s.301).

Kubbe, mesnetlerinde sürekli bir taşıyıcı yüzeye ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden dairesel bir kaideye oturması gerekmektedir. İlk anıtsal uygulamalarda, özellikle Roma çağında, kubbeler dairesel planlı yapıların örtüsü olmuştur (Kuban, 2014, s.46-47).

Tarihte ilk defa Sasani mimarlığında kubbe kübik bir plan üzerinde uygulanmış, böylece örtü ile yapı arasındaki geçiş elemanlarının kullanım süreci başlamıştır. Pandantif, tromp ya da Türk üçgeni gibi adlandırılan geçiş elemanları (Şekil 1) hem kubbenin yükünü güvenli bir şekilde duvarlara aktarmış hem de küresel form ile kübik form arasında estetik bir geçiş sağlamıştır (Turan & Yıldız, 2018, s.167).

Şekil 1: Kubbe geçiş elemanlarından sırasıyla pandantif, tromp ve Türk üçgeninin gösterimi (Erten Bilgiç, 2017, s.150).

Kubbe, sahip olduğu dairesel formu ile yapılara estetik bir değer katmış, uygarlıkların mimari kültürünü oluşturmasında etkin bir öğe olarak kullanılmıştır. Özellikle Türk ve İslam Mimarisinin sembolü olmuş, kullanıldığı cami, medrese, mescit gibi dini yapıların mimari kompozisyonunu biçimlendirmiş, iç mekanlarında ilahi gücü anımsatan bir atmosfer oluşturmuştur. Bu yapılardan medreseler, İslam şehirlerinin eğitim yapıları olarak öneme sahiptir. Selçuklu Dönemi'nde Melikşah'ın veziri Nizamülmülk tarafından açılan Nizamiye Medreseleri, medrese yapılarının yaygınlaşmaya başlamasının önemli adımlarından biridir (Bozkurt, 2003, s.324).

1071'de Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasıyla, ilme ve eğitime önem veren Anadolu Selçukluları yerleştikleri topraklarda hızla medrese yapıları inşa etmiştir. Anadolu'da, günümüze ulaşmış en eski medrese yapıları XII. yüzyıl ve ortasından kalmaz. X. ve XI. yüzyılda inşa edilen medreselerin hiçbiri ayakta kalmamıştır. Medrese mimarisi Anadolu'da diğer İslam bölgelerine göre daha farklı bir gelişme göstermiştir. Açık avlulu ve kapalı avlulu olarak iki plan tipinde gelişen Anadolu medrese mimarisinde avlusu kubbe ile kapatılan kapalı medreseler, fikir ve plan şeması bakımından diğerleriyle farklı olmasa da Anadolu dışında başka hiçbir yerde gelişmediği için Anadolu'ya has bir mimari yapı türü haline gelmiştir (Kuran, 1969, s.11). Anadolu'da başlayan kapalı medrese mimarisi, devamlı gelişerek Osmanlı'nın büyük cami mimarisi için de bir hazırlık evresi olmuştur (Aslanapa, 1991, s.71). Hem boyutlarındaki büyüme hem de kubbeden altında bulunan kare, dikdörtgen ya da çokgen formlu plana geçiş öğelerinin oluşturulması ile, gelişiminde zirve yapacağı Osmanlı Dönemi cami mimarisine hazırlık açısından medreselerde kubbe kullanımı önem taşımaktadır (Mülayim, 2002, s.302).

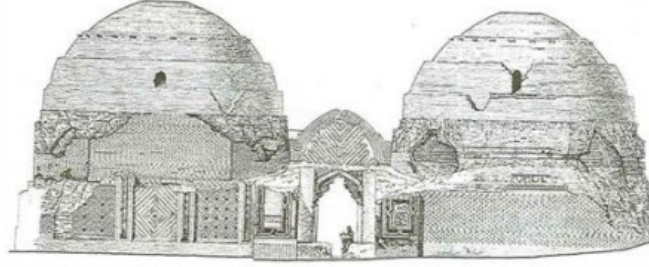
Bu çalışmada Anadolu Selçuklarından başlayıp gelişimini tamamladığı Osmanlı Dönemi'ne kadar, Anadolu'da inşa edilmiş medreselerde mekan biçimlenişine ve fonksiyonuna göre kubbe kullanım tercihleri detaylıca irdelenmiştir. Literatür taraması yapılarak plan bilgilerine ulaşılan medreseler üzerinden mekan analizleri yapılmıştır. Çalışmanın Anadolu medrese mimarisinde kubbe kullanımını gösteren toplu bir çalışma olarak literatüre kazandırılması hedeflenmiştir.

2. Medrese Mimarisinin Doğuşu

Arapça'da ders anlamı taşıyan "dirase" kelimesinden gelen medrese, ders verilen bina veya yüksek okul anlamına gelmektedir. İslam devletlerinde medrese yapıları inşa edilmeden önce İslami eğitimler camilerde verilmekteydi. Talebeler hocanın etrafında toplanarak dersi dinler, bu eğitime halka adı verilirdi. Medrese yapıları inşa edildikten sonra da camilerde eğitim devam etmesine rağmen medrese eğitimi ile cami eğitiminin en önemli farkı medresedeki standart, sistemli ve koordine eğitim müfredatıdır. Aynı zamanda camilerde ilk ve yüksek öğretim farkı bulunmazken, medrese eğitimi yalnız ileri seviyeyi kapsamıştır. Medreselerde usul, fıkıh ve hadis gibi İslam ilimleri üzerine eğitim verilirdi. Bunun yanı sıra matematik, geometri, astronomi, fizik, tıp, gramer, felsefe gibi kadim ilimlerin öğretildiği medreselerde mevcuttur. Büyük medreselerde ise çeşitli ilimlerin bir arada okutulduğu bilinmektedir. Selçuklu sultanları Alp Arslan ve Melikşah'ın ünlü veziri Nizam-ül Mülk medreselerin kurucusu olarak kabul edilmekle birlikte, daha önceki dönemlerde de medrese yapılarına rastlanmıştır (Kuran, 1969, s.10).

Orta Asya'dan günümüze harabe olarak da olsa ulaşabilmiş en eski medrese yapısı olarak bilinen Tacikistan'daki Hoca Meşhed Medresesi'nin (Şekil 2) türbe olarak kullanılmış kubbeli doğu bölmesinin 9.yüzyılda inşa edildiği bilinmektedir. Cami işlevi

gören kubbeli batı bölümü ise XI. yüzyılda inşa edilmiştir (Hattstein & Delius , 2007, s.363).

Şekil 2: Hoca Meşhed Medresesi'nin soldaki türbe ve sağdaki cami olarak inşa edilmiş kubbeli bölmeleri (Hattstein & Delius , 2007, s.363).

Medreseler hükümdarlar ya da maddi güce sahip olan kişiler tarafından yaptırılmış vakıf yapılarıdır. Türkler dört Sünni mezhepten biri olan Hanefiliği kabul etmiş, bu nedenle Şiiliğe karşı mücadele içinde olmuştur. XI. yüzyılda Şiiler batı ve orta İran, Irak ve Mısır'da hakim durumdadır ve Sünni ülkelerde Şiiliği yaymaya yönelik teşkilatlanmalarda bulunmuşlardır. Şii propagandasına karşı durabilecek tek güç Sünni Tüklerdir. Şiilere karşı mücadele için askeri üstünlüğünün yetmeyeceğini düşünen Nizam-ül Mülk, manevi ve siyasi üstünlüğün sağlanması gerektiğini, bu nedenle yüksek seviyedeki devlet adamlarının Sünni eğitimle yetiştirilmeleri için köklü eğitim sistemlerinin ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve Nizamiye adını verdiği medreseleri kurmuştur. Nizamiye medreselerinde İslami ilimlerin yanı sıra kadim ilimlerde öğretilmiştir. Nizamiye Medreselerinden hiçbiri günümüze kadar ulaşmamıştır, yalnızca Hargird Nizamiyesi tuğla yığını olarak bulunmaktadır. Bu yapıda incelemeler yapan Andre Godard'ın çıkarttığı plana göre; avlu ortasında kesişen iki eksenin uçlarına yerleştirilmiş dört eyvan ve bunların arasında hücre ve odalardan meydana gelmiştir. Medrese mimarisi açık avlulu ve kapalı avlulu olmak üzere iki plan tipinde gelişim göstermiştir. Genellikle örtü elemanı olarak kubbe kullanılan kapalı avlulu plan tipinin, medreselerin ortaya çıkışından önce kendi evlerinde eğitim veren müderrisler nedeniyle, Orta Asya evlerinden geldiği, açık avlulu plan tipinin ise Budist manastırlarının taklidiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir (Kuran, 1969, s.5-9). Medrese yapılarında genellikle dört ana mekan bulunmaktadır. Bunlar;

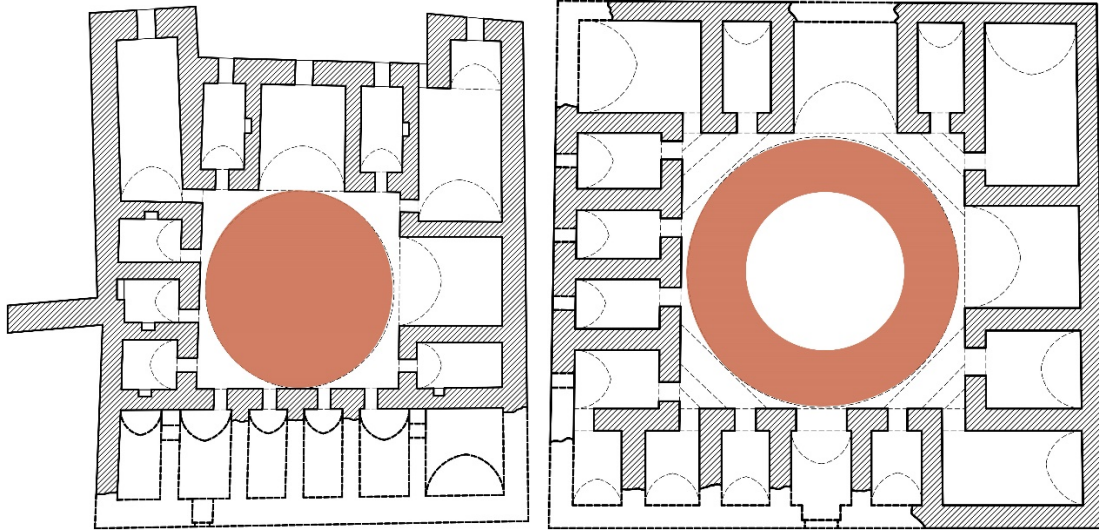
- Avlu: Medrese mimarisinin en önemli elemanıdır çünkü yapının düzeni avlu etrafında gelişmiştir. Üstü açık ya da örtülü olarak kullanılan avlu, tüm mekanları bir araya toplayan bir odak noktasıdır.
- Eyvan: Eyvanlı medreselerde bir ile dört arasında eyvan bulunabilmektedir. Avluya hareket ve yön verirken, kullanıcıları güneş ve yağmurdan koruyan, aynı zamanda kapalı da olmayan çalışma ve dinlenme mekanı olarak işlev kazanmıştır. Bazı medreselerde Sünniliğin dört mezhebini temsilen dört eyvanın kullanıldığı bilinmektedir.
- Kışlık Dershane: Soğuk havalarda eğitimin verilmesi için inşa edilmiş medrese birimidir. Genelde sıcak havalarda eğitiminin verildiği ana eyvana bitişik olarak düzenlenmişlerdir.
- Talebe Hücreleri: Talebelerin yaşama alanlarıdır. Genelde avlu etrafına yerleştirilmiş küçük birimlerdir.

Bunların yanı sıra medrese yapılarında kurucusunun istek ve maddi gücüne göre kütüphane, mescit, türbe, aşhane, hamam gibi kısımlar da bulunabilmekteydi (Ödekan, 1997, s.1188). Tuvaletlerin ise çok nadiren iç mekanda çözüldüğü, genellikle medrese yapısının dışında, basit bir yapı olarak inşa edildiği bu yüzden de günümüze hiçbirinin ulaşmadığı düşünülmektedir.

Anadolu'da, 1071'de Türklerin gelişiyle birlikte XII. yüzyıldan itibaren medreseler inşa edilmeye başlanmıştır. Medrese yapıları Büyük Selçuklular döneminde ortaya çıksa ve gelişse bile asıl yerini Anadolu topraklarında bulmuş ve yaygınlaşmıştır (Sözen, 1970, s.1-3).

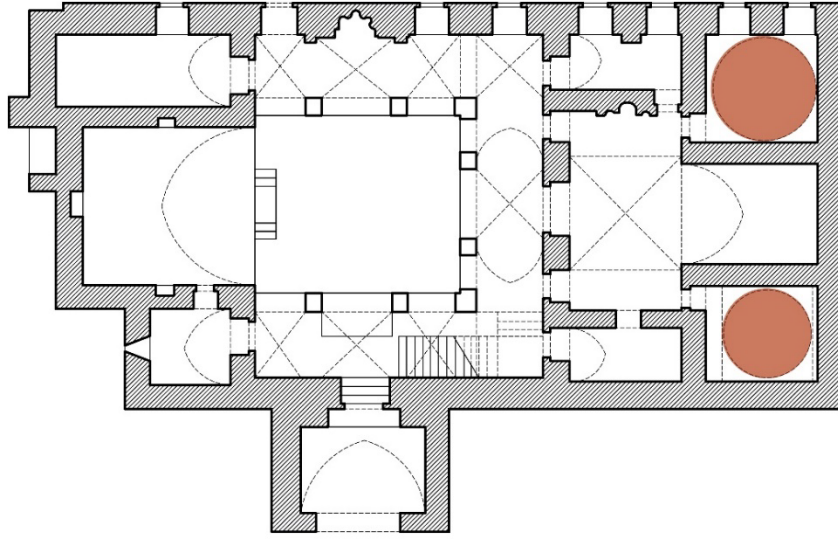
3. Anadolu Medreselerinde Mekan Biçimlenişine Göre Kubbe Kullanımı

Anadolu'nun ilk medrese örneklerine Danişmendiler Dönemi'nden rastlanmaktadır. Danişmendli Meliki Nizameddin Yağıbasan tarafından inşa ettirilen Niksar Yağıbasan Medresesi ve Tokat Yağıbasan Medresesi, ilk olma özelliği taşımanın yanı sıra günümüze ulaşmış en eski merkezi kubbeli, yani kapalı avlu plan tipindeki medreselerdir. Diğerinden önce yapılan Niksar Yağıbasan'da (Şekil 3a) avlunun, yıkılmış olsa da köşelerde bulunan çift tromplu geçiş elemanları nedeniyle 11m çapında kubbe ile örtülmüş olduğu bilinmektedir. Tokat Yağıbasan'da (Şekil 3b) ise avlu yaklaşık 14m çapında basık bir kubbe ile örtülüdür. Kubbenin ortasında 10m'lik açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklığın varlığı Niksar'dakininde de aynı şekilde açıklık olduğunu düşündürmektedir. İki yapıda da avlu dışında bütün mekanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Bu iki yapı Anadolu medrese mimarisinin gelişiminde büyük rol oynamıştır. Merkezi kubbeli bu plan tipi her dönemde inşa edilmeye devam edilmiş, darüşşifa, tekke ve zaviye yapılarında da kullanılmıştır (Sözen, 1972, s.21-29).

Şekil 3: Solda a) Niksar Yağıbasan, sağda b) Tokat Yağıbasan (Çukur Medrese) Medreselerine ait merkezi kubbeli plan. Kuran (1969, s.15-17)'dan alınmış, 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Güneydoğu bölgesinde hakimiyet kurmuş Artukoğulları Dönemi'nde medrese mimarisi diğer bölgelerde olduğu gibi İran'dan gelen Selçuklu formlarından değil, Suriye formlarında etkilenmiştir. Artuklular döneminde Güneydoğu'nun sıcak iklimi nedeniyle açık avlulu medrese tipleri tercih edildiği düşünülmektedir. Bu dönemde merkezi kubbeli yani kapalı avlulu medreselere rastlanmamıştır. Açık avlulu örneklerden olan, Urfa Ulu Camii'ne bitişik olarak inşa edilen Ulu Camii Medresesi, pandantif üzerine binmiş kubbeli, kare bir salona sahiptir. Diyarbakır Mesudiye Medresesinde (Şekil 4) dikdörtgen biçiminde açık avluya sahip plan yapısının iki köşesinde pandantif geçişli kubbeli iki oda mevcuttur.

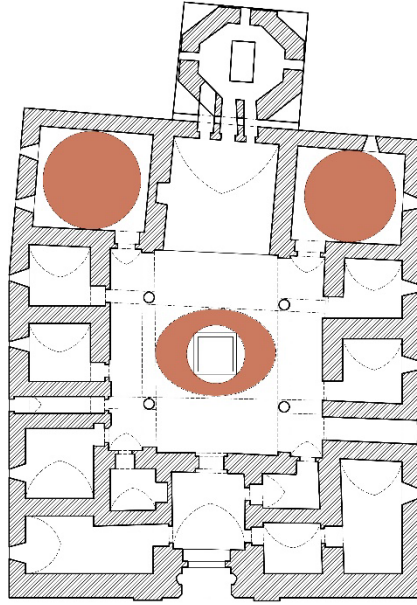

Şekil 4: Mesudiye Medresesinde kubbeli mekanları gösteren plan. Kuran (1969, s.24)'dan alınmış, 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Açık avlulu plana sahip diğer bir yapı olan Zinciriye Medresesinde ise köşede kare biçiminde, tromplarla oturtulmuş kubbeli bir mekan mevcuttur. Bu kısmın türbe olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir (Kuran, 1969, s.29). Bu kubbeli oda dışında diğer bütün birimler beşik tonoz ile örtülmüştür. Taceddin Mesul tarafından yaptırılmış Harzem Medresesinde dikdörtgen avlunun revakları kubbe ile örtülmüştür. Bu avlu aynı zamanda cami ile medreseyi birbirine bağlamaktadır (Aslanapa, 1991, s.80-81).

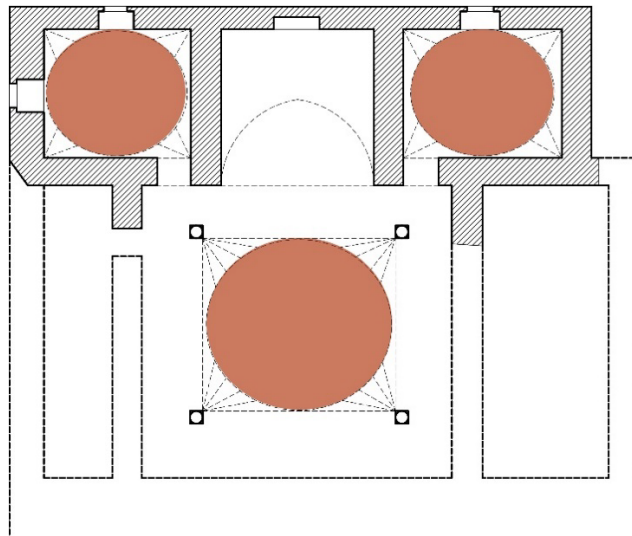
Anadolu Selçukluları ise Anadolu'ya yerleştikleri andan itibaren değil de hakimiyeti sağladıkları andan itibaren eğitim faaliyetlerini düzenlemeye başlamışlar, bu amaçla medrese yapıları inşa etmişlerdir. Anadolu Selçuklularında da medrese mimarisi açık avlulu ve kapalı avlulu olmak üzere iki plan tipinde gelişmiştir. Kapalı avlulu medreselerde; Boyalıköy Medresesinde giriş kısmından bir eyvana, oradan da kubbeli orta avluya geçilmektedir. 5,20m genişliğinde kare avlunun kubbesi yıkılmış durumda olsa da köşe pandantifler nedeniyle varlığı bilinmektedir. Kubbe, yapının iç duvarlarına değil de duvarların önüne yerleştirilmiş dört adet tuğla kolona oturmaktadır. Kubbede taş yerine tuğla kullanılmasının nedeninin kolonlara binen yükü hafifletmek olduğu bilinmektedir (Kuran, 1969, s.44-45).

Atabey Ertokuş Medresesi (Şekil 5), birbirine kemerle bağlı dört sütun üzerinde duran kubbeli avluya sahiptir. Bu medresede kubbe kareye yakın dikdörtgen alana oturmaktadır. Kubbenin tepesinde bir açıklık, açıklığın altında dikdörtgen bir havuz bulunmaktadır. Yapıda kubbe sadece avluda kullanılmamış, mescit görevi gören ana eyvanın iki yanındaki dersane olduğu düşünülen birimler de tromplu kubbe ile örtülmüştür (Sözen, 1972, s.42-47). Ana eyvan ve iki yanında kubbeli oda tipi planlama ilk defa Atabey Ertokuş Medresesinde görülmüş, daha sonra da sık sık kullanılmıştır (Aslanapa, 1991, s.73).

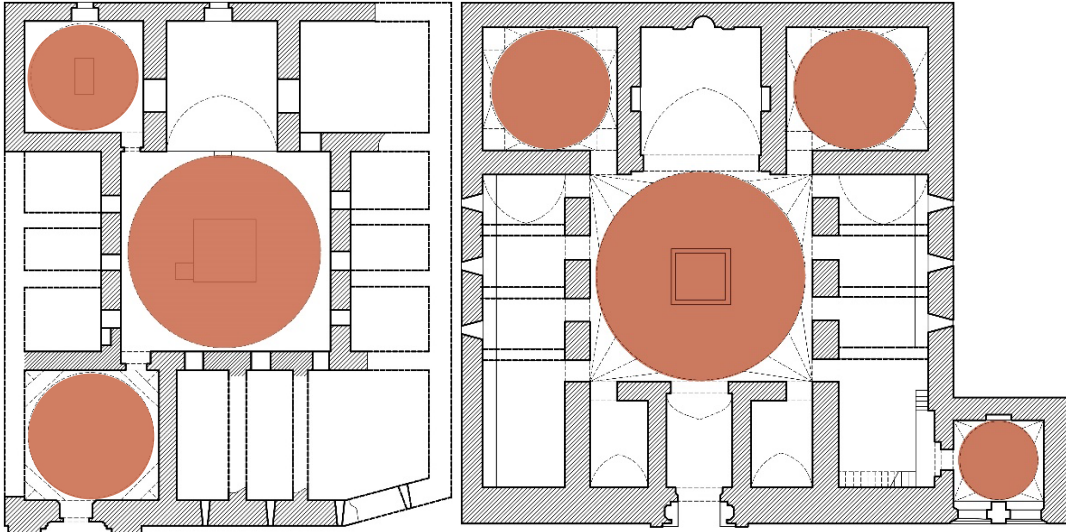
Şekil 5: Atabey Ertokuş Medresesinde kubbeli mekanları gösteren plan. Kuran (1969, s.48)'dan alınmış, 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Konya Ali Gav Medresesi, günümüze kalan ana eyvanı ve iki yanındaki odalarıyla birlikte bahsedilen plan tipinin devamıdır. Ana eyvanın iki yanındaki bu odalar 5,25m genişliğinde ve üçgen geçişlere sahiptir (Şekil 6). Ana eyvanın karşısında iki adet kolon mevcuttur. Bu kolonların karşısında aynı mesafede kolon izlerine rastlanması bu avlunun kubbe ile örtülü inşa edildiğini göstermektedir (Kuran, 1969, s.50). Avludaki var olduğu düşünülen bu 6m çapındaki kubbe, duvarlara köşelerde çapraz tonozlar meydana getirecek şekilde revaklarla bağlanmıştır. Zeminde su kanallarının varlığı önceden kubbeli bu avlunun ortasında havuz bulunduğunu göstermektedir. Yapının ilk yapıldığı dönem iki kubbeli odadan birinin mescid birinin türbe olarak kullanıldığı, daha sonra bu bölümlerden biri yıkılınca ana eyvanın türbeye çevrildiği düşünülmektedir (Sözen, 1972, s.48-53).

Şekil 6: Konya Ali Gav Medresesi planında kubbeli mekanların gösterimi. Kuran (1969, s.50)'dan alınmış, 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Konya Karatay Medresesi mimarisi ile Selçuklu Dönemi'nin en özel yapıları arasında yer almaktadır. Yapının köşelerde üçgen bingilerin bulunması nedeniyle kubbeli bir giriş holüne sahip olduğu bilinmektedir (Şekil 7a). Giriş holü dört kolon üzerine oturtulmuş kubbeyle örtülü merkezi hole açılmaktadır. Ortasında havuz bulunan bu holün kubbesinde tepe açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklık orta mekana hava ve ışık alınmasını, aynı zamanda yağmur suyunun holün ortasındaki havuzda toplanmasını sağlamıştır (Kuran, 1969, s.52). Merkezi holdeki kubbe de gök kubbeyi andıran bezemeler bulunmaktadır (Sözen, 1972, s.65). Ana eyvanın yanında bulunan kubbeli odalardan birinin Celaleddin Karatay'ın türbesi olduğu bilinmektedir (Kuran, 1969, s.52). Konya İnce Minareli Medrese de hadis ilmi öğretilmek üzere inşa ettirilmiş medreselerden biridir. Medresenin bitişiğinde Türk üçgeni geçişlere sahip kubbeli bir mescid inşa ettirilmiştir (Şekil 7b). Medrese, 10,80m çapında kubbeli bir avluya sahiptir. Bu medresede de ana eyvan ve yanında kubbeli iki oda mevcuttur (Sözen, 1972, s.71). Kırşehir Cacabey Medresesinde ve Çay Medresesinde de öncekiler gibi kubbeli avlu ve ana eyvanın iki yanında kubbeli odalar görülmektedir. Bu odalar kışlık dersane ve türbe olarak işlevlendirilmiştir (Kuran, 1969, s.55-59).

Şekil 7: Solda a) Karatay Medresesi (Kuran, 1969, s.51), sağda b) İnce Minareli Medrese (Aslanapa, 1991, s.76) planlarında kubbeli mekanların gösterimi. Planlar 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Anadolu Selçuklu kapalı avlulu medreselerinde görülen avlunun zemininde havuz ve avluyu örten kubbenin tepe noktasında açıklık sadece fonksiyon için tasarlanmamış, aynı zamanda kişide kozmolojik anlamları da çağrıştırmaktadır. Havuz yer altını, havuz ile kubbe arasındaki boşluk yeryüzünü ve havayı, kubbe ve tepesindeki açıklık ise gökyüzünü ve gökyüzünün kapısını simgelemektedir (Şekil 8). Yapının iç mekanına da ışık çoğunlukla kubbenin tepesindeki bu açıklıktan gelmektedir. Bu yapılar makrokozmosun temsil edilmesinin amacı makrokozmos boyut ile ilişki kurulan kutsal yapılar olmasıdır. Buna göre kubbenin tepesinde bulunan açıklıktan gelen ışık evreni sentezler ve merkezdeki insana ilahi ışığı taşır (Peker, 1998, s.296-297).

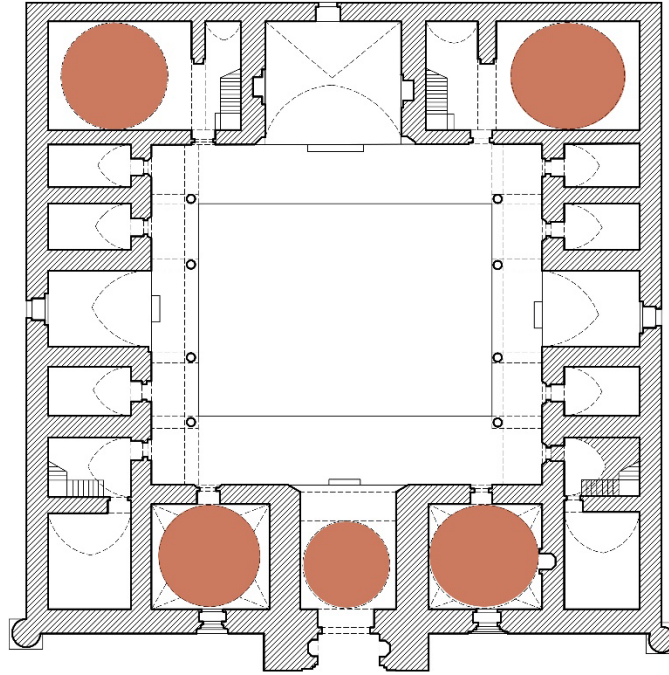

Şekil 8: Medrese avlusunda kubbenin tepesinden gelen açıklık ile iç mekanın aydınlatılması (Kuran, 1969, görsel bölümü içinde).

Anadolu Selçuklu Döneminde yapılan kubbe ile örtülü mekanlar barındıran açık avlulu medreseler incelendiğinde ise; Konya Sırçalı Medresede açık avlunun ucunda ana eyvan ve iki yanında ona bitişik kubbeli salonlar mevcuttur. Bu dönem inşa edilmiş büyük medreselerden biri olan Akşehir Taş Medrese ise ana eyvanın iki yanında biri mescid biri türbe olarak işlevlendirilmiş kubbeli odalar mevcuttur (Kuran, 1969, s.74-80).

Sivas'ın en ünlü yapılarından biri olan, aynı zamanda Anadolu'da gelişen eyvanlı medreselerin vardığı son noktalardan biri olan Buruciye Medresesi simetrik plan kurgusu ile ön plana çıkmaktadır (Şekil 9). Yapının giriş eyvanı, daha öncekilerden farklı olarak, kubbe ile örtülmüştür. Giriş eyvanının kubbe ile örtülmesi daha çok XIII. yüzyıl sonrası medrese yapılarında görülmektedir ve gelenek bütün eyvanların kubbe ile örtülmesine kadar gitmiştir. Dikdörtgen olan bu giriş mekanında avluya bakan tarafa kemer inşa edilmiş ve oluşan kare plana kubbe yerleştirilmiştir. Girişin iki yanındaki odalardan mihrablı olan mescid, diğeri türbe olarak kullanılmıştır. Avlunun karşı tarafındaki ana eyvanın iki yanında da diğerlerine simetrik olarak kubbeli iki oda bulunmaktadır. Yapıda kütüphanenin varlığı bilindiğinden ötürü bu kubbeli odalardan birinin dersane birinin kütüphane olduğu düşünülmektedir. Dikdörtgen planlı bu odaların ana eyvana bakan tarafında çatıya çıkan merdivenleri mevcuttur. Merdivenli kısım beşik tonozla örtülürken kubbe ile beşik tonoz arasında bir kemer inşa edilmiştir (Sözen, 1970, s.52-57).

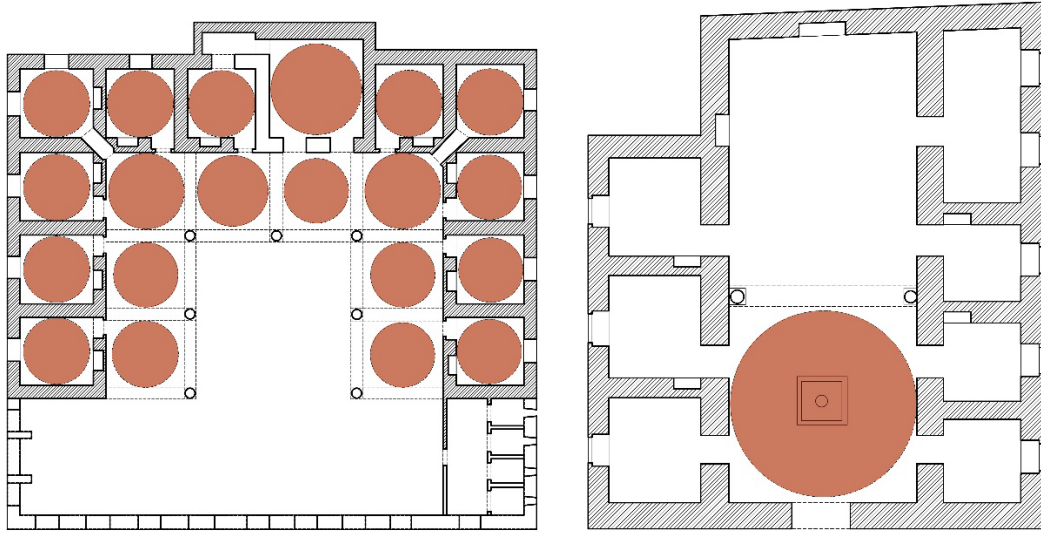

Şekil 9: Sivas Buruciye Medresesi planında kubbeli mekanların gösterimi. Kuran (1969, s.91)'dan alınmış, 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Sivas Gök Medresede ana eyvanın iki yanında bulunan kubbeli birimlerden biri darülkurradır. Dikdörtgen plana sahip bu oda bir tarafına kemer eklenerek kareye dönüştürülmüş ve kubbesi yerleştirilmiştir. Tokat Gök Medresede ana eyvanın yanında dikdörtgen planda kubbeli türbe mekanı bulunmakta, kubbe iki beşik tonoz arasına oturmaktadır. Doğusunda bulunan kare planlı kütüphane yapısı da kubbe ile örtülmüştür (Kuran, 1969, s.96-99).

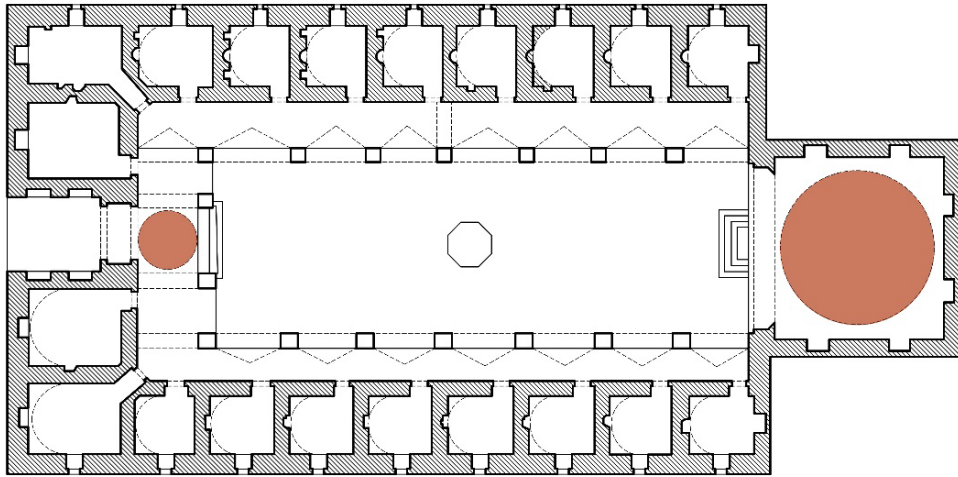
4. Osmanlı Dönemi Anadolu Medreselerinde Mekan Biçimlenişine Göre Kubbe Kullanımı

Anadolu Selçukluları döneminde büyük gelişmeler kaydeden medrese mimarisi biçimsel özelliklerini Osmanlı döneminde devam ettirmiştir. Osmanlı'dan günümüze kalan en eski medrese Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın İznik'te inşa ettirdiği Süleyman Paşa Medresesidir. Bu medrese Osmanlı'nın kuruluş döneminde devletin sünileşmesini sağlamak adına attığı adımlardan biridir. Medrese, sütunlar üzerine oturtulmuş kubbeli, "U" biçiminde sıralanmış, yüksek revaklar arkasında sıralanmış kubbeli hücreler ve tromp geçişli büyük kubbeli dershanelerden oluşmaktadır (Şekil 10a). Bu ilk medresede Selçuklulardan farklı bir medrese mimarisi denenmiştir. Açık avlulu medresede bütün birimlerin kubbe ile örtüldüğü dikkat çekmektedir. Aynı dönemden diğer bir medrese Bursa'da ki Lala Şahin Paşa Medresesi ise Selçuklu geleneğini sürdüren bir plan şemasına sahiptir. Medresenin girişi karşısındaki eyvan ile birleşerek dikdörtgen bir plan oluşturmaktadır (Şekil 10b). Bu iki alan kemerle ayrılmış ve kare alana dönüşen giriş tromp geçişli kubbe oturtulmuştur (Aslanapa, 2004, s.13).

Şekil 10: Solda a) Süleyman Paşa Medresesi (Aslanapa, 2004, s.12), sağda b) Lala Şahin Paşa Medresesi (Kuban, 2007, s.150) planında kubbeli mekanların gösterimi. Planlar 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

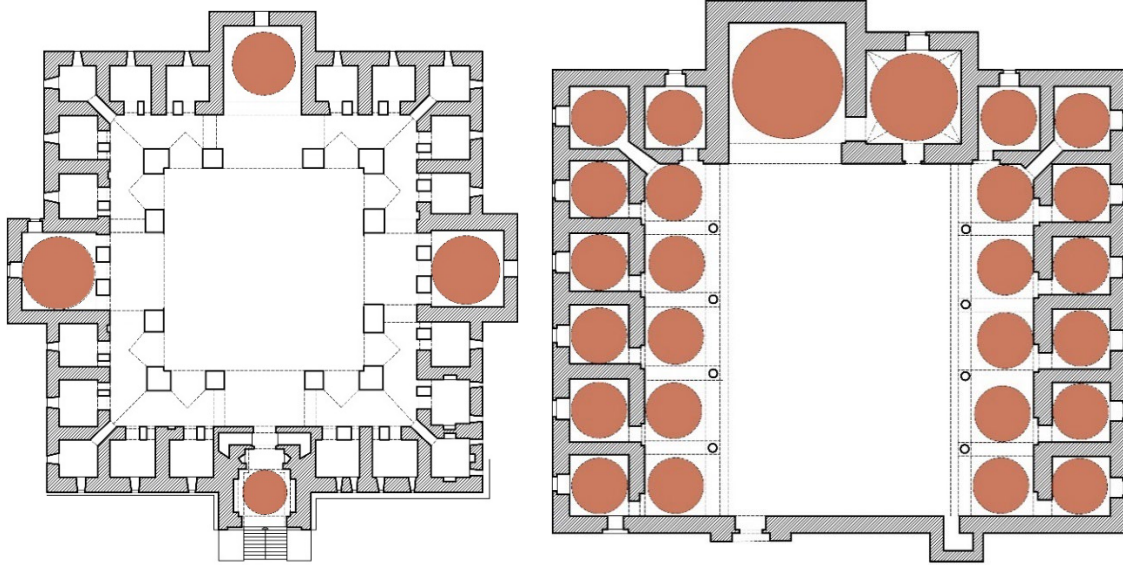
Yıldırım döneminde inşa edilen Yıldırım Medreseleri Selçuklu ve Osmanlı mimarisi arasında bir geçiş eseri olarak gösterilmektedir. Girişte geniş, kubbe ile örtülü bir eyvanla yapıya davetkar bir giriş sağlanmıştır (Şekil 11). Eyvandan portal aracılığıyla kubbeli revaklara geçilmekte, oradan da avluya ulaşılmaktadır. Avlunun tam karşısında büyük kubbeli bir dershane yer almaktadır (Aslanapa, 2004, s.32). Erken dönem Osmanlı mimarisinin önemli yapılarından olan Hacı Halil Paşa Medresesi, Selçuklu dönemindeki ilk kapalı avlulu medrese örnekleri olan Yağlıbasan Medreselerine en fazla benzeyen medresedir (Kuban, 2007, s.152). 12,60 m çapında olduğu bilinen kubbesinin deprem nedeniyle çöktüğü düşünülmektedir. Bu nedenle günümüzde açık avlulu plan tipinde işlemektedir (Tanman, 1996, s.477-478).

Şekil 11: Yıldırım Medresesi planında (Aslanapa, 2004, s.34) kubbeli mekanların gösterimi. Plan 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi üç tarafından dışarı taşan dershane mekanlarında ve giriş sofasında mekanlar kubbe ile örtülmüştür (Şekil 12a). Edirne'deki Saatli Medrese'de ise bir tanesi eyvan biçiminde, diğeri kapalı iki tane dershane mekanı yanyana kubbeli olarak inşa edilmiştir. Yapının girişi ve tüm hücreleri kubbe ile örtülmüş, revaklarında tonozlar kullanılmıştır. Aynı plan tipi Gedik Ahmet Paşa Medresesi'nde de

devam eder. Fakat bu medresede revaklar kubbe ile örtülmüş, hücre mekanlarının önünde sıralanmıştır (Şekil 12b).

Şekil 12: Solda a) Çelebi Sultan Mehmet Medresesi, sağda b) Gedik Ahmet Paşa Medresesi planlarında kubbeli mekanların gösterimi (Kuban, 2007, s.150-194). Planlar 1.yazar tarafından yeniden düzenlenmiştir.

Fatih Sultan Mehmet döneminde kadar Osmanlı medreseleri, abidevi Selçuklu medreselerinin aksine, dönemin ihtiyaçlarına yönelik, yeni eğitim şartlarına uygun değişik planlarda inşa edilmiştir. Fatih Külliyesinin içinde Sahn-ı Seman Medreseleri, en yüksek dereceli medreseler olarak öneme sahiptir. Fatih Cami'sinin avlusunun iki yanında dörder adet bulunan bu medreseler, hepsi aynı planda, simetrik yerleştirilmiştir. Medreselerin bütün birimleri kubbe ile örtülmüştür. Osmanlı medreselerinde talebe hücrelerinin de kubbe ile örtülmesinin bir nedeni tasavvuf anlayışı ile inşa edilmiş medreselerde, talebeye kendine ait küçük bir cami, mabed hissini ilham etme amacı olabileceği düşünülmektedir (Ünal & Cengiz, 2019, s.54).

Sultan II.Bayezid devrine gelindiğinde Kapağası Hüseyin Ağa'nın yaptırdığı medrese sekizgen tek medrese planına sahip olması ile ön plana çıkmaktadır. Kapağası Medresesi'nde bir kenarda dışarı taşan planıyla kubbeli bir dersane ve mescit mekanı mevcuttur. Mekanın avlu tarafına bakan kısmı yarım kubbe eklemeleriyle uzatılarak, geniş mekan hissi sağlanmıştır. Aynı planı daha sonra Mimar Sinan Rüstem Paşa Medresesi'nde kullanmış, sekizgen planı dışarıdan üçgen eklerle kareye çevirmiştir. Sinan, bu eklemeleri tuvalet ve hamam olarak kullanmış, üzerini kubbe ile kapatmıştır (Aslanapa, 2004, s.164).

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki ilk eseri olan Haseki Külliyesi'nde de klasik Osmanlı tipinde bir medrese inşa etmiştir. Kubbe ile örttüğü dershanesinin tepesinde aydınlık feneri mevcuttur. Eyüp'te tasarladığı Zal Mahmut Paşa Medresesi'de yapıyı arazi eğimini oturtmak için farklı bir sistem düşünülmüştür. Kubbeli hücre ve revaklar kademeli olarak düşürülerek araziye yerleştirilmiştir.

Osmanlı'da medrese tipolojilerinde genel bir değişiklik olmamıştır. Bunun sebebi ise medreselerin işlevlerinde yeniliklere gidilmediği gösterilmektedir. 19.yüzyıla kadar medrese inşaatları azalmış, 19.yüzyılda ise diğer eğitim kurumları karşısında iyice zayıflamıştır (Kuban, Osmanlı Mimarisi, 2007).

5. Sonuç

Kubbeler, ilk inşası Mezopotamya'ya dayanan, mekanların örtülmesinde kullanılan önemli yapı birimlerinden biridir. Tarihsel süreçte kubbenin strüktürel ve biçimsel etkileri ile plan tipleri gelişmiş, sahip olduğu küresel form ile yapılara estetik bir değer katmış ve uygarlıkların mimari kültürünü oluşturmada önemli bir öge olmuştur. Kubbeler özellikle Türk ve İslam mimarisinde sembolik mimari öge haline gelmiş, yapılarda tipolojik mekan düzenleri oluşmasına imkan vermiştir. Kubbe kullanımının incelenmesi gereken önemli yapılardan biri medreselerdir. Medreseler Büyük Selçuklu Dönemi'nde yaygınlaşmış, İslam ülkelerindeki eğitim yapılarından biridir. Türklerin Anadolu'yu fethetmesi ve yerleşmesi ile Anadolu topraklarında inşa edilmeye başlanan medrese yapılarının gelişimi başlamıştır. Medrese yapılarında örtü elemanı olarak kullanılan kubbe, mimari plan ve cephe kompozisyonu oluşturmada önemli gelişim göstererek Osmanlı büyük cami mimarisine hazırlık aşamasını oluşturmuştur. Kubbe kullanımı medreselere zengin iç mekan organizasyonu ve mekânsal algı ile estetik bir cephe kazandırmıştır.

Tablo 1'de Anadolu'da inşa edilmiş kubbeli medreseler ve bu medreselerin hangi birimlerinde kubbe kullanıldığı incelenmiştir.

		Avlu	Dershane	Mescid	Türbe	Hücre	Ana Eyvan	Giriş Eyvanı	Kütüphane	Giriş Holü	Revak
DANIŞMENDİLİKLER	Niksar Yağlıbasan Medresesi	•									
	Tokat Yağlıbasan Medresesi	•									
ARTUKLUKÇULAR	Ulu Cami Medresesi	•									
	Mesudiye Medresesi			•	•						
	Zinciriyeli Medresesi			•	•						
	Harzem Medresesi	•									
ANADOLU SELÇUKLUKÇULARI	Boyalıköy Medresesi	•									
	Atabey Ertokuş Medresesi	•	•								
	Konya Ali Gav Medresesi	•		•	•						
	Konya Karatay Medresesi	•			•					•	
	Kırşehir Cacabey Medresesi	•	•		•						
	Çay Medresesi Medresesi	•	•		•						
	Konya Sırçalı Medresesi			•	•						
	Akşehir Taş Medresesi			•	•						
	Buruciye Medresesi		•	•	•			•	•		
	Sivas Gök Medresesi		•								
	Tokat Gök Medresesi				•				•		
	OSMANLI ÇANAKÇILARI	Süleyman Paşa Medresesi		•			•				
Lala Şahin Paşa Medresesi		•									

Yıldırım Medreseleri	•	•	
Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Medresesi	•		•
Saatli Medrese	•	•	
Gedik Ahmet Paşa Medresesi	•	•	•
Sahn-ı Seman Medreseleri	•	•	•
Kapıağası Hüseyin Ağa Medresesi	•	•	•
Haseki Külliyesi Medresesi	•	•	•
Zal Mahmut Paşa Medresesi	•	•	•

Tablo 1: Anadolu medreselerinde kubbe ile örtülü birimlerin gösterimi.

Anadolu'da büyük gelişim gösteren kapalı avlulu medreselerde ana mekan olan avlu kubbe ile kapatılarak inşa edilmiştir. Çoğunlukla dışa bakan camları olmayan, aydınlatması yetersiz medrese yapılarında avludaki kubbelerin üzerindeki açıklık ile ya da aydınlık fenerleri sayesinde aydınlık konforu olan mekanlar inşa edilmiştir. Ayrıca kubbenin altında inşa edilmiş havuza, yağışlı havalarda biriken su sayesinde yapının su ihtiyacı karşılanmıştır. Avlu dışında bazı medreselerde dershane ve türbe birimlerinin de kubbe ile örtüldüğü bilinmektedir, bu durum kubbenin plan organizasyonunda birim olarak kullanılmasının karşılığıdır. Açık avlulu planlarda ise, medresenin önemli birimi olan kişlik dershaneler ve türbe kubbe ile örtülmeye devam etmiştir. Mekanın kare biçimde olmaması kubbe kullanımının önünde bir engel olmamış, eklenen kemerlerle kare bir alan sınırlandırılarak kubbe oturtulmuştur. Süreç ilerledikçe ana eyvanlar da kubbe ile örtülmeye başlamış, bu zamanla tüm eyvanlara yayılmıştır.

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise kubbe kullanımı ana birimler ile sınırlandırılmamış, yapıda tüm birimler kubbe ile örtülmeye başlanmıştır. Yığma strüktür kubbe kullanımının izlendiği son süreç olan Osmanlı Klasik mimarisinde de kubbenin plan tipolojisine etkisi net olarak izlenebilmektedir. Medreseler külliyelerde cami, türbe, hamam gibi yapılarla bir arada inşa edilmiş, kubbeli örtüsü ile diğer yapılarla bütüncül bir mimari kompozisyon oluşturmuştur. Medrese yapılarının yatay doğrultuda gelişmesi, kubbe kullanımını da etkilemiş, büyük açıklıklar geçmek yerine küçük birimlerin üzerini örten kubbeler tekrarlayan bir sırada kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne Anadolu'da inşa edilen, plan bilgileri mevcut medreseler üzerinden yapılan bu çalışmada plan tipine, strüktürüne, bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre değişen kubbe kullanımı incelendiğinde, basit bir geometrik form olan ve mekan örtü elemanı olarak kullanılan kubbenin zaman içerisinde sağladığı mekansal konforlar, iç mekan ve cephe düzenleme olanakları ile medrese mimarisinin yapı öğelerinden biri olduğu ve sonradan yapılan eserlerin mimari planlama ve iç mekan düzenleme aşamaları için de alt yapı oluşturduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aslanapa, Oktay, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisini Başlangıcı ve Gelişmesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisini*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2004.

Bozkurt, Nebi, *İslam Ansiklopedisi "Medrese"*, Cilt 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese> adresinden alındı.

Erten Bilgiç, Didem, Mimar Sinan Camilerindeki Strüktürel ve Mekansal Yorumların Mimarlık Tarihindeki Yeri, *Yapı Dergisi*, 2017, s.146-153.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 18. B., Yem Yayın, İstanbul 2020.

Hattstein, Markus – Delius, Peter, *İslam Sanatı ve Mimarisi*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2007.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayın, İstanbul 2007.

Kuban, Doğan, *Mimarlık Kavramları*, 8. B., Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2014.

Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, Cilt 1, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.

Mülayim, Selçuk, *İslam Ansiklopedisi "Kubbe"*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kubbe> adresinden alındı.

Ödekan, Ayla, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi "Medrese"*, Yem Yayıncılık, İstanbul 1997.

Peker, Ali Uzay, Anadolu Selçuklu Mimarisi İkonografisi Yazımına Doğru, *VII. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri "II. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı - Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1998, s. 289-315.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri I*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.

Sözen, Metin, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri II*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.

Tanman, Mehmet Baha, *İslam Ansiklopedisi "Hacı Halil Paşa Medresesi"*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-halil-pasa-medresesi> adresinden alındı.

Turan, Şefika Nur – Yıldız, Esra, XIII. Yüzyıl Konya Mahalle Mescitlerinde Kullanılan Kubbeye Geçiş Elemanları, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2018, s. 163-187.

Ünal, Mehmet Ali – Cengiz, Osman, *"Osmanlı Medrese Geleneğinde Zaman, Mekan ve Zihniyet Örgütlenmesi"* Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans, Mahya Yayınları, 2019.

Yazıcı Ersoy, Habibe, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi "Kubbe"*, Yem Yayın, İstanbul 1997.

LEED Sertifikalandırma Sürecinin Örnek Bir Proje Üzerinden Tasarım Aşamasında Değerlendirilmesi

Feyza CEYLAN İŞGÜDEN¹, Rüveyda KÖMÜRLÜ^{2*}

Öz

Gün geçtikçe azalan doğal kaynakların korunması, iklim ve doğal çevreye en az hasar verilmesi bina uygulama süreçlerinde de ele alınması gereken bir konudur. Bu kapsamda ilk olarak sürdürülebilirlik, yeşil bina ve yeşil bina sertifika değerlendirme sistemleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı örnek bir uygulama projesi üzerinden, yeşil bina derecelendirme sistemlerinden biri olan LEED Sertifikası üzerinden tasarımın yeşil bina kriterlerine göre değerlendirmesini yapmaktır. Böylelikle tasarım yaklaşımının yeşil bina sürecine etkisi değerlendirilmiş, daha sonraki aşamalarda yüksek maliyete yol açacak sürdürülebilirlik müdahalelerinin, tasarım kararları ile önlenmesi hedeflenmiştir. Enerji ve doğal kaynak kullanımında verimlilik sağlanması ile sertifikasyon sürecinin kolaylaştırılması, bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Bu vesileyle proje aşamasında değerlendirme yapılması, olası puan kayıplarını henüz proje aşamasında öngörerek, projenin hedeflenen dereceye ulaşmasını sağlamaktır. Proje tipine uygun olarak seçilen LEED kriterleri sırasıyla proje üzerinden analiz edilmiştir. Seçilen uygulama projesi tek aile evidir. Projenin amacı, yerel malzemeler kullanılarak, çevreye en az zarar verilerek uygulamasının yapılması ve bina kullanım aşamasında en az enerji tüketiminin sağlanması olarak belirlenmiştir. Tasarım aşamasında her bir kriter dikkatle incelenmiş ve tasarımın şekillenmesine bu kriterler öncülük etmiştir. Bu analizler sonucunda her bir kriter için alınan ve alınamayan puanlar hesaplanmıştır. Çıkan sonuçlar LEED'in uygun kriter tablosuna işlenmiş ve uygulama projesi aşamasında, yapının hangi derecelendirme aralığında olduğu görülmüştür. Çıkan sonuca göre hangi başlıklar altında iyileştirme yapılabileceği uygulama aşamasında daha büyük enerji kayıplarının önüne geçilmesini sağlayacaktır. Tasarım aşamasında bu analizin yapılmasının amacı, yapının henüz proje aşamasında, tasarım, malzeme seçimi ve uygulama yöntemi seçiminde gerekli revizyonlarının yapılarak, optimum çözüme ulaşmaktır.

Anahtar kelimeler: LEED sertifikası, Tek aile evi, Uygulama projesi, Yeşil bina, Yeşil bina sertifika sistemleri

Evaluation of LEED Certification Process in Design Phase via A Case Study

Abstract

The protection of scarce natural resources, leading least damage to the climate and natural environment needs to be addressed in building implementation processes. In

¹ Y. Mimar, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı Doktora Programı, İzmit, Kocaeli, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-0441-6284, feyza_ceylan@yahoo.com

² Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmit, Kocaeli, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-0665-481X

* İlgili Yazar/Corresponding Author: ruveydakomurlu@gmail.com, ruveyda.komurlu@kocaeli.edu.tr

this context, sustainability, green building, and green building certification systems were primarily examined. The study is performed to evaluate Leadership in Energy and Environmental Design (LEED), which is one of the most preferred green building rating systems, via a case study. Thus, the effect of the design approach on green building process is evaluated. Additionally, the changes in the former phases of the project that would produce high costs are aimed to be prevented. Providing high efficiency in energy and natural resource use are among the aims of this study. Evaluation during the design phase is performed in order to ensure that the project achieves its intended degree by predicting possible score losses at this stage. LEED criteria which are selected according to the project type are all analyzed in order. The case study project is a single-family house. The project targets to be implemented using local materials with the least damage to the environment, and to consume minimum energy during the building's occupancy phase. During the design phase, each criterion was carefully examined and these criteria led to the shaping of the design. As a result of the analysis, the scores obtained and not obtained for each criterion were determined. The results were entered in LEED's appropriate criteria table and during the implementation phase to determine the certification range. According to the result, improvements can be made under which headings will prevent larger energy losses during the implementation phase. This will provide an approach for implementing the necessary revisions to the design, material selection process, and installation methods for reaching the optimum solutions for obtaining maximum points.

Keywords: LEED certificate, Single-family house, Application project, Green building, Green building certification systems

1. Giriş

Sanayi Devrimi ile makine ile üretime geçilmiş, doğal kaynakların tüketimi artmış, insan nüfusunun yoğunluğu kırsaldan kente doğru bir artış yaşamıştır. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte insanlık tarihi boyunca görülmemiş bir hızla endüstriyel ve bireysel tüketimin artması, çevre kirliliği ve iklim değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Artan insan nüfusunun ihtiyaçları, talepleri ve artıkları doğal hayata zarar vermektedir. Bu zararların geri dönülmez sonuçları olabilmektedir. Bunların başında doğal kaynakların tükenmesi, doğal habitatın zarar görmesi ve küresel iklim değişikliği sayılabilir. Çevresel kaygıların artmasıyla sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmış ve bu kavram, sürdürülebilir kalkınma bakış açısıyla aralarında inşaat sektörünün de yer aldığı birçok önemli sektörde yer almaya başlamıştır (Erdebe vd., 2014, s.2).

İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik yapılan inşaat faaliyetleri de büyük oranda enerji gerektiren, insan gücüne ihtiyaç duyan ve atık üreten sektörlerin başında gelmektedir. İnşaat sektörü üretilen enerjinin %28'ini kullanmakta, salınan karbonun %50'si ile gelişmiş ülkelerdeki çöpün %45-60'ını ortaya çıkarmakta, kullanım suyunun %12'sini tüketmektedir ve çevre için çok büyük tehdit oluşturmaktadır (Kömürlü, 2018, s.48).

Doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir inşaat yapım faaliyetleri açısından yeşil bina tasarım ve uygulamaları son yıllarda karşımıza daha sık bir biçimde çıkmaktadır. Konuya olan ilginin artması ile tasarım aşaması, uygulama faaliyetleri ile bina yönetim süreci dahil olmak üzere, sektörün bütün paydaşlarının yeşil binalar hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşması gereklilik kazanmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın basamaklarından biri olan yeşil bina üretimi, çevreye verilen zararın indirgenmesini amaç edinmesinin yanı sıra kullanıcılar için de verimli yaşam alanları sunmaktadırlar. Sürdürülebilir yapı üretimi, binaların tasarım sürecinde başlamalı, inşa

edilme sürecini de kapsayarak inşaat sonrasındaki bakım-onarım ihtiyaçlarını da içerecek şekilde planlanmalıdır (Kömürlü vd. 2013, s.57). İnşaat projeleri tasarımdan işletmeye kadar karmaşık projeler olması nedeniyle verimlilik açısından proje yönetimi tekniklerinin kullanılmasının önemi artmaktadır. Yeşil bina üretiminde proje yönetiminin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için sürdürülebilirlik çalışmalarının projeye girişim ve tasarım aşamasından itibaren dahil edilmesi, yeşil bina kriterlerine ve özelliklerine uygun tasarımın yapılması, proje ekibinin üyelerinin ve tüm paydaşların projeye belirli aşamalarda dahil edilmesinin ve ana yüklenicinin de bu doğrultuda inşaat yapmasının önemi artmaktadır (Kömürlü, 2018, s.50).

Bu çalışma kapsamında projelendirilen yapının sürdürülebilir yaklaşımla planlanmasına çalışılmıştır. Tasarım aşamasında yeşil bina sertifika sistemlerinden biri olan LEED (Leadership in Energy and Environmental Design- Enerji ve Çevre Dostu Tasarımda Liderlik) sertifikası seçilerek, projelendirilen yapıya sertifika alınması hedeflenmiştir.

Bütünleşik tasarım ilkelerinden yola çıkılarak, arazinin bulunduğu coğrafyanın iklim araştırmaları yapılmış, saha yerleşimi, elde edilen coğrafya verilerine göre şekillendirilmiştir. Kullanılacak olan yapı malzemelerinin, yapım alanına yakınlıkları ve yerel üreticilerin ürünleri olması öncelik olarak alınmış, çıkacak olan bütün atıkların planlaması tasarım aşamasında düşünülerek, verimli ve ideal konfor şartlarına sahip bir konut tasarlamak çalışmanın ana hedefini oluşturmuştur.

Çalışmanın sonunda başta verilen tasarım kararları ile yeşil bina derecelendirmesinin hangi aşamasına kadar geldiği tespit edilmiştir. Yeşil bina tasarımında proje hedeflerinin ilk aşamada oluşturulması daha sonradan telafisi mümkün olmayacak ya da büyük maliyet gerektirecek olan değişikliklerin olmasının önüne geçmektir.

2. Yeşil Bina ve Sertifika Sistemleri

Dünya Yeşil Bina Konseyi (World Green Building Council), yeşil binayı, tasarımında, yapımında veya işletiminde olumsuz etkileri azaltan veya ortadan kaldıran, iklimimiz ve doğal çevremiz üzerinde olumlu etkiler yaratabilen yapılar olarak tanımlamaktadır. Bir binayı yeşil hale getirebilecek özellikler; enerji, su ve diğer kaynakların verimli kullanımı, güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kullanımı, kirlilik ve atık azaltma önlemleri ile yeniden kullanım ve geri dönüşümün sağlanması, iyi iç ortam hava kalitesi, tasarım, inşaat ve işletimde çevrenin ve bina sakinlerinin yaşam kalitesinin dikkate alınması ve değişen ortama uyum sağlayan bir tasarım olarak sıralanmaktadır (URL-8. WGBC, 2020).

Yeşil bina olarak adlandırılan her bina aynı özelliklere sahip olmayabilir. Farklı ülke ve bölgeler, kendine özgü iklim koşulları, kültür ve gelenekleri, çeşitli bina türleri, yaşları veya çok çeşitli çevresel, ekonomik ve sosyal öncelikler gibi çeşitli özelliklere sahiptir. Bu süreçte yeşil binaların her birinin farklı uygulamalar kullanılarak inşa edilmesi nedeniyle yapının sürdürülebilirlik stratejilerinin belirlenmesinde zorluklar yaşanmıştır. Bu da yeşil binaların üretiminde belirli bir süreç ve sonuç değerlendirmesi ihtiyacının olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Yetkin, 2020, s.8-9). Dünya'da bozulan ekosistemi korumak için yeşil bina üretimini teşvik etmek ve yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla birçok sertifika hazırlanmıştır (Yardımlı vd., 2019, s.376).

Dünyada ve ülkemizde inşaat sektörünün çevreye olumsuz etkilerini önlemek için farkındalık artmış ve bu yönde çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bir olarak geliştirilen sertifika sistemlerinin amacı binaların çevresel etkileri konusunda farkındalık yaratmak, yeşil binaya olan talebi artırmak, yeşil bina uygulama, bakım ve yönetimi

İçin bir yol gösterici olmak ve bu vesileyle toplumun bilgi ve bilinç düzeyini arttırmaktır (Sümer, 2013, s.13-14). Bu doğrultuda çeşitli ülkeler kendi yerel koşullarını, sektörel gerekliliklerini, malzeme yeterliliği, iklim farklılıkları, kültürel adaptasyon ve hukuki alt yapılarını göz önünde bulundurarak farklı sertifika sistemleri geliştirmişlerdir (Erten vd., 2009, s.102). Bazı ülkeler kendi sertifika sistemlerini geliştirmişlerdir, bazı ülkeler de İngiltere Birleşik Krallığı ve Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ülkelerin geliştirdiği sertifika sistemlerinin kılavuzlarını kendi ülkelerine adapte ederek kullanmışlardır (Kömürlü vd. 2015, s.157). Türkiye dahil birçok ülke kendi sertifika sistemlerini geliştirirken ya da diğer sistemleri kendi ülkelerine adapte ederken kendi yerel koşullarına uygun şekilde standartlarını ve yönetmeliklerini geliştirmek için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır (Kömürlü vd. 2014, s.691). Gönüllü Yeşil Bina Değerlendirme Sistemleri (Voluntary Green Building Assessment Systems) olarak da isimlendirilen bu sistemler arasında BREEAM, LEED, Green Star, CASBEE, DGNB ve SbTool gibi birçok sertifika sistemi yer almaktadır (Gazioğlu, 2012, s.24).

Türkiye'de de yerel koşullar göz önünde bulundurularak yeşil binalar ile ilgili standartlar oluşturulmaktadır. Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği (ÇEDBİK), Türkiye'deki yeşil bina çalışmalarında aktif çatı kurum rolü üstlenerek, USGBC ile sözleşmesi dahilinde Türkiye'deki LEED çalışmalarını desteklemekte, tanıtım eğitimleri düzenlemekte ve yeşil bina sertifikasyon sistemlerinin uygulamasının artırılması için çeşitli farkındalık çalışmaları yürütmektedir (URL-1. ÇEDBİK, 2020).

2.1. LEED Yeşil Bina Sertifika Sistemi

LEED dünyada en yaygın kullanılan yeşil bina derecelendirme sistemidir. 1998'de USGBC (U.S. Green Building Council) tarafından geliştirilmiş ve yıllar içinde farklı versiyonları çıkmıştır. 2019 yılında çıkan versiyon LEED v4.1 güncellenmiş referans standartları ile derecelendirme yapmaktadır.

LEED sertifikası 4.1 sürümü farklı bina tiplerine uygun kategoriler bulundurmaktadır. Bu kategoriler, Yeni Binalar, Çekirdek ve Kabuk, Ticari İç Mekanlar, Okullar, Alışveriş Merkezleri, Sağlık Yapıları, Veri Merkezleri, Konuk Evleri, Depolama ve Dağıtım Yapıları, Konutlar, Şehirler ve Topluluklar olarak ayrılmıştır. LEED v4.1 sertifikasyon sistemi dokuz adet kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler Bütünleştirici Süreç, Konum ve Ulaşım, Sürdürülebilir Araziler, Su Verimliliği, Enerji ve Atmosfer, Malzemeler ve Kaynaklar, İç Ortam Kalitesi, Yenilik ve Bölgesel Öncelik olarak sıralanmaktadır. Her bir kategorinin minimum program gereklilikleri karşılandıktan sonra sıralanan kategorilere ait incelemeler yapılarak alınan puanlar toplanır. Elde edilen bu puanlar alınacak sertifikanın seviyesini belirlemektedir. Bir proje dört LEED derecelendirme seviyesinden birini kazanır: Sertifikalı; 40-49 puan arası, Gümüş; 50-59 puan arası, Altın; 60-79 puan arası veya Platin; 80 puan ve üstü (URL-8. WGBC, 2020).

2.2. Tek Aile Evi İçin LEED v4.1

LEED konut kategorisi, iç mekandaki temiz havayı en üst düzeye çıkarmak, havadaki toksin ve kirletici maddelere maruziyeti en aza indirerek konutları daha sağlıklı ve konforlu hale getirmek için tasarlanmıştır. LEED evleri daha az enerji ve su kullanır, bu da daha düşük fatura ve maliyet anlamına gelir. Ortalama olarak, sertifikalı evler, yeşil olmayan evlere göre %20 ile %30 daha az enerji kullanır ve bu oran bazı evlerde %60'a kadar tasarruf sağlamaktadır (URL-8. WGBC, 2020).

Bu çalışmada projelendirilen yapı, tek ev olduğu için LEED derecelendirme sistemi başlığı altından “LEED v4.1 Tek Aile Evi” (LEED v4.1 for Single family home) seçilmiştir. Bu kategorinin, üçü minimum program gereklilik olmak üzere kırk yedi adet kredisi vardır. Tek Aile Evi için gereklilikler; Mevcut Arazide Kalıcı Yerleşim, Makul LEED Sınırları Kullanımı ve Proje Boyutu Gereklilikleri ile Uyumluluk olarak sıralanmaktadır.

3. Örnek Proje; Tek Aile Evi

Konut tipi binaların dünya enerji tüketiminin büyük bir kısmını oluşturduğu bilinmektedir. Verimli olmayan tüketim alışkanlıkları ve binaların alışlagelmiş yapım teknolojisi ile üretilmeleri bu binalarda enerji israfına yol açmaktadır (Anbarcı vd., 2012, s.369). Bu çalışma ile enerji etkin ve doğal kaynakların en az tüketimini sağlayan proje geliştirilmesi, sertifika alımında karşılaşılabilecek muhtemel aksaklıkların önüne geçilmesi ve iyileştirmenin sağlanması hedeflenmektedir.

3.1. Projenin Tanımı

Proje, Balıkesir’in Gömeç İlçesi, Ulubeyler Köyünde yer almaktadır. Tasarımın çıkış noktası, topografyaya uyum sağlayabilecek ve doğal peyzaja en az etkiyi yaratabilecek bir ev olmasıdır. Yerel malzemeye öncelik verilmiş ve enerji etkin bir yapı hedef alınmıştır. Elektrik için güneş panellerinden, içme suyu için araziden çıkan kaynak suyundan, kullanım suyu için yağmur suyundan faydalanılması için proje geliştirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Arazinin konumu (URL-2. Google Maps, 2020)

Tasarım öncesi proje ekibi arazi ölçümlerinin yanı sıra yapının arazide konumlandırılacağı yeri, güneşin gün boyu izlediği istikamet, hâkim rüzgâr yönü, arazi eğimi ve doğal manzarayı göz önüne alarak şekillendirmiştir. Arazide kaynak suyunun toplandığı bir havuz bulunmaktadır. Bina bu sudan yararlanabilmek için havuza yakın yerleştirilmiştir (Şekil 2).

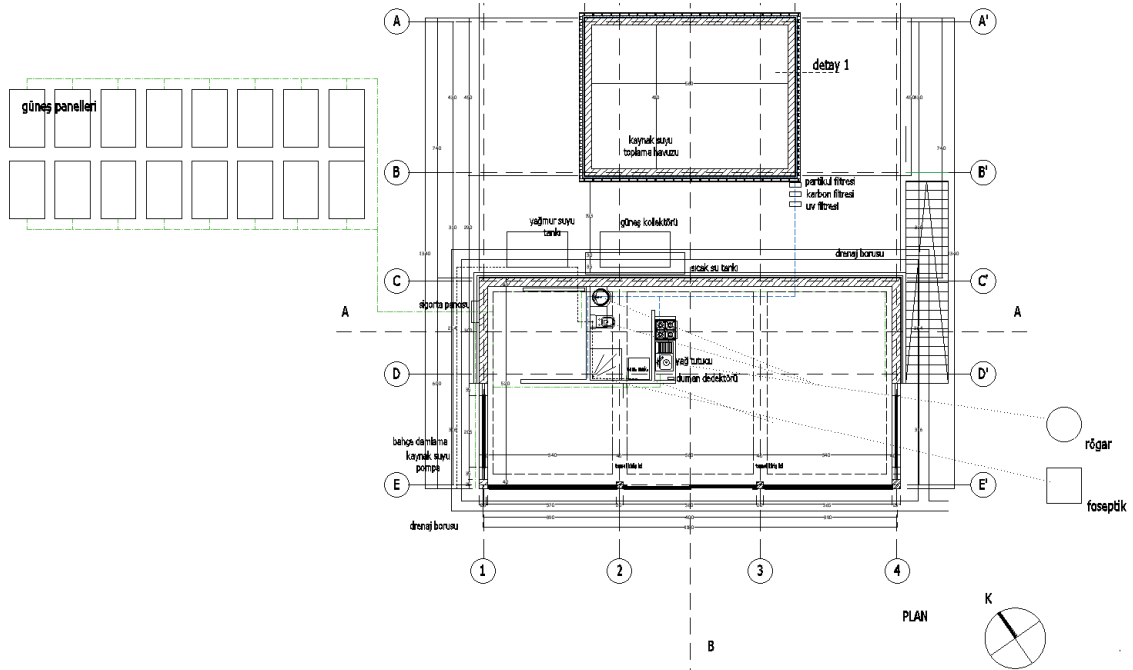
Şekil 2. Araziye ait fotoğraflar (İşgüden, 2020)

Bina altı metreye on iki metre olacak şekilde dikdörtgen planlı olmak üzere tek katlı olarak tasarlanmıştır. Projenin mimari tasarımı Mimar Feyza Ceylan İşgüden tarafından yapılmış ve çizilmiştir, fotoğraflar yine kendisi tarafından çekilmiştir (İşgüden, 2020). Projenin peyzaj alanında görünümü peyzaj mimari Muhammet Turan tarafından üç boyutlu olarak yapılmıştır (Turan, 2020). Yaklaşık 3,7 hektarlık bir alan içinde arazinin en yüksek konumuna yerleştirilmiştir. Yapı önünde 24 metrekarelik üst gölgelikli bir veranda yer almaktadır. Arazi eğimi kullanılarak yapının arka cephesi toprağa gömülerek toprak ısısından yararlanılmaya çalışılmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Binaya ait üç boyutlu görseller (Turan, 2020)

Yapı malzemesi olarak yerel ürünler tercih edilmiştir. Yeşil çatı ile hem bina yalıtımı düşünülmüş hem de ısı adası etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Yağmur suyunun toplanması ile elde edilecek su, çevre sulama ve kullanım suyunun bir kısmını karşılayacaktır. Araziye yerleştirilecek fotovoltaik paneller ile bina enerji ihtiyacının karşılanması hedeflenmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Tek aile evi plan şeması (İşgüden, 2020)

3.2. Arazi Verileri

Ulubeyler Köyü iklim verileri, ortalama günlük ve aylık olarak maksimum ve minimum sıcaklıklar, bulutlu, yağışlı ve güneşli günler, aylık ve yıllık olmak üzere toplam yağış miktarı verileri yerel meteoroloji sayfalarından alınmıştır. Elde edilen veriler ile yapı cephesinin yönü, yalıtım gereklilikleri ve yağmur suyu hesabı yapılmıştır. Arazi eğimine göre atık suyun toplanacağı rögar yeri belirlenmiştir.

4. Projenin Leed Kriterlerine Göre Değerlendirilmesi

Tek Aile Evi için LEED v4.1 sertifikasyon sisteminin dokuz adet kategorisinin puanlaması yapılmıştır. Bu kategoriler Bütünleştirici Süreç (2 Puan), Konum ve Ulaşım (10 Puan), Sürdürülebilir Araziler (5 Puan), Su Verimliliği (15 Puan), Enerji ve Atmosfer (40 Puan), Malzemeler ve Kaynaklar (12 Puan), İç Ortam Kalitesi (16 Puan), Yenilik (6 Puan) ve Bölgesel Öncelik (4 Puan) olarak sıralanmaktadır ve toplam 110 puandır.

4.1. Bütünleştirici Süreç (2 Puan)

Amaç, bütünleştirici yeşil tasarım ve inşaat stratejilerinin uygun maliyetli bir şekilde yapılandırılmasıdır. Gereklilikler: İki puan için seçeneklerden herhangi ikisinin gerçekleştirilmesidir.

Seçenek 1. Bütünleştirici Proje Ekibi (1 puan):

- Proje ekibi üyeleri;
  - Mimar (Bina tasarımı, proje koordinatörü),
  - İnşaat mühendisi (statik proje, yalıtım danışmanlığı),
  - Elektrik mühendisi (fotovoltaik panel, güneş kolektörü seçimi),
  - Makine mühendisi (atık su, gri su, yağmur suyu, ısı pompası seçimi),
  - Peyzaj mimarı (yeşil çatı ve peyzaj projelendirme),
  - İnşaat teknikeri (metraj ve maliyet hesaplama)'nden oluşmaktadır.

Seçenek 2. Tasarım Çalışması (1 puan):

Tasarım geliştirme aşamasından sonra ve şematik tasarım sırasında, proje ekibiyle en az bir tam günlük atölye çalışması gerçekleştirilmiştir. Tüm katılımcıların uzmanlığından yararlanarak, bina tasarımının tüm yönlerine yeşil stratejileri entegre etmek için bir araya gelinmiştir. Bütünleştirici Süreç kategorisinden iki puan alınması düşünülmektedir.

4.2. Konum ve Ulaşım (10 Puan)

Bu kategori altında altı alt kategori bulunmaktadır. Toplam alınacak puan 10'dur. Taşkın Yatağından Kaçınma kategorisi gerekliliktir. Mahalle Geliştirme İçin LEED kategorisini sağlayan projeler için diğer dört kategoriye bakılmasına gerek bulunmamaktadır.

4.2.1. Taşkın yatağından kaçınma (Gerekliliktir)

Amaç, gelişmenin getirdiği negatif etkilerin çevresel zararını azaltmaktır. Gereklilikler: Yasal olarak kabul edilmiş bir sel tehlikesi gösteren veya yerel yönetim tarafından yasal olarak belirlenen bir sel tehlikesi alanı içinde yer alan arazi üzerinde binalar inşa edilmemesidir. Tasarlanan bina arazinin en üst kotunda bulunmaktadır ve arazide dere yatağı yoktur. Bina için taşkın tehlikesi bulunmamaktadır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.2.2. Mahalle geliştirme için LEED (10 puan)

Amaç, LEED for Neighbourhood Development sertifikalı topluluklarda evler inşa ederek arazi geliştirme uygulamalarının çevresel zararını en aza indirmektir. Tasarımı yapılan bina bu sertifikaya sahip bir alanda bulunmamaktadır. Bu krediden puan almaya çalışan projeler, diğer Konum ve Ulaşım kredilerinden puan kazanmaya uygun değildir. Bu kategoriden puan alınamamıştır. Bu sebeple aşağıda yer alan kriterlerin analizi yapılmıştır.

4.2.3. Arazi seçimi (6 Puan)

Amaç, çevresel açıdan tercih edilen yerlerde yapılaşmayı teşvik ederek, kırılğan ve riskli alanların gelişmesini önlemektir.

Gereklilikler (En fazla 6 puan için aşağıdaki herhangi birini takip edin):

- Kırılğan veya Riskli Alan Koruması (3-4 puan):
  - Yol 1. Önceden Geliştirilme (4 puan). Toplam inşa edilebilir arazinin en az %75'i önceden geliştirilmiş bir alan olarak seçilir.
  - Yol 2. Kırılğan veya Riskli Alanlardan Kaçınma (3 puan). Bunun için şu kriterlerin olmamasına özen gösterilir: Birinci sınıf tarım arazisi. Dere, sel yatakları ya da sulak alanlar. Ekosistem açısından tükenme riski barındıran bir tür ya da bitki barındıran araziler.

Yol 2 kriterindeki şartların sağlanması ile bu başlıktan 3 puan alınması düşünülmektedir.

4.2.4. Kompakt gelişim (1 Puan)

Amaç, kompakt topluluklar oluşturarak araziyi korumak ve etkin yaşana bilirliliği, ulaşım verimliliğini ve yürümeyi teşvik etmektir. Bina yapılacak alan herhangi bir kompakt gelişim aşamasında bulunmamaktadır. Bu krediden puan alınamamıştır.

4.2.5. Kamu kaynakları (1 Puan)

Amaç, günlük yürümeyi, bisiklete binmeyi teşvik etmek ve kat edilen araç mesafesini ve otomobil bağımlılığını azaltmaktır. Gereklilikler: Projenin herhangi bir girişini mevcut veya planlanan otobüs, tramvay veya toplu taşıma duraklarına 400 metre yürüme mesafesinde veya mevcut ya da planlanan toplu taşımaya 800 metre yürüme mesafesine ulaşılabilir şekilde tasarlanmasıdır. Proje alanından toplu taşımaya erişim bulunmamaktadır. Bu krediden puan alınamamıştır.

4.2.6. Ulaşım erişim (2 Puan)

Amaç, otomobil kullanımından kaynaklanan kirliliği ve arazi geliştirme etkilerini azaltmaktır.

Gereklilikler: Bir projeyi, binanın ana girişi en az 4 topluluk kullanımına 800 metre yürüme mesafesinde olacak şekilde inşa edilmesi. Proje alanına toplu taşımaya uygun yapılanma henüz bulunmamaktadır. Bu krediden puan alınamamıştır.

4.3. Sürdürülebilir Arsalar (5 Puan)

Bu kategori altında dört kategori bulunmaktadır. Toplam elde edilebilecek puan beştir.

4.3.1. İnşaat faaliyet kirlilik önleme (Gerekliliktir)

Amaç, erozyonu, su yolu sedimantasyonunu ve havada asılı tozu kontrol ederek inşaat faaliyetlerinden kaynaklanan kirliliği azaltmaktır. Gereklilikler:

- Toprağın üst kademesinin stoklanması ve yeniden kullanım için erozyondan korunması.
- Kum engeller veya benzer önlemlerle yüzeyledeki su akış yolunun ve hızının kontrol edilmesi.
- Sahadaki kanalizasyon girişlerinin, saman balyaları, balçık tepeler, kum çuvalları, kaya filtreleri veya benzer önlemlerle korunması.
- Yüzey suyunu yamaçlardan uzaklaştırmak için kanallar oluşturulması.

Gerekliliğin sağlanması inşaat uygulama aşamasında yapılacaktır.

4.3.2. Isı adası azaltımı (1 Puan)

Amaç, ısı adalarını azaltarak mikro iklimler, insan ve yaban hayat habitatları üzerindeki etkileri en aza indirmektir. Gereklilikler: Proje sahasında kullanılan çatı ya da duvar gibi malzemelerin, yapısal olarak, aşağıdaki kriterlerin en az %50'sini karşılaması:

- Dikimden sonraki 10 yıl içinde mevcut bitki materyalini kullanın veya sahadaki sert zemine gölge sağlayan bitkiler ekilmesi.
- Mimari elemanlarla ve bitkisel yapılarla gölge sağlanması.
- Başlangıç güneş yansıtma (SR) değeri en az 0,33 olan kaplama malzemeleri kullanılması.
- Açık ızgaralı kaplama sistemi kullanılması.

Tasarımı yapılan bina yeşil çatılı olarak tasarlanmıştır. Mevcutta bulunan yerel ağaçların hepsi korunacaktır. Benzer nitelikte ağaçların ekimi yapılacaktır. Bina çevresine çim taşı uygulanması planlanmaktadır. Bu krediden 1 puan alınması düşünülmektedir.

4.3.3. Yağmur suyu yönetimi (2 Puan)

Amaç, sahadaki yağmur suyu akış hacmini azaltmaktır. Gereklilikler:

- Etkiyi en aza indirmek için sahayı terk eden yağmur suyu miktarının azaltılması.
- Yerli veya uyarlanmış bitki alanları yapılması.
- Yeşil çatı tasarlanması.
- Yer üstü gözenekli malzeme (örn. açık kaldırım taşı) kullanılması.
- Suyu evden boşaltmak için tasarlanmış bir taban katmanından ve 150 milimetre bir alt tabandan oluşan geçirgen kaplama kullanımı sağlanması.
- Akışın %100'ünü kaldırabilecek kalıcı sızma veya toplama özellikleri (ör. bitki örtüsü, yağmur bahçesi, yağmur suyu sarnıcı) kurulması.

Proje tasarımında yeşil çatı kullanımı sağlanacaktır. Bina çevresindeki yerel bitki örtüsü korunacak ve gelişimi sağlanacaktır. Yağmur suyunun depolanması için tesisat şeması kurulmuştur. Yağmur suyu hesabı yapılmış ve yıllık yaklaşık yirmi bin litrelik su tasarrufu yapılabilecektir. 72 [çatı alanı] x $0,5$ [verim katsayısı] x $0,9$ [filtre verimliliği] x 605 [yağış seviyesi - Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Balıkesir İli yıllık yağış seviyesi] = 19.602 lt/yıl (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2020).

Yağmur suyunu toplayacak 20 tonluk depo bina arkasına çatı eğiminin olduğu yöne toprağa gömülü şekilde yerleştirilecektir. Bu krediden 2 puan alınması düşünülmektedir.

4.3.4. Zehirsiz haşere kontrolü (2 Puan)

Amaç, haşere sorunlarını ve pestisitlere maruz kalma riskini en aza indirmektir. Gereklilikler: Tüm yapısal elemanlar için selülozik olmayan malzeme kullanımının sağlanması. Dış duvar ile herhangi bir dikim arasında minimum 450 milimetre boşluk sağlayacak şekilde peyzaj özellikleri tasarlanmasıdır. Toprak altındaki duvarlar için, sağlam beton temel duvarları veya beton dolgu blok kullanılmalıdır. Projede yapısal eleman olarak selülozik malzeme kullanılmamıştır. Dış duvarlar ile peyzaj arasında gerekli boşluk bırakılmıştır. Toprak altından herhangi bir haşere gelmesini sağlayacak kontrolsüz boşluk bulunmamaktadır. Bu kategoriden 2 puan alınması düşünülmektedir.

4.4. Su Verimliliği (15 Puan)

Bu kategori altında 5 kredi bulunmaktadır. Toplam elde edilebilecek puan 15'tir.

4.4.1. Su kullanımı (Gerekliliktir)

Amaç, yüksek verimli armatürler ve verimli peyzaj uygulamaları ile su talebini azaltmaktır. Gereklilikler: Toplam su tüketiminin standart uygulamalara göre en az %20 azaltılması sağlanmalıdır. İç mekân su tasarrufu için, her armatür için ortalama yıkama veya akış oranını ve tahmini günlük kullanımı belirlemek üzere Su Azaltma Hesaplayıcısının kullanımının sağlanması gerekmektedir. İç mekân su tüketimi için referanslar Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İç mekân su tüketimi - kişi başı günlük (URL-3. USGBC, 2020a)

Armatür	Temel yıkama ve akış hızı	Tahmini armatür kullanımı	Tahmini su kullanımı
Duş (Bölme başına)	2,5 galon/dakika 9,5 l/dk	6.15 dakika	15.4 galon 58,4 litre
Lavabo, mutfak bataryası	2,2 galon/dk 8,31 l/dk	5.0 dakika	11 galon 41,5 litre
Tuvalet	1,6 gpf 6 lpf	5.05 yıkama	8 galon 30,3 litre
Çamaşır makinesi	9.5 IWF 9.5 IWF	0,37 döngü @ 3,5 ft3 (@ 0,1 m ³)	15.1 galon 57,1 litre
Bulaşık makinesi	6,5gpc 24lpc	0,1 döngü	0,7 galon 2,4 litre

Tahmini su kullanımı bir ev için günlük 189,7 litredir. Bu projede, tuvalet ve çamaşır makinesi kullanımı depoda biriken yağmur suyundan karşılanacaktır. Yağmur suyu hesabı, 4.3.3 Yağmur Suyu Yönetimi başlığı altında hesaplanmıştır. Tuvalet ve çamaşır makinesi ortalama tüketimi 87,4 litredir. Bu kısım toplam tüketimin yaklaşık %46'sına tekabül etmektedir. Bu rakam da hedeflenen %20'lik su tasarrufunu karşılamaktadır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.4.2. Su ölçümü (Gerekliliktir)

Amaç, zaman içinde su kullanımını izleyerek ve kıyaslayarak su verimliliği çabalarını desteklemektir. Gereklilikler: Tüm evi kapsayan bir su sayacı takılması gerekmektedir. Sadece kuyu suyu kullanan ve belediye su sistemine bağlı olmayan evler bu ön koşuldandır. Tasarımı yapılan bina kuyu ve yağmur suyu kullandığı için bu koşuldandır muaf bulunmaktadır.

4.4.3. Toplam su kullanımı (15 Puan)

Amaç, yüksek verimli armatürler ve verimli peyzaj uygulamaları ile su talebini azaltmaktır. Gereklilikler: Su kullanımı başlığı altındaki yüzdeler ulaşımın sağlanmasıdır. Bu tasarruf yüzdeleri ile ilgili puanlama aşağıda yer alan Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. İç mekân ve dış kullanım suyu azaltma puanları (URL-3. USGBC, 2020a)

Yüzde Azaltma	Puanlar
%20	3
%25	4
%30	5
%35	6
%40	7
%45	8

Su kullanım başlığı altında bulunan hesaplama ile iç mekân su kullanımında yaklaşık %46’lık bir tasarruf hedeflenmektedir. Bu yüzdeye göre 8 puan alınması düşünülmektedir. Peyzaj sulaması yağmur suyu ile sağlanacaktır. Yerli veya bölgeye uyarlanmış bitkilerle peyzaj düzenlemesi yapılarak çim ekilen peyzaj alanı azaltılmıştır. Puanlar Tablo 3’e göre verilmektedir.

Tablo 3. Yerli veya uyarlanmış bitki alanı yüzdesi (URL-3. USGBC, 2020a)

Yerli veya uyarlanmış bitki alanı	Puanlar
> %25	1
> %50	2
> %75	3
> %100	4

Bu krediyi hedefleyen projeler aşağıda yer alan İç Mekân ve Dış Mekân Su Kullanımı kredilerinin puanlarından muaf olacaktır. Bu kategoriden 15 puan alınması düşünülmektedir.

4.4.4. İç mekân su kullanımı (11 Puan)

Bu kredi altındaki değerlendirme Toplam Su Kullanımı başlığı altında değerlendirildiğinden puan alınımına uygun değildir.

4.4.5. Dış mekân su kullanımı (4 Puan)

Bu kredi altındaki değerlendirme Toplam Su Kullanımı başlığı altında değerlendirildiğinden puan alınımına uygun değildir.

4.5. Enerji ve Atmosfer (40 Puan)

Bu kategori altında 7 başlık bulunmaktadır. Alınacak toplam puan 40’tır. Değerlendirmenin en yüksek puanını oluşturmaktadır.

4.5.1. Minimum enerji performansı (Gerekliliktir)

Amaç, binanın genel enerji performansını iyileştirmek ve sera gazı emisyonlarını azaltmaktır.

Gereklilikler: Yeni inşaatlar için ENERGY STAR for Homes, sürüm 3 gereklilikleri karşılanmalıdır. İstisna: Yetkili bir HVAC yüklenicisinin çalıştırılması haricinde programın tüm gereklilikleri karşılanırsa, ev ENERGY STAR'ı almaya uygun olmasa bile, bu gereklilik yerine getirilmiş olarak kabul edilecektir. Kurulduğunda, aşağıdaki cihazlardan en az biri ENERGY STAR sertifikalı (veya ABD dışındaki projeler için performans eşdeğeri) olmalı ve her bir konut birimine kurulmalıdır: buzdolabı, bulaşık makinesi veya çamaşır makinesi. Tüm kanal akışları yönlendirilmelidir (bina boşlukları kanal olarak kullanılamaz). Bina enerji modellemesi yapılmamasına karşın, binanın enerji kaynakları güneş kaynaklı sistemlerle karşılanacağı için bu kategorinin ilk gerekliliği karşılanmış kabul edilmektedir. Kullanılacak olan cihazların enerji performans belgeleri incelenerek tasarruf dereceleri seçimlerde etkili olmuştur. Binada kontrolsüz boşluk bulunmamaktadır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.5.2. Enerji ölçümü (Gerekliliktir)

Amaç, zaman içinde enerji kullanımını izleyerek ve kıyaslayarak enerji verimliliği çabalarını desteklemektir. Gereklilikler: Tüm elektrik ve gaz sayaçlarının kurulumu sağlanmalıdır. Elektrik enerjisi, güneş panelleri ile karşılanacaktır. Binada gaz kullanımı düşünülmektedir. Ancak kullanılan tüm kaynakların ölçümünün yapılması sağlanacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.5.3. Ev sahibi, kiracı veya bina yöneticisinin eğitimi (Gerekliliktir)

Amaç, LEED özelliklerinin ve ekipmanlarının çalıştırılması ve bakımı konusunda bina sakinlerini eğiterek evin performansını sürdürmektir. Gereklilikler: Evin bakımından sorumlu olan tüm kişi veya kuruluşlara (örn. Bina sakinleri, bina yöneticileri, bakım yüklenicileri), bakım kılavuzu veya CD sağlanması gerekmektedir. Gereklilik yerine getirilecektir.

4.5.4. Yıllık enerji kullanımı (36 Puan)

Amaç, evin genel enerji performansını iyileştirmek ve sera gazı emisyonlarını azaltmaktır.

Gereklilikler: Tek aile evleri veya HERS endeksine dahil olmayan diğer büyük enerji kullanıcıları aşağıdaki şartları sağlamalıdır. Yeni inşaat: Modellenmiş yıllık enerji kullanımı HERS endeks derecesi 70 veya daha yüksek olan veya HERS endeksi derecesi ENERGY STAR HERS Dizin Hedefi (veya ABD dışındaki projeler için USGBC onaylı eşdeğeri) veya altında olan bir ev tasarlanması ve inşa edilmesi gerekmektedir. Buradaki amaç fosil yakıtlar gibi tükenen ve sınırlı enerji kaynakları yerine, yenilenebilir ve doğada sınırlı olmayan kaynaklardan temiz enerji üretimini teşvik etmektir. Binada fosil yakıt kullanımı ve yerel şebeke enerjisi kullanımı düşünülmektedir. Bina enerjisinin solar panellerden karşılanması planlanmasına karşın HERS endeksi hesaplaması yapılmadığından alınacak puan değerlendirme dışında bırakılmıştır.

4.5.5. Etkin sıcak su dağıtım sistemi (2 Puan)

Amaç, sıcak su dağıtım verimliliğini artırarak enerji tüketimini, su temini ve atık su sistemleri üzerindeki yükü azaltmaktır. Gereklilikler:

- Seçenek 1. Verimli Sıcak Su Dağıtım (1 puan): Maksimum boru uzunluğu gereksinimlerine (Yol 1) veya maksimum boru hacmi sınırlarına (Yol 2) göre enerji açısından verimli bir sıcak su dağıtım sistemi kurulmalıdır.
- Seçenek 2. Performans Testi (1 puan) Seçenek 3. Boru İzolasyonu (1 puan) Yol 1. İzin Verilen Maksimum Boru Uzunluğu. Tablo 4'te listelendiği gibi, sıcak su kaynağından armatür besleme borusunun sonlandırılmasına kadar izin verilen maksimum boru uzunluğunu aşılması gerekmektedir.

Tablo 4. Maksimum boru uzunluğu (URL-4. USGBC, 2020b)

Maksimum boru veya tüp uzunluğu		
Nominal boru boyutu (mm)	Sıcak su kaynağı sirkülasyon döngüsü veya ısı izli borusu olmayan bir su ısıtıcısı veya kazan veya çok aileli binalarda merkezi bir sirkülasyon döngüsü veya ısı izli boru (metre)	Sıcak su kaynağı, tek bir birime veya eve (metre) hizmet veren sirkülasyon döngüsü veya ısı izlenen borudur.
6	15	5
8	15	5
9	15	5
13	13	5
16	10	4
19	6	2
22	5	2
25	4	2

Tasarlanan binada 22mm'lik boru kullanımı düşünülmektedir. Sıcak suyun depolandığı güneş enerjisi sistem deposundan sıcak su kullanımı olan armatürlere ulaşım 2 metreyi geçmemektedir. Seçenek 2'de yer alan performans testi yapılamamaktadır. Seçenek 3 için olan gereklilik, yardımcı döşeme boruları dahil olmak üzere tüm kullanım sıcak suyu borularına en az R-4 yalıtımı sağlanmasıdır. Tesisat tasarımı yapılırken yalıtımlı boru seçimleri yapılmıştır. Bu seçenekle beraber Seçenek 3 ile birlikte bu kategoriden 2 puan alınması düşünülmektedir.

4.5.6. HVAC başlangıç kimlik bilgileri (1 Puan)

Amaç, ısıtma ve soğutma sistemlerinin en yüksek verimlilikle çalışmasını sağlayarak enerji tüketimini azaltmaktır. Gereklilikler: Tüm ısıtma, soğutma ve havalandırma sistemlerinin, bir HVAC Kalite Kurulum Eğitimi ve Gözetim Organizasyonu tarafından onaylanmış bir üretici tarafından devreye alınması gerekmektedir. Tasarlanan binada doğal havalandırma sağlanması düşünülmektedir. Isıtma güneş enerjisinden sağlanacaktır. Soğutma için iklimlendirme benzeri sistemler kullanılmayacaktır. Bina tasarım aşamasında olduğundan herhangi bir sistemin devreye alınması bu aşamada söz konusu değildir. Bu kategoriden puan alınmamıştır.

4.5.7. Soğutucu gaz yönetimi (1 Puan)

Amaç, stratosferdeki ozon tabakasının incelmelerini azaltmaktır. Gereklilikler: Tüm ısıtma, havalandırma, iklimlendirme ve soğutma sistemlerinde, küresel ısınma potansiyeli R-410a'ya (1890) eşit veya bundan daha düşük ve ozon tüketme potansiyeli 0 olan soğutucu akışkanlar kullanımı sağlanmalıdır. Binada ozon tabakasının incelmeye ve iklim değişikliğine katkıda bulunan herhangi bir cihaz kullanımı olmayacaktır. Bu kategoriden 1 puan alınması düşünülmektedir.

4.6. Malzemeler ve Kaynaklar (12 Puan)

Bu kategori altında 6 kredi bulunmaktadır. Toplam elde edilebilecek puan 12'dir.

4.6.1. Sertifikalı tropikal ahşap (Gerekliliktir)

Amaç, çevreye duyarlı orman yönetimini teşvik etmektir. Gereklilikler: Binada kullanılacak olan tüm ahşap malzeme tropikal kaynaklı olmamalıdır. Bu ön koşulun amaçları doğrultusunda, bir ağaç türü, Yengeç Dönencesi ile Oğlak Dönencesi arasında kalan bir yerde yetiştiriliyorsa tropikal kabul edilir. Tasarım aşamasında kullanımına karar verilen ahşap malzemenin tamamı yerel kaynaklardan karşılanacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.6.2. Dayanıklılık yönetimi (Gerekliliktir)

Amaç, uygun tasarım, malzeme seçimi ve inşaat uygulamaları yoluyla bina muhafazasının, bileşenlerinin ve sistemlerinin dayanıklılığını ve performansını artırmaktır. Gereklilikler: Tablo 5'de listelenen tüm uygulanabilir iç mekân nem kontrol önlemlerini kurulmasının sağlanmasıdır. Bina ıslak hacimlerinde suya dayanıklı doğal taş ve seramik kaplama kullanılacaktır. Bina etrafında drenaj sistemi tasarlanmıştır. Gereklilik sağlanmaktadır.

Tablo 5. Gereklilik iç nem kontrol önlemleri (URL-5. USGBC, 2020c)

Yer veya ekipman	Gereklilik önlem
Doğrudan küvet, spa veya duşun üzerindeki alan (tavana uzanan), duvar kaplaması takılıysa fiberglas muhafazanın arkasındaki açık duvar veya alan	Çimento levha, lifli çimento levha veya kağıt yüzü destek levhası gibi neme dayanıklı destek malzemeleri kullanın. ASTM # D3273'ü karşılayan malzemeler eşdeğer kabul edilir. Tek parça fiberglas küvet/duş kabini kullanan projeler, muhafazanın arkasına duvar kaplaması takmadıkları sürece bu gereklilikten muaftır.
Mutfak, banyo, çamaşır odası, spa alanı	Suya dayanıklı döşeme kullanın, halı döşemeyin
Yerden erişilebilen dış kapıya 900 mm mesafede giriş yolu	Suya dayanıklı Zemin kaplaması kullanın, halı döşemeyin (halı karolarına izin verilir)
Yaşam alanında veya üzerinde suyu ısıtıcısı deposu	Drenaj ve drenaj tavası, drenaj tavası ve otomatik su kapatma veya akış sınırlayıcı veya drenaja eğimli zemin ile zemin drenajı takın
Yaşam alanında veya üzerinde çamaşır yıkayıcı	Örgülü bir yıkayıcı hortum veya şunlardan birini takın: Drenaj ve drenaj tavası, drenaj tavası ve otomatik su kapatma veya akış sınırlayıcı, veya zemini boşaltmak için eğimli olan yer süzgeci
Geleneksel giysi kurutucu	Doğrudan dışarıya hava atışı
Bina ve sulama için sıhhi tesisat sistemleri	İnşaatın tamamlanmasından sonra, tespit edilebilir su sızıntısı olmadığını doğrulamak için test edin.

4.6.3. Dayanaklılık yönetimi sağlaması (3 Puan)

Amaç, uygun tasarım, malzeme seçimi ve inşaat uygulamaları yoluyla bina muhafazasının ve bileşenlerinin ve sistemlerinin dayanıklılığını ve yüksek performansını teşvik etmek. Gereklilikler:

- Seçenek 1. Su Yönetim Sistemi (1 puan): ENERGY STAR for Homes, sürüm 3, Su Yönetim Sistemi Oluşturucu Gerekliliklerinde listelenen her önlem alınmalıdır.
- Seçenek 2. Konsollar (1 puan): Her dış kapı (ve herhangi bir aplik lamba), sundurma çatı veya tente ile yağıştan korunmalıdır. Konsol, dış duvarın en az 0,61 metre ötesine uzanmalı ve genişlik, dış kapının (ve herhangi bir aplik lambanın) en az 0,3 metre ötesine uzanmalıdır.
- Seçenek 3. Tesisat Yoğuşma Kontrolü (1 puan): Boş alanlardaki tüm evsel soğuk su borularına en az R-4 yalıtımı sağlanmalıdır. Açık ve korumasız alanlara soğuk su boruları kurulmamalıdır.

Seçenek 1’de istenilen kriterler, yapının temel, duvar ve çatı su yalıtımları sağlanmış olmasıdır. Bina tasarımında her birim için su yalıtımı düşünülmüştür. Bina çevre drenajı tasarlanmıştır. Seçenek 2 gereklilikleri bina önü verandası ile yerine getirilmiştir. Seçenek 3’de belirtilen yalıtımlı borular seçilmiştir ve açıkta bırakılan tesisat ekipmanı bulunmamaktadır. Bu kategoriden üç puan alınması düşünülmektedir.

4.6.4. Çevreye duyarlı ürünler (5 Puan)

Amaç, geri dönüştürülmüş ya da geri dönüştürülebilir içerik ve genel olarak azaltılmış yaşam döngüsü etkileri yoluyla malzeme tüketimini en aza indiren ürün veya yapı bileşenlerine olan talebi artırmaktır. Gereklilikler:

- Seçenek 1. Yerel Üretim (1-3 Puan): Bina taşıyıcı sistemi, betonarme bileşenleri ve iç kaplama malzemeleri için Tablo 6’daki eşiklerin karşılanması.
- Seçenek 2. Çevresel Olarak Tercih Edilen Ürünler (1-5 Puan): Tablo 7’de listelenen bina bileşenleri için kurtarılmış, yenilenmiş veya yeniden kullanılmış malzemeler dahil olmak üzere en az %25 geri kazanılmış malzeme içermelidir.

Tablo 6. Yerel üretimi karşılayan bileşen yüzdesi (URL-6. USGBC, 2020d)

Çıkarma, işleme ve üretimden proje sahasına kadar maksimum mesafe:	Kriterleri karşılamak için gereken yapı bileşeninin yüzdesi (bileşen başına 1 puan)
Yerel olarak 160 km	%50

Tablo 7. Uyumlu bina bileşen yüzdesi (URL-6. USGBC, 2020d)

Bileşen	Maksimum puan	
	%50-89	%90
Döşeme	1 puan	2 puan
İzolasyon	1 puan	2 puan
Mantolama	1 puan	2 puan
Çerçeveleme	1 puan	2 puan
Alçıpan, iç kaplama	1 puan	2 puan
Beton: çimento ve/veya agrega	1 puan	2 puan
Çatı kaplama	1 puan	2 puan
Dış cephe kaplaması	1 puan	2 puan

Seçenek1’de istenilen kriter olan yapı malzemelerinin belirlenen kilometre içinde, yerel üreticilerden temin edilmesi sağlanacaktır. Seçenek 2’de yer alan yapı malzemeleri için yerel üretim yapan ve geri kazanılmış malzemelere öncelik verilmesi planlanmaktadır. Bu kategoriden 5 puan alınması düşünülmektedir.

4.6.5. İnşaat atık yönetimi (2 Puan)

Amaç, ortaya çıkan inşaat atığı miktarını azaltmak, atıkları yeniden kullanmak ve geri dönüştürmek. Gereklilikler: İnşaat ve yıkım malzemelerini geri dönüştürülmesi ve/veya kurtarılması sağlanmalıdır. Hesaplamalardan hafriyat toprağı ve arazi temizleme kalıntıları hariç tutulmalıdır.

- Seçenek 1. Yönlendirme (1-2 puan): Sertifikalı geri dönüşüm tesisine gönderimin sağlanması gerekmektedir.
- Seçenek 2. Toplam atık malzemenin azaltılması (2 puan): Toplam inşaat atığının azaltılması veya yeni inşaatlarda ortaya çıkan atığın büyük bir kısmının düzenli depolama alanlarında ve yakma tesislerinde ayrıştırılmasının sağlanması gerekmektedir.

Tablo 8. İnşaat atığı azaltma yüzdesi (URL-6. USGBC, 2020d)

Azaltma yüzdesi	Puanlar
%20	1
%40	2

Planlanan yapı alanında, inşaat faaliyetleri sırasında çıkacak atıklarla ilgili yakın mesafede katı atık geri dönüşüm merkezleri bulunmaktadır. Çıkacak hafriyat bina arka cephe ve yeşil çatı uygulamasında kullanılacaktır. Tablo 8’de yer alan yüzdelere göre bu kategoriden 2 puan alınması düşünülmektedir.

4.6.6. Malzeme etkin inşaat (2 Puan)

Amaç, yapı strüktüründe gereksiz malzemelerin kullanımını azaltarak kaynakları korumaktır. Gereklilikler: Dış ve ortak duvarlarda şu mühendislik önlemlerinden biri uygulanmalıdır (1 Puan): Kolonları, kirişler ile hizalayarak, duvarlara birden fazla yatay çift üst plaka monte edilmemelidir. Pencere ve kapı başlıkları kenar kirişine yerleştirilmelidir. Duvarlar için yalıtımlı paneller kurulmalıdır. Tüm duvarlar için herhangi ikisi uygulanmalıdır (1 Puan): Tüm yükler için lento hesabı yapılmalıdır. Yapı strüktür tasarımı optimum şekilde yapılmıştır. Gereksiz detay ve yapıya yük verici malzeme kullanılmamıştır. Bu kategoriden iki puan alınması düşünülmektedir.

4.7. İç Ortam Kalitesi (16 Puan)

Bu kategori altında 10 kredi bulunmaktadır. Toplam elde edilebilecek puan 16’dır.

4.7.1. Havalandırma (Gerekliliktir)

Amaç, nem sorunlarını azaltmak, mutfak, banyo ve diğer mekanlardan gelen kirliliği havayı dışarıya atıp mekânı havalandırmaktır. Gereklilikler: Her mutfak ve banyoda mekanik egzoz sistemleri tasarlanıp kurulması gerekmektedir. Egzoz kanalları, çatı katlarında veya ara boşluklarda son bulacak şekilde yönlendirilmemelidir. Bina tasarımında ıslak hacimden doğrudan dışarıya açılan havalandırma pencereleri bulunmaktadır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.7.2. Yanma gazı havalandırma (Gerekliliktir)

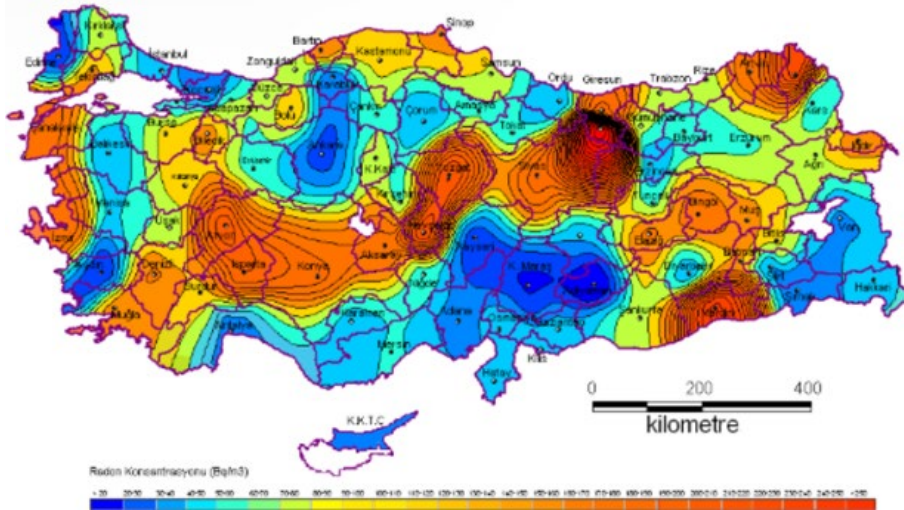
Amaç, yanma sonucu ortaya çıkan gazların evin kullanılan alanlarına sızmasını sınırlamaktır. Gereklilikler: Havalandırılmamış yanma cihazları kurulmamalıdır (fırınlar ve ocaklar hariç). Her kata bir pil yedeğiyle kablo bağlantılı bir karbon monoksit monitörü kurulması sağlanmalıdır. Projede havalandırılmamış yanma cihazları bulunmamaktadır. Yapı içi için CO monitörü kurulumu yapılacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.7.3. Garaj kirletici koruması (Gerekliliktir)

Amaç, kullanıcıların bitişik bir garajdan kaynaklı iç mekân kirleticilerine maruziyetini azaltmaktır. Gereklilikler: Tüm hava işleme ekipmanı ve kanal sisteminin, garajın yangına dayanıklı çeperinin dışına yerleştirilmesi. Projede kapalı garaj yoktur. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.7.4. Radon geçirmez yapı (Gerekliliktir)

Amaç, yapı sakinlerinin radon gazı ve diğer toprak kaynaklı kirli gazlara maruziyetini azaltmaktır. Gereklilikler: Yapı radon geçirmez inşaat teknikleriyle tasarlanıp inşa edilmelidir. Radon tahliye sistemi olarak etiketlenmiş minimum 80 ila 100 milimetre çapında hava sızdırmaz dikey havalandırma boruları kurulmalıdır. Havalandırma borusu, 45 dereceden fazla bükülmemeli, birleşme noktalarında T parça ile bağlanmalı, yönlendirildiği boşluklar boyunca uzanmalı ve çatı mahyasının en az 300 milimetre üzerinde son bulmalıdır. Bina topraktan, hava boşluğu oluşturacak şekilde en az 600 milimetre yükseltilirse, radon koruma gereklilikleri otomatik olarak karşılanır. Proje radon gazı açısından yoğun bir bölgede bulunmaktadır (Şekil 5). Temel seviyesinden başlayarak çatı kaplamasını altmış santimetre geçecek şekilde havalandırma borusu kurulumu yapılacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

Şekil 5. Türkiye radon gazı haritası (TMMOB, 2020)

4.7.5. Hava filtreleme (Gerekliliktir)

Amaç, taze hava besleme sistemindeki parçacık miktarını azaltarak yapı sakinlerinin sağlığını korumaktır. Gereklilikler: Tüm kapalı devre iklimlendirme sistemlerine hava filtreleri takılmalıdır. Kanal sistemi tasarlanmalı ve filtredeki basınç düşüşünü hesaba katmak için merkezi fan belirtilmelidir. Hava kaçışlarını için filtre muhafazaları hava sızdırmaz olmalıdır. Projede kapalı devre iklimlendirme sistemi bulunmamaktadır. Havalandırma doğal yöntemlerle karşılanacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.7.6. Bölümlendirme (Gerekliliktir)

Amaç, üniteler arasında hava transferini en aza indirerek içeride bulunanların iç mekân hava kirleticilerine maruziyetini sınırlamaktır. Gereklilikler: Mekanlar arasındaki geçişi en aza indirmek için tüm mekanlar bölümlere ayrılmalıdır. İç ortam sigara dumanı ve diğer iç mekân hava kirleticilerini önlemek için tüm doğal havalandırmaya açık hava kanalları kapatılmalıdır. Proje tek bir mekandan oluşmaktadır ve doğal havalandırma sağlanmaktadır. Yapı bütünü içerisinde hava kirletici cihaz ya da sigara kullanımı olmayacaktır. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.7.7. Gelişmiş havalandırma (3 Puan)

Amaç, gelişmiş egzoz ve havalandırma sistemleri aracılığıyla nem sorunlarını ve bina sakinlerinin iç mekân kirleticilere maruziyetini en aza indirmektir. Gereklilikler: Seçenek 1. Gelişmiş Oda Egzozu (1 puan): Islak hacimlerde sürekli çalışan bir egzoz fanı, dışarıya açılan pencere ve otomatik nem ölçer kontrolörü olmalıdır. Seçenek 2. Gelişmiş Havalandırma (2 puan): Minimum havalandırma gerekliliklerini karşılayan dengeli bir havalandırma sistemi kurulmalıdır. Seçenek 3. Nem Kontrolü (1 puan): Havalandırma sistemi için nem alma kontrolleri kurulmalıdır. Projede ıslak hacimlerde dışarıya açılan pencere bulunmaktadır. Islak hacim dahil olmak üzere otomatik nem ölçer tasarımda yer almaktadır. Bu kategoriden 3 puan alınması düşünülmektedir.

4.7.8. Kirletici kontrolü (3 Puan)

Amaç, kaynak kontrolü ve uzaklaştırma yoluyla bina sakinlerinin iç mekân hava kirleticilerine maruziyetini azaltmaktır. Gereklilikler: En fazla 3 puan için aşağıdaki seçeneklerden herhangi birini takip edin: Seçenek 1. Paspas kullanımı (1 puan). Seçenek 2. Ayakkabı çıkarma ve saklama (1 puan). Seçenek 3. Taşınma öncesi temizlik (1 puan). Seçenek 4. Çamaşır odası, görevli odası ve garajda egzoz fanı (1 puan). Seçenek 5. Filtreleme (1 puan). Seçenek 6. Gelişmiş yanma havalandırma önlemleri (1 puan). Projede ana giriş kapısında paspas bulunmaktadır ve konut içine ayakkabı ile girilmemesi düşünülmektedir. Taşınma öncesi temizlik yapılacaktır. Islak hacimlerde dışarıya açılan havalandırma penceresi bulunmaktadır ve yapı içinde yanma gazı üreten cihaz bulunmamaktadır. Bu kategoriden 3 puan alınması düşünülmektedir.

4.7.9. Isıtma ve soğutma dağıtım sistemlerinin dengelenmesi (6 Puan)

Amaç, evde yer alan ısıtılmış ve soğutulmuş havanın uygun şekilde dağıtılmasını sağlayarak termal konforu ve enerji performansını iyileştirmektir. Gereklilikler: En fazla 6 puan için aşağıdaki seçenekleri uygulayın: Seçenek 1. Birden fazla bölge oluşturma (1 puan): 74 metrekare ve daha az zemin alanına sahip evler bu kredinin gerekliliklerini karşılar. Seçenek 2. Gelen hava akışı testi (1 puan). Seçenek 3. Basınç dengeleme (1

puan). Seçenek 4. Nem yükü kontrolü (1 puan). Seçenek 5. Uzaktan erişimli termostat (1 puan). Seçenek 6. Çok amaçlı ekipman (2 puan). Seçenek 7. Statik basınç testi (1 puan). Seçenek 8. Sessiz ısıtma ve soğutma sistemleri (1 puan). Proje 72 metrekaredir ve Seçenek 1 sağlanmaktadır. Seçenek 4'de yer alan ve bağlı nemi %60'ın altında tutmak için kullanılacak cihazlar nem alma kapasitesine sahip olacaktır. Seçenek 5'de bahsi geçen uzaktan erişim sağlanacaktır. Seçenek 6'da belirtilen, ısıtma ve soğutma sistemleri bu krediyi kazanmaya uygundur. Seçenek 2, 3 ve 7 testleri yapılacaktır. Seçilen sistemler yaşam alanları için 35 desibeli geçmeyen gürültü üretmektedir. Bu kategoriden 6 puan alınması düşünülmektedir.

4.7.10. Düşük emisyonlu ürünler (4 Puan)

Amaç, uygun ürün seçimi ile kullanıcıların havadaki kimyasal kirlenici maddelere maruziyetini azaltmak. Gereklilikler: Binanın içinde düşük emisyon kriterlerini karşılayan malzemeler kullanılmalıdır. Bir bileşenin en az %50'si 1 puan olup 4 puan için %90'ı gerekir. Toplanabilir puanların dökümü Tablo 9'da yer almaktadır. Projede tercih edilen bütün malzemeler düşük emisyonlu olarak seçilmiştir. Bu kategoriden 4 puan alınması düşünülmektedir.

Tablo 9. Uyumlu yapı bileşenleri için maksimum puan (URL-5. USGBC, 2020c)

Bileşen	Maksimum puan	
	%50-89	>%90
Boyalar ve kaplamalar	1 puan	2 puan
Yapıştırıcılar ve sızdırmazlık malzemeleri	1 puan	2 puan
Döşeme	1 puan	2 puan
İzolasyon	1 puan	2 puan

4.8. Yenilik (6 Puan)

Bu kategori altında 3 kredi bulunmaktadır. Toplam elde edilebilecek puan 6'dır.

4.8.1. Ön değerlendirme (Gerekliliktir)

Amaç, yeşil tasarım ve inşaat stratejilerinin bütünleştirici, uygun maliyetli bir şekilde benimsenmesi için fırsatları en üst düzeye çıkarmaktır. Gereklilikler: Tasarım öncesi LEED toplantısı düzenlenmesi. Toplantı kapsamında aşağıdakileri tanımlayan bir eylem planı oluşturun: Hedeflenen LEED seviyesi (Sertifikalı, Gümüş, Altın veya Platin); Hedeflenen ödül düzeyine erişmek için seçilen her bir kredinin gerekliliklerini karşılamak. Tasarım aşamasında teknik ekiple bina tasarım ve tesisat gereklilikleri ile alakalı toplantılar düzenlenmiş, sertifika hedefi ve gerekliliği karşılanabilecek ve karşılanamayacak olan krediler belirlenmiştir. Gereklilik sağlanmaktadır.

4.8.2. Yenilik (5 Puan)

Amaç, öncü alanlarda yenilikçi performansını teşvik ederek, standart üstü uygulamalar gerçekleştirmektir. Gereklilikler: 5 yenilik puanına ulaşmak için, bir proje ekibinin en az 1 pilot kredi, en az 1 yenilik kredisi ve 2'den fazla örnek performans kredisi alması gerekir. Bu kategoriden puan alınamamıştır.

4.8.3. LEED sertifikalı uzman (1 Puan)

Amaç, LEED projesinin gerektirdiği proje ekibi entegrasyonunu teşvik etmek, uygulama ve sertifika sürecini kolaylaştırmaktır. Gereklilikler: Proje ekibinin en az bir ana katılımcısı, proje için uygun bir uzmanlığa sahip LEED sertifikalı uzman olmalıdır. Projenin bu aşamasında LEED uzmanı ekipte yer almamıştır. Bu kategoriden puan alınamamıştır.

4.9. Bölgesel Öncelik (4 Puan)

Bu kategori altında 4 puan bulunmaktadır. Amaç, coğrafi olarak çevresel ve sosyal eşitlik ile halk sağlığını korumaktır. Bu krediden Amerika Birleşik Devletleri hariç puan alınamamaktadır. Yukarıda bulunan 9 başlıkla beraber, Müstakil Ev için minimum program gereklilikleri aşağıdaki başlıkları sağlamalıdır;

- Mevcut Arazide Kalıcı Yerleşim: Tüm LEED projeleri, mevcut arazi üzerinde kalıcı bir konumda inşa edilmeli ve işletilmelidir.
- Makul LEED Sınırları Kullanımı: LEED derecelendirme sistemi, binaları, alanları veya mahalleleri ve bu projelerle ilişkili tüm çevresel etkileri değerlendirmek için tasarlanmıştır.
- Proje Boyutu Gereklilikleri ile Uyumluluk: LEED derecelendirme sistemi, belirli bir büyüklükteki binaları, alanları veya mahalleleri değerlendirmek için tasarlanmıştır. LEED gereklilikleri, bu boyut gereklilikleri dışındaki projelerin performansını doğru bir şekilde değerlendiremez.

Yapı mevcut arazi üzerinde kalıcı olacak şekilde planlanmaktadır. Tüm LEED projeleri minimum 93 metrekare brüt taban alanı içermelidir. Bina taban alanı brüt 108 metrekaredir. Proje, minimum program gereklilikleri karşılanmaktadır.

5. Sonuçlar

Yeşil bina derecelendirme sistemleri, çevreye verilen zararları azaltmayı hedefleyerek ve sürdürülebilir yaklaşımları küresel ölçekte destekleyerek, sektör paydaşlarına yol göstermektedirler. Bunlardan biri olan LEED yeşil bina değerlendirme sistemi kullanılarak, tasarım aşamasında bulunan bir proje üzerinden yeşil bina hedeflerine yaklaşım incelenmeye çalışılmıştır. Seçilen yapı ile ilgili, araziden iklim verilerine kadar yapıyı şekillendirecek bilgiler toplanmıştır. Bu veriler ışığında değerlendirme yapılmış ve kriter başlıkları altında puan hesaplamaları yapılmıştır.

Bütünleştirici Süreç ile başlayan çalışmalar, projenin belirlenen hedeflere ulaşmasında disiplinlerarası çalışmanın önemini vurgulaması açısından önemlidir. Farklı uzmanlık alanları gerektiren konular bütünlük yaklaşımıyla ele alınmıştır. Tesisat şemaları oluşturulmuş, malzeme kaynakları ve seçimleri yapılmış, her türlü cihaz ve ölçüm aletleri gereklilikleri belirlenmiş ve bir yapının yeşil bina olması için bütün gereklilikler göz önüne alınmaya çalışılmıştır. LEED bu çalışmalara kılavuzluk etmiştir. Amaç, tasarlanan yapının sertifikalanması olsa da öncelik her zaman sınırlı enerji kaynakların korunarak çevre kirliliğini en az seviyeye çekmek olmuştur.

LEED Müstakil Ev için belirlenmiş her bir kredi tek tek ele alınmış ve gereklilikleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Yapının tasarlandığı arsa verileri, tasarım yaklaşımları ve erişilebilen kaynaklar sebebiyle, puan kayıpları yaşanmıştır. Bütünleştirici Süreç,

Sürdürülebilir Arsalar, Su Verimliliği, Malzeme ve Kaynaklar ve İç Ortam Kalitesi başlıklarından tam puan alınmıştır. Konum ve Ulaşım başlığından 10 üzerinden 3 puan alınmıştır. Proje arazisinin toplu taşımaya elverişli bir alanda yer almaması puan kaybının nedenidir. Enerji ve Atmosfer başlığı LEED Müstakil Ev değerlendirme kriterlerinin 40 puan ile en yüksek puanını oluşturmaktadır. Bina enerji kullanımı yenilenebilir enerji kaynaklarından seçilmiş olmasına rağmen bina enerji verimliliği ölçümleri yapılmadığından dolayı bu kategoriden yalnızca 3 puan alınabilmiştir. Sürdürülebilir projeler için enerji verimliliği önemli bir konudur. Bu sebepten ötürü, Enerji ve Atmosfer başlığı gereklilikleri ile ilgili çalışmaların derinleştirilmesi gerekmektedir. Tasarımda Yenilik başlığından da puan kazanılamamıştır.

Elde edilen puanlar LEED Müstakil Ev için hazırlanmış Şekil 6'da yer alan puan kartına işlenmiştir. Bütünleştirici Süreç başlığından 2 puan, Konum ve Ulaşım başlığından 3 puan, Sürdürülebilir Araziler başlığından 5 puan, Su Verimliliği başlığından 15 puan, Enerji ve Atmosfer başlığından 3 puan, Malzemeler ve Kaynaklar başlığından 12 puan ve İç Ortam Kalitesi başlığından 16 puan olmak üzere toplam 53 puan kazanılmıştır. Bu puanla tasarım aşamasında olan bir proje için Gümüş Sertifika derecesi elde edilebilmektedir.

Örnek proje üzerinden sürdürülen bu çalışma bir yapının henüz tasarım aşamasında sertifika derecelendirmesinde hangi aralıkta olduğunu belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Alınacak önlem ve iyileştirmelerle, derece aralığında yükselme sağlanarak belirlenen hedeflere ulaşılması sağlanabilir (Şekil 6).

LEED Sertifikalandırma Sürecinin Örnek Bir Proje Üzerinden Tasarım Aşamasında Değerlendirilmesi
 Evaluation of LEED Certification Process in Design Phase via A Case Study

LEED v4.1 Residential: Single Family

Scorecard (ID:)

Project Address , , ,

Note: The information on this tab is READ-ONLY. To edit this information, see the Credit Category tabs.

	Integrative Process	Preliminary	Y	2 of 2	M	0	Verified	2
---	----------------------------	-------------	---	--------	---	---	----------	---

IPc	Integrative Process			2 of 2		0		2
------------	----------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

	Location and Transportation	Preliminary	Y	3 of 10	M	0	Verified	0
---	------------------------------------	-------------	---	---------	---	---	----------	---

LTp	Floodplain Avoidance			Required				Verified
------------	----------------------	--	--	----------	--	--	--	----------

LTc	LEED for Neighborhood Development			0 of 10		0		
------------	-----------------------------------	--	--	---------	--	---	--	--

LTc	Site Selection			3 of 6		0		
------------	----------------	--	--	--------	--	---	--	--

LTc	Compact Development			0 of 1		0		
------------	---------------------	--	--	--------	--	---	--	--

LTc	Community Resources			0 of 1		0		
------------	---------------------	--	--	--------	--	---	--	--

LTc	Access to Transit			0 of 2		0		
------------	-------------------	--	--	--------	--	---	--	--

	Sustainable Sites	Preliminary	Y	5 of 5	M	1	Verified	5
---	--------------------------	-------------	---	--------	---	---	----------	---

SSp	Construction Activity Pollution Prevention			Required				Verified
------------	--	--	--	----------	--	--	--	----------

SSc	Heat Island Reduction			1 of 1		1		1
------------	-----------------------	--	--	--------	--	---	--	---

SSc	Rainwater Management			2 of 2		0		2
------------	----------------------	--	--	--------	--	---	--	---

SSc	Nontoxic Pest Control			2 of 2		0		2
------------	-----------------------	--	--	--------	--	---	--	---

	Water Efficiency	Preliminary	Y	15 of 15	M	0	Verified	15
---	-------------------------	-------------	---	----------	---	---	----------	----

WEp	Water Use			Required				Not Verified
------------	-----------	--	--	----------	--	--	--	--------------

WEp	Water Metering			Required				Verified
------------	----------------	--	--	----------	--	--	--	----------

WEc	Total Water Use			15 of 15		0		15
------------	-----------------	--	--	----------	--	---	--	----

WEc	Indoor Water Use			0 of 11		0		
------------	------------------	--	--	---------	--	---	--	--

WEc	Outdoor Water Use			0 of 4		0		
------------	-------------------	--	--	--------	--	---	--	--

	Water Efficiency	Preliminary	Y	15 of 15	M	0	Verified	15
---	-------------------------	-------------	---	----------	---	---	----------	----

WEp	Water Use			Required				Not Verified
------------	-----------	--	--	----------	--	--	--	--------------

WEp	Water Metering			Required				Verified
------------	----------------	--	--	----------	--	--	--	----------

WEc	Total Water Use			15 of 15		0		15
------------	-----------------	--	--	----------	--	---	--	----

WEc	Indoor Water Use			0 of 11		0		
------------	------------------	--	--	---------	--	---	--	--

WEc	Outdoor Water Use			0 of 4		0		
------------	-------------------	--	--	--------	--	---	--	--

	Energy and Atmosphere	Preliminary	Y	3 of 40	M	0	Verified	3
---	------------------------------	-------------	---	---------	---	---	----------	---

EAp	Minimum Energy Performance			Required				Verified
------------	----------------------------	--	--	----------	--	--	--	----------

EAp	Energy Metering			Required				Verified
------------	-----------------	--	--	----------	--	--	--	----------

EAp	Education of the Homeowner, Tenant or Building Manager			Required				Verified
------------	--	--	--	----------	--	--	--	----------

EAc	Annual Energy Use			0 of 36		0		
------------	-------------------	--	--	---------	--	---	--	--

EAc	Efficient Hot Water Distribution System			2 of 2		0		2
------------	---	--	--	--------	--	---	--	---

EAc	HVAC Start-Up Credentialing			0 of 1		0		
------------	-----------------------------	--	--	--------	--	---	--	--

EAc	Refrigerant Management			1 of 1		0		1
------------	------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

	Materials and Resources	Preliminary	Y	12 of 12	M	0	Verified	12
---	--------------------------------	-------------	---	----------	---	---	----------	----

MRp	Certified Tropical Wood			Required				Verified
------------	-------------------------	--	--	----------	--	--	--	----------

MRp	Durability Management			Required				Verified
------------	-----------------------	--	--	----------	--	--	--	----------

MRC	Durability Management Verification			3 of 3		0		3
------------	------------------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

MRC	Environmentally Preferable Products			5 of 5		0		5
------------	-------------------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

MRC	Construction Waste Management			2 of 2		0		2
------------	-------------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

MRC	Material-Efficient Framing			2 of 2		0		2
------------	----------------------------	--	--	--------	--	---	--	---

Indoor Environmental Quality		Preliminary	Y	16 of 16	M	0	Verified	16
EQp	Ventilation			Required			Verified	
EQp	Combustion Venting			Required			Verified	
EQp	Garage Pollutant Protection			Required			Verified	
EQp	Radon-Resistant Construction			Required			Verified	
EQp	Air Filtering			Required			Verified	
EQp	Compartmentalization			Required			Verified	
EQc	Enhanced Ventilation			3 of 3		0		3
EQc	Contaminant Control			3 of 3		0		3
EQc	Balancing of Heating and Cooling Distribution Systems			6 of 6		0		6
EQc	Low-Emitting Products			4 of 4		0		4
Innovation		Preliminary	Y	0 of 6	M	0	Verified	0
INp	Preliminary Rating			Required			Verified	
INc	Innovation			0 of 5		0		
INc	LEED Accredited Professional			0 of 1		0		
Regional Priority		Preliminary	Y	0 of 4	M	0	Verified	0
RPC	Regional Priority			0 of 4		0		
Total		Preliminary	Y	56 of 110	M	1	Verified	53,0

Certification Thresholds Certified: 40-49, Silver: 50-59, Gold: 60-79, Platinum: 80-110

Şekil 6. Tek Aile Evi LEED v 4,1 puan kartı (URL-7. USGBC, 2020e)

Kaynaklar

Anbarcı M., Giran Ö., Demir İ., Uluslararası Yeşil Bina Sertifika Sistemleri ile Türkiye'deki Bina Enerji Verimliliği Uygulaması, *Engineering Sciences*, 7 (1), 368-383, 2012.

Erdede S.B., Erdede B., Bektaş S., Sürdürülebilir Yeşil Binalar ve Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi, Uzaktan Algılama-Cbs Sempozyumu (Uzal-Cbs), İstanbul-Türkiye, 14-17 Ekim, 2014, <https://www.kongresistemi.com/root/dosyalar/uzalcbs2014/221.pdf>

Erten D., Henderson K., Koba B., A Review of International Green Building Certification Methods: A Roadmap for a Certification System in Turkey, 5th International Conference on Construction in 21st Century, Istanbul-Turkey, 2009, s.1701-108. https://www.academia.edu/65246901/A_Review_of_International_Green_Building_Certification_Methods_A_Roadmap_for_a_Certification_System_in_Turkey

Gazioğlu A., Enerji etkin bina tasarımında ısıtma enerjisi harcamalarını azaltmaya yönelik bir iyileştirme çalışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2012.

İşgüden F., Balıkesir Proje Alanı Fotoğrafları ve Mimari Proje Kişisel Arşivi. Mimari Proje Tasarımı kendisi tarafından yapılmıştır ve fotoğraflar tarafından çekilmiştir, 2020.

Kömürlü R., Yeşil Bina Kavramı ve Proje Yönetimi (Green Building Concept and Project Management). Yapı Dergisi (Building Journal), Sayı (Issue): 438, Haziran (June), Prchitect İletişim Ltd. Şti (Prchitect Publisher), ISSN: 1300-3437, 48-51, İstanbul, Türkiye, 2018.

Komurlu, R., Arditi, D, Gurgun, A. P., Energy and Atmosphere Standards for Sustainable Design and Construction in Different Countries, Energy and Buildings, 2015 (90) 156–165. doi:10.1016/j.enbuild.2015.01.010

Komurlu, R., Arditi, D, Gurgun, A. P., Applicability of LEED's Energy and Atmosphere Category in Three Developing Countries, Energy and Buildings, 2014 (84) 690–69. doi:10.1016/j.enbuild.2014.07.095

Kömürlü, R., Gürgün, A. P., Somalı, B., "Yeşil Bina Sertifikalandırma Süreç Yönetimi ve Kullanım Aşamasında Sağlanan Faydaları." Mimarlıkta Malzeme Dergisi, TMMOB, İstanbul Büyükşehir Mimarlar Odası Şubesi Süreli Yayını, İstanbul, Türkiye, Yıl:8, Sayı: 24, 57-63, ISSN 1306-6501, Temmuz 2013/2.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Balıkesir İline Ait Yağış İstatistikleri. Yayın tarihi 2020. Erişim Tarihi: 25 Kasım, 2020. <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceleristatistik.aspx?k=undefined&m=BALIKESIR>

Sümer E., Yeşil Bina Proje Yönetim Süreçleri ve Türkiye'de LEED ve BREEAM Uygulamalarında Proje Yönetimi Süreçlerine İlişkin Örnek Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2013.

Turan M., Tek Aile Evi'nin Üç boyutlu görsel tasarımı kendisi tarafından yapılmıştır, 2020.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Jeoloji Mühendisleri Odası, Türkiye Radon Gazı Haritası. https://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=12873&tipi=3&sube=0 Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020.

Yardımlı S., Ünver T., Saraç D., Sürdürülebilir Akıllı Yeşil Bina Sertifika Kriterlerinin Karşılaştırılmasında ÇEDBİK'in Yeri ve Önemi. Karadeniz 2. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi (UBAK), Rize-Türkiye, 2019, https://www.researchgate.net/publication/340593964_SURDURULEBILIR_AKILLI_YESIL_BINA_SERTIFIKA_KRITERLERININ_KARSILASTIRILMASINDA_CEDBIK_I_N_YERI_VE_ONEMI

Yetkin G. E., Sürdürülebilir Mimari Bağlamında Ülkemiz Tarihi Yapıları İçin Yeşil Bina Değerlendirme Modeli Önerisi, Doktora Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2020.

İnternet Kaynakları

URL-1. Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği (ÇEDBİK). Yeşil Bina. <https://cedbik.org/tr/yesil-bina-7-pg>, Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020.

URL-2. Google Maps. <https://goo.gl/maps/D7MCFEDMxZuUw7kS6>, Yayın tarihi 2020. Erişim Tarihi: 25 Kasım, 2020.

URL-3. USGBC. Water Use. Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020a. <https://www.usgbc.org/credits/residential-%E2%80%93-single-family/v41-10?return=/credits/Residential%20%E2%80%93%20Single%20Family/v4.1/Water%20efficiency>

URL-4. USGBC. Efficient Hot Water Distribution System. <https://www.usgbc.org/credits/residential-%E2%80%93-single-family/v41-9?return=/credits/Residential%20%E2%80%93%20Single%20Family/v4.1/Energy%20&%20atmosphere>, Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020b.

URL-5. USGBC. Durability Managment. <https://www.usgbc.org/credits/residential-%E2%80%93-single-family/v41-23?return=/credits/Residential%20%E2%80%93%20Single%20Family/v4.1/Material%20&%20resources>, Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020c.

URL-6. USGBC. Low-Emitting Products. Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020d. <https://www.usgbc.org/credits/residential-%E2%80%93-single-family/v41-37?return=/credits/Residential%20%E2%80%93%20Single%20Family/v4.1/Indoor%20environmental%20quality>

URL-7. USGBC. LEED v4.1 Residential Single Family Workbook. <https://www.usgbc.org/resources/leed-v41-residential-single-family-workbook>, Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020e.

URL-8. World Green Building Council (WGBC). About Us. <https://www.worldgbc.org/about-us>, Yayın tarihi 2020. Erişim tarihi: 25 Kasım, 2020.

8-12 Yaş Arası Çocukların Kentsel Mekân Algısı Üzerine Bir Çalışma ve Tasarım Kabiliyetine Etkileri*

Özlem BALCI ÖZTÜRK¹

Öz

Tasarım kavramı ve tasarlama eylemi üniversite yıllarına kadar birçok öğrencinin uzak kaldığı kavramlardır. Oysa yaratıcılık çocuk yaşlardan itibaren kendini gösteren yeteneklerden biridir. Bu sebeple özellikle çocukların eğitimi sırasında bu yeteneklerini geliştirebilme ve kendilerini tanıma şansı elde edebilmeleri oldukça önemlidir. İlkokul döneminde çocukların tasarım kabiliyetlerini fark edebilme ve geliştirebilme olanağının sağlanması kişisel gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Çalışma kapsamında 8-12 yaş arası çocuklarla kentsel mekân tasarımı üzerine teorik ve uygulamalı olarak iki aşamadan oluşan bir program gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın teorik aşamasında Antik Çağ'dan, Modern Çağ'a kadar geniş bir tarih aralığında kent örnekleri üzerinden kentsel mekân ve tasarıma dair bilgiler aktarılmıştır. Uygulama aşamasında çocuklardan hayallerindeki kentsel mekânları, avlu, sokak ve meydan gibi kavramlar üzerinden 2 boyutlu ve/veya 3 boyutlu olarak ifade etmeleri beklenmiştir. Çalışma sonunda çocukların kentsel mekân algısına dair analizler yapılması ve bu eğitimin çocukların tasarım kabiliyetlerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kentsel mekân ve tasarımı üzerinden yürütülen bu çalışma, çocukların mekân duygusunun güçlenmesini, kente dair farkındalık kazanmasını, ölçek kavramının gelişmesini ve tasarım yönlerinin kuvvetlenmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra çocuklarda kendini ifade etme becerisinin ve özgüven gelişiminin de olumlu yönde etkilendiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve mimarlık, kentsel mekân, ilkokul, mimarlık eğitimi.

A Study on Urban Space Perception of Children aged 8 - 12 Years and Its Effect on Design Capabilities

Abstract

Numerous students become distanced from the concept of design and excogitation until their university years. However, creativity is one of the talents that show indications from childhood. Therefore, improving skills and knowing themselves is very important for children, especially during their education. Providing primary school children with an opportunity to discover and increase their design skills is crucial for their pediatric development. Within the scope of the study, a two-stage program, theoretical and practical, was carried out in designing urban spaces with children aged 8-12. In this context, participants were informed of urban space and urban design through samples from the Ancient Age to the Modern Age in the theoretical stage of the study. At the practical stage, the tutor requested to visualize urban spaces such as courtyards, streets, and squares of their dreams in 2D and 3D from children. At the end of the study, it is aim to analyze children's perception of urban space and examine the effect of this program on children's design skills. This study, carried out on urban space and its design, has

*Bu makale Başiskele Belediyesi Çocuk Üniversitesi, 2020-2021 Eğitim ve Öğretim yılı Güz Dönemi 'nde yürütücülüğünde yer aldığım "Mimarlık ve Tasarım" dersi kapsamında, 8 haftalık periyotta 8-12 yaş öğrenciler ile gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda üretilmiştir.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kocaeli, Türkiye

* İlgili yazar/Corresponding author: ozlem.balci@kocaeli.edu.tr

ensured that children's sense of space is strengthened, they gain awareness of the city, the concept of scale is developed and their design skills are increased. On the other hand, positive affection for children's ability to self-expression and self-confidence development are also determined.

Keywords: Child and architecture, urban space, primary school, architectural education.

1.Giriş

Günümüzde çocukların mimarlık alanında eğitimlerine yönelik birçok çalışma yürütülmektedir. Başta Finlandiya, İngiltere, İrlanda ve Almanya olmak üzere bazı ülkelerde mimarlık ve yapılı çevre eğitimi, ilkokul çağından itibaren eğitim müfredatlarında yer almaya başlamıştır. Benzer bir eğitim çalışması Taylor, Vlastos, Marshall ve diğerleri tarafından 1980'li yılların başında geliştirilmeye başlanmış olan Tasarım Eğitim Programı (TEP)'dir. Bu program, genel olarak çocukları mimarlıkla tanıştırmayı amaçlayan, mimari örneklerle dikkat çeken, çocukların hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını mimari tasarımlara dönüştürmesini sağlayan bir kurguya sahiptir (Acer, 2010, s.80). Bu programın Türk kültürüne uyarlanması Acer tarafından 2010-2012 yılları arasında 6-11 yaş grubu çocuklarla yürütülen program çerçevesinde tamamlanmış ve "Çocuk ve Mimarlık: Çocuklar için Mimari Tasarım Öğretim Programı" isimli kitap çalışması olarak yayınlamıştır (Acer ve Gözen, 2013, s.v). Kitapta çocuklar için hem eğitici hem de öğretici birçok atölye çalışması yer alırken yürütücüler için de yol gösterici noktalara ve değerlendirme ölçütlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Türkiye'deki benzer diğer çalışmalar çoğunlukla meslek odaları tarafından yürütülen ulusal ölçekli atölye, çalıştay, resim yarışması gibi etkinliklerdir. Ankara Mimarlar Odası tarafından "1000 Mimar 1000 Okulda" çalışması 2002-2003 yıllarında başlatılmış ve 2006-2007 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Uygulama Merkezi'nin desteği ile Çocuk ve Mimarlık Çalışmaları Merkezi kurulmuştur (Bayraktar, Binbir ve diğ., 2008, s.22-23). Çocuk ve Mimarlık Çalışmaları Merkezi, günümüzde de çocuk-mimarlık ekseninde çalışmalarına devam etmektedir. Balıkesir Mimarlar Odası tarafından 2009 yılında "Düşlediğim Mahalle" isimli resim yarışması düzenlenmiş (Biol ve Akgün Yüksekli, 2010, s.37), yine aynı yıl Kayseri Mimarlar Odası tarafından yürütülen "Nerede Yaşıyorsun" başlığı altında çalıştay, resim yarışması ve söyleşi gibi etkinlikler ilkokul çağı öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir (Açıkgöz, Selman ve diğ., 2010, s.67). Benzer şekilde İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir mimarlar odalarının da bu kapsamda gerçekleştirdiği etkinlikler bulunmaktadır (Taşcı ve Gökmen, 2015, s.66-67).

2020-2021 Eğitim ve Öğretim yılı Güz Dönemi'nde Başiskele Çocuk Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Mimarlık ve Tasarım" dersi kapsamında ilkokul çağı öğrencilerinin kentsel mekân algısı üzerine yürütülen bu çalışmada, çocukların tasarım kavramı ve tasarlama eylemi ile tanışmaları, yaşadıkları kente dair farkındalık kazanmaları ve hayallerindeki mekân tasarımlarını ortaya koyabilmeleri hedeflenmiştir. Buna ek olarak, çalışmanın çocukların tasarım kabiliyetine etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma evreni olarak özel yetenekli çocuklara eğitim hizmeti veren Kocaeli'nde yer alan Başiskele Çocuk Üniversitesi seçilmiştir. Dersi alan çocuklar, 2. kademe öğrenciler olup 8-12 yaş aralığında ve ilkokul seviyesindedir. 8 haftalık bir programı kapsayan bu dersler her hafta cumartesi günü 5 grup, pazar günü 5 grup olmak üzere toplamda 10 grup ve 200 öğrenciyi kapsayacak şekilde tamamlanmıştır. Normal şartlar altında yüz yüze olması planlanan bu çalışma COVID-19 salgını sebebiyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın hem teorik aşaması hem de uygulama aşaması çevrimiçi video ve sesli konferans sağlayan iletişim programları üzerinden tamamlanmıştır. Yöntem olarak, programın ilk 4 haftalık aşamasında teorik derslere yer verilmiş olup

interaktif bir tartışma ortamı yaratılarak öğrencilere gerekli bilgiler aktarılmıştır. Bu aşamada mimarlık mesleği ile yeni tanışan öğrencilerin kentsel tasarıma dair temel bilgileri öğrenmesi amaçlanmıştır. Tasarım odaklı eğitimlerde uygulama çalışmaları bilginin kalıcı hale gelebilmesi noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple ikinci aşamayı oluşturan 4 haftada uygulama derslerine yer verilmiştir. Uygulama derslerinde ilk aşamada öğrenilen teorik bilgilerin pekiştirilmesi ve hayata geçirilerek kalıcı hale getirilmesi için öğrencilerden hayallerindeki kentsel mekânları 2 boyutlu (resim, çizim) ve/veya 3 boyutlu olarak (maket, model) ile ifade etmeleri beklenmiştir. Bu çalışma kapsamında çocuklar hem teorik derslerle kente ve kentli olmaya dair bir farkındalık kazanmış hem de kentsel tasarıma dair uygulamalı bir eğitim alma şansı yakalamıştır. Bu sayede yaratıcılık ve tasarım kabiliyetleri konusunda kendilerini deneme fırsatı bulmuştur.

2. Çalışma Programı: Teorik Anlatımlar

8 haftalık çalışma programının ilk 4 haftası kavramsal derslere ayrılmıştır. İlk derste öğrencilerle tanışmanın ardından, “kent, kentsel mekân, kentsel mekân öğeleri” gibi kavramları ilk duyduklarında akıllarında canlanan şeyleri anlatmaları istenmiş ve tüm sınıfın dahil olduğu interaktif bir tartışma ortamı oluşturulmuştur. Tartışma sonucu konuya ilgi ve merakları artan öğrencilere sonrasında konuyla ilgili kavramsal bilgiler dersin yürütücüsü tarafından yapılan sunumlar eşliğinde aktarılmıştır. Her dersin sonunda bir sonraki dersle ilgili birkaç kavram verilip öğrencilerden üzerine düşünmeleri beklenmiştir. Bu sayede öğrencilerin derse olan meraklarının artması ve ders öncesinde araştırma yaparak gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Dersler esnasında özellikle üç kavram üzerinde sıklıkla durulmuştur; meydan, avlu ve sokak. Bahsedilen kavramlar ilk dört hafta öğrencilere mimarlık tarihi ve kentsel planlama tarihi disiplinleri açısından belirleyici olan dönemler üzerinden kronolojik olarak anlatılmıştır (Şek. 1).

Çalışma Programı	
1.Hafta:	Antik kentler üzerinden kentsel mekân analizleri
2.Hafta:	Orta Çağ kentleri üzerinden kentsel mekân analizleri
3.Hafta:	Osmanlı Mimarlığı ve geleneksel doku üzerinden kentsel mekân analizleri
4.Hafta:	Modern kentler üzerinden kentsel mekân analizleri
5.Hafta:	Çocukların hayallerindeki kentsel mekân tasarımlarını 2 boyutlu ve/veya 3 boyutlu olarak anlatımı, kritik alma
6.Hafta:	Çocukların hayallerindeki kentsel mekân tasarımlarını 2 boyutlu ve/veya 3 boyutlu olarak anlatımı, kritik alma
7.Hafta:	Kritikler sonucunda revize edilen projeleri inceleme
8.Hafta:	Kritikler sonucunda revize edilen projelerin son halinin sınıf ortamında sunulması

Şekil 1: 8 haftalık çalışma içeriği.

İlk hafta dersinde öğrencilere mimarlık mesleği hakkında neler düşündükleri sorulmuş ve mesleğin tanımı ve kapsamı hakkında bilgiler verilmiştir. Teorik dersler, Antik Çağ kentlerinin anlatımı ile başlamış ve Orta Çağ kentleri, Osmanlı Dönemi'ne ait geleneksel kent dokuları ve Modern Çağ kentleri ile devam etmiştir. Bu dersler sırasında özellikle tanımlı kentsel mekân ifade eden görseller ve dersin yürütücüsü tarafından çekilmiş yurtiçi ve yurtdışı fotoğraflar üzerinden anlatım yapılmış ve öğrencilerin de yorumlarını katması beklenmiştir. Derslerde tanımlı kentsel mekânlarla beraber yeşil alan kullanımı, sosyal donatılar ve kent mobilyaları yine bu görseller üzerinden incelenmiştir. Bu dersler

boyunca çoğunlukla öğrenciler örnekleri kendi yaşadıkları kent ve kentsel mekânlar ile kıyaslayarak yorumlara katılmışlardır. Trogler, *Architectural Experiences in the Elementary School* makalesinde çocukların bilişsel kavramları duygusal kinestetik deneyimlerle kavradıklarından bahseder (Trogler, 1978, s.33). Bu durum çocukların yaşadıkları çevreden aslında ne kadar etkinlendiklerini ortaya koymaktadır. Piaget'ye göre, çocuğun eylemleri çevre ile etkileşerek, önce devinimsel sonra içselleştirilmiş eyleme ve en sonunda da işlemsel eyleme dönüşmektedir (Akarsu, 1984, s.33). Çocukların içinde buldukları micro çevreyi kullanım ve algısının yaşamlarını nasıl etkilediğine dair Lynch tarafından UNESCO sponsorluğunda yapılan uluslararası araştırmada ise Avustralya, Arjantin, Polonya ve Meksika olmak üzere dört farklı ülkeden çocuklarla beraber çalışılarak mekânsal çevreyi iyileştirmek üzere analizler yapılmıştır (Lynch, 1977, s.1-3). Bu çalışma esnasında çocukların çevrelerine ilişkin imgelerinin analizi; bölgeyi ve yaşam tarzını anlamak üzere çocuklarla tanışmak, bireysel görüşmeler, isteğe bağlı grup tartışmaları ve rehberli turlar düzenlenmesi gibi tekniklerle yürütülmüştür (Lynch, 1977, s.88-94). Her çocuğa en azından çevresini değerlendirme, yaşayacak yer seçebilme ve şehir planmayı nasıl etkileyebileceğini bilmeye dair temel bilgileri aktarabilmek oldukça önemlidir (Laaksonen, 2006, s.9). Çocuk Üniversitesi'nde yapılan bu çalışma kapsamında da çocuklar, yaşadıkları kente dair duygu ve düşüncelerini kendi tasarımları ile ifade etme şansı bulmuşlar ve yapısal çevre hakkında farkındalık kazanmışlardır.

Mimarlığa birçok yönden yaklaşılabilir ve mimarlık eğitimi, farklı öğrenci gruplarına farklı türde olanaklar ve araçlar sağlayabilir. Kimi öğrenci kendisini kelimelerle daha iyi ifade ederken kimi öğrenci de çizimle veya 3 boyutlu çalışmalarla ifade edebilir (Räsänen, 2006, s.16). Bu bağlamda çalışmanın ikinci aşaması olan uygulama kısmında tasarım yöntemi konusunda kesin sınırlar çizilmemiştir; çocuklar çizim ve/veya maket yapmak konusunda serbest bırakılmıştır. Çocuklardan "meydan" ve "sokak" kavramlarından birini seçerek veya ikisini birlikte ele alarak bir tasarım yapmaları istenmiş bu noktada bir ölçek öğretisi ve beklentisi olmadan tamamen içgüdüsel hareket etmeleri önerilmiştir. Hayal dünyalarını tasarımlara yansıtan çocukların her bir çalışma için ayrı bir kurgu/hikaye tasarladıkları gözlemlenmiştir. Bir senaryo çerçevesinde oluşan tasarımlar her hafta alınan kritikler neticesinde gelişmiştir.

3. Uygulama Aşaması: Çocuk Projelerinden Örnekler

7-12 yaş gelişim döneminde çocuklar, okul öncesi dönemden farklı olarak, somut düşünmeyi, bu evrenin son birkaç yılında (9-12) ise soyut düşünmeyi kavrar. Bu dönemde çocuklar, daha önceki dönemlerde kullanamadıkları farklı zihinsel çözüm yollarını kullanarak problemleri çözmeye çalışırlar (Budak ve Akbaş, 2009, s.16). Çocuk Üniversitesi'nde yapılan bu çalışmanın özellikle uygulama kısmında çocukların tasarımlarını kritikler çerçevesinde yeniden şekillendirmesi beklenerek problem çözme becerisinin gelişimine katkı sağlamak amaçlanmıştır. Kritikler çerçevesinde hayalindeki kent tasarımını hazırlayan çocuklar, her hafta ders içerisinde sırayla projelerini paylaşarak anlatmıştır ve bu küçük sunumlar sonunda tasarımlarını mimari açıdan geliştirecek öneriler almıştır. Çalışmalarında yer alan meydan, avlu, sokak gibi kentsel mekân öğelerini bu sayede daha tanımlı ve işlevsel hale getirebilmiştir.

Çocuklar, zaman, mekân, boyut, hacim, uzaklık, yakınlık gibi kavramları da bu yaşlarda öğrenmeye başlar (Budak ve Akbaş, s.22). 8-9 yaş aralığında çizimlerde uzaklık ve perspektif kavramları da görülür (Arin, 2018, s.40). Piaget'ye göre 7-8 ve 11-12 yaşlar arasında, belirli sayıda istikrarlı ve tutarlı yapıların oluşumu ile karakterize edilen, tersine çevrilebilir eylemler mantığı oluşturulur. Örneğin; sınıflandırma sistemi, sıralama sistemi, doğal sayıların oluşturulması, çizgilerin ve yüzeylerin ölçüm kavramı ve perspektifler

(Piaget, 1972, s.3). Çocuk Üniversitesi'nde yapılan öğrenci tasarımlarının da bir çoğunda uzaklık-yakınlık ilişkisinin kurulduğu ve çizimlerde perspektifin olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmalar esnasında çocuklara bir ölçek öğretisi ve beklentisi olmadan tamamen içgüdüsel hareket etmeleri önerilmiştir. Bununla beraber tasarımlarında özellikle insan figürlerine yer vermeleri tavsiye edilmiştir. Bu sayede çocuklar avlu, mekân, sokak gibi kentsel mekân öğelerini tasarlarırken hacim ve mekân kavramını öğrenmiştir. Tasarımlara insan figürü koymaları da tasarımda yer alan diğer figürleri insan ölçeğinde oranlamalarını sağlayarak ölçek kavramını daha yakından tanımalarına yardımcı olmuştur.

Bu çalışmada araştırma evreni olarak özel yetenekli çocuklara eğitim hizmeti veren Başiskele Belediyesi Çocuk Üniversitesi seçilmiştir. Dersi alan çocuklar, 8-12 yaş aralığındadır. 20'şer kişilik 10 gruptan 200 çocuk, teorik anlatım ve uygulama çalışmasında yer almış olup 100 çocuk resim veya maket yaparak uygulama çalışmasına katılım sağlamıştır. Diğer öğrenciler dersin çıktısı olan uygulama çalışmasına katılmamıştır. Uygulama çalışmasına katılım sağlayan 100 öğrenciden 30'u, 4 haftalık süreçte aldığı kritiklere göre çalışmasını revize ederek uygulama aşamasını tamamlamıştır; bu sebeple 30 çocuğa ait çalışma örneklem olarak ele alınmıştır. Haftalık olarak verilen kritiklerle öğrencinin çalışmasını mimari açıdan geliştirebilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Veri toplama aracı olarak çocukların hayallerindeki kent tasarımlarını ortaya koydukları resim ve maket çalışmaları ele alınmıştır. Veri toplama süreci ise 4 haftalık periyotta, her grupla haftada bir gün 40'ar dakikalık görüşmeler ile sağlanmıştır. Bu süreçte öğrencilerin kendi çalışmalarını anlatmaları beklenmiş ve arkadaşlarının görüşlerine de yer verilerek interaktif bir paylaşım ortamı oluşturulmuştur. Çalışmalar değerlendirilirken dersin teorik kısmında üzerinde durulan 5 farklı kriter baz alınmıştır (Şek.2, Şek. 3):

Yeşil Alan: İlk kriter olarak çalışmalarda yeşil alan; ağaç, park ve bahçelere ne kadar yer verildiğine bakılmıştır. 3 boyutlu çalışmalarda %78,5; 2 boyutlu çalışmalarda %56,2 oranında yeşil alana yer verildiği görülmüştür. Yeşil alana yer veren tasarımlarda genelde mahalle parkları, refüjler ve kentsel mekânlarda yer alan tekil ağaçlar çoğunluktadır (Res.1, Res. 2, Res. 5, Res. 6, Res. 7). Örneklerden birinde meydana nirengi noktası olarak yer alan ve meydana adını veren bir çınar ağacı yer almaktadır. Koca Çınar Meydanı, cami, tarihi anıtlar ve konut bölgesi arasında yer alan tanımlı bir meydana (Res.1). Başka bir tanımlı meydan örneğinde yine meydanın ağaçlarla donatıldığını görmekteyiz (Res. 7). Bu çalışmalar çocukların zihninde yeşil alanların özellikle sosyalleşme ve oyun odaklı olarak yer aldığını göstermektedir.

Sosyal Donatılar: Kafe, restoran, pazar yeri, küçük ticari dükkanlar gibi kentlinin sosyal ve kültürel etkileşim kurduğu donatı birimleri incelenmiştir (Res.2, Res. 3, Res.6). Bu donatıların 2 boyutlu ve 3 boyutlu çalışmalarda işlenme oranı birbirine oldukça yakındır. Çocuklar çalışmalarında bu alanlara yer verirken tabelalarla onları özelleştirmiştir. Özellikle kafe tasarımlarının caddeye yayıldığı ve çocukların kurduğu senaryolarda kentlinin açık veya yarı açık mekânlarda sosyalleştiği gözlemlenmektedir (Res.1, Res. 6). Bazı tasarımlarda sosyalleşme mekânları avlu etrafında ve içinde konumlanırken (Res. 1, Res. 2), bazı tasarımlarda sokak boyunca yan yana düzenlenmiştir. (Res. 4, Res. 6)

Kent Mobilyası: Kentsel mekân ve kentli arasındaki bağı kurmada önemli işlevi olan; bank, aydınlatma elemanı, su ögesi, anıt ve heykeller gibi donatıların çalışmada yer alıp almadığına bakılmıştır (Res. 1, Res.6). Kent mobilyalarının 3 boyutlu çalışmalarda yer alma oranı %85,7'dir. 2 boyutlu çalışmalarda bu yüzde daha düşük ve %68,7'dir.

Çocuklar 3 boyutlu çalışmalarda el becerilerinin de desteğiyle ufak detaylara daha hakim olarak tasarımlar yapabilmıştır.

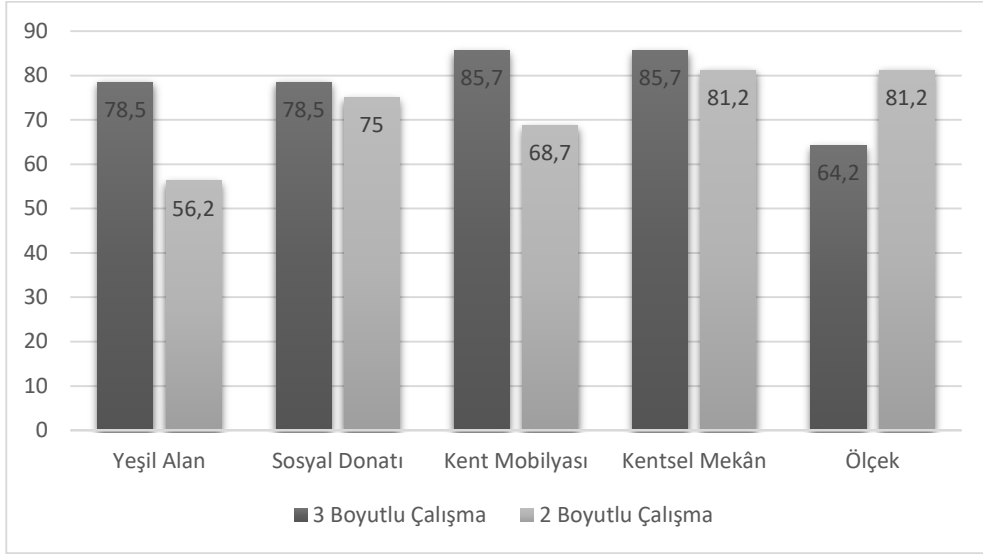
Kentsel Mekân: Çalışmanın çıkış noktası olan kavramlar; sokak ve meydandır. Çocukların ilk etapta hayallerindeki kent yaşamını yansıtan bir sokak, meydan veya ikisinin birden olduğu bir tasarım çalışması yapması beklenmiştir. Bu kriter bağlamında sokak, meydan, cadde, kavşak, avlu gibi kavramların bu çalışmalarda ne derece karşılığı olduğu incelenmiştir (Res. 1, Res. 2, Res. 3, Res.4, Res.5, Res.6). Teorik aşamada üzerinde sıklıkla durulan bu kavramların uygulama aşamasında karşılığı bulunmuş, tanımlı bir kentsel mekân tasarımı 3 boyutlu çalışmaları %85,7'sinde, 2 boyutlu çalışmaların %81,2'sinde yer almıştır. Tasarımlarda meydan ve sokaklar hem sert zemin hem de yeşil alanla bereber kurgulanmıştır. Bazı tasarım çalışmalarında meydan, su ögesi ve köprü ile beraber ele alınmıştır (Res. 5).

Ölçek: Çocuklara çalışma esnasında çizim ve/veya maket yapmak üzere ölçek kavramı hakkında bilgi verilmemiş, çalışmaları herhangi bir ölçekte yapmaları konusunda sınırlama getirilmemiştir. Fakat tasarımlarını yaparken mutlaka insan figürü de eklemeleri önerilmiştir. Bu sayede çocuklar çizimlerini insan ölçeği ile kıyaslama fırsatı bulmuş ve kendi içinde ölçekli hale getirebilmiştir. Bazı çalışmalar ise kritik alıp revize ettikten sonra daha ölçekli hale gelmiştir. Öğrenciler bu noktada 3 boyutlu düşünme, mekân etkisi ve ölçek gibi kavramları öğrenmiştir. Ayrıca çalışmalarda yer alan insan figürleri yaşayan ve kentli ile buluşabilen kentsel tasarımlar yapılmasına da olanak sağlamıştır. Maket çalışmalarında ölçek kavramının doğru veya doğruya yakın kurgulanma oranı %64,2 iken resim çalışmalarında %81,2 gibi bir oranla daha yüksektir; bu analiz çocukların resim ile kendilerini ifade ederken ölçek konusunda daha başarılı olduklarını göstermektedir (Res.6, Res.7).

Değerlendirme Kriterleri	3 boyutlu çalışma (maket veya model) N=14		2 boyutlu çalışma (resim veya çizim) N=16	
	F	%	F	%
Yeşil Alan	11	78,5	9	56,2
Sosyal Donatı	11	78,5	12	75
Kent Mobilyası	12	85,7	11	68,7
Kentsel Mekân	12	85,7	13	81,2
Ölçek	9	64,2	13	81,2

Şekil 2: Uygulama çalışmalarında yer alan değerlendirme kriterlerinin yüzdeler analizi.

Şekil 3: Uygulama çalışmalarında yer alan değerlendirme kriterlerinin yüzdeler analizi.

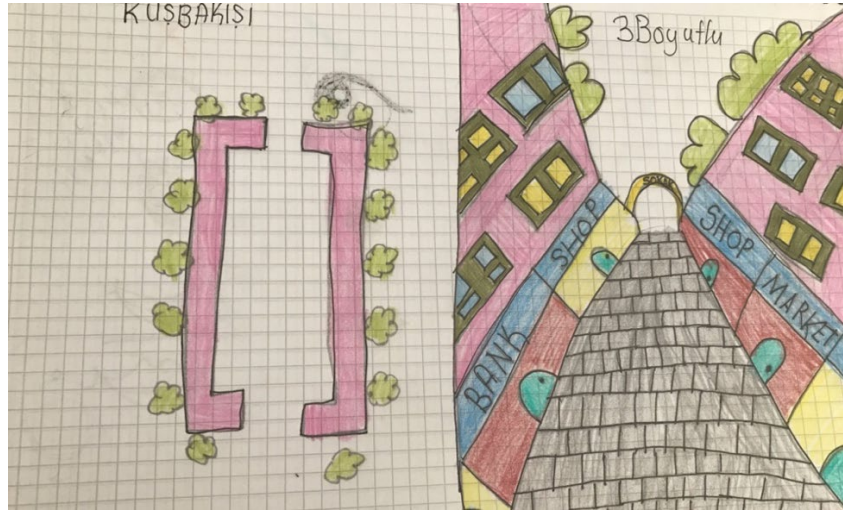
Resim 1: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından tanımlı bir meydan tasarımı ve nirengi olarak ağaç kullanımına bir örnek (Yazar Arşivi, 2020).

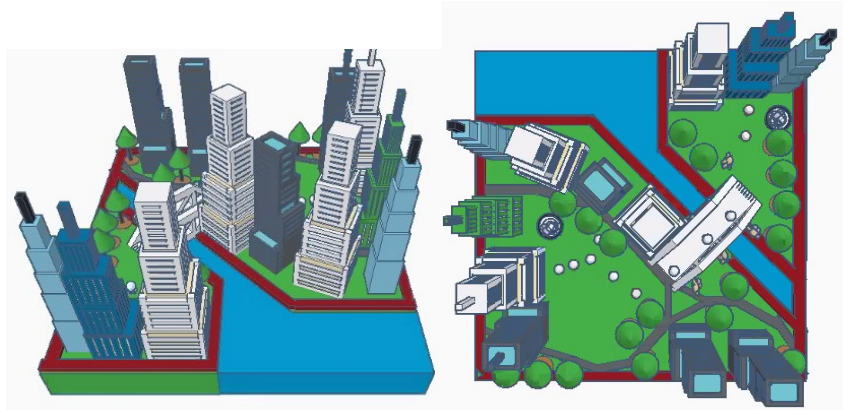
Resim 2: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından meydan tasarımı ve sosyal donatıların kullanımına dair bir örnek (Yazar Arşivi, 2020).

Resim 3: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından caddede ve spor alanlarına yönelik bir örnek (Yazar Arşivi, 2020).

Resim 4: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından plan ve perspektif görünüş üzerinden çalışılan tanımlı avlu örneği (Yazar Arşivi, 2020).

Resim. 5: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından bilgisayar programı üzerinden yapılmış bir modelleme örneği (Yazar Arşivi, 2020).

Resim 6: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından yeşil alan ve sosyal donatılara yönelik bir örnek (Yazar Arşivi, 2020).

Resim 7: Çalışma kapsamında yapılan öğrenci tasarımlarından tanımlı bir meydan ve kentsel tasarım örneği (Yazar Arşivi, 2020).

4. Çevrimiçi Eğitimin İşleyiş Etkisi

Normal şartlar altında yüz yüze olması planlanan bu çalışmanın hem teorik hem de uygulama aşaması COVID-19 salgını sebebiyle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi işleyişin öğrencinin algılayışı ve gelişimi bakımından hem avantajlı hem de dezavantajlı olduğu noktalar olmuştur. Mimarlık, şehir ve bölge planlama, kentsel tasarım ve peyzaj mimarlığı gibi tasarım temelli meslek disiplinlerinde öğrenmenin odağı atölye çalışmalarıdır. Öğrenciler bu sayede hem birbirlerinin çalışmalarını takip ederler hem de atölye ortamı çalışma şevkini artırır. Dersin yürütücüsü, yüz yüze bir çalışma ortamında öğrencinin çizimi üzerinde eskiz yaparak veya maketini üzerinde değişiklik yaparak projeyi daha iyiye götürecek kritikler verebilir. Çevrimiçi ortamda bu kritikler, kullanılan çevrim içi platformun el verdiği ölçüde yapılabilmektedir. Buna ek olarak, çocukların atölye ruhunu tam yaşayamamış olması da bir diğer dezavantajdır. İnteraktif paylaşımlarla bu eksiklik çalışma esnasında giderilmeye çalışılmıştır. Olumlu noktası ise yapılan projeler ekrana kolaylıkla yansıtılabildiği için her bir öğrenci için görüş kolaylığı

sağlamıştır. Öğrencilere söz hakkı verilerek birbirlerinin projesi hakkında yorum yapma olanağı sağlanmıştır. Olumlu başka bir nokta ise yapılan maketlerin bir yerden bir yere taşınırken kırılma ve bozulma probleminin ortadan kalkmış olmasıdır.

5. Çalışma Sonucunda Tasarım Kabiliyetinde Gelişimin Değerlendirilmesi ve Diğer Kazanımlar

Yaratıcılık, çocuk yaşlardan itibaren ortaya çıkan yeteneklerden bir tanesidir. Bu yeteneklerin erken yaşlarda keşfedilmesi çocukların gelişiminde önemli bir yere sahip olmakla beraber onları yetenekleri doğrultusunda yönlendirebilmek açısından da oldukça önemlidir. Çocuğun kendini ve yeteneklerini keşfedebilmesi günümüzde hızla artan kentleşme ve toplumsal değişimler sonucu gittikçe zorlaşmaktadır. Çocuklar günümüzde doğadan kopuşun artışıyla birlikte bir tür mekânsızlıkla imtihan edilmekte olan bir gruptur. Özellikle bu durum büyük kentlerde artmaktadır (Çakırer Özservet, 2019, s.519). Eskiden komşuluk ilişkilerinin yaygın olduğu, sokakların daha az tehlikeli olduğu ve kentsel mekânların çocuğun oyun alanına dönüştüğü bir hayat düzeni varken çocuk kenti erken yaşlarda deneyimleme fırsatı bulmuştur. Günümüzde ise çocuk, toplumsal yaşamla bütünleşemeyen, konutlara ve kurumsallaşmış özel mekânlara kapatılmış (Bilgin, 1984, s.18) durumdadır ve git gide kentsel hayattan kopmaktadır. Bu kopuş, ortak kullanım alanlarına ağırlık veren ve çocuğun daha zengin toplumsal ilişkilere girebilmesini sağlayacak kentsel etkinlikler aracılığıyla engellenebilir. Örneğin; toplu konutlarda ortak oyun odaları sağlanması, uygulamalı kentsel eğitimler verilmesi, haftanın belli günlerinde sokağın oyun alanına dönüştürülmesi, mahalle halkına yönelik ve kenti konu alan dersler verilmesi ve yakın çevredeki mekânların yeniden düzenlenmesi gibi etkinliklerle (Barre, 1984, s.15), çocuk-kent arasındaki ilişki güçlendirilebilir.

Çocuk Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Mimarlık ve Tasarım" dersi kapsamında yürütülen bu çalışma ile de çocuklar kentsel tasarım konusunda uygulamalı bir eğitime katılma ve kentsel mekân öğelerini tanıma şansı bulmuştur. Dersin sonunda kendi tasarladıkları kentsel mekân öğelerini anlatırken bir senaryo çerçevesinde anlatmıştır. Bu sayede çocuklar keşif ve merak duygusu ile yaşadıkları çevreyi daha iyi gözlemlemiştir.

Dersin diğer önemli gelişim noktalarından biri tasarıma yatkınlık bağlamında yeteneklerini tanımaları olmuştur. Çevrelerindeki yapıların tasarım ve inşaa süreçleri ile merak ettikleri soruları tartışacakları bir ortam oluşmuştur ve gelecekte bu meslekleri seçmeyi planlayan çocuklar için bilgilendirici olmuştur. Aslında günlük yaşantılarında sıklıkla rastladıkları; bazen oyun oynadıkları, dinlendikleri, alışveriş yaptıkları, okula giderken önünden geçtikleri ama üzerine düşünmedikleri kentsel mekân öğelerini tanımışlardır. Meydan, avlu, sokak gibi kavramları öğrenip yapıları çevreye dair bir farkındalık kazanmışlardır. Bu mekânları tanımlı hale getiren tasarım ölçütlerini öğrenmişlerdir. Kamusal alanların önemi ve bu alanları sosyal ve kültürel anlamda kullanıcı ile bütünleştiren kent mobilyaları üzerine karşılıklı fikir alışverişinde bulunarak kendilerini ifade etme becerilerini geliştirmişlerdir (Şek. 4).

Kazanımlar	
1.Hafta:	Kentsel mekân öğelerini (meydan, avlu, sokak vb.) tanıma
2.Hafta:	Yapılı çevre ve sosyal dokuya dair farkındalık kazanma
3.Hafta:	Kent ve kent donatıları üzerine düşünme
4.Hafta:	Kendini ifade edebilme becerisi kazanma

5.Hafta	Tasarım süreçlerini öğrenme, eleştirel bakış açısı kazanma
6.Hafta	Sosyal ve kültürel ilişkileri kentsel mekânlar üzerinden tartışabilme
7.Hafta	Aşamalı olarak bir proje yürütmenin sorumluluğunu alma, tasarım bilgisini geliştirme
8.Hafta	3 boyutlu düşünme yeteneği kazanma

Şekil 4: Mimarlık ve Tasarım dersinin kazanımları.

Uygulama çalışması isteğe bağlı olarak yapılmıştır. Tasarım yeteneği olan çocukların özellikle uygulama derslerinde oldukça istekli olup yaşlılarından ayrıştığı fark edilmiştir. Çocuklar, tasarım süreçlerini öğrenme, kendi tasarımlarına yön verme ve yönetme noktasında aşamalı olarak bir proje yürütmenin sorumluluğunu almışlardır. Çizim ve maketler üzerinden kritikler alarak 2 boyutlu ve/veya 3 boyutlu düşünme yeteneği ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirerek estetik bir bakış açısı kazanmışlardır (Şek. 4). Hayal gücü sınırsız olan çocuklar uygulama aşamasında tasarım araçlarının serbest bırakılması ve yöntem anlatımı yapılmaması sayesinde birbirinden farklı yaklaşım tarzları geliştirebilmiştir. Yaratıcı gücü kullanım noktasında farklılıklar ortaya çıkmış, tasarıma yatkın olan öğrenciler özgün çalışmalar oluşturmuştur. El çizimine yatkın olan öğrenciler resim veya plan düzleminde çizimler yapmıştır. 2 boyutlu çalışmalarla ilgili hiçbir sınırlama yapılmamış ve gelen çalışmaların kimi plan düzleminde iken kimi perspektif görünüşler şeklinde olmuştur. 3 boyutlu düşünme yeteneği daha gelişmiş olan öğrenciler maket veya basit bilgisayar programları üzerinden model çalışması yaparak kendini ifade etmiştir. Maket yapımında kullanılan mazlemeler tamamen çocuklara bırakılmış bu noktada da farklı materyaller kullanarak yaratıcılıklarını ortaya koymuşlardır ayrıca 3 boyutlu maket yapımı el kabiliyetinin gelişimini desteklemiştir.

Zihinsel gelişimin yanı sıra yaptıkları tasarımların beğenilmesi, takdir görmesi, eleştiri ve kritikler alması başarı duygusunu arttırarak sosyal gelişimine de yardımcı olmuştur. Kritiklerle sürecin yürütülmesi problem çözme becerilerinin gelişimine katkı sağlamıştır. İnteraktif bir tartışma ortamı yaratılarak grup etkileşimlerinin ve iletişim becerilerinin de artmasına olanak sağlanmıştır. Çocuklar bu çalışma sayesinde hem mimarlık mesleğini tanımış hem de yetenekli oldukları alanları keşfetme şansı bulmuştur.

6. Sonuç

Çocukların derse ilgi ve başarıları iki grup olarak özetlenebilir. Tasarım yeteneği olan çocukların özellikle uygulama derslerinde oldukça istekli oldukları ve özgün tasarımlar ortaya koydukları fark edilmiştir. İkinci grubun, tasarıma ilgili fakat yeteneklerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyan, öğrenmeye açık öğrenciler olduğu gözlemlenmiştir. İkinci gruptaki öğrenciler kritikler sonucunda projelerini geliştirerek dersin beklentisini sağlayacak nitelikte projeler geliştirebilmiştir. Dönem sonunda çalışmalara başlamadan önce mimarlık mesleğini merak eden öğrencilerin ders konusunda daha istekli oldukları gözlemlenmiştir. Bununla beraber mimarlık mesleği ile ilgili bir fikri olmadığını beyan edip süreç içinde derslere büyük ilgi gösteren ve başarılı tasarımlar yapan öğrenciler de olmuştur.

Çalışmayla birlikte kente ve kentsel mekânlara dair farkındalık kazanan öğrencilerin aynı zamanda mekân duygusunun güçlenmesi, ölçek algı ve bilgisinin gelişmesi, 3 boyutlu düşününebilme gibi kabiliyetlerinin de geliştiği gözlemlenmiştir. Zihinsel gelişimin

yanında sosyal gelişimi de destekleyen çalışmada çocuklar iletişim becerilerini geliştirebilmiştir.

Çocukların kendi becerileriyle yaptıkları tasarımları sınıf ortamında anlatması beklenen küçük sunumlar, öğrenciler için kendilerini ifade edebilecekleri bir alan yaratmıştır. Sunumlardan sonra arkadaşları da beğendikleri yönleri ve eleştirilerini söyleyerek yorumlarda bulunmuş; tasarımlar interaktif olarak kritik edilmiştir. Bu sayede çocuklar interaktif bir tartışma ortamında eleştirel düşünme yaklaşımını öğrenmiştir. Kendi tasarımına nasıl yön verdiğini anlatan çocukların teorik kısımlarda anlatılan bilgileri kullandıkları gözlemlenmiştir bu da dersin bir çıktısı olarak öğrenmenin gerçekleştiğini göstermektedir. Kritiklerle geliştirilen proje sürecinin problem çözme becerisinin ve tasarım kabiliyetinin gelişimine katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Acer, D. (2010). Tasarım Eğitimi Programı'nın Türkçe'ye Uyarlanması ve Etkililiği Analizi. Uluslararası Mimarlık ve Çocuk Kongresi 18-21 Kasım 2009 içinde, (s. 77-82). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Acer, D. & Gözen, G. (2013). Çocuk ve Mimarlık: Çocuklar için Mimari Tasarım Öğretim Programı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Açıkgöz Ş., Selman P. & diğ. (2010). Kayseri'de Çocuk ve Mimarlık. Uluslararası Mimarlık ve Çocuk Kongresi 18-21 Kasım 2009 içinde, (s. 67-74). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Akarsu, F. (1984). Piaget'ye Göre Çocukta Mekan Kavramının Gelişimi. Mimarlık 84/9, Sayı: 207, 31-33.

Arın S. (2018). Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model. Bursa: Nilüfer Belediyesi.

Bayraktar N., Binbir B., Karakuş Tezcan C. & diğ. (2008). Çocuk ve Mimarlık Toplumsal Bir Eğitim Modeli. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Çocuk ve Mimarlık Çalışmaları Merkezi. Ankara: Pelin Ofset.

Barre, F. (1984). Çocuk ve Mekan ya da Yitirilmiş Kent. (Çev: Murat Güvenç.) Mimarlık 84/9, Sayı: 207, 14-17.

Bilgin, N. (1984). Çocuk(lar) ve Mekan(lar). Mimarlık, 84/9, Sayı: 207, 18-22.

Birol G. & Akgün Yüksekli B. (2010). Televizyon Yoluyla Aktarılan İmajların İlköğretim Çağındaki Çocukların Kamusal Mekanı Grafik Temsiline Etkisi. Uluslararası Mimarlık ve Çocuk Kongresi 18-21 Kasım 2009 içinde, (s. 37-44). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.

Budak, E. & Akbaş, A. (2009). Okul Çağı Çocuğunun Gelişimi ve Eğitimi: Gelişimi ve Eğitimi ile 7-12 Yaş Çocuğu. Uçan Balon Kitapları.

Çakırer-Özservet Y. (2019). Çocukların Resimlerinden Sokak ve Mahalle İlişkilerini Tartışmak: Sütluçe ve Örnektepe Mahalleleri. Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 516-542.

Laaksonen, E. (2006). On an Important Mission, In E. Laaksonen & J. Räsänen (Eds.), *Playce: Architecture Education for Children and Youth People*, (pp. 9-10). Helsinki: Alvar Aalto Academy.

Lynch, K. (1977). *Growing up in Cities*. MIT Press: Cambridge.

Räsänen, J. (2006). Architecture Education in Finland, In E. Laaksonen & J. Räsänen (Eds.), *Playce: Architecture Education for Children and Youth People*, (pp. 13-18). Helsinki: Alvar Aalto Academy.

Piaget, J. (1972). Intellectual Evolution from Adolescence to Adulthood. *Human Development*, 15, 1-12.

Taşcı, B. G. ve Gökmen, H. (2015). Türkiye’de Yapılan Çocuk ve Mimarlık Çalışmalarının Literatür Eşliğinde Değerlendirilmesi. *Mimarlık* 381, 65-68.

Trogler, G. E. (1978). Architectural Experiences in the Elementary School, *Art Education*, September Vol. 31, No.5, 30-38.